

ISSN 2413-9009

ТРАЕКТОРИЯ НАУКИ
электронный научный журнал

№ 3(8)

2016

ТРАЕКТОРИЯ НАУКИ
ЭЛЕКТРОННЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Том 2 № 3(8) 2016

Журнал основан в августе 2015 года. Выходит ежемесячно.

**Учредитель
и издатель:** Издательский центр «Диалог»
 Украина, 61123, г. Харьков, проспект Тракторостроителей 85/20.
 Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
 E-mail: print@thedialog.com.ua. Сайт: <http://thedialog.com.ua>.
 Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4960 от 19.08.2015.

Журнал «Траектория науки» зарегистрирован в следующих международных наукометрических базах данных: Base (Германия), CiteFactor (США), Directory of Open Access Journals, Directory of Research Journals Indexing (Индия), Google Scholar (США), J-Gate (Индия), Polska Bibliografia Naukowa (Польша), Research Bible (Япония), Russian Science Citation Index (Россия), Türk Eğitim İndeksi (Турция), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), WordCat.

Главный редактор: Катаев А. В., канд. экон. наук, доц.

**Редакционная
коллегия:** Аксьонова О. Ф., канд. техн. наук, доц.
 Ананченко К. В., канд. наук по физ. восп. и спорту, доц.
 Бобро Н. Е., канд. соц. наук, доц.
 Болотная О. В., канд. экон. наук, доц.
 Голобородько К. Ю., д-р филол. наук, проф.
 Голубов А. Е., канд. юрид. наук, доц.
 Зеленская Л. Д., д-р пед. наук, проф.
 Комир Л. И., канд. экон. наук, доц.
 Маленко Е. О., д-р филол. наук, проф.
 Оберемок С. В., канд. экон. наук, доц.
 Панфилова А. Л., д-р фарм. наук, проф.
 Роговой А. И., канд. экон. наук, доц.
 Трескунова Л. А., канд. экон. наук, доц.
 Хорошев А. Н., канд. ист. наук, доц.
 Шатровский А. Г., канд. биол. наук, доц.

Адрес редакции: Украина, 61123, г. Харьков, проспект Тракторостроителей 85/20.
 Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
 E-mail: edit@pathofscience.org. Сайт: <http://pathofscience.org>.

Журнал является электронным междисциплинарным научным изданием, созданным для полного и оперативного удовлетворения информационных потребностей общества в знаниях, полученных в процессе научно-исследовательской, исследовательско-конструкторской, проектно-технологической и производственной деятельности ученых и специалистов.

Ответственность за достоверность фактов, цитат, имен собственных, географических названий, названий организаций и другой информации несут авторы статей. Высказанные в статьях точки зрения могут не совпадать с точкой зрения редакции.

ТРАЄКТОРІЯ НАУКИ
ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Том 2 № 3(8) 2016

Заснований у серпні 2015 року. Виходить щомісяця.

Засновник і видавець: Видавничий центр «Діалог»
Україна, 61123, м. Харків, проспект Тракторобудівників 85/20.
Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: print@thedialog.com.ua. Сайт: <http://thedialog.com.ua>.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4960 від 19.08.2015.

Журнал «Траєкторія науки» зареєстровано в наступних міжнародних наукометричних баз даних: Base (Німеччина), CiteFactor (США), Directory of Open Access Journals, Directory of Research Journals Indexing (Індія), Google Scholar (США), J-Gate (Індія), Polska Bibliografia Naukowa (Польща), Research Bible (Японія), Russian Science Citation Index (Росія), Türk Eğitim İndeksi (Туреччина), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), WordCat.

Головний редактор: Катаєв А. В., канд. екон. наук, доц.

Редакційна колегія: Аксьонова О. Ф., канд. техн. наук, доц.
Ананченко К. В., канд. наук з фіз. виховання і спорту, доц.
Бобро Н. Є., канд. соц. наук, доц.
Болотна О. В., канд. екон. наук, доц.
Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф.
Голубов А. Є., канд. юрид. наук, доц.
Зеленська Л. Д., д-р пед. наук, проф.
Комір Л. І., канд. екон. наук, доц.
Маленко О. О., д-р філол. наук, проф.
Оберемок С. В., канд. екон. наук, доц.
Панфілова Г. Л., д-р фарм. наук, проф.
Роговий А. І., канд. екон. наук, доц.
Трескунова Л. О., канд. екон. наук, доц.
Хорошев О. М., канд. іст. наук, доц.
Шатровський О. Г., канд. біол. наук, доц.

Адреса редакції: Україна, 61123, м. Харків, проспект Тракторобудівників 85/20.
Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: edit@pathofscience.org. Сайт: <http://pathofscience.org>.

Журнал є електронним міждисциплінарним науковим виданням, започаткованим для повного й оперативного задоволення інформаційних потреб суспільства в знаннях, отриманих у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та виробничої діяльності учених і фахівців.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв організацій та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у статтях точки зору можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії.

TRAEKTORIÂ NAUKI
ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

Vol. 2 № 3(8) 2016

Founded in August 2015. Publishing monthly.

Founder and publisher: Publishing center "Dialog"
Ukraine, 61123, Kharkiv, Traktorobudivnikiv st., 85/20.
Ph.: (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: print@thedialog.com.ua. Site: <http://thedialog.com.ua>.
Publishing licence: DK № 4960, issued 19.08.2015.

The journal is abstracted in the following international databases: Base (Germany), CiteFactor (USA), Directory of Open Access Journals, Directory of Research Journals Indexing (India), Google Scholar (USA), J-Gate (India), Polska Bibliografia Naukowa (Poland), Research Bible (Japan), Russian Science Citation Index (Russia), Türk Eğitim İndeksi (Turkey), Ulrichsweb Global Serials Directory (USA), WordCat.

Editor in Chief: Kataev A., PhD (Economics), Ass. Prof.

Editorial Board: Aksenova E., PhD (Techniques), Ass. Prof.
Ananchenko K., PhD (Physical Education and Sport), Ass. Prof.
Bobro N., PhD (Sociology), Ass. Prof.
Bolotnaya O., PhD (Economics), Ass. Prof.
Holoborodko K., Doctor of Science (Language), Prof.
Golubov A., PhD (Law), Ass. Prof.
Zelenskaya L., Doctor of Science (Education), Prof.
Komir L., PhD (Economics), Ass. Prof.
Malenko E., Doctor of Science (Language), Prof.
Oberemok S., PhD (Economics), Ass. Prof.
Panfilova A., Doctor of Science (Pharmacy), Prof.
Rogovoy A., PhD (Economics), Ass. Prof.
Treskunova L., PhD (Economics), Ass. Prof.
Horoshev A., PhD (History), Ass. Prof.
Shatrovskiy A., PhD (Biology), Ass. Prof.

Editorial office: Ukraine, 61123, Kharkiv, Traktorobudivnikiv st., 85/20.
Ph.: (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: edit@pathofscience.org. Site: <http://pathofscience.org>.

The journal is an electronic multidisciplinary scientific edition, created for complete and operative satisfaction the society's information needs, got in the process of research and productive activity of scientists and specialists.

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be barred by the authors. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in the articles published.

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ «ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ»

Королева Лариса

Проблемные вопросы подготовки и повышения квалификации кадров в сфере физической культуры и спорта в СССР в начале 1950-х гг. (на примере Пензенской области) 1.1
(язык оригинала – русский)

Соколовский Константин

Возможности межконфессионального взаимодействия в условиях экономического транзита государства 1.8
(язык оригинала – русский)

РАЗДЕЛ «БИЗНЕС И АДМИНИСТРИРОВАНИЕ»

Пакулин Сергей, Пакулина Алевтина

Управление устойчивым развитием современного предприятия 2.1
(язык оригинала – украинский)

Кудряков Эльдар

Оптимальный уровень налоговой нагрузки на фонд оплаты труда: определение и перспективы достижения 2.18
(язык оригинала – украинский)

Евдокименко Юрий, Ефименко Галина, Змиевская Ирина, Обоянская Любовь

Критерий эффективности применения портфельной теории Марковица в краткосрочной торговле на примере Украинской фондовой биржи 2.38
(язык оригинала – русский)

Медушевская Инна, Томаева Екатерина

Бренд территории как фактор конкурентоспособности региона (на примере Пензенской области) 2.47
(язык оригинала – русский)

Янковская Вероника

Совершенствование кадровой политики организации и повышение её эффективности посредством формирования навыков и компетенций персонала 2.59
(язык оригинала – русский)

Абрамова Ольга

Направления совершенствования налогового регулирования промышленных предприятий 2.74
(язык оригинала – украинский)

Величко Наталья

Удовлетворенность и лояльность потребителей образовательных услуг в условиях конкурентной борьбы 2.82
(язык оригинала – русский)

Онищенко Ирина

Инвестиционная привлекательность Украины: проблемы и пути их решения 2.89
(язык оригинала – украинский)

Бубенец Ирина	
Факторы развития маркетингового потенциала торгового предприятия	2.96
<i>(язык оригинала – украинский)</i>	
Чернова Мария	
Факторы и перспективы модернизационного развития российских регионов	2.104
<i>(язык оригинала – русский)</i>	
Евсеева Ольга	
Формирование государственной политики стратегического развития территорий Украины в условиях евроинтеграции и глобализации	2.116
<i>(язык оригинала – украинский)</i>	

РАЗДЕЛ «ОХРАНА ЗДОРОВЬЯ»

Патеюк Андрей, Кохан Сергей, Кривошеев Сергей	
Влияние экстракта лиственницы сибирской на процессы перекисного окисления липидов в эксперименте	3.1
<i>(язык оригинала – русский)</i>	

РАЗДЕЛ «ФИЛОЛОГИЯ»

Ткаченко Татьяна	
Модернистские поиски Уласа Самчука в сборнике «Найденный рай»	4.1
<i>(язык оригинала – украинский)</i>	

РАЗДЕЛ «ОБРАЗОВАНИЕ»

Романова Оксана	
Кластерная модель организации социального партнерства в муниципальной сфере образования	5.1
<i>(язык оригинала – русский)</i>	
Логанина Валентина, Карпова Ольга	
Опыт применения производственно-ориентированной технологии обучения при подготовке специалистов по направлению «Стандартизация и метрология»	5.12
<i>(язык оригинала – русский)</i>	
Козлов Сергей	
Применение соответствия Галуа для анализа данных в информационных системах ...	5.19
<i>(язык оригинала – русский)</i>	

РАЗДЕЛ «СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ НАУКИ»

Евченко Ольга	
Моральная проблема сигнализаторства	6.1
<i>(язык оригинала – русский)</i>	

РАЗДЕЛ «БИОЛОГИЧЕСКИЕ И СМЕЖНЫЕ НАУКИ»

Дервянко Наталья, Бражко Александр, Завгородний Михаил, Бражко Елена Эффективность регуляторов роста на основе гетерилкарбоновых кислот на выгонку тюльпанов	7.1
<i>(язык оригинала – английский)</i>	

РАЗДЕЛ «ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ»

Шостак Игорь, Собчак Андрей, Фирсова Анна, Кушнарченко Александр Агрегация данных для формирования производственных решений на промышленных предприятиях с использованием онтологических систем	8.1
<i>(язык оригинала – русский)</i>	

ЗМІСТ

РОЗДІЛ «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»

Корольова Лариса

Проблеми підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері фізичної культури і спорту в СРСР на початку 1950 рр. (на прикладі Пензенської області) 1.1
(мова оригіналу – російська)

Соколовський Костянтин

Можливості міжконфесійної взаємодії в умовах економічного транзиту держави 1.8
(мова оригіналу – російська)

РОЗДІЛ «БІЗНЕС ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»

Пакулін Сергій, Пакуліна Алевтина

Управління сталим розвитком сучасного підприємства 2.1
(мова оригіналу – українська)

Кудряков Ельдар

Оптимальний рівень податкового навантаження на фонд оплати праці: визначення та перспективи досягнення 2.18
(мова оригіналу – українська)

Євдокименко Юрій, Єфіменко Галина, Зміївська Ірина, Обоянська Любов

Критерій ефективності застосування портфельної теорії Марковица у короткостроковій торгівлі на прикладі Української фондової біржі 2.38
(мова оригіналу – російська)

Медушевська Інна, Томаєва Катерина

Бренд території як фактор конкурентоспроможності регіону (на прикладі Пензенської області) 2.47
(мова оригіналу – російська)

Янковська Вероніка

Удосконалення кадрової політики організації та підвищення її ефективності завдяки формуванню навичок і компетенцій персоналу 2.59
(мова оригіналу – російська)

Абрамова Ольга

Напрямки удосконалення податкового регулювання промислових підприємств 2.74
(мова оригіналу – українська)

Величко Наталія

Задоволеність і лояльність споживачів освітніх послуг в умовах конкурентної боротьби 2.82
(мова оригіналу – російська)

Оніщенко Ірина

Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи їх вирішення 2.89
(мова оригіналу – українська)

Бубенець Ірина Чинники розвитку маркетингового потенціалу торговельного підприємства (мова оригіналу – українська)	2.96
Чернова Марія Фактори та перспективи модернізаційного розвитку російських регіонів (мова оригіналу – російська)	2.104
Євсєєва Ольга Формування державної політики стратегічного розвитку територій України в умовах євроінтеграції і глобалізації (мова оригіналу – українська)	2.116

РОЗДІЛ «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я»

Патеюк Андрій, Кохан Сергій, Кривошеєв Сергій Вплив екстракту модрина сибірської на процеси перексидного окиснення ліпідів в експерименті (мова оригіналу – російська)	3.1

РОЗДІЛ «ФІЛОЛОГІЯ»

Ткаченко Тетяна Модерністські пошуки Уласа Самчука у збірці «Віднайдений рай» (мова оригіналу – українська)	4.1

РОЗДІЛ «ОСВІТА»

Романова Оксана Кластерна модель організації соціального партнерства в муніципальній сфері освіти (мова оригіналу – російська)	5.1
Логаніна Валентина, Карпова Ольга Досвід застосування виробничо-орієнтованої технології освіти при підготовці спеціалістів із напрямку «Стандартизація і метрологія» (мова оригіналу – російська)	5.12
Козлов Сергій Застосування відповідності Галуа для аналізу даних в інформаційних системах (мова оригіналу – російська)	5.19

РОЗДІЛ «СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ»

Євченко Ольга Моральна проблема сигналізаторства (мова оригіналу – російська)	6.1

РОЗДІЛ «БІОЛОГІЧНІ ТА СУМІЖНІ НАУКИ»

- Дерев'янку Наталія, Бражко Олександр, Завгородній Михайло, Бражко Олена**
Ефективність регуляторів зростання на основі гетерилкарбонових кислот на вигонку тюльпанів 7.1
(мова оригіналу – англійська)

РОЗДІЛ «ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

- Шостак Ігор, Собчак Андрій, Фірсова Ганна, Кушнарєнко Олександр**
Агрегація даних для формування виробничих рішень на промислових підприємствах із використанням онтологічних систем 8.1
(мова оригіналу – російська)

TABLE OF CONTENTS

SECTION "HUMANITIES"

Koroleva Larisa

Problematic issues of training and skills development in the field of physical culture and sports in the USSR in the early 1950s (on the example of the Penza region) 1.1
(Language – Russian)

Sokolovskiy Konstantin

The possibilities of interfaith cooperation in the context of the economic transit of the state 1.8
(Language – Russian)

SECTION "BUSINESS AND ADMINISTRATION"

Pakulin Serhij, Pakulina Alevtyna

Management of sustainable development of modern enterprises 2.1
(Language – Ukrainian)

Kudryakov Eldar

The optimal level of tax burden on payroll: estimation and prospects 2.18
(Language – Ukrainian)

Evdokimenko Yuri, Efimenko Galina, Zmievskaya Irena, Oboyanskaya Lubov

The efficiency criterion of Markowitz portfolio theory application in the short-term trading at the Ukrainian Stock Exchange example 2.38
(Language – Russian)

Medushevskaya Inna, Tomaeva Ekaterina

Territory brand as a factor of region competitiveness (on the example of Penza region) 2.47
(Language – Russian)

Yankovskaya Veronika

Improving the personnel policy of organization and increasing its efficiency by forming skills and competencies of staff 2.59
(Language – Russian)

Abramova Olha

Areas of improvement of tax adjustment of industrial enterprises 2.74
(Language – Ukrainian)

Velichko Natalia

Satisfaction and loyalty of consumers of educational services in the conditions of competitive fight 2.82
(Language – Russian)

Onishchenko Irina

Investment attractiveness of Ukraine: problems and solutions 2.89
(Language – Ukrainian)

<i>Bubenets Iryna</i> The factors in the development of marketing potential of trading enterprises (Language – Ukrainian)	2.96
<i>Chernova Marija</i> Factors and prospects of modernization of Russian regions development (Language – Russian)	2.104
<i>Ievsieieva Olga</i> The formation of public policies of Ukraine territories strategic development in conditions of European integration and globalization (Language – Ukrainian)	2.116

SECTION “HEALTH”

<i>Pateyuk Andrey, Kokhan Sergey, Krivosheyev Sergey</i> Influence of the Siberian larch extract on the processes of peroxide oxidation of lipids in experiment (Language – Russian)	3.1

SECTION “LANGUAGES”

<i>Tkachenko Tetiana</i> Modernist searches of Ulas Samchuk in the book “Rediscovered Paradise” (Language – Ukrainian)	4.1

SECTION “EDUCATION”

<i>Romanova Oksana</i> Cluster model of social partnership in municipal education (Language – Russian)	5.1
<i>Loganina Valentina, Karpova Olga</i> Experience in the use of production-oriented training technology in the specialist education in the field of "Standardization and Metrology" (Language – Russian)	5.12
<i>Kozlov Sergey</i> Applying Galois compliance for data analysis in information systems (Language – Russian)	5.19

SECTION “SOCIAL AND BEHAVIOURAL SCIENCES”

<i>Evchenko Olga</i> The moral problem of whistle blowing (Language – Russian)	6.1

SECTION "BIOLOGICAL AND RELATED SCIENCES"

<i>Derevianko Natalia, Brazhko Oleksandr, Zavgorodniy Mykhailo, Brazhko Olena</i> Effectiveness of growth regulators, based on the heterocyclic carbon acid, on forcing of Tulips (Tulips HD) <i>(Language – English)</i>	7.1

SECTION "INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES"

<i>Shostak Igor, Sobchak Andrii, Firsova Anna, Firsova Anna</i> Data aggregation for the formation of manufacturing solutions for industrial enterprises using ontology systems <i>(Language – Russian)</i>	8.1

Проблемные вопросы подготовки и повышения квалификации кадров в сфере физической культуры и спорта в СССР в начале 1950-х гг. (на примере Пензенской области)

Королева Лариса Александровна

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства, заведующая кафедрой истории и философии, доктор исторических наук, профессор, Россия

Аннотация. В статье анализируется деятельность центральных и местных властей по подготовке и повышению квалификации кадров в сфере физической культуры и спорта в СССР в начале 1950-х гг. по материалам Пензенской области (проведение семинаров, учебных курсов, специальных занятий и пр.).

Ключевые слова: СССР, физическая культура, спорт, повышение квалификации, Пензенская область.

Введение

Деятельности по развитию физкультуры и спорта в СССР придавалось большое значение, но выполнение директивных документов «сверху» на местах сталкивалась с определенными сложностями. Одной из принципиальных проблем был низкий уровень подготовки и квалификации кадров, задействованных в спортивной работе. Именно от наличия высококвалифицированных кадров зависела эффективность реализации задач, в том числе и политических, которые ставились перед массовой физической культурой и спортом в СССР. Качество подготовки и повышения квалификации физкультурных кадров имело не просто личное, но значительное социально-экономическое значение [2, с. 129].

Данная проблема не теряла своей актуальности вплоть до середины 1980-х гг., затем, долго создававшаяся система подготовки и переподготовки физкультурных кадров (вузы, техникумы, курсы повышения квалификации, аспирантура и т.п.), была фактически разрушена. В последнее время государство в целях оздоровления и патриотического воспитания населения, особенно подрастающего поколения, вынуждено заниматься проблемами физкультуры и спорта, для чего, в первую очередь, требуются квалифицированные кадры. В 2015 г. был подписан указ о возрождении физкультурно-спортивного комплекса ГТО, для воплощения которого в жизнь опять же требуются учителя и преподаватели физкультуры, спортивные инструкторы, тренеры и т.п. [4, 6]. Именно изучение подготовки и повышения квалификации кадров в сфере физической культуры и спорта в СССР в начале 1950-х гг. на региональном уровне – в Пензенской области явилось целью работы.

Тема подготовки и повышения квалификации кадров в сфере физической культуры и спорта в СССР исследовалась, но главным образом в педагогических аспектах. Причем основное внимание уделялось подготовке в высших учебных заведениях, другие формы подготовки и переподготовки практически оставались вне поля изучения (Н. Н. Быков, Н. Ю. Шумакова, С. Н. Труфанова [2], С. В. Вадюхин [3], Л. М. Куликов [7], Н. Н. Чесноков [10] и др.). Собственно историки, тем более, на региональном уровне данным вопросом начали заниматься не так давно, и он требует своего исследования (С. С. Синякин [8], А. Н. Филиппов [9] и др.).

Результаты исследования

В начале 50-х годов XX века Пензенский областной комитет по делам физкультуры и спорта предпринял героические усилия для улучшения показателей своей работы, и как одну из главных задач обозначил организацию подготовки и переподготовки кадров физкультурных работников (как штатных, так и общественных), обеспечение физкультурных организаций необходимым количеством инструкторов, тренеров, преподавателей физкультуры и т.д.

Одними из самых распространенных форм повышения квалификации физкультурных кадров были специальные семинары, командирские учебы и т.д. Как правило, продолжительность и темы занятий были определены «вышестоящими» инстанциями. Так, в 1950 г. при областном комитете были проведены занятия по повышению квалификации физкультурных кадров для 29 человек: с 17 октября 1949 г. по апрель 1950 г. на базе техникума физкультуры, еженедельно по 4 часа согласно тематического плана и составленного расписания. Для преподавателей техникумов была установлена командирская учеба 1 раз в неделю по субботам. Для преподавателей школ командирская учеба проводилась при городских районных отделах народного образования в городах – 1 раз в неделю, в районах – 1 раз в месяц по 2 дня. С преподавателями и инструкторами школ и училищ системы Министерства Трудовых резервов повышение квалификации проходило 1 раз в неделю.

В 1950 г. при областном комитете физкультуры был проведен семинар по подготовке общественных инструкторов по лыжам для сельских районов. В результате было подготовлено инструкторов-общественников 88 и судей по спорту – 187 человек. Причем, типичной стала тенденция, что «подготовленные инструкторы-общественники в большинстве случаев практической работы не ведут, и по окончании курсов (семинаров) своевременно удостоверение получают и дальнейшей работы с ними районные комитеты не проводят» [5, д. 13, л. 39].

Местные физкультурные власти стремились обходиться собственными силами в данном вопросе. Например, в ноябре – декабре 1950 г. в Пензе на собственной базе проходили учебные занятия раз в неделю по повышению квалификации физкультурных кадров [5, д. 5, л. 207-208]. Для проведения семинаров по подготовке председателей коллективов физкультуры и инст-

рукторов-общественников для секции общей физической подготовки в Бессоновском районе было решено командировать туда старшего инспектора Е. Ф. Черникова на 12-13 декабря 1950 г. и тренера комитета В. Г. Ларичкина на 14-15 декабря 1950 г.; для секции по легкой атлетике в Пачелмский район направили председателя областного совета ДСО «Искра» Б. А. Цылова на 16-23 апреля 1951 г. [5, д. 7, л. 8].

Руководство и федерального, и регионального уровней требовало от работников сферы физкультуры и спорта профессионального образования. Так, из заочно обучались в институте физкультуры 4 человека: Л. А. Баженова, преподаватель 4-1 средней школы Пензы, учились в Ленинградском институте физкультуры на 3-м курсе; А. И. Лукьянова, преподаватель техникума физкультуры, училась в Московском институте физкультуры на 5-м курсе; Л. Ф. Беккер, преподаватель 1-й средней школы Пензы, учился в Московском институте физкультуры на 3-м курсе; В. Ф. Бондовский, преподаватель 4-й средней школы Пензы, учился в Московском институте физкультуры на 3-м курсе. На экстернатуре техникума физкультуры обучался 51 человек [5, д. 13, л. 37-38]. Тем не менее, Государственный план по подготовке общественных физкультурных кадров за 1 квартал 1951 г. был выполнен следующим образом: председатели советов коллективов – 20,2%; физорги – 210,0%; инструкторы-общественники – 10,5%; судьи по видам спорта – 20,6% [5, д. 13, л. 37-38].

В соответствии с приказом Всесоюзного комитета по делам физкультуры и спорта № 706 от 31 августа 1950 г. «... в целях систематизации повышения идейно-политического уровня и деловой квалификации руководящих физкультурных кадров» областной комитет принял решение провести с октября 1950 г. по 1 мая 1951 г. обязательные занятия для руководящих работников комитетов, Советов ДСО и инструкторского и тренерского состава один раз в неделю по вторникам. В конце апреля 1951 г. следовало произвести оценку знаний работников по пройденному материалу. В октябре 1951 г. были возобновлены обязательные занятия по повышению квалификации руководящих работников комитетов и советов ДСО два раза в месяц по «твердо установленному расписанию» [5, д. 15, л. 53].

Несмотря на все принятые меры, в 1952 г. регион был недостаточно обеспечен квалифицированными физкультурными кадрами. Например, из 750 человек, работавших в данной сфере в 1951 г., только у 25 имелось высшее образование, у 126 – среднее и у 140 – курсовое. Как решение проблемы предлагалось оставление в пределах области всех выпускников техникума физкультуры и посылка большого количества специалистов с высшим физкультурным образованием для работы в районах области.

Кроме того, председатель областного комитета Г. П. Мельницкий предлагал просить у Совета Министров РСФСР разрешения в начале 1952 г. провести 2-х месячные курсы по подготовке председателей районных комитетов по делам физкультуры и спорта, и потратить 80 тыс. руб. семинары по переподготовке и подготовке общественных физкультурных кадров [3, д. 9, л. 43-45; 96-109].

28 ноября 1951 г. республиканский комитет по делам физкультуры и спорта принял приказ № 461 «О состоянии и мерах по улучшению работы с руководящими кадрами в физкультурных организациях РСФСР», где анализировалась неблагоприятная ситуация в данном вопросе и предлагались конкретные мероприятия по исправлению такого «плачевного» положения. 1-3 декабря 1951 г. был проведен семинар с председателями городских районных комитетов по делам физической культуры и спорта и Советов ДСО.

Но ситуация продолжала оставаться неоднозначной, о чем свидетельствовала справка «О состоянии работы с кадрами в Пензенской областном комитета по делам физической культуры и спорта по состоянию на 1-ое июня 1952 г.», где говорилось о невыполнении государственного плана по подготовке общественных физкультурных кадров по области. Объяснялось это следующими причинами: «Повлияло на это и продолжающаяся частая сменяемость председателей районных комитетов физкультуры (из 9 районов области, где в 1951 г. совершенно не проводились работы по подготовке инструкторов-общественников и в 6-ти производили замены председателей без ведома областного комитета); отсутствие в районах квалифицированных специалистов, нежелание руководителей, учреждений, особенно колхозов, несмотря на специальное указание по этому вопросу РК ВКП(б) и райисполкомов, обеспечивать явку на семинары выделенных от них представителей (кандидатов)» [5, д. 9, л. 23-24; д. 15, л. 20].

24 февраля 1952 г. облисполком принял решение № 213 «О мероприятиях по улучшению работы советских органов области на 1952 г.». Областной комитет по делам физкультуры и спорта обсудил данную директиву на производственном совещании работников аппарата и запланировал провести 3-дневный семинар председателей районных комитетов по делам физкультуры и спорта, организовать командирскую учебу руководящих работников всех физкультурных организаций Пензы и т.д.

Областной комитет своим приказом обязывал всех штатных физкультурных работников повысить свою квалификацию. При комитете проводились занятия (в зимний период) по повышению квалификации руководящих физкультурных кадров (по утвержденному приказом № 790 республиканского комитета). С председателями рай/гор/комитетов регулярно, не менее 2-х раз в год проводились 3-х дневные семинары по переподготовке их. В 1952 г. такой семинар был проведен в период с 13 по 15-е мая. Несмотря на заблаговременное извещение всех председателей районных комитетов и специальное распоряжение облисполкомом (№ 444 от 30 апреля) такие райисполкомы, как Бедно-Демьяновский, Белинский, Вадинский, Каменский, Колышлейский, Лопатинский, Поимский, Салтыковский, Сердобский и Соседский не нашли нужным выполнить распоряжение облисполкома и от этих районов председатели комитетов физкультуры на семинар не явились, сообщив комитету, что нет командировочных средств.

Комитет считал необходимым для повышения квалификации особенно председателей районных комитетов разрешить экстернату в техникуме физкультуры, или открытия при техникуме заочного отделения, увеличения программы в техникуме по организационной работе.

В соответствии с приказом № 461 «О состоянии и мерах по улучшению работы с руководящими кадрами в физкультурных организациях РСФСР» областным комитетом по делам физкультуры и спорта был разработан план комплектования должностей председателей районных и городских комитетов в 1952-1954 гг. в регионе. Так, в 1952 г. планировалось произвести замену в 22 населенных пунктах региона – в г. Кузнецке необходим специалист с высшим физкультурным образованием, во всех остальных необходим специалист со средним физкультурным образованием – Башмаковском, Больше-Вьяском, Вадинском, Голицинском, Головинщенском, Земетчинском, Камешкирском, Кондольском, Каменском, Кучкинском, Лопатинском, Мало-Сердобинском, Наровчатском, Неверкинском, Нечаевском, Поимском, Салтыковском, Свищевском, Соседском, Сосновоборском, Шемышейском районах.

В 1953 г. – в 9 населенных пунктах, везде необходим специалист со средним физкультурным образованием, – Бедно-Демьяновском, Белинском, Бессоновском, Даниловском, Иссинском, Колышлейском, Мокшанском, Сердобском, Телегинском районах; в 1954 г. – в 6 населенных пунктах, везде необходим специалист со средним физкультурным образованием, – Бековском, Кузнецком, Нижне-Ломовском, Николо-Пестровском, Пачелмском, Тамалинском районах.

В плане делалась оговорка: «Заявка на потребное количество специалистов нами дана 22-го октября 1951 г. за № 1328 на имя зам. председателя комитета тов. Антонова, но, не имея Вашей установки, какое количество специалистов из техникума мы получим в 1952 г., в 1953 г. и 1954 г., мы планируем замену председателей исходя из острой необходимости их замены» [5, д. 9, л. 39, 61-62, 86-90].

Несмотря на все предпринимавшиеся усилия со стороны властей, особых сдвигов в положительную сторону не наблюдалось. Так, в 1953 г. в Пензенской области имелось всего штатных работников по физкультуре 780 человек, из них высшее физкультурное образование – у 30 человек; незаконченное высшее – у 11; среднее физкультурное образование – у 131; 2-х годичную школу тренеров «освоили» 6 работников; курсовую подготовку прошли 97 [5, д. 11, л. 61-62].

Выводы

Таким образом, местные власти предпринимали серьезные усилия по подготовке и повышению уровня профессиональной квалификации кадров, обеспечивавших реализацию государственной политики в сфере физкультуры и спорта. Проведение семинаров и командирских учеб принимало систематический характер; направление в институты и на курсы повышения ква-

лификации становилось обычной практикой; уровень профессионального образования стал учитываться при назначении на должность и т.п. Однако эта практика пока еще давала кратковременный эффект, принципиально ситуация не менялась. Причем, это было характерно не только для Пензенской области, но и всего СССР.

Перечень использованных источников

1. Бреева Ю. Д. Реализация постановления ЦК ВКП(б) «О ходе выполнения Комитетом по делам физической культуры и спорта директивных указаний партии и правительства о развитии массового физкультурного движения в стране и повышении мастерства советских спортсменов» в СССР (по материалам Пензенской области) [Электронный ресурс] / Ю. Д. Бреева [и др.] // Современные научные исследования и инновации. – 2015. – № 4. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2015/04/50450>. – Загл. с экрана.

2. Быков Н. Н. Современные тенденции подготовки кадров в области физической культуры и спорта / Н. Н. Быков, Н. Ю. Шумакова, С. Н. Труфанова // Мир науки, культуры, образования. – 2014. – № 4 (47). – С. 129-130.

3. Вадюхин С. В. Подготовка кадров в отрасли физической культуры в условиях университетского комплекса : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / С. В. Вадюхин. – Санкт-Петербург, 2009. – 153 с.

4. Волков А. П. Деятельность государственных органов и общественных организаций СССР по подготовке молодежи к защите Родины (1961-1991 гг.) : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / А. П. Волков. – Москва, 1994. – 321 с.

5. Государственный архив Пензенской области. – Ф. Р 2388. – Оп. 1.

6. Кошкин А. Е. Организация и проведение Всесоюзного физкультурного комплекса «Готов к труду и обороне СССР» в Саратовской области в 1960-х – 1980-х годах / А. Е. Кошкин / Молодой ученый. – 2011. – Т. 2. – С. 29-34.

7. Куликов Л. М. Подготовка квалифицированных специалистов сферы физической культуры как социальная проблема / Л. М. Куликов // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. – 2007. – № 11 (33). – С. 55-61.

8. Синякин С. С. Становление и развитие системы спортивной подготовки и спортивного образования в российской провинции во второй половине XX столетия (на материалах Курской области) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / С. С. Синякин. – Курск, 2015. – 181 с.

9. Филиппов А. Н. Государственная политика СССР в области физической культуры и спорта (1920-1930 гг.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / А. Н. Филиппов. – Ярославль, 2012. – 206 с.

10. Чесноков Н. Н. Тенденции и перспективы развития многоуровневого образования в области физической культуры и спорта / Н. Н. Чесноков // Теория и практика физической культуры. – 2008. – № 5. – С. 5-7.

© Л. А. Королева

Problematic issues of training and skills development in the field of physical culture and sports in the USSR in the early 1950s (on the example of the Penza region)

Koroleva Larisa

Penza State University of Architecture and Construction, Head of Department of History and Philosophy, Doctor of Science (History), Professor, Russia

Abstract. The article analyses activities of the central and local authorities for preparation and professional development of personnel in the sphere of physical culture and sport in the USSR in the early 1950s on materials of the Penza region (seminars, training courses, special classes and so forth).

Keywords: USSR; physical culture; sport; professional development; Penza region.

© L. Koroleva

Возможности межконфессионального взаимодействия в условиях экономического транзита государства

Соколовский Константин Геннадьевич

Центр независимых исследований, эксперт, кандидат юридических наук, Казахстан

Аннотация. Кризисные явления в мировой политике и экономике существенно отражаются на социально-политической ситуации постсоветских стран. В этот период обостряются внутренние конфликты, наиболее сложные из которых для разрешения – межконфессиональные. В статье рассмотрены особенности взаимодействия конфессий, а также потенциальные «точки притяжения», которые могут стать основой для межрелигиозного диалога.

Ключевые слова: межконфессиональное взаимодействие, экономический транзит, межрелигиозная коммуникация, диалог, социокультурное пространство.

Введение

Значительные изменения, происходящие в настоящее время как на глобальных рынках, так и в мировой политической архитектуре прямо отражаются на социально-экономическом развитии государств. Снижается уровень ВВП, падает покупательная способность национальной валюты, отмечается ощутимый рост цен, при сохраняющемся уровне запросов населения резко снижается возможность их удовлетворения. Кризисные явления неизбежно проецируются на социальное поведение, нередко определяя его, сообщая деструктивный потенциал и порождая конфликтность, протекающую, как правило, между несколькими взаимодействующими группами.

Цель настоящей работы – выявить основы для выстраивания межконфессионального диалога в условиях высокого уровня социальной напряженности в обществе.

Объектом исследования выступили межрелигиозные отношения в поликонфессиональном государстве, состояние которых определяет успешность взаимодействия между различными конфессиями.

Результаты исследования

Известный социолог В.В. Петухов (ИС РАН) указывает, что «наслаивание старых, нерешенных проблем, на проблемы, порожденные самим кризисом, в обозримой перспективе, безусловно, будет порождать недовольство. Среднее и старшее поколение устало от бесконечной борьбы за выживание. А молодежь, напротив, не имеет навыков кризисной адаптации. Но и те, и другие тратят массу жизненной энергии на поддержание более или менее сносных жизненных условий для себя и своих семей, часто просто не зная, каким образом конвертировать знания, опыт, навыки, приверженность мо-

ральным ценностям в материальный достаток и карьерный рост» [1, с. 47]. Согласимся с выводом о том, что усиление кризисных явлений приводит к росту негативных настроений.

Современные процессы глобализации становятся локомотивом унификации социального пространства, также актуализируя проблему взаимодействия конфессий, поскольку один из наиболее вероятных путей канализации – это конфликт на межрелигиозной основе. При этом характерно мнение З.В. Силаевой (Казанский федеральный университет) в том, что «религиозность – это не причина религиозного конфликта и не сфера его проявления. Само существование религиозных различий между группами не является причиной конфликта. Реалистичные причины конфликта могут варьироваться от случая к случаю» [2, с. 233].

Взаимодействие вообще – в известном смысле строго регламентированная сфера человеческих отношений. Так, взаимодействия в экономике и политике носят, как правило, правовой (договорной) характер, а также изначально предусматриваются механизмы разрешения проблемных ситуаций, чем обеспечивается снижение уровня потенциальной конфликтности. В то же время те, сферы жизнедеятельности социума, которые определяются нематериальными категориями (вера, традиции, привычный образ жизни, укоренившиеся модели поведения и т.д.), с трудом поддаются нормативному регулированию. Основная причина кроется в том, что, несмотря на наличие законодательной базы в данной сфере, конфликтные ситуации разрешаются преимущественно путём взаимодействия сторон и посредством достигаемых договорённостей между ними. Типичным примером такого рода конфликта является межрелигиозный конфликт.

Участники описываемого взаимодействия – это социальные группы, члены которых объединены верой, сформулированным вероучением, а также обрядовой деятельностью. Для них характерны единство мировоззренческих позиций, определяемого нравственными категориями божественного первоисточника, восприятия окружающего мира, фарватеров социального поведения и его оценок, высокий уровень мистицизма, определённости и отнесенности категоричности градации в системе координат «свой-чужой».

Отметим при этом, что, как правило, адепты новых религиозных движений крайне категоричны в своих оценках, нередко делающих диалог невозможным.

Ключевая проблема в разрешении межконфессионального конфликта с их участием как раз заключается в том, что сектанты мыслят в пространстве заданной системы ориентиров, выход за рамки которых воспринимается как вероотступничество. В свою очередь не вызывает сомнения, что межрелигиозный диалог могут вести лишь ответственные (как правило, традиционные) конфессии, поскольку способность к нему – признак уверенности в своих ценностях и смыслах, пастве, открытости к инаковости, смелости к духовным вызовам и отсутствие боязни конкуренции, способности думать и

осмысливать происходящее. Думается, что именно эти параметры характеризуют уровень конфессиональной культуры.

Априори возможность межконфессионального диалога есть всегда. И можно выделить, как представляется, две формы его протекания.

Первая из них базируется на осознании сторонами исключительной важности взаимодействия между различными религиями. Она строится на основе серьёзного опыта сосуществования конфессий, а также, возможно, следствий конфликтов, имевших место в прошлом. Накопленная десятилетиями эмпирия поведенческих стандартов, компромиссов, ценностей, социальных шаблонов, исторических прецедентов и др. обеспечивает трезвое восприятие той или иной ситуации и самостоятельное стремление сторон к их разрешению, способности саморегуляции межрелигиозного диалога и умению ретушировать девиации. Здесь фактически процессом управляет внешняя норма, подвигающая руководителей религиозных объединений к взаимодействию за счёт аналектов межконфессиональной культуры.

Вторая форма основана на регулятивной функции государства, которое склоняет участников состоявшегося либо потенциального межконфессионального конфликта к взаимодействию. Уполномоченные органы вынуждены вмешиваться, когда сложившиеся отношения между деноминациями не могут выполнить роль фундамента выстраивания диалога, а нормы конструктивного социального поведения не воспринимаются сторонами в качестве императива. И чем ниже влияние на участников конфликта ценностно-нормативной регуляции, тем в большей степени требуется вмешательство государства.

Эта мысль находит подтверждение у Е. В. Романовой (Алтайский госуниверситет), которая полагает, что «построение модели двусторонней симметричной коммуникации в форме диалога, когда каждый из компонентов – общество, религиозные организации и власть – вовлечены в процесс взаимодействия, позволит избежать коммуникативных рисков и обеспечить стабильную и предсказуемую систему взаимодействий» [3, с. 304].

Впрочем, в обоих случаях необходимы, прежде всего, уважительное отношение к представителям иной веры и желание прийти к разрешению возникших противоречий. Это выступает залогом формирования полирелигиозной целостности многонационального народа, чувствующего себя единым вне зависимости от тех или иных духовных и культурных различий.

Согласно результатам исследований А. В. Громовой (Волгоградский госуниверситет), проблема межконфессиональной коммуникации заключается в том, что при «налаженном взаимодействии «наверху» – духовные лидеры участвуют в заседаниях межрелигиозного совета, совместно организуют различные форумы и конференции и т.п. В то время как межконфессиональное взаимодействие «внизу» практически отсутствует, а именно в регионах, на местах без участия власти, формализма и подтекстов оно актуально и востребовано обществом» [4, с. 116].

При выстраивании межконфессионального диалога, который в сложившейся обстановке экономического кризиса является условием стабильности государства и выживания общества, необходима некая общая основа, имеющая безусловную значимость, хотя бы фундаментального характера, признаваемая всеми сторонами. Не вызывает сомнения, что её роль могут выполнить общечеловеческие ценности, исповедуемые всеми традиционными религиями без исключения, как-то: патриотизм, нравственность, самосовершенствование, творчество и др. аксиологические императивы. Для религий, сосуществующих на протяжении многих лет в одном социокультурном пространстве поиск таких категорий не представляет каких-либо затруднений.

Общеизвестно, что, сосуществуя, различные религиозные традиции испытывают не только взаимовлияние, но и взаимопроникновение как обрядов и традиций, так и ключевых идей. Например, на пространстве Евразии столетиями происходит взаимообмен христианской, мусульманской, буддистской, иудейской культур, а также анахронизмов политеистических верований автохтонных народов.

Согласимся в этой связи с Ж. С. Сыздыковой (МГУ им. М. Ломоносова), которая, разбирая идеи Л.Н. Гумилёва, подчёркивает «наличие суперэтнической целостности народов евразийского пространства, которых... объединяет взаимная комплиментарность, то есть взаимодополнение культур, существующая, несмотря на кое-какие различия в их быте и поведении. На основе исторических и биосферных предпосылок у народов Евразии сложились общее мировоззрение, общности идеалов в обустройстве социальной жизни, особое и неповторимое единство в чувстве духовности» [5, с. 162].

Выводы

Складывающаяся негативная экономическая обстановка в мире оказывает существенное влияние на стабильность внутри постсоветских стран. Падение уровня достатка населения выступает ключевым фактором, катализирующим возникновение социальной напряжённости. Как правило, она канализируется в конфликтах, один из наиболее вероятных из которых в поликонфессиональном обществе – межрелигиозный.

Его предупреждение и разрешение (в случае возникновения) зависит от способности как лидеров, так и прихожан противостоящих конфессий вести межрелигиозный диалог. Многонациональный народ, проживающий в одном государстве, имеет все основания как для его выстраивания, так и для сосуществования в толерантном обществе. Этому же способствует сформировавшаяся в результате взаимообогащения культур единая евразийская ментальность. Взаимодействие ответственных конфессий, их сотрудничество во имя мира представляет собой важную составляющую формирования единого культурно-исторического пространства как уникального цивилизационного феномена, обеспечивающего межрелигиозные коммуникации.

Перечень использованных источников

1. Петухов В. В. Кризис и динамика социальных настроений / В. В. Петухов // Мир России. – 2010. – № 1. – С. 45-66.
2. Силаева З. В. Концептуально-методологические основы междисциплинарного анализа понятия «Религиозный конфликт» / З. В. Силаева // Вестник экономики, права и социологии. – 2014. – №3. – С. 232-234.
3. Романова Е. В. Особенности коммуникативного взаимодействия органов государственной власти и религиозных организаций / Е. В. Романова // Известия Алтайского государственного университета. – 2009. – №4-4. – С. 304-306.
4. Громова А. В. Межконфессиональное взаимодействие на территории России: тенденции и противоречия / А. В. Громова // Известия ВолгГТУ. – 2014. – №16 (143). – С. 114-117.
5. Сыздыкова Ж. С. Евразийский союз: к будущему с учетом прошлого / Ж. С. Сыздыкова // Теория и практика общественного развития. – 2012. – №10. – С. 161-164.

© К. Г. Соколовский

The possibilities of interfaith cooperation in the context of the economic transit of the state

Sokolovskiy Konstantin

Independent Research Center, expert, PhD in Law Science, Kazakhstan

Abstract. The crisis in the world politics and economy significantly affects the socio-political situation in the post-Soviet countries. During this period, internal conflicts use to exacerbate, and the most difficult among them for time-solutions – are confessional. The article describes the features of interactions between denominations, as well as potential "points of attraction" that could become a basis for inter-religious dialogue.

Keywords: interfaith interaction, economic transit, inter-religious communication, dialogue, socio-cultural space.

© К. Sokolovskiy

Управління сталим розвитком сучасного підприємства

Пакулін Сергій Леонідович

*Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», відділ соціоекологічних проблем сталого розвитку,
доктор економічних наук, Україна*

Пакуліна Алевтина Анатоліївна

*Харківський національний університет будівництва та архітектури, доцент кафедри
економіки, кандидат економічних наук, доцент, Україна*

Анотація. У статті досліджено трактування механізму управління підприємством. Авторами вивчені і систематизовані різні точки зору дослідників щодо комплексного підходу до процесу взаємодії різних підсистем, які приймають участь в управлінських процесах. Дослідниками визначені основні завдання підприємств в сучасних умовах, які сприяють їх розвитку, доведено необхідність змін соціальної орієнтації системи управління відповідно до адаптації підприємства до нестабільного середовища. Авторами обґрунтовано взаємозв'язок еколого-орієнтованої діяльності підприємства і його конкурентоспроможності. Доведено, що важливим аспектом в ефективній реалізації економічної складової в системі управління підприємством є підтримка динамічної рівноваги розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, управління, розвиток, ефективність, підприємство.

Вступ

Важливу роль у досягненні сталого розвитку сучасного підприємства відіграє інтенсивне і збалансоване використання його потенціалу як основа, на якій будуються і реалізуються його зовнішні і внутрішні відтворювальні процеси. У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування багаторівневої системи управління розвитком підприємства, яка має ґрунтуватися на раціональному використанні і побудові взаємозв'язків між різними видами і рівнями напрямів діяльності, ієрархії управління, сферами функціональної відповідальності, ресурсами. Враховуючи, що керівники підприємств потребують серйозної методичної допомоги в прийнятті управлінських рішень, насамперед у виборі стратегічних напрямів діяльності, постає необхідність розробки методологічних засад побудови процесу управління сталим розвитком підприємств. Це уможливить швидше прийняття ефективних рішень через вибір відповідних критеріїв, методів, технологій, моделей, механізмів реагування, взаємодії.

Важлива роль у науковому доробку питань управління розвитком підприємств належить таким вченим, як Р. Акофф [1], І. Ансофф [2], Дж. Гелб-

рейт [3], Г. Дейлі [4], П. Друкер [5], Б. Карлофф [6], Г. Минцберг [7], Ф. Тейлор [8], А. Файоль [9], які розглядали розвиток підприємств з позиції становлення суспільства, розвитку теорій управління, фірми. Ґрунтовний науковий внесок у розвиток методології управління сталим розвитком різних соціально-економічних систем зробили вітчизняні вчені: О. Г. Білоус [10], Н. В. Васюткіна [11], В. М. Геєць [12], В. Г. Герасимчук [13, 14], Б. М. Данилишин [15], Б. А. Карпінський [16], В. С. Пономаренко [17], О. В. Раєвнева [18], І. І. Смачило [19] та багато інших, які зосереджували увагу на економічних, соціальних, екологічних, корпоративних системах та їх становленні і взаємодії у стратегічному розвитку. Аналіз публікацій цих авторів дозволяє стверджувати, що, незважаючи на їхню високу наукову і практичну цінність, існує потреба в системному та комплексному вивченні проблем управління сталим розвитком підприємства. Поза увагою вчених досі залишаються питання, пов'язані з формуванням механізму управління сталим розвитком підприємств в умовах глобалізаційних змін. Незважаючи на широке теоретико-прикладне опрацювання питань управління сталим розвитком у різних соціально-економічних системах та на рівні економіки країни, доводиться констатувати про відсутність методології комплексного управління сталим розвитком підприємств із позиції цілісного підходу щодо внутрішніх процесів розвитку, тобто ця проблематика є актуальною і водночас мало дослідженою. Для того щоб будівельні підприємства могли відповідати на виклики сучасності, необхідне теоретико-методологічне забезпечення управління сталим розвитком підприємства, що давало б змогу в нестабільних умовах розвитку економіки знаходити ті інструменти та можливості впливу для отримання сталості та стабільності в реалізації поставлених завдань, які сприяли б їхньому переходу на новий якісний рівень розвитку.

Актуальність дослідження проблем сталого розвитку підприємства, фундаментальні основи теорій управління та розвитку підприємства визначили об'єкт та предмет нашого дослідження, а також його логіку, послідовність і структуру. Недостатня розробка теоретичного базису управління сталим розвитком і його невідповідність вимогам практики вітчизняних підприємств визначили мету, завдання й напрями дослідження.

Метою нашого дослідження були: дослідження трактування механізму управління підприємством; вивчення і систематизація різних точок зору дослідників щодо комплексного підходу до процесу взаємодії різних підсистем, які приймають участь в управлінських процесах; визначення основних завдань підприємств в сучасних умовах, які сприяють їх розвитку, доведення необхідності зміни соціальної орієнтації системи управління відповідно до адаптації підприємства до нестабільного середовища; обґрунтування взаємозв'язку еколого-орієнтованої діяльності підприємства і його конкурентоспроможності; доказ того, що важливим аспектом в ефективній реалізації економічної складової в системі управління підприємством є підтримка динамічної рівноваги розвитку.

Результати дослідження

Управління сталим розвитком підприємства в сучасних умовах є надзвичайно актуальним напрямом наукового пошуку у академічних колах та набуває особливого значення для представників бізнес-середовища. Як об'єкт наукового дослідження, проблемне поле управління сталим розвитком підприємства привертає увагу, перш за все, в силу своєї трансдисциплінарної природи. Для його інтерпретації необхідний синтез підходів і концепцій різних дисциплін – від теорій фізіології, кібернетики, синергетики самоорганізації і теорії фірми до психології стратегічного, корпоративного управління. Стан наукового знання в цій предметній сфері на сьогодні слід визнати слабко структурованим, а синтетична природа феномену розвитку економічної організації та управління ним обумовлює існування різноманітних підходів до його визначення та вивчення.

Підприємство є цілісною одиницею лише у тому випадку, коли воно розглядається як система, тобто з погляду сукупності багаторівневих підсистем, що перебувають у неперервному взаємозв'язку один з одним. Таким чином, необхідно підходити до підприємства як до складного утворення, розглядаючи його з погляду системного підходу. Одночасно підприємство є частиною великої системи (галузі, економіки регіону, країни в цілому).

Розглядаючи підприємство з позиції системного підходу, слід визначити, що підприємство залучене у три процеси: одержання ресурсів із зовнішнього середовища (вхід); перетворення ресурсів у продукт (процес); передача продукту в зовнішнє середовище (вихід). Це є основні, базові процеси життєдіяльності будь-якої системи, однак знання і вміння здійснювати процеси управління крізь призму декомпозиції системи на підсистеми при аналізі системного об'єкта дозволяє визначати всю систему зв'язків – деякої «структурно-функціональної одиниці» досліджуваної системи, це в загальному підсумку дозволяє вибудовувати процеси, що призводять до сталого розвитку підприємства.

В основі процесу управління сталим розвитком підприємства лежить система управління, що дозволяє цілісно, комплексно підходити до процесу взаємодії різних підсистем, які приймають участь в управлінських процесах. В сучасних наукових дослідженнях система управління підприємством розглядається за окремими функціональними сферами діяльності, у вирішенні проблем підвищення економічної ефективності діяльності, вдосконалення конкретних функцій і т.д. Досить часто під системою управління підприємством розуміють сукупність напрямів управління (маркетинг, фінанси, управління персоналом і т.д.) або функцій управління (планування, організація, мотивація та контроль). Вивчення і систематизація різних точок зору дослідників показало, що єдине розуміння цієї дефініції відсутнє.

На практиці, іноді багатогранність системи управління ототожнюють з автоматизованими системами управління, розглядаючи її лише як технічний інструмент вирішення управлінських завдань, але таке трактування системи

управління є обмеженим і не відповідає сучасним вимогам. Проглядається дискусія відносно елементного складу, так в ряді робіт [13, 19] у складі системи управління виділяють два елементи – суб'єкт і об'єкт управління, зазначається на застосуванні інструментарію, основу якого складають: методи, прийоми і моделі, стимули, санкції і так далі. У свою чергу методологія і процес управління формують управлінську діяльність, а структура і техніка – механізм управління. Стан системи елементів управління організації безпосередньо відображується на ефективності її функціонування в цілому. Ряд авторів [11; 18] ототожнюють систему управління з поняттям «механізм управління».

На рис. 1 наведена структура елементів системи управління.

Рисунок 1 – Структура елементів системи управління

Неточність у визначенні понять і категорій перешкоджає ефективному формуванню та правильному використанню самого механізму і його інструментарію на практиці. В ряді досліджень для трактування механізму управління підприємством використовуються такі поняття і компоненти, як спосіб організації виробництва; принципи управління і функціональні задачі, які стоять перед керованим об'єктом; сукупність форм і методів управління; методів і засобів управління, об'єднаних спільністю мети, за допомогою яких здійснюється ув'язування та узгодження суспільних, групових і приватних інтересів, забезпечується функціонування і розвиток підприємств як соціально-економічної системи; функціональна структура органів управління; інформація та засоби її обробки та інше. Наведений перелік різноспрямованих

характеристик засобів управління та їх компіляція свідчить про відсутність єдиного підходу до його визначення.

Системний підхід застосовується як до системи підприємства в цілому, так і до окремих компонентів, його можна використовувати на різних рівнях – від якої-небудь ділянки до підприємства загалом. Згідно методології системних досліджень будь-яка система володіє рядом змістовних характеристик, які відображають її сутність та призначення. Результати сукупності взаємодій підприємства з зовнішнім середовищем має бути досягнення цілей у соціальному, економічному і екологічному вимірі.

Ключовим цільовим пріоритетом формування та розвитку систем управління є досягнення цілей сталого розвитку шляхом впровадження соціально-відповідального типу поведінки у зовнішньому середовищі.

Соціальна орієнтованість діяльності підприємства характеризується спрямуванням системи управління на забезпечення виконання підприємством відповідних норм економічної, соціальної, правової, екологічної, відповідальності перед суспільством. Основним завданням підприємств в сучасних умовах, яке сприятиме їх розвитку, є необхідність зміни соціальної орієнтації системи управління відповідно до адаптації підприємства до нестабільного середовища:

- упорядкованість системи відносин – здатність учасників соціально-економічних відносин адаптуватися до нестабільних факторів ринкового та соціального характеру;

- відкритість системи відносин – можливість підприємства шляхом реалізації соціальних проектів адаптуватися до нестабільності факторів конкуренції та впливовості інноваційно-технологічних факторів;

- якість системи управління – здатність підприємства шляхом забезпечення відповідності взаємодії керуючої та керованої підсистем прийнятній стратегії розвитку адаптуватися до нестабільності економіко-інвестиційних, інституціональних, екологічних факторів і отримати внаслідок цього певні ефекти соціально-орієнтованої діяльності;

- стратегічна сталість системи відносин – можливість підприємства шляхом реалізації стратегії управління соціально-орієнтованим розвитком підприємства адаптуватися до факторів ринкової нестабільності.

Наведені концептуальні ознаки соціально-орієнтованих систем управління утворюють підґрунтя для формування та розвитку концептуального базису соціально-орієнтованого управління діяльністю підприємства в забезпеченні його сталого розвитку.

Орієнтація суспільства на сталий розвиток країни, галузей та підприємств, що базується на зміні парадигм традиційної економіки, гуманізації та екологізації її головних принципів, відкриває нові можливості щодо вирішення екологічних проблем та потребує розробки в системі управління саме цільової реалізації екологічної складової діяльності підприємства.

Аналізуючи сучасні концепції впливу екологічних імперативів на підприємницьку діяльність, цілком справедливо виділяють чотири концептуа-

льних підходи: «антропоцентричний», «фінансово-економічний», «біосферний» та «підхід з позицій загальної системи управління якістю і безпекою». Еколого-економічне управління підприємством повинно ґрунтуватися на принципах екологічної відповідальності. Складність екологічної ситуації призвела до необхідності сумісного та узгодженого вирішення екологічних проблем різними підприємствами, що потребує при формуванні систем еколого-економічного управління враховувати також принципи циркулярності та кооперації. Перший потребує розробки циклічних відтворювальних систем, а задача другого – на основі всебічного розвитку кооперування підприємств різної галузевої приналежності, організувати сукупний ресурсно-матеріальний цикл від розробки та видобутку до виробництва кінцевої продукції та утилізації продукції, що відпрацювала свій термін.

Поняття «еколого-орієнтоване підприємство» не є ще загальноприйнятим і не затвердилося в економічній літературі. Зазвичай використовують поняття «інтегрованості підприємства», «еколого-економічне управління» або «екологічний менеджмент».

У центрі економічного розвитку еколого-орієнтованого підприємства стоїть концепція сталого розвитку. В зв'язку з цим можна виділити основні форми економічної діяльності, що ґрунтуються на врахуванні екологічного чинника: структурні екологічні зміни, охорона довкілля, орієнтована на продукт, на виробничі функції і інтегрована у виробництво.

Екологічна орієнтованість діяльності підприємства характеризується спрямуванням системи управління на встановлення принципів еколого-економічної діяльності. Вона робить вплив на екологічні стратегії і програми, а також відповідно до них впливає на виробничу структуру і поведінку персоналу. Екологічні стратегії показують довгострокові шляхи можливого поліпшення екологічного стану виробничих процесів і продукції, не перешкоджаючи економічному успіху підприємства. Для їх реалізації потрібні підтримка стратегічного розвитку, а також поведінка співробітників, що усвідомлюють важливість екологічного питання, у рамках підготовки персоналу і інститутів, що визначають їх поведінку. Екологічна програма містить опис конкретних екологічних цілей, заходів, термінів і відповідальності. Для її реалізації також потрібна підтримка за допомогою інституціональної структури і екологічно свідомої поведінки персоналу.

Наявність набору різних структур підприємства визначають інституціональні рамки діяльності. Підприємницька етика, ґрунтована на обліку екологічного чинника, конкретизується в стратегічній і оперативній системах управління. Вона визначає структуру управління підприємства і відповідні рамки поведінки персоналу, регулює стосунки із зовнішнім середовищем підприємства.

Розглядаючи взаємозв'язок еколого-орієнтованої діяльності підприємства і його конкурентоспроможності, ми підкреслюємо, що забруднення довкілля є формою економічного марнотратства, коли відходи виробництва, шкідливі речовини і ті або інші форми енергії потрапляють в довкілля у ви-

гляді забруднення або марнотратного використання ресурсів. Крім того, в результаті таких викидів підприємства несуть додаткові витрати на усунення їх наслідків. Ці витрати позначаються на ціні продукції, нічого не додаючи до її споживчої цінності. Ми вважаємо, що, з точки зору продуктивності ресурсів, захист довкілля і конкурентоспроможність нероздільні. Тому, екологієорієнтоване підприємство ґрунтується на інститутах чітко розподіляючих цілей, завдання і функції для кожного структурного підрозділу, на кожній стадії виробництва з визначенням відповідних термінів, відповідальності і повноважень. Облік екологічного чинника в інституціональному виробництві залежить від системи цінностей підприємства, міри важливості для нього екологічної проблеми. Це знаходить своє вираження в екологічній політиці підприємства, зміст і здійснення якої залежать від того, як взаємодіє підприємство із зовнішнім середовищем, від здатності формулювати екологічні цілі і обробляти інформацію відносно екологічного середовища.

Важливим аспектом в ефективній реалізації економічної складової в системі управління підприємством є підтримка динамічної рівноваги розвитку. Економічна дійсність динамічна по своїй суті, що підтверджується мінливістю і швидкістю господарських явищ. Явища господарського життя можуть бути іноді більш менш сталими і як би наближатися до статичного стану, але вони ніколи не бувають в такому стані. Динамічна теорія розвитку підприємства розвивається в напрямках дослідження природи стану динамічної рівноваги підприємства або природи динамічних умов розвитку підприємства.

Перша динамічна умова розвитку підприємства полягає в створенні такого підприємства, потенціал розвитку якого буде максимальний і перевищуватиме минулий потенціал його розвитку. Можливість виконання цієї умови залежить, з одного боку, від знання природи побудови і функціонування економіки підприємства, з іншої – від знання стану його зовнішнього середовища. Економіка підприємства визначатиметься, в першу чергу, механізмом функціонування його фінансової, організаційної і інтелектуальної систем. Можливість отримання знання про природу зовнішнього середовища залежить від рівня маркетингових досліджень, що проводяться на підприємстві.

Друга динамічна умова полягає у будівництві економіки підприємства з максимально можливою (оптимальною) швидкістю.

Третя динамічна умова розвитку підприємства зводиться до забезпечення, з одного боку, максимально економічного виробництва його продукції, з іншої – до виробництва кожного наступного об'єкту цієї продукції зі швидкістю, що перевищує виробництво кожного попереднього її об'єкту.

Четверта динамічна умова розвитку підприємства спрямована на мінімізацію запасів ресурсів і готової продукції підприємства. Вимога мінімізації рівня запасів ресурсів і готової продукції підприємства є, по суті, вимога управління цими ресурсами і продукцією як потоком вартості, а не як її запасами. У вдосконаленні методів цього управління, а саме у вдосконаленні ор-

ганізації своєчасних постачань ресурсів, своєчасного виробництва продукції, а також її своєчасного відвантаження споживачам може полягати напрям вдосконалення динамічної теорії розвитку підприємства.

П'ята динамічна умова розвитку підприємства полягає в забезпеченні можливості формування підприємством потрібних йому інтенсифікаційних і стабілізаційних фондів. Для підприємства не має значення в чийй власності знаходяться використовувані ним ресурси, для нього має значення рівень ефективності управління використанням цих ресурсів, тобто управління розвитком підприємства.

Процеси управління сталим розвитком підприємства повинні адекватно враховувати особливості певної фази розвитку макроекономічних процесів, узгодженості в роботі ринків, внутрішнього середовища та керуватися однією основною потребою – підтримки безперервності процесу розвитку. Тому в концепціях систем управління необхідно враховувати перспективи (їх прогноз) та використовувати знання про особливості попередніх фаз розвитку/спаду, економічних фаз зовнішнього середовища (врахування досвіду), динамічних змін внутрішнього середовища.

Внаслідок того, що з поступовим переходом до інформаційного суспільства соціально-економічні системи втягуються в зону турбулентності, це потребує принципово нових підходів до управління такими системами. Це є не простий процес, тому потребує синергетичного підходу до існуючих здобутків науковців в питаннях управління розвитком підприємства. Вивчення підприємства як соціально-економічної системи дозволяє нам розглядати його розвиток в широкому спектральному діапазоні суміжних наук: теорії фізіології, кібернетиці, синергетиці, теорії організації, теорії інформатики, з метою знаходження наукової гіпотези щодо побудови процесів управління сталим розвитком підприємства.

Як відомо, розвиток будь-якої відкритої стаціонарної системи здійснюється за допомогою механізмів зворотного зв'язку двох типів: негативних і позитивних. Завдяки механізму негативного зв'язку відбувається підтримання існуючої рівноваги (гомеостазу) системи, що забезпечує сталий матеріально-енергетично-інформаційний обмін (метаболізм) системи із зовнішнім середовищем. Наприклад, для соціально-економічних суб'єктів, що здійснюють фінансового господарську діяльність, показником сформованого гомеостазу є характер і структура торговельно-фінансового балансу, а характер метаболізму відображається в товарно-грошових потоках, якими вони обмінюються з іншими соціально-економічними суб'єктами.

При ефективному функціонуванні будь-якої матеріальної системи, в ній накопичується енергетичний і інформаційний потенціали і створюються передумови для її прогресивного перетворення. За допомогою механізмів позитивного зворотного зв'язку здійснюються ускладнення і підвищення рівня гомеостазу системи та ускладнення структури і характеру обмінних процесів. При зменшенні обсягу вільної енергії система змушена знижувати рівень гомеостазу і спрощувати свою структуру.

До недавнього часу основним завданням людства було підтримання гомеостазу соціально-економічних систем на базі використання відповідного механізму негативного зворотного зв'язку. Але інформаційна епоха поступово і наполегливо впливає на характер процесів розвитку таких систем, тому трансформаційні процеси зміни гомеостазу стають практично безперервними, що докорінно змінює завдання людини, як активного елемента й основного координатора діяльності відповідних систем різного рівня ієрархії. За цих умов на перший план виходить вміння приймати рішення в практично безперервному трансформаційному процесі, вміння використовувати інструментарій механізмів позитивного зворотного зв'язку.

Аналіз досліджень по сталому розвитку підприємства дозволив нам з'ясувати, що в його основі закладено потенціал, однак потенціал з його великою кількістю складових має свою певну структуру за якою він розвивається на підприємстві. Тому нами була висунута гіпотеза, що управління потенціалом розвитку відбувається в ієрархічному порядку за трьома рівнями реалізації і взаємоузгодженості цілей: матерія – енергія – інформація, в результаті вдалої побудови такого процесу підприємство може підтримувати сталість свого розвитку, з напрацюванням певних результатів всіх задіяних складових.

Концепт управління сталим розвитком підприємства подано на рис. 2.

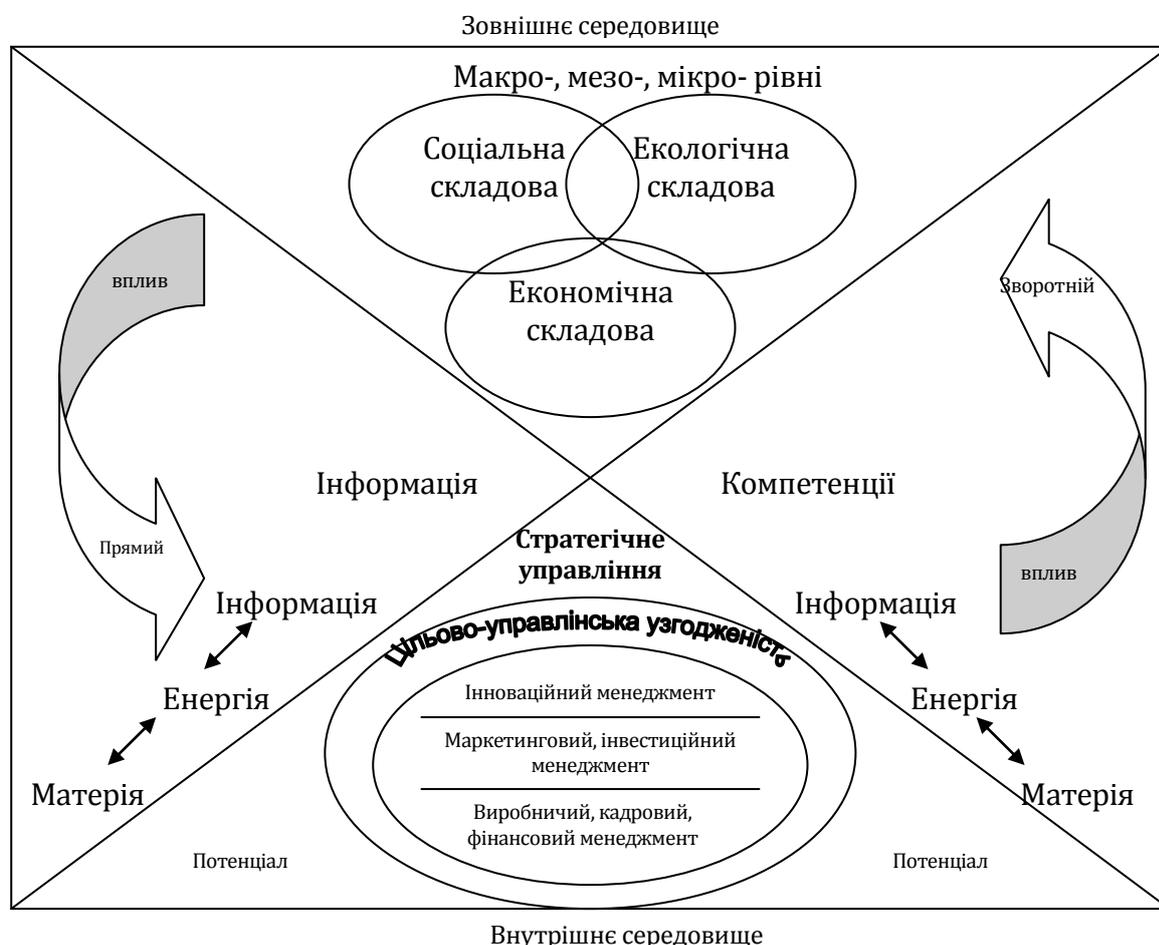

Рисунок 2 – Концепт управління сталим розвитком підприємства

Для підприємства і топ-менеджменту базовими є цілі розвитку в довгостроковій перспективі, оскільки розвиток є умовою збереження життєдіяльності підприємства. Відхід від механістичного розуміння підприємства, який відбувається у міру усвідомлення основної мети його існування, був заснований вченими, які вивчали поведінку персоналу корпорацій. Зокрема, широко відомою є «піраміда Маслоу», в якій побудовані потреби людини від матеріальних (фізіологічні потреби), які знаходяться в основі піраміди до потреб вищого порядку, у визнанні і самореалізації, які знаходяться на верхівці піраміди. Відсутність авторських коментарів Маслоу відносно піраміди привела до виникнення непорозумінь відносно її змісту. Досить часто, піраміда Маслоу трактується у такий спосіб, що фізіологічні потреби є для людини важливіше, ніж духовні, інформаційні. Тоді як сам А. Маслоу, розвиваючи свої теорії, вів мову лише про те, що фізіологічні потреби мають бути задоволені, як природну умову появи і реалізації потреб і цілей вищого порядку. З його слів, «хліб стає основною метою тільки тоді, коли хліба немає зовсім» [20].

В піраміді Маслоу існує середній рівень, на якому знаходяться проміжні цілі і потреби, а саме, потреба у безпеці, в приналежності до групи і так далі. Аналогічно потребам людини, підприємство, як жива система, також має ієрархію потреб і цілей, де на базовому рівні знаходиться матерія – цілі орієнтовані на задоволення матеріальних потреб, на проміжному енергія – основна цільова орієнтація спрямована на задоволення соціально-комунікаційних потреб, а на вищому рівні інформація – в реалізації цілей домінують інтелектуальні здібності, в основі задоволення потреб закладається інноваційність підходу.

Будь-яка система являє собою єдність матеріальної і інформаційної основ. Матеріальна основа – це сукупність об'єднаних в системне ціле матеріальних елементів, що дозволяють здійснювати комплекс функцій необхідних для існування і розвитку системи.

Зміни в інформації, яка надходить до системи, впливають на динаміку (тобто енергію) системи, що дає змогу стверджувати наявність взаємодії між енергією і інформацією. Прикладом енерго-інформаційного взаємовпливу можна вважати надходження інформації на ринок та її вплив на коливання обсягів попиту і пропозиції та, відповідно, цін і валютних курсів. Потік даних визначає поведінку економічних суб'єктів, а їх подальші дії зумовлюють ринкові коливання, які можна інтерпретувати як флуктуації потенційної енергії. Енергетичні показники відбивають лише здатність, потенцію до здійснення роботи. Однак, щоб втілитися в конкретний результат – збільшення упорядкованості системи, енергія має бути поєднаною з внутрішніми (ендогенними) факторами самої системи. При цьому вирішального значення набувають алгоритми реалізації (використання) енергетичних імпульсів у просторі й часі. Адже незначна зміна вектора спрямованості енергетичних потоків або розсинхронізація в часі на кілька часток секунди взаємодії потоків енергії різної спрямованості може привести до істотної зміни кінцевого стану

системи. Образні «вмикання» і «вимикання» енергії відбуваються в результаті якісних змін в інформаційному потоці, тобто в його структурі.

Отже, структуроутворювальними елементами будь-якої економічної системи є, в кінцевому підсумку, речовина, енергія та інформація. Інформаційна складова в цьому контексті пов'язує в системне ціле матеріальні елементи системи, забезпечуючи її впорядкованість і динамічну сталість у просторі і часі. Таким чином, основне призначення інформаційної основи – управління процесами здійснення метаболізму. Удосконалення інформаційної упорядкованості системи зумовлює зміну просторової структури системи та інформаційної програми функціонування в часі окремих частин системи. Подібна перебудова пов'язана зі зміною рівня гомеостазу системи, зміною ступеня розмаїття і складності системи. Економічний прогрес завжди визначається взаємодією визначених елементів-параметрів, оскільки в основі господарських процесів міститься процес перетворення речовини, яку економічна інформація пов'язує з простором, а енергія – з часом.

Розглядаючи інформацію як форму відображення матерії, об'єктивної реальності, ми відмічаємо її унікальну властивість, а саме, що сама інформація нематеріальна. Її не можна віднести до категорії об'єктивної реальності. У цьому плані вона, швидше, могла б бути названа віртуальною, тобто можливою реальністю. Інформація – це те, яке не є матерією, але формує матеріальні сутності об'єктивної реальності: предмети і явища природи. Нематеріальна інформація керує матеріальним світом.

Інформація формує основну мету підприємства (як і для людини – це мета саморозвитку, вдосконалення, реалізації), матерія забезпечує основу фізичного існування корпорації, а на енергетичному рівні відбувається розгортання і перетворення інформації в матерію. Вказані процеси перетворення інформації в енергію, енергії в матерію і навпаки, у взаємодії із зовнішнім середовищем, відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства, яка являє собою сукупність ієрархій, що визначають взаємодію елементів системи. В основі управління всіма елементами лежать різновиди менеджменту, які кожен у своєму спектрі функціональних площин здійснює управління. Побудова ефективного функціонування і розвитку підприємства залежить від інтегрованої взаємодії інноваційного, фінансового, інвестиційного, маркетингового менеджменту, які вибудовують наступні процеси: фінансову політику управління; кадрового корпусу керівників, їх здатності до адаптацій і нововведень; зацікавленості працівників в результатах праці; загального ходу ринкових реформ і стабілізації економіки; умінь знайти власну нішу в ринку, що формується; уміти підвищити якісні параметри вироблюваної продукції і ряду інших.

Розвиток підприємства залежить, в першу чергу, від пріоритетності цілей на різних рівнях розвитку системи і побудові зв'язків між ними [21, с. 43]. Якщо розглядати внутрішній процес організації управління на підприємстві, то він будується на інтеграційній взаємодії різних видів потенціалів, які управляють інформаційними, енергетичними і матеріальними потоками.

Взаємодія між складовими в системі підкоряється законам консолідації, що дозволяє забезпечити її динамічну рівновагу і можливість розвитку.

Процеси трансформації потребують від керівництва підприємства швидкої кваліфікованої реакції на ці зміни [22, с. 241]. Не може існувати єдиної системи оцінки вдалого прийняття рішень, реакції на зміну для всього ієрархічного ланцюга управління. Кожен рівень має свій ступінь значущості під час досягнення головних цілей підприємства, тому має оцінюватись за різними критеріями, характерними для цього управлінського рівня та притаманних конкретно йому функцій. Виникає проблема визначення того переліку характеристик та показників, які б об'єктивно висвітлювали ефективність та результативність менеджменту підприємства та згідно з якими можна здійснювати оцінку системи управління, мотивації персоналу.

Поширення трансформаційних процесів розвитку, швидкі зміни в системах викликали появу збалансованого підходу до розвитку підприємства, який досліджується рядом аналітиків. На важливість саме збалансованого підходу до розвитку підприємства вказує домінування у провідних компаніях світу, починаючи із XXI сторіччя, підходів до управління на основі Системи Збалансованих Показників (Balanced Scorecard або BSC), яка дозволяє пов'язати між собою управління у таких функціональних сферах як фінанси, споживачі і цільові ринки, внутрішні бізнес-процеси та персонал.

Концепція Системи Збалансованих Показників виникла як реакція на недосконалість класичної системи індикаторів управління ефективністю підприємства. Саме концепція збалансованих показників може врахувати недоліки систем фінансових показників і показувати взаємозв'язок між досягненням якісних та кількісних цілей діяльності підприємства, а також вирішити проблему комплексної оцінки та прогнозування загального рівня ефективності діяльності підприємства та його розвитку.

Сучасні умови господарювання характеризуються зростанням агресивності зовнішнього середовища, особливо у сфері економіки і фінансів, що приводить до важко прогнозованої динаміки ринку [23, с. 29]. У цих умовах великого значення набуває використання в менеджменті підприємств, ідей і технологій синергізму як елементу стратегічного управління розвитком при розробці мети, оцінці потенціалу і стратегічної позиції підприємства, її конкурентної переваги, виборі і прийнятті переважної стратегії, розробці стратегічного проекту, реструктуризації підприємства для адаптації до прийнятої стратегії, моніторингу.

Серед економістів, що приділяють велику увагу ефектам взаємозв'язків елементів слід виділити І. Ансоффа [2] і М. Портера [24]. І. Ансофф зробив одну з перших спроб визначення синергізму з опорою на його економічний базис як можливість того, що результат спільних зусиль декількох бізнес-одиниць перевищить підсумковий показник їх самостійної діяльності. Крім того синергізм охоплює і інші абстрактніші вигоди, які І. Ансофф назвав управлінською синергією. Мова тут йде про можливе використання менеджерами свого досвіду і знань, отриманих в одній з бізнес-одиниць, в новій

сфері діяльності. Тобто потенціал досягнення підприємством синергізмів залежить від його власних здібностей капіталізувати свої сильні сторони в кожній сфері діяльності. Таким чином, у своїй концепції синергізму І.Ансофф враховує потенціал не лише матеріальних, але і нематеріальних активів і їх тісного зв'язку із здібностями підприємства.

В цілому, слід зазначити, що недостатньо чітко визначені і теоретичні основи синергізму в економіці. Існуюче в менеджменті жорстке ділення промислових об'єднань на конгломерати і синергетичні портфелі виглядає занадто грубим і є результатом звужених (технологічним) трактуванням синергізму і корпоративної місії. Необхідно виділити якомога більше форм синергізму (як технологічних, так і ринкових, фінансових і інших). Обмеження однією або декількома виробничими функціями трактування синергізму може привести до відмови від участі в новітніх перспективних сферах підприємництва, що неминуче спричинить технологічну відсталість і залежність підприємств від більш гнучких об'єднань, що сприятиме монополізації діяльності та ринків.

Більшість існуючих моделей розглядають як відкриту систему тільки підприємства цілком або його підрозділи. До недавнього часу це вважалося задовільним і навіть прогресивним, але сьогодні, і тим більше завтра, як відкриту систему, слід розглядати не лише структурні підрозділи підприємства, але і кожен їх функціональний елемент (постачання, виробництво, збут і так далі), навіть якщо він є чисто внутрішньою ланкою і функцію, яка виконується раніше розглядалася лише як допоміжна. Цей підхід не лише відповідає сучасному принципу менеджменту – децентралізація внутрішньої структури підприємства, що розвивається, але і дозволяє будувати моделі розвитку підприємств на основі розвитку їх сильних функціональних елементів, що являється ув'язкою двох стратегічних орієнтирів : перспектив зростання і синергізму.

Згідно з постулатами синергетики, однією з головних умов стабільного, сталого розвитку системи є мінімум дисипації енергії або зменшення ентропії, тобто змістом управління соціально-економічної системи стає керування процесами утворення й відведення із системи ентропії. Іншими словами, функціонування системи управління розвитком підприємства має бути спрямоване на забезпечення, з одного боку, достатнього обсягу та якості вхідних потоків ресурсів, їх найбільш ефективного перерозподілу між елементами системи, а з іншого – відповідності вихідних потоків очікуванням зовнішнього середовища.

Необхідно вибудувати взаємозв'язки забезпечуючих елементів управління, які дозволять цілісно підходити до управління сталим розвитком підприємства (рис. 3).

На думку Аристотеля наш світ утворює собою ієрархічну систему в якій одні форми підпорядковуються іншим формам, тобто знаходяться в динамічному взаємозв'язку одна з одною [25].

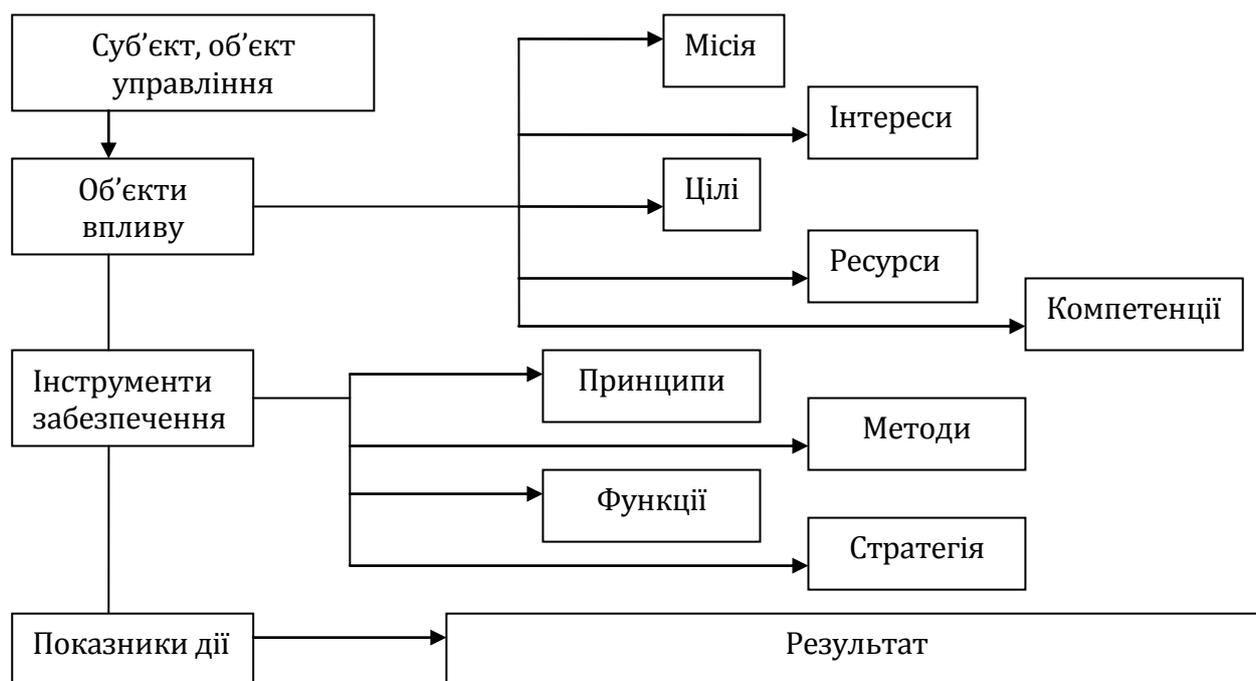

Рисунок 3 – Склад забезпечуючих елементів управління сталим розвитком підприємства

З кожним роком набуває актуалізації холистичний (цілісний) підхід, який орієнтується на системний характер того чи іншого явища, для нього ціле має значно більше значення ніж проста сума його складових. Цей підхід приділяє багато уваги взаємозв'язкам та взаємодії між частинами цілого у вигляді системи. Більшість сучасних проблем в науці важко, або неможливо вирішити за допомогою редукціоналістичного підходу так як світ розвивається нелінійно. Тому перед наукою, в тому числі і перед наукою управління, виникає завдання визначення та дослідження механізмів побудови саме природних (нелінійних) систем, які гарантують високий рівень виживання та надійності функціонування цих систем в умовах зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

Висновки

Дослідження показують, що сталий розвиток підприємства є напрямом, який проходить процес становлення в економічній науці на мікро- рівні, що підтверджує різнонаправленістю думок, міркувань, економічних доведень, щодо особливостей його сутності та формування. Однак підтримки довготривалого розвитку сьогодні потребує кожне підприємство, що можливо шляхом вивчення, систематизації тих складових, чинників впливу, які створять конструктивний погляд на вирішення зазначених питань в ключових аспектах, які відповідатимуть вимогам сучасних швидкозмінних, трансформаційних умовах економіки.

Метою управління сталим розвитком підприємства має стати забезпечення стану внутрішньої рівноваги та збалансованості взаємообміну із зовнішнім середовищем, що сприятиме оптимальному пристосуванню системи (підприємства) до зовнішнього середовища і створюватиме умови для безперервного розвитку [26, с. 125].

Як висновок, слід зазначити, що органічне поєднання управлінських процесів та їхньої цільово-управлінської узгодженості дозволяють формувати передумови їх взаємного розвитку. Реалізація потенціалу розвитку можлива через задіявання як основних функцій управління відповідного їхнього впливу на процеси діяльності через взаємну узгодженість інформації та компетентнісних характеристик управлінців [27, с. 172]. Тому, управління сталим розвитком підприємства як відкритої системи можливо з урахуванням прямих впливів зовнішнього середовища, таких як економічне, соціальне, екологічне та зворотного зв'язку на опрацьованих цільово-управлінських технологіях, що базуються на різного рівня компетенціях.

Таким чином, розвиток підприємства відбувається всередині системи на збалансуванні матеріально-енерго-інформаційного обміну, а сталість є базовою складовою, на якій вибудовуються процеси управління розвитком. У сучасних умовах наявний процес трансформації між економічною та стратегічною сталістю за рахунок інтеграційних зв'язків між ресурсами, які задіяні в реалізації розвитку підприємства. Це доводить про необхідність управління даними зв'язками, саме з позиції взаємодії у внутрішньому середовищі.

Перелік використаних джерел

1. Акофф Р. О менеджменте / Р. Акофф ; [пер. с англ.]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 448 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 416 с.
3. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гэлбрейт ; пер. с англ. – Москва : Политиздат, 1979. – 391 с.
4. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – Київ : Інтелсфера, 2002. – 312 с.
5. Друкер П. Эффективное управление предприятием / П. Друкер ; пер. с англ. – Москва : Вильямс, 2008. – 224 с.
6. Карлофф Б. Ділова стратегія / Б. Карлофф ; пер. з англ. – Київ : Міноріка, 2004. – 239 с.
7. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 336 с.
8. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор ; пер. с англ. А. И. Зака ; под ред. и с предисл. Е. А. Кочерина. – Москва : Изд-во стандартов, 1991. – 104 с.

9. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль ; пер. с франц. ; [науч. ред. и предисл. Е. А. Кочерина]. – Москва : Журн. «Контроллинг», 1992 – 112 с.
10. Білоус О. Г. Глобальна перспектива і стійкий розвиток / О. Г. Білоус, Ю. М. Мацейко. – Київ : МАУП, 2006. – 492 с.
11. Васюткіна Н. В. Управління сталим розвитком підприємств: теоретико-методологічний аспект / Н. В. Васюткіна. – Київ : Ліра-К, 2014. – 334 с.
12. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – Київ : Ін-т екон. прогноз., 2000. – 344 с.
13. Герасимчук В. Г. Розвиток підприємства: діагностика, стратегія, ефективність / В. Г. Герасимчук. – Київ : Вища школа, 1995. – 167 с.
14. Герасимчук В. Г. Управлінський вектор економічної складової сталого розвитку: Україна та світ / В. Г. Герасимчук // Економіст. – 2007. – № 9. – С. 7-9.
15. Данилишин Б. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України / Б. Данилишин, В. Чижова // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 4-11.
16. Карпінський Б. А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель : монографія / Б. А. Карпінський, С. М. Божко. – Львів: Логос, 2005. – 256 с.
17. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, О. М. Тридід. – Харків : ІНЖЕК, 2003. – 328 с.
18. Раєвнева О. В. Механізми управління розвитком підприємства в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.04 / О. В. Раєвнева. – Хакрів, 2007. – 36 с.
19. Смачило І. І. Механізм управління сталим розвитком підприємств харчової промисловості : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / І. І. Смачило. – Тернопіль, 2012. – 235 с.
20. Пирамида потребностей по Маслоу [Електронний ресурс] : [определение] // Википедия : [свободная энциклопедия]. – Режим доступа: <https://goo.gl/Тка4k1>. – По состоянию на 04.01.2016. – Загл. с экрана.
21. Пакулін С. Л. Ресурсне забезпечення і стійкість регіональної економіки / С. Л. Пакулін, О. О. Топчій // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка. – 2014. – Випуск 8(1). – № 10/1. – Том 22. – С. 40-45.
22. Пакуліна А. А. Інноваційний розвиток й соціальна сталість економічної системи регіону: тези доповіді / А. А. Пакуліна // Тренди та інновації в сучасній економіці : матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф., 23-24 квітня 2015 р., м. Харків : у 2 ч. – Харків : ХНУБА, 2015. – Ч. 2. – С. 240-243.
23. Пакулін С. Л. Підвищення стійкості й забезпечення ефективного використання соціально-економічного потенціалу адміністративно-територіального утворення / С. Л. Пакулін, О. О. Топчій // Настоящи изследования и развитие – 2014 : матеріали за 10 Міжнародна научна практична конференція, 17-25 януари, 2014. – Софія : Бял ГРАД-БГ, 2014. – Том 7. Ікономики. – С. 28-30.

24. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – Москва : Вильямс, 2005. – 608 с.

25. Аристотель (Aristotle) [Электронный ресурс] : [відомості про персоналію] // Візіонери : [освітній проект]. – Режим доступу: <http://visionary.management.com.ua/philosophy/aristotle>. – Станом на 01.02.2016. – Назва з екрана.

26. Пакулін С. Л. Інноваційний соціально-домінантний розвиток регіону / С. Л. Пакулін // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5 (424). – С. 124-128.

27. Пакулін С. Л. Обґрунтування й вибір моделі, що забезпечує стійкий і динамічний соціально-економічний розвиток України / С. Л. Пакулін, О. О. Топчій // Економічний простір. – 2012. – № 57. – С. 170-174.

© С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна

Порядок цитування:

Пакулін С. Л. Управління сталим розвитком сучасного підприємства [Електронний ресурс] : наукова стаття / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна // Траектория науки. – 2016. – №3(8). – 1,02 авт. арк. – Режим доступу: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50>. – Назва з екрана.

Management of sustainable development of modern enterprises

Pakulin Serhij

Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Science of Ukraine, Department of Social Problems of Sustainable Development, Doctor of Sciences (Economics), Ukraine

Pakulina Alevtyna

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Associate Professor of Department of Economics, PhD in Economics, Associate Professor, Ukraine

Abstract. The article examines the interpretation of the mechanism of enterprise management. The authors reviewed and systematized the different points of view of researchers a comprehensive approach to the process of interaction of various subsystems of the management process. The main task of the enterprises in modern conditions that contribute to their development. The authors proved relationship orientation in the enterprise environment and its competitiveness. It is proved that effective management contributes to the maintenance of dynamic equilibrium of development.

Keywords: sustainable development, governance, development, efficiency, enterprise.

© S. Pakulin, A. Pakulina

Оптимальний рівень податкового навантаження на фонд оплати праці: визначення та перспективи досягнення

Кудряков Ельдар Рушанович

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, здобувач освітнього ступеня «Магістр» спеціальності «Фінанси і кредит», Україна

Анотація. У роботі розглянуто стан оподаткування доходів громадян та інституційні засади справляння єдиного соціального внеску й перспективи розвитку у результаті реформування податкової системи України. У дослідженні визначено оптимальний рівень податкового навантаження на фонд оплати праці, який дасть змогу максимізувати надходження до бюджетів з одночасним зменшенням рівня тіньових доходів. Розкрито взаємозв'язок між надмірним оподаткуванням фонду оплати праці та високим рівнем тіньової економіки, який обумовлюється неефективністю діючих податкових ставок та справляння єдиного соціального внеску.

Ключові слова: податок з доходів фізичних осіб, єдиний соціальний внесок, податкова реформа, тіньова економіка.

Вступ

Оподаткування є одним з найважливіших чинників наповнення бюджетів усіх рівнів, а відтак і надання соціальних гарантій громадянам України. Україна знаходиться на шляху змін, які повинні призвести її до європейської співдружності держав як розвинутої країни, яка турбується про своїх громадян, надаючи їм належний соціальний захист. Важливе місце у досягненні визначеної мети посідає реформа податкової системи.

Однією з головних перешкод, що гальмують потенціал реформ, встановлюють бар'єри між владою та громадянами є високий рівень корупції та надзвичайне поширення тіньової економіки. Вказані негативні явища здатні звести нанівець усі перспективи змін на краще, відібрати надію на розвиток українського суспільства.

Проблемам реформування податкової системи присвятили праці вітчизняні науковці та практики: С. Юшко [1], Р. Насіров [2], Л. Рябушка, Д. Бондаркова [3], К. Швабій [4], О. Коновалова [5], А. Соколовська [6], А. Кізима, А. Крисоватий [7] та інші. Питання класифікації типів тіньової економіки висвітлено у працях Е. Фейге (Edgar L. Feige) [8], а роль корупції у державі розкрито С. Роуз-Аккерман (Susan Rose-Ackerman) [9].

Мета виконаного дослідження – визначити оптимальний рівень податкового навантаження на фонд оплати праці на підставі «кривої Лаффера», розкрити перспективи реформування оподаткування фонду оплати праці в Україні.

Поставлена мета вимагає виконання низки взаємопов'язаних завдань:

1. Проаналізувати роль і місце податку з доходів фізичних осіб у доходах бюджетів на загальнодержавному та місцевому рівнях.
2. Дослідити стан справляння та інституційне забезпечення адміністрування єдиного соціального внеску.
3. Побудувати «криву Лаффера» на підставі даних щодо ставок оподаткування та обсягів податкових надходжень, визначити оптимальну ставку оподаткування фонду оплати праці.
4. Проаналізувати масштаби тіньової економіки в Україні.
5. Розглянути проекти податкової реформи в Україні, вказати на розбіжності між прийнятим проектом реформування податкової системи.

Шлях виходу економічної системи України на траєкторії сталого економічного зростання пролягає крізь глибокі реформи податкової системи, які мають відновити принципи соціальної відповідальності у суспільстві, здолати, корупцію та суттєво зменшити тіньовий сектор. Тісний взаємозв'язок між оподаткуванням фонду оплати праці, рівнем тінізації доходів, сприйняттям корупції обумовлюють відповідний практичний інтерес та актуальність теми дослідження конкурсної наукової роботи студента.

Елементи нового знання виконаного дослідження полягають у подальшому розвитку методів зменшення рівня тіньових доходів громадян шляхом визначення оптимального податкового навантаження на фонд оплати праці.

Результати дослідження

Роль податку з доходів фізичних осіб у формуванні доходної частини бюджетів усіх рівнів. «Економічний зміст податкового навантаження можна визначити як частку підприємницького доходу, яка вилучається державою у суб'єкта підприємництва через систему податків та зборів до бюджетів різного рівня» [5].

Податкове навантаження на фонд оплати праці (далі – ФОП) складають податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) та єдиний соціальний внесок (далі – ЄСВ).

ПДФО – один з основних бюджетоутворюючих податків, який становить значну частку доходів до державного бюджету, та основну частку доходів до місцевих бюджетів. З 2011 року ставки податку на доходи фізичних осіб визначаються в IV-му розділі Податкового кодексу України. Особливо відзначимо, що для переважної більшості громадян у більшості випадків ставка ПДФО з 2016 р. складе 18 %. До 2016 р. діяла основна ставка 15(20) %, тобто для більшості громадян ця ставка підвищилася.

Дані про динаміку ПДФО та загальних доходів у місцевих бюджетах подано на рис. 1.

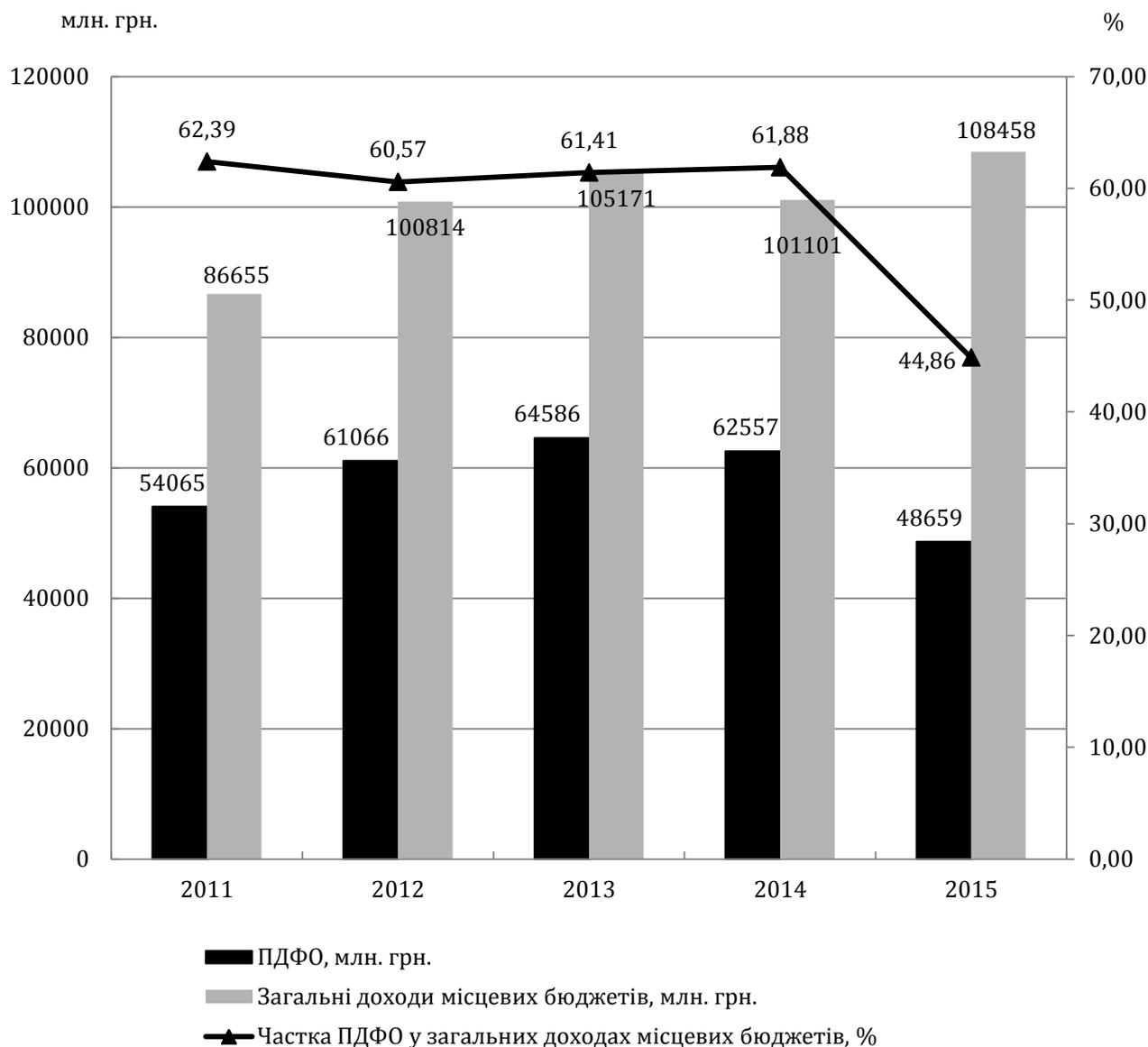

Рисунок 1 – Динаміка обсягів податку на доходи фізичних осіб, загальних доходів місцевих бюджетів та частки податку у загальних доходах місцевих бюджетів в Україні протягом 2011-2015 рр. [10]

З рис. 1 можемо бачити тенденцію до росту ПДФО з 54065 млн. грн. у 2011 р. до 64586 млн. грн. у 2013 р., а у 2014-2015 р. тенденцію до зменшення до 48659 млн. грн. у 2015 р. Частка ПДФО у загальних доходах місцевих бюджетів у 2011-2015 роках складає 62,39 %; 60,57 %; 61,41 %; 61,88 %; 44,86 % відповідно.

Дані про динаміку ПДФО та загальні доходи державного бюджету подано на рис. 2. З рис. 2 можна побачити, що частка ПДФО у загальних доходах державного бюджету у 2011-2015 роках складає 1,97 ; 2,04 %, 2,24 %; 3,56 %; 8,07 % відповідно. У державному бюджеті присутня позитивна тенденція росту збору ПДФО та росту частки ПДФО у загальних доходах. Частка ПДФО у 2015 році зросла у 2.25 рази, тоді як збори податку у 3.37 рази (на 29945 млн. грн.) порівняно з 2014.

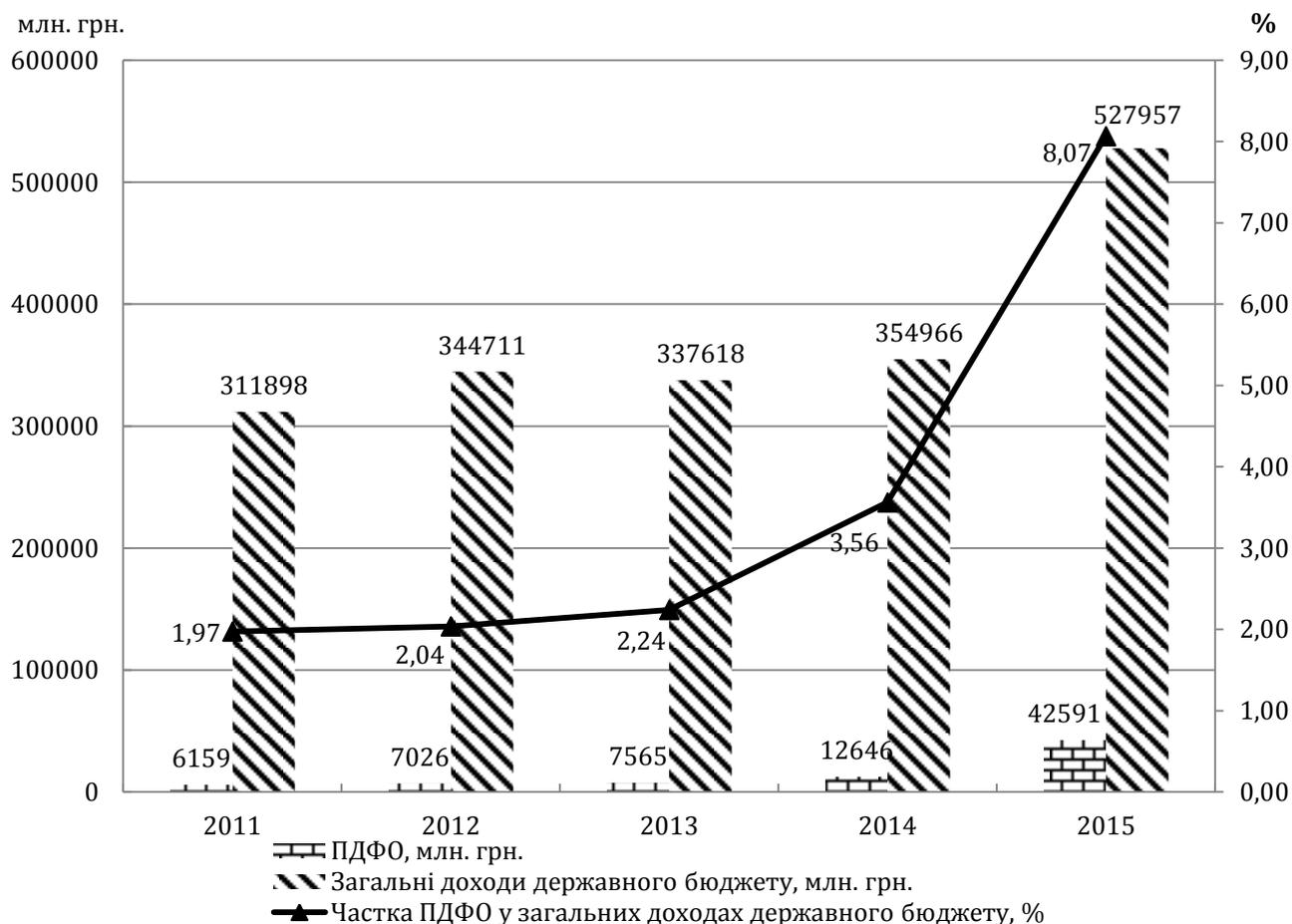

Рисунок 2 – Динаміка обсягів податку на доходи фізичних осіб та загальних доходів державного бюджету та частки податку у загальних доходах державного бюджету України протягом 2011-2015 рр. [10]

Порівнюючи дані рис. 1 та 2 наочно видно, що відбувся перерозподіл сум зібраного податку на користь державного бюджету. Це може пояснити зменшення відсотка ПДФО у місцевих бюджетах та його збільшення у доходах державного бюджету.

Дані про динаміку надходжень податку на доходи фізичних осіб у бюджет Харківської області за 2011 – 9 місяців 2014 р. представлено на рис. 3.

З рис. 3 можна побачити, що рівень надходжень ПДФО в різні роки змінюється: у 2012 р. зменшився відносно 2011 р., у 2013 р. збільшився відносно 2012 р. У січні 2016 р. платники Центральної ОДПІ м. Харкова сплатили 44,3 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб, що на 13,8 млн. грн. (або на 45,2 %) більше, ніж за перший місяць 2015 р. До державного бюджету у січні 2016 р. надійшло 11,4 млн. грн., відповідно до місцевого – 32,9 млн. гривень [12].

Норми розподілу ПДФО між державним та місцевим бюджетами встановлюються Бюджетним Кодексом України [13].

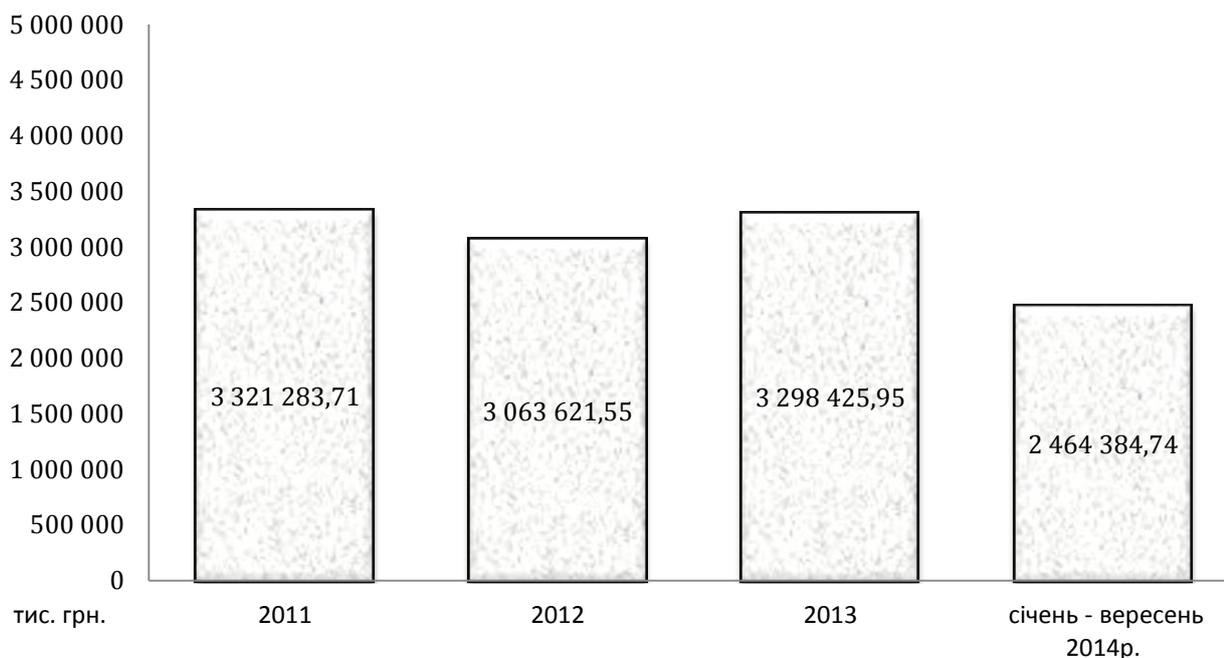

Рисунок 3 – Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб у бюджет Харківської області за 2011 – 9 місяців 2014 р. [11, 12]

Стан та інституційне забезпечення адміністрування єдиного соціального внеску. Другим по значущості у структурі навантаження на фонд оплати праці є Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

ЄСВ – консолідований страховий внесок в Україні, збір якого здійснюється в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі. Основні положення, що визначають порядок збору ЄСВ, встановлені Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 464-VI від 8.07.2010 (вступив в силу з 01.01.2011) [14].

Чотири обов'язкових державних соціальних збори, які існували раніше, об'єднали у ЄСВ: на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [15], загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [16], загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності [17], загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [18]. Розподіл ЄСВ здійснює фіскальна служба України. ЄСВ підлягає сплаті до Пенсійного фонду України.

Ставки ЄСВ диференціювалися в залежності від виду платника, а також в залежності від класів професійного ризику виду діяльності. Для фізичних осіб – підприємців мінімальний ЄСВ до 2016 року становив 34,7 % від розміру мінімальної зарплати. З 01.01.2016 року ставка ЄСВ знижена до 22 % (для всіх категорій платників) в рамках реформи податкової системи. Слід зазначити, що з 1 січня 2015 роботодавці зобов'язані сплачувати розмір ЄСВ не

менший, ніж мінімальний (розмір якого розраховується виходячи з мінімальної заробітної плати), незалежно від суми нарахованої заробітної плати [19]. Нині система соціального страхування роздроблена, а функціонування цієї системи не є ефективним та потребує подальшого реформування.

Питома вага ЄСВ у номінальному ВВП у 2011-2015 роках представлена на рис. 4.

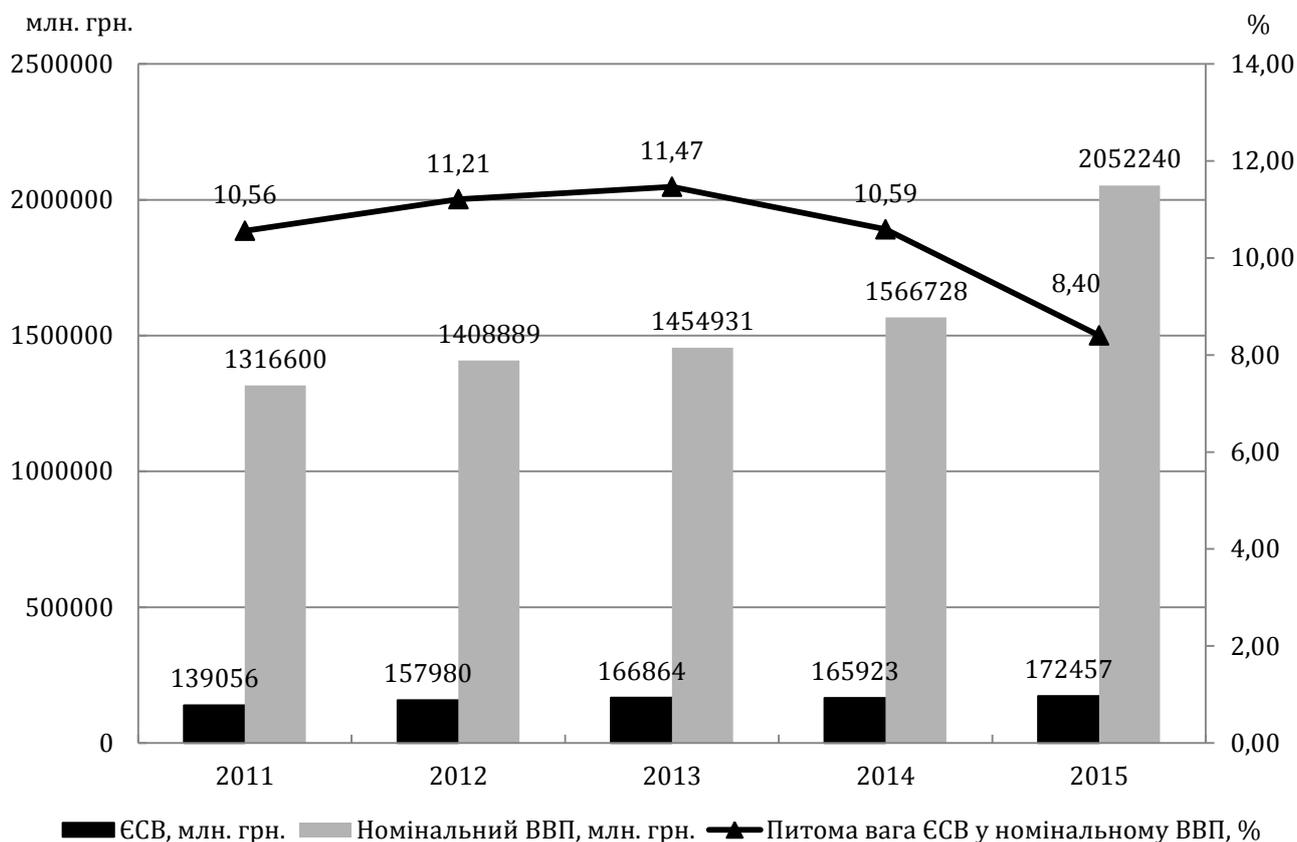

Рисунок 4 – Питома вага єдиного соціального внеску у номінальному ВВП в Україні в 2011-2015 роках [19, 20, 21]

З рис. 4 можна простежити позитивну тенденцію росту ЄСВ за останні 5 років, крім 2014 року у абсолютному вимірі. За 5 років ЄСВ зріс на 33401 млн. грн., з 139056 млн. грн. до 172457 млн. грн. Інфляційна компонента не враховувалася. Питома вага ЄСВ у номінальному ВВП досягла свого максимального значення у 2013 р. -11,47% , а протягом 2014-2015 рр. вона зменшилася, у 2015 р. питома вага ЄСВ у ВВП складає 8,4%.

На нашу думку, порушення платниками ПДФО та ЄСВ обов'язків по сплаті цих податків та зборів відбувається в результаті дії таких основних чинників:

- надмірне податкове навантаження;
- нестабільність податкового законодавства;
- низький рівень суспільної свідомості про необхідність сплати податків, високий рівень корупції в державі, і як наслідок відсутність довіри до державних інститутів;

- низька якість державних послуг (насамперед тих, які стосуються життєзабезпечення громадян і надаються медичними установами, навчальними закладами та іншими).

Визначення оптимального рівня податкового навантаження на фонд оплати праці. Ефективність справляння податків залежить від величини податкової ставки, яка обумовлює обсяги надходжень до бюджету. Залежність між ставками оподаткування та обсягами надходжень вперше була встановлена А. Лаффером. У загальному вигляді «крива Лаффера» має вигляд оберненої квадратичної функції, тобто зі зростанням податкових ставок збільшується обсяг надходжень податку, доходючи до максимуму, у якому досягається оптимум між величиною ставки податку та його надходженням. З подальшим зростанням ставок надходження зменшуються, доходи «йдуть у тінь». Ставки стають неефективними.

Ефективне адміністрування податків полягає у додержанні ставок податку оптимальному рівні. Автором на підставі зміни ставок оподаткування фонду оплати праці та обсягів податкових надходжень побудовано модель «кривої Лаффера».

На рис. 5 представлено криву Лаффера, яка відображає залежність податкових надходжень та податкового навантаження на заробітну плату громадян в Україні з 2004 по 2015 рік. Були взяті надходження та ставки, які збирали саме з заробітної плати громадян. У середньому податкове навантаження на заробітну плату громадян в 2004-2006 рр. складало 16,5 %; у 2007-2015 складало 18,6 %; з 2016 р. воно складає 18 %.

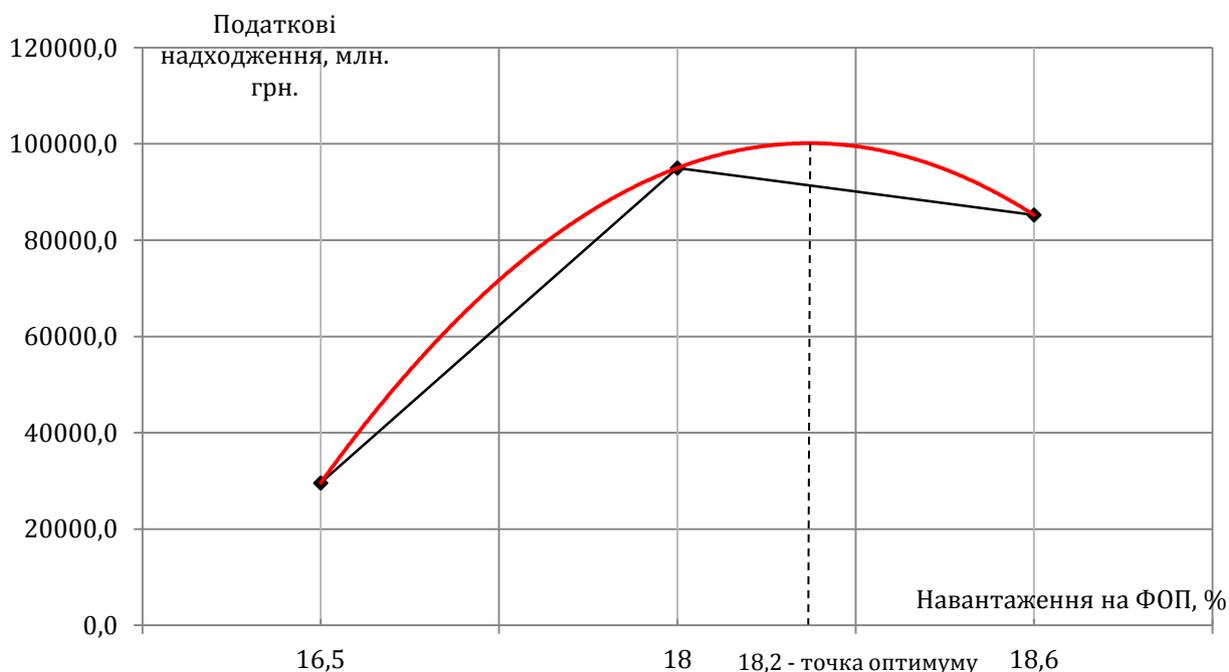

Рисунок 5 – Крива Лаффера – залежність податкових надходжень та податкового навантаження на заробітні плати громадян в Україні з 2004 по 2015 рік, розроблено автором за [10, 20, 22, 23]

З рис. 5 можна побачити, що у 2004-2006 роках при середньому навантаженні на заробітну плату громадян 16,5 % надходження становили близько 30000 млн. грн., у 2007-2015 рр. при середньому навантаженні 18,6 % надходження становили близько 85 млрд. грн.

Згідно концепції Лаффера, при навантаженні у 18 % можна досягти більших надходжень. Джерелом додаткових податкових надходжень будуть доходи виведені з «тіні».

З проведених розрахунків видно, що екстремум функції, побудованої кривої Лаффера, який дає змогу досягти максимальних податкових надходжень визначається на рівні 18,2 %.

Тіньова економіка України: масштаби та поширення. На нашу думку, надмірне податкове навантаження на фонд оплати праці суб'єктів господарювання (ЄСВ, ПДФО) є однією з головних причин тінізації доходів.

Україна залишається однією з країн з найбільш «тінізованою економікою». Тіньова економіка впливає на всі стадії процесу виробництва, розподілу, перерозподілу валового національного та регіонального продукту, а через тінізацію доходів відбувається недоотримання коштів до державного бюджету, що призводить до зростання бюджетного дефіциту і державного боргу.

Щоб зрозуміти масштаби тіньових доходів, а також актуалізувати важливість даного питання, наведемо статистичні дані. Дані журналу Forbes представлені на рис. 6. Як видно з діаграми: 2002, 2006-1 квартал 2015 р. рівень тіньового доходу становить понад 30 % від загальних доходів населення.

Дослідимо розрахунки обсягів тіньової економіки України за різними методиками обчислення.

У Міністерстві економічного розвитку України проаналізували рівень тіньової економіки в Україні (рис. 7). Метод розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору). Тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

У січні-вересні 2015 року рівень тіньової зменшився на 1 % та склав 40 % від обсягу офіційного валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) порівняно з відповідним періодом 2014 року. Востаннє зниження обсягів тіньової економіки в Україні було зафіксовано в 2011 році – з 38 % до 34 % ВВП, після чого рік її обсяги залишалися стабільними, потім почали зростати: у 2013 р. – до 35 %, в 2014 році – до 41 %, що стало рекордним з 2007 року рівнем [25].

Найбільший рівень тіньової економіки традиційно зафіксував метод «витрати населення – роздрібний товарооборот» – 54 % від обсягу офіційного ВВП, що менше на 2 в. п. порівняно з показником 9 місяців 2014 року.

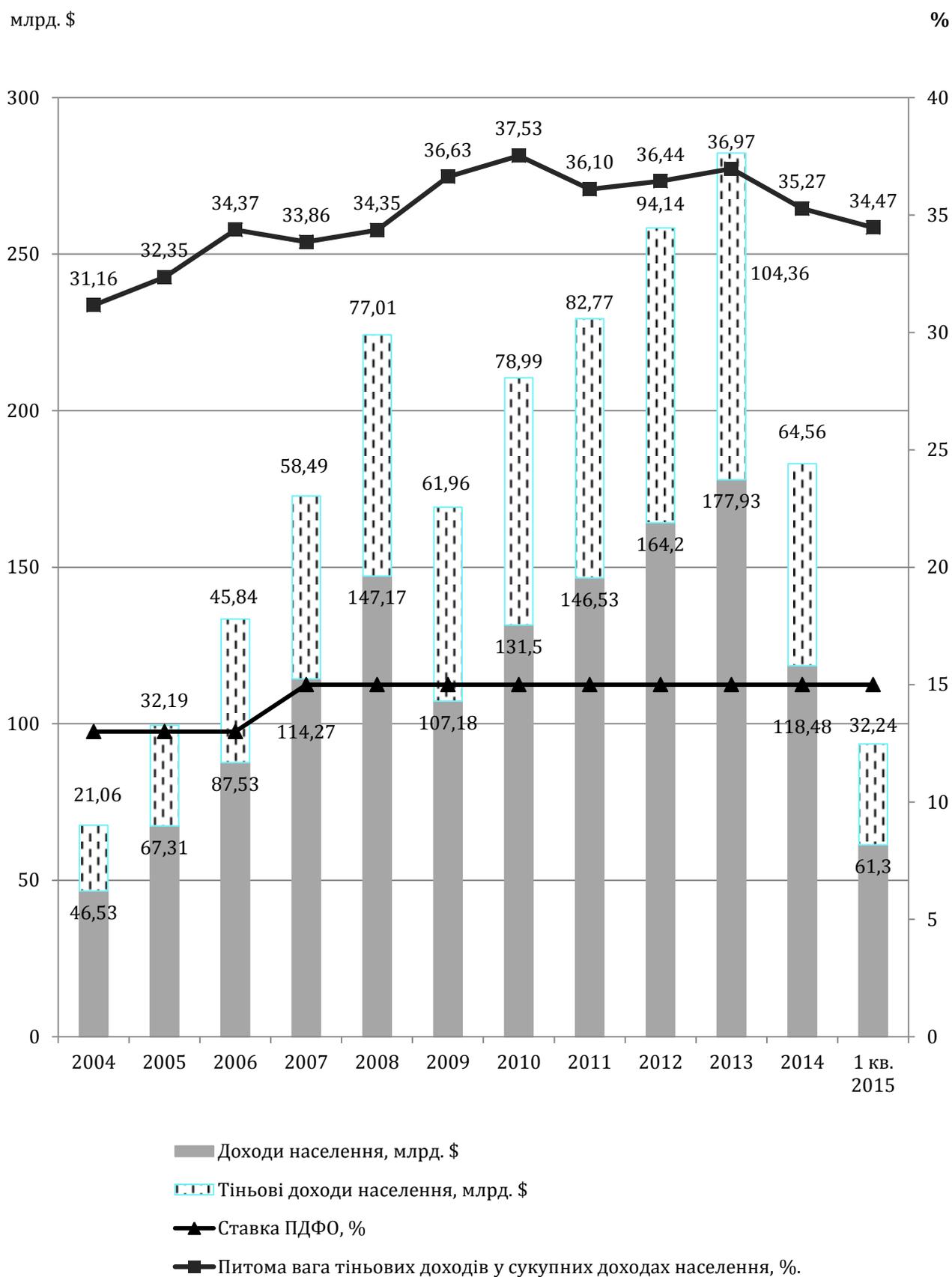

Рисунок 6 – Динаміка загальних та тіньових доходів населення України протягом 2004- 1 кв. 2015 рр. [24]

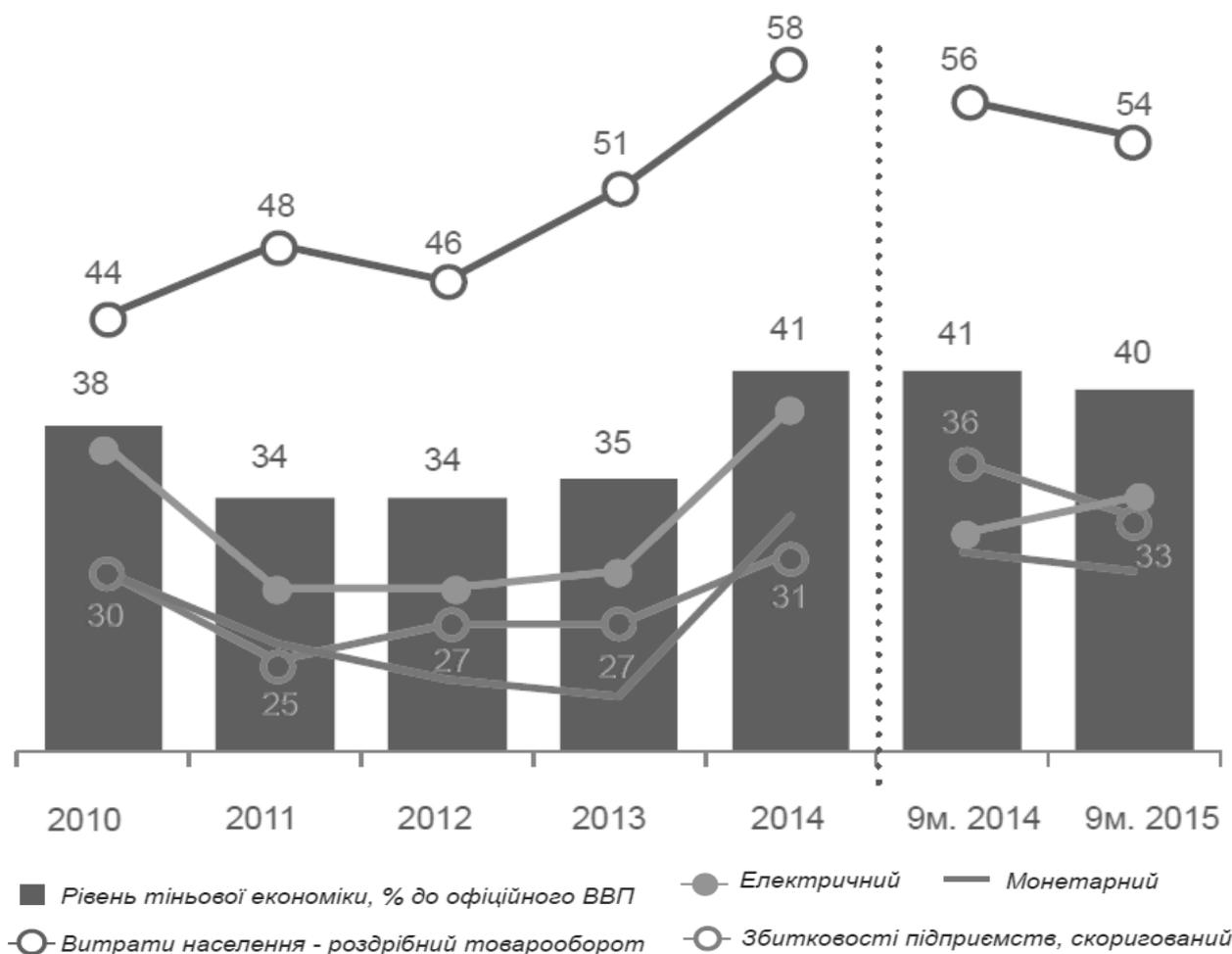

Рисунок 7 – Динаміка рівня тіньової економіки України за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП [25]

Факт скорочення обсягів витрат населення на товари, що реалізуються у «тіні», підтверджується перевищенням темпів зростання обсягів продажу населенню споживчих товарів у легальному секторі (на 2,2% порівняно з обсягом 9 місяців 2014 року) над темпами зростання скорегованих грошових витрат населення на придбання споживчих товарів (+0,7% відповідно). При цьому злам тенденції до зростання рівня тіньової економіки за цим методом відбувся на тлі триваючої тенденції звуження споживчого попиту в умовах скорочення реальної заробітної плати, високої заборгованості з виплати заробітної плати та зростання тарифів на житлово-комунальні послуги. Сукупна дія зазначених чинників, у свою чергу, негативно позначилась на результатах роботи як великих торговельних точок – супермаркетів (діяльність яких характеризується низькою ймовірністю використання тіньових операцій), так і фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність із роздрібною торгівлю (які мають високу схильність до уходу в «тінь» при несприятливих умовах) [25].

Відповідно до методології розрахунку формування тенденції до зменшення рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств відбувається за умови скорочення збитків суб'єктів господарювання. При цьому

слід зазначити, що функціонування в умовах ведення збройного конфлікту на території країни, наслідками якого стали утворення територій, непідконтрольних владі, руйнування та зупинка виробничих потужностей, розрив логістичних зв'язків, сформувало об'єктивні причини для зростання збитковості суб'єктів господарювання. Зазначене стосується, насамперед, добувної промисловості та деяких галузей переробної промисловості (металургійне виробництво, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції) [25].

Методологія розрахунку рівня тіньової економіки за електричним методом полягає в порівнянні приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП: якщо має місце перевищення приросту (менше падіння) внутрішнього споживання електроенергії над приростом (падінням) ВВП – вважається, що електроенергія спрямовується на виробництво у тіньовому секторі [25].

Огляд проектів податкової реформи. Розуміючи складність ситуації і необхідність зменшення навантаження на ФОП, держава в різні періоди застосовувала відповідні заходи:

У липня 1998 було введено обмеження максимальної величини фактичних витрат суб'єктів господарювання на оплату праці працівників, з яких справляються внески до соціальних фондів. Однак це нововведення не забезпечило легалізацію доходів фізичних осіб: встановлену межу, понад яку соціальні внески не стягуються, істотно відірвані від показників мінімальної (у діапазоні від 12 до 20 разів у різні роки) і середньої заробітної плати по країні (в діапазоні від 4 до 7 разів) [1].

У 2004 р згідно змін і доповнень Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з фізичних осіб» була скасована прогресивна система оподаткування доходів фізичних осіб і введена пропорційна система оподаткування доходів за ставкою 13 % (2004-2006) і 15% (2007-2010) [26]. Втім, і цей захід не наблизив країну до вирішення проблем тіньової економіки та приховування доходів від оподаткування: рівень навантаження на ФОП за внесками до державних цільових фондів залишився занадто високим.

Введення у дію Податкового Кодексу України у 2011 р. [27] також мало сприяло зниженню тінізації доходів. Завдяки введенню ЄСВ стало зручніше платити податок, але навантаження залишилося дуже великим.

З рис. 5 можна бачимо, що мале навантаження утворює «діру» в бюджеті, а при великому навантаженні частина доходів уходить в тінь. На нашу думку треба шукати точку оптимуму податкового навантаження. Найбільш імовірним рішенням проблеми тінізації доходів є проведення реформи податкової системи. Уряд розглядав три проекти реформ податкової систем: Міністерства фінансів («все по 20»); Верховної Ради; Южаніної Ніни Петрівни.

На нашу думку, найефективнішою серед запропонованих була реформа від Міністерства фінансів завдяки новим ставкам на податки та ресурсам для компенсації втрат бюджету (компенсаторам), а також тому що проекти від ВР і Н. П. Южаніної можуть створити велику «діру» в Пенсійному фонді і значно скоротити доходи державного бюджету, при цьому головний компенса-

тор в цих реформах це вихід з тіні більшої частини тіньових доходів, що малоймовірно найближчим часом.

Після довгої сумісної доробки реформи податкової системи, уряд затвердив Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу» [27, 28]. Документ, зокрема, встановлює з 2016 року:

- єдину ставку єдиного соціального внеску (ЄСВ) 22 % і скасовує 3,6 % ЄСВ, утримуваного із зарплати працівників. Одночасно підвищується максимальна величина бази нарахування ЄСВ з 17 до 25 мінімальних місячних заробітних плат;

- у частині податку на доходи фізичних осіб встановлюється єдина базова ставка у розмірі 18 % замість двох діючих до 2016 року ставок 15 % і 20 %, для доходів з-за кордону – 18%, для оподаткування великих пенсій – 15 %;

- щодо спрощеної системи оподаткування відбулися наступні зміни: зменшення для платників III групи річного обсягу доходу з 20 млн. гривень до 5 млн. гривень; збільшення ставок для платників III групи: з 2 до 3 % (для платників ПДВ) – і з 4 до 5 % (для неплатників ПДВ); підвищення в 1,8 рази ставок єдиного податку для 4 групи платників (сільгосппідприємств), скасування на 2016 рік застосування коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки землі для визначення бази оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи;

- знижує ставки рентної плати при видобутку природного газу з метою реалізації промисловим споживачам з 55-28 % до 29-14% залежно від глибини видобутку (до і понад 5 км). Також Рада тимчасово до 1 квітня 2016 зберегла діючу ставку рентної плати для видобутку газу для потреб населення (на глибині до 5 км) на рівні 70 %. З квітня ставка буде знижена до 50 %;

- податок на нерухомість (на квартири та дома з великою площею) – 25 тис. грн. в рік для квартир площею більшою за 300 кв. м, та домів площею більшою за 500 кв. м.

Ці зміни у податковій системі зменшили навантаження на ФОП, що, згідно з концепцією Лаффера, повинно сприяти виходу доходів з тіні.

Міністерство фінансів пропонує з 1 січня 2018 об'єднати ЄСВ та ПДФО, а також встановити ставку цього об'єднаного податку на рівні 20 %, тобто ще раз зменшити оподаткування ФОП та доходів громадян.

На засіданні «круглого столу» Комітету з оподаткування Асоціації правників України на тему: «Податкова реформа: будуть досягнуті цілі?» народний депутат України, перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики Андрій Журжій навів досвід Грузії, де скасували ЄСВ і ввели єдину ставку ПДФО, а потім поступово її знижували. У результаті зібрали податків в рази більше [29].

Реформа податкової системи повинна відчутно вплинути на малий і середній бізнес. Спрощення адміністрування податків та зменшення ставки єдиного податку простимулює їх. Голова державної регуляторної служби Ксенія Ляпіна зазначила, що малий бізнес сьогодні є основою економіки

України. Малий та середній бізнес сьогодні – це 70 % податкових надходжень. «Хто думає, що податки сплачує великий бізнес, помиляється. Податки сплачує й фінансує пенсіонерів, вчителів, лікарів малий і середній бізнес. Це сім з половиною мільйонів тільки найнятих осіб...» [29].

На нашу думку, для початку, щоб навіть при високому рівні навантаження на ФОП поступово відійти від тіньових схем розрахунків, необхідно сформувати систему пенсійного страхування і включити в систему соціального страхування обов'язкове медичне страхування – ці заходи дозволять посилити стимули.

Тільки усвідомлення кожним з учасників системи соціального страхування того, що вона дійсно працює, а вони не тільки вкладають у неї, а й отримують, заохотить їх чесно приєднатися до участі в цій системі і поступово відмовитися від застосування тіньових схем розрахунків заробітної плати – вигоди від приховування доходів будуть істотно менше, ніж втрати від неотримання належного соціального захисту.

Тіньова економіка – складне та багатогранне явище. Існує багато чинників, які підтримують її. Рівень податкового навантаження є одним з багатьох факторів, що підтримує систему економічних відносин, які існують поза межами легальних інститутів держави.

Не менш важливим є сприйняття суспільством порушення економічного законодавства суб'єктами господарювання різних рівнів: від державних інститутів до пересічних громадян. Нажаль, з часів СРСР сформована ментально-нейтральне і, навіть, позитивне ставлення до порушення податкового законодавства бізнес-структурами й громадянами. Податки сприймаються не як необхідність, а як бар'єр який можливо та необхідно оминати. Підприємець, що повністю та своєчасно сплачує податки, не вдаючись до тіньових схем – є виключенням з загального правила.

Висновки

У результаті проведених у науковій роботі досліджень було вирішено важливе завдання щодо розкриття наслідків реформування фонду оплати праці. Основні результати дослідження можливо подати у вигляді наступних положень:

1. Податок на доходи фізичних осіб є одним з основних джерел, що наповнює як державний так і місцеві бюджети України. Реформування цього податку здатне стати суттєвим важелем зростання доходної частини бюджетів усіх рівнів.

2. Система соціального страхування України вимагає реформування. Адміністрування ЄСВ здійснюється не ефективно, оскільки є розпорощенням між Державною фіскальною службою України, Пенсійним фондом України та рештою фондів загальнообов'язкового державного страхування. Відірваність справляння ЄСВ від платників, фондів соціального страхування та отримува-

чів коштів зменшує соціальні гарантії для громадян та погіршує якість життя населення.

3. Пошук оптимального рівня податкового навантаження на ФОП, який визначено автором на підставі побудованої «кривої Лаффера» досягається на рівні 18,2 %.

4. Існування неефективного, надмірного податкового навантаження призвели до формування та закріплення нейтрально-позитивного ставлення до тіньової економіки та корупції. За умов неефективних податкових ставок обсяги тіньових доходів зростають, що зменшує податкову базу та призводить до зростання бюджетного дефіциту бюджету України. Для подолання корупції та суттєвого зменшення тіньової економіки необхідні системні дії, які мають спрямовуватися на зменшення рівня податкового тиску на бізнес і громадян, що дасть змогу підвищити привабливість легального сектору та повної сплати податків, а також посилити свідомість та відповідальність платників податків.

Перелік використаних джерел

1. Юшко С. В. Навантаження на фонд оплати праці суб'єктів господарювання як чинник тінізації доходів громадян / С. В. Юшко // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 32-45.

2. Насіров Р. М. Реформування податкової системи України / Р. М. Насіров // Фінанси України. – 2015. – № 3. – С. 7-17.

3. Рябушка Л. Б. Науково-методичний підхід до оцінки рівня тінізації доходів населення / Л. Б. Рябушка, Д. В. Бондаркова // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 39. – С. 457-466.

4. Швабій К. І. Пріоритети реформування податку на доходи фізичних осіб у сучасних умовах / К. І. Швабій. // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – № 2. – С. 50-54.

5. Коновалова О. В. Аналіз податкового навантаження та його вплив на стан економіки України / О. В. Коновалова, І. Лохвицька. // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(1). – С. 1-8.

6. Соколовська А. М. Шляхи реформування податкової системи України / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2014. – № 12. – С. 103-121.

7. Кізима А. Я. Прогнозування і планування надходжень податку на додану вартість: теорія і практика / А. Я. Кізима, І. А. Крисоватий // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка. – 2011. – Вип. 16. – С. 51-57.

8. Feige E. The Dynamics of Currency Substitution, Asset Substitution and De facto Dollarization and Euroization in Transition Countries / E. Feige // Monetary Policy and Currency Substitution in the Emerging Markets : materials of the Eighth Dubrovnik Economic Conference, 27–29 June 2002, Dubrovnik / The Croatian National Bank. – Dubrovnik, 2002. – P. 1-35.

9. Rose-Ackerman S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform / S. Rose-Ackerman. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 282 p.

10. Доходи бюджету України [Електронний ресурс] : відомості // Ціна держави : [сайт проекту]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

11. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс] / [І. Л. Райнін та ін.] // Харківська обласна державна адміністрація : [офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://goo.gl/cVvIVd>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

12. У січні платники Центральної ОДПІ м. Харкова сплатили 44,3 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб [Електронний ресурс] : оперативна інформація // Територіальні органи ДФС у Харківській області : офіційний портал. – Режим доступу: <http://kh.sfs.gov.ua/media-ark/local-news/238145.html>. – Станом на 24.02.2016. – Назва з екрана.

13. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

14. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

15. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

16. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс] : Закон України від 2 березня 2000 р. № 1533-III // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

17. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

18. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [Електронний ресурс] : Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://goo.gl/SIMEJO>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

19. Единый социальный взнос [Электронный ресурс] // Минфин : финансовый портал. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/social>. – По состоянию на 01.03.2016. – Загл. с экрана.

20. Єдиний соціальний внесок. Пенсійний фонд [Електронний ресурс] : відомості // Ціна держави : [сайт проекту]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/pension>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

21. Валовой внутренний продукт Украины в 2015 [Электронный ресурс] : информация // Минфин : финансовый портал. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>. – По состоянию на 21.12.2015. – Загл. с экрана.

22. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : історія змін до Закону України // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://goo.gl/ubSahV>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

23. Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування [Електронний ресурс] : історія змін до Закону України // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2213-14/card4#History>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

24. Кукуруза Г. Почему растет теневая экономика. И как с ней должно бороться государство [Электронный ресурс] / Г. Кукуруза // Forbes. – 2015. – 17 августа. – Режим доступа: <http://goo.gl/ОСТ4nK>. – Загл. с экрана.

25. Тенденції тіньової економіки в Україні за 9 місяців 2015 р. [Електронний ресурс] : [звіт] // Міністерства економічного розвитку. – Режим доступу: <http://goo.gl/Qc92rS>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

26. Про податок з доходів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 22 травня 2003 р. № 889-IV // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-15>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

27. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році [Електронний ресурс] : Закон України від 24 грудня 2015 р. № 909-VIII // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

29. Науковці НІСД взяли участь в обговоренні податкової реформи [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1750>. – Станом на 09.02.2015. – Назва з екрана.

© Є. Р. Кудряков

The Optimal Level of Tax Burden on Payroll: Estimation and Prospects

Kudryakov Eldar

*V. N. Karazin Kharkiv National University, Master's Degree student, specialty «Finance and Credit»,
Ukraine*

Abstract. This article examines citizens' income taxation and institutional framework for charging a unified social tax as well as prospects for their development as a result of tax system reform in Ukraine.

The study determines the optimal level of tax burden on the payroll to enable both maximizing budget revenues and reducing shadow income level.

It also reveals the relationship between excessive taxation of payroll and the high level of the shadow economy resulted from inefficiency of existing tax rates and charging a unified social tax.

Keywords: income tax, a unified social tax, tax system reform, shadow economy.

© E. Kudryakov

Критерий эффективности применения портфельной теории Марковица в краткосрочной торговле на примере Украинской фондовой биржи

Евдокименко Юрий Иванович

Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, доцент кафедры высшей математики и информатики, кандидат физико-математических наук, старший научный сотрудник, Украина

Ефименко Галина Петровна

Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, старший преподаватель кафедры высшей математики и информатики, Украина

Змиевская Ирина Витальевна

Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, старший преподаватель кафедры высшей математики и информатики, Украина

Обоянская Любовь Афанасьевна

Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, старший преподаватель кафедры высшей математики и информатики, Украина

Аннотация. В работе проводится сравнительный анализ доходностей и риска двух портфелей акций: портфеля с равными долями активов и портфеля с долями активов, определенными на основе портфельной теории Марковица. Цель выполненного исследования – выявления эффективности применения портфельной теории Марковица для прогнозирования в условиях торговли на Украинской фондовой бирже.

По результатам исследования выработаны критерии эффективности и произведена их оценка. Доказано, что портфель, созданный на основе решения задачи Марковица, обладает меньшим риском при равной доходности, а в некоторых случаях и большей доходностью, что позволяет считать его более эффективным в процессе диверсификации риска портфеля активов.

Ключевые слова: критерий эффективности, доходность, риск, портфель активов, портфельная теория Марковица.

Введение

Методика оптимизации состава и распределения акций в портфеле активов, получившая название «портфельная теория Марковица» [1, 2] создавалась в 50-е годы прошлого столетия. В эти годы вплоть до конца прошлого века курсы акций основных компаний, участвовавших в торгах на американских фондовых биржах, имели устойчивый восходящий тренд с небольшими

по амплитуде циклическими колебаниями, что наглядно отображается поведением индексов Доу-Джонса в те годы [3]. Поскольку в таких условиях всегда можно было сформировать безубыточный портфель активов, основной задачей инвестиционных компаний и фондов являлось создание такого портфеля активов, который обеспечивал минимум риска от ожидаемой доходности портфеля активов, т.е. минимум циклических колебаний доходности созданного портфеля активов относительно восходящего тренда.

Судя по популярности, с такой задачей разработанная Марковицем теория в долгосрочной перспективе великолепно справлялась вплоть до конца прошлого столетия. В последующие годы (в этом веке) на смену восходящему тренду пришли возрастающие по амплитуде циклические колебания курса акций. Изменившееся поведение курса акций повторно выдвигает на повестку дня вопрос эффективности портфельной теории Марковица. Кроме того, появившиеся в эти же годы Интернет и вместе с ним возможность электронных торгов интенсифицировали темп торговли на биржах. Теперь под краткосрочным понимают темп с периодом один час, один день. Актуальным становится вопрос эффективности применения данной теории для торговли с таким темпом и параллельно критериев эффективности.

Целью данной статьи является анализ эффективности портфельной теории Марковица для ее применения в краткосрочной торговле на Украинской фондовой бирже и обоснование выбора критериев эффективности.

Результаты исследования

Известно [2], что портфельная теория Марковица является многокритериальной оптимизационной задачей, в которой ищутся такие значения распределений долей активов в портфеле, которые одновременно обеспечивают максимально возможное значение ожидаемой доходности портфеля активов при минимально возможном значении риска портфеля активов (среднего квадратичного отклонения). Математическая постановка задачи имеет вид (1)-(4):

- ожидаемая доходность портфеля активов (среднее выборочное):

$$m_p = W^T \cdot M \rightarrow \max; \quad (1)$$

-риск портфеля активов (дисперсия):

$$S_p^2 = W^T \cdot V \cdot W \rightarrow \min; \quad (2)$$

- при ограничениях:

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1; \text{ (сумма всех долей активов в портфеле равна 1);} \quad (3)$$

$$w_i \geq 0 \forall i = 1, \dots, n \text{ (доли не могут быть отрицательными);} \quad (4)$$

где $W_{[n \times 1]}$ – вектор искомых долей активов в портфеле;
 $M_{[n \times 1]}$ – вектор ожидаемых доходностей активов, отбираемых в портфель;
 $V_{[n \times n]}$ – матрица ковариаций доходностей активов;
 n – количество активов [4].

Задача Марковица, являясь многоцелевой оптимизационной задачей, может быть решена либо графически (с преобразованием одной из целевых функций в функциональное ограничение), либо путем объединения обеих целевых функций (1) – (2), в одну, называемую функцией полезности (5):

$$f(W) = m_p(W) - \alpha \cdot S_p(W) \rightarrow \max \quad (5)$$

где α – коэффициент, определяющий вес риска [4].

Предполагается, что найденные в результате решения задачи (3) – (5) значения долей активов (координаты вектора W) будут оптимальными и в следующих торгах. Поэтому, данная задача одновременно является задачей прогнозирования. Соответственно, ставится вопрос эффективности такого прогноза в практической торговой деятельности на фондовой бирже.

Поскольку данная теория является одним из видов финансовой диверсификации, естественным будет сравнение эффективности портфелей активов созданных на основе простой диверсификации, т.е. портфель с равными долями активов (далее по тексту «обычный портфель») и диверсификации с применением теории Марковица (далее по тексту «портфель Марковица»).

Следуя правилу простой диверсификации [5] для проведения эксперимента в воображаемый портфель были отобраны шесть наиболее ликвидных акций предприятий Украины, принадлежащих различным отраслям экономики и имеющих следующие коды эмитента: ALMK, AVDK, BAVL, DOEN, MSICH, UNAF [6]. Такой подбор, как известно [4, 5], позволяет минимизировать корреляцию колебаний курсов акций в составе портфеля и более того – достичь наиболее желаемого результата – отрицательных значений корреляции.

Для проведения сравнительного анализа были реализованы две выборки значений курсов акций состоянием на конец каждого торгового дня объемом по 31 значению: первая – в период с 16.06 по 29.07.2014 и вторая – с 15.08 по 29.09.2014. Дадим краткие пояснения относительно подхода в реализации выборок. Случайным образом была отобрана одна большая выборка курсов акций протяженностью в полгода, а внутри нее были выбраны указанные два временных интервала наблюдения, к которым предъявлялись следующие условия:

1. В пределах одного интервала поведение курсов подобно ситуации середине прошлого столетия, на основе которой разрабатывалась теория Марковица, т.е. должен наблюдаться преимущественный рост курса акций выбранных активов с малой волатильностью всех выбранных активов (MSICH и UNAF) (рис. 1).

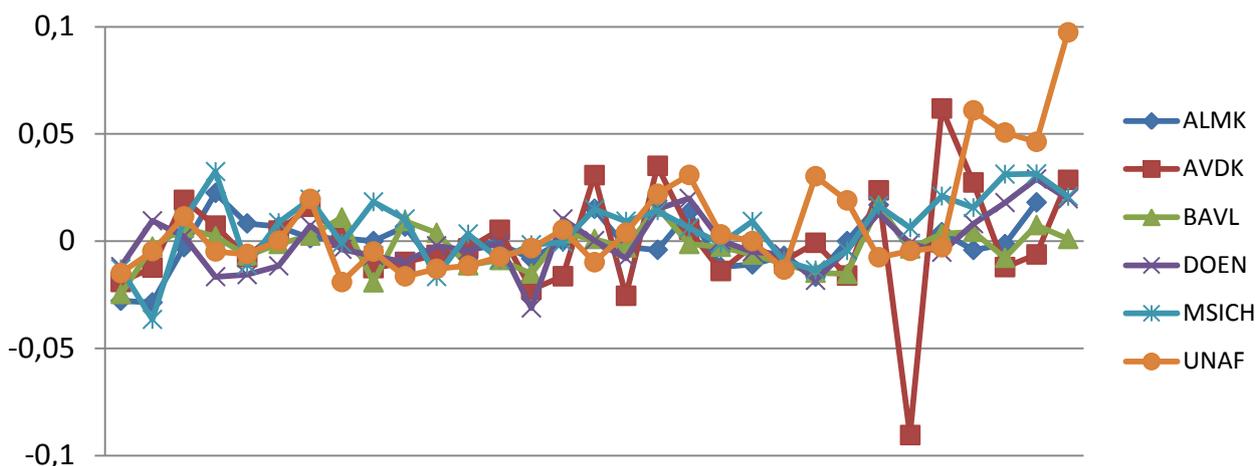

Рисунок 1 – Значения доходностей выбранных активов в течение интервала наблюдения за первой выборкой

2. В пределах другого интервала поведение курсов акций, аналогичное нынешнему состоянию на бирже, т.е. должны наблюдаться большая волатильность всех выбранных активов и отсутствие периодов устойчивого роста курса (рис. 2).

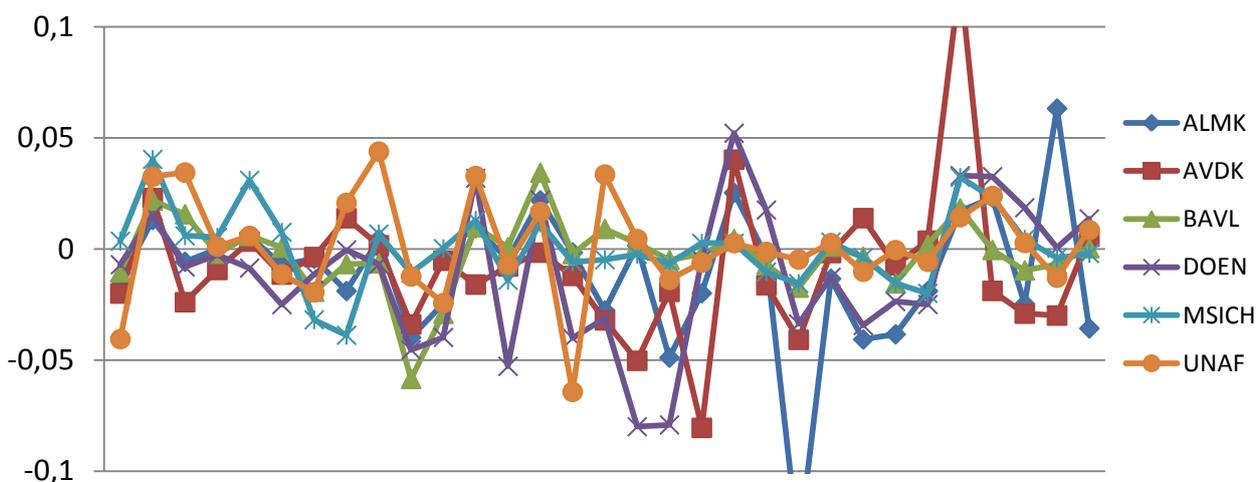

Рисунок 2 – Значения доходностей выбранных активов в течение интервала наблюдения за второй выборкой

3. Последнее условие – небольшой разрыв во времени между двумя выборками для того, что бы внешние условия, воздействующие на трейдеров, в обоих случаях были примерно одинаковыми.

Для обеих выборок были рассчитаны по тридцать значений доходностей по формуле (6):

$$\text{Доходность}(k) = \frac{\text{Курс}(k) - \text{Курс}(k-1)}{\text{Курс}(k-1)}, \quad (6)$$

где k ($k = 1, 2, \dots, 30$) – порядковый номер дня в каждой выборке (счет дней начинается с нуля).

Затем, начиная с первых десяти значений доходностей ($k = 1, 2, \dots, 10$) каждого актива для обеих выборок, находились значения вектора ожидаемой доходности M , матрицы ковариаций V и решалась задача Марковица (3) – (5). В результате решения находились значения долей активов W , обеспечивающих максимум функции полезности (5) и ожидаемое значение доходности портфеля m_p для найденных значений долей активов (1).

Найденные значения распределения долей активов в портфеле представляют собой оптимальный с позиций портфельной теории Марковица прогноз на следующий день ($k = 11$). Но, поскольку анализ проводился постфактум, значения курса выбранных активов и доходностей выбранных активов были известны и использовались для вычисления реального значения доходности портфелей на этот день ($k = 11$).

После того как были найдены реальные доходности обоих портфелей для одиннадцатого дня в обеих выборках, осуществлялась сдвигка внутри выборок на один день, т.е. на втором шаге для определения оптимального по Марковицу прогноза на двенадцатый день в обеих выборках, выбирались значения доходностей активов с $k = 2, 3, \dots, 11$, для которых находились значения вектора ожидаемой доходности M матрицы ковариаций V .

Затем вновь решалась задача Марковица, в результате чего получался прогноз распределения активов на двенадцатый день. По полученным значениям распределения активов рассчитывалась реальная доходность портфеля Марковица для $k = 12$.

Описанный алгоритм определения реальных доходностей обоих портфелей выполнялся двадцать раз. В результате двадцатикратного решения задачи было получено по двадцать реальных значений доходностей портфеля Марковица, а также реальных доходностей портфеля активов с равными долями для обеих выборок.

Средние значения ($m_{M,p}, m_{o,p}$), дисперсии ($S_{M,p}^2, S_{o,p}^2$) и средние квадратичные отклонения ($S_{M,p}, S_{o,p}$) реальных значений доходностей для обеих выборок приведены в табл. 1.

Таблица 1 – Описательная статистика эксперимента

	Реальные доходности						Разности		
	портфель Марковица			обычный портфель			реальных доходностей		
	$m_{M,p}$	$S_{M,p}^2$	$S_{M,p}$	$m_{o,p}$	$S_{o,p}^2$	$S_{o,p}$	\bar{D}	S_D^2	S_D
Выборка 1	0,0056	0,00022	0,0151	0,0021	0,00013	0,0114	0,0034	0,000072	0,0085
Выборка 2	-0,0059	0,00016	0,0125	-0,0059	0,00034	0,0185	0,00002	-0,00017	0,0129
Объединенная	-0,00012	0,00022	0,0149	-0,0019	0,00025	0,0156	0,0018	-0,00012	0,0110

Для оценки эффективности прогноза приняты следующие критерии. Под большей эффективностью понимается наличие одной из двух условий:

1. При примерно одинаковом риске среднее значение реальной доходности портфеля, созданного на основе решения задачи Марковица, больше среднего значения реальной доходности портфеля с равными долями активов.

2. При примерно равных средних значениях реальных доходностей портфеля Марковица и обычного портфеля риск портфеля Марковица меньше.

Сравнивая между собой пары значений $t_{M,p}$ с $t_{o,p}$ и $S_{M,p}$ с $S_{o,p}$, видим, что для первой выборки выполняется первое из указанных условий эффективности, т.е. $S_{M,p} \approx S_{o,p}$; $t_{M,p} > t_{o,p}$. Для второй выборки выполняется второе условие эффективности, $S_{M,p} < S_{o,p}$; $t_{M,p} \approx t_{o,p}$.

Поскольку результаты получены на основе обработки выборок и могут быть просто ситуативными, оценим вероятность, с которой могут быть распространены результаты выборок на всю генеральную совокупность, обладающую общими для обеих выборок свойствами.

Применим односторонний t-критерий Стьюдента для проверки гипотезы о положительной разности между математическими ожиданиями [4] реальных доходностей сравниваемых портфелей по наблюдаемому уровню значимости [7].

Нулевую гипотезу (H_0) для данного критерия сформулируем следующим образом: для генеральной совокупности математическое ожидание реальной доходности портфеля Марковица будет меньше или равно математическому ожиданию обычного портфеля. Следовательно, в альтернативной гипотезе (H_1) утверждается, что математическое ожидание реальной доходности портфеля Марковица будет больше математического ожидания обычного портфеля, т.е.:

$$H_0: \mu_{M,p} \leq \mu_{o,p}$$

$$H_1: \mu_{M,p} > \mu_{o,p}$$

Сопоставление дисперсий реальных доходностей обоих портфелей в генеральной совокупности возможно с помощью критерия Фишера [7]. При этом формулируются следующие нулевая и альтернативная гипотезы:

$$H_0: \sigma_{M,p}^2 \leq \sigma_{o,p}^2$$

$$H_1: \sigma_{M,p}^2 > \sigma_{o,p}^2,$$

где $\sigma_{M,p}^2$ – неизвестное значение дисперсии реальной доходности портфеля Марковица в генеральной совокупности;

$\sigma_{o,p}^2$ – неизвестное значение дисперсии реальной доходности обычного портфеля в генеральной совокупности.

Для подтверждения или опровержения гипотез H_0 критерия Стьюдента и критерия Фишера были рассчитаны значения t- и F-статистик, а также соответствующие им p-значения, которые сведены в табл. 2.

Таблица 2 – t и F-статистика эксперимента

	Критерий Стьюдента		Критерий Фишера	
	t-статистика	p-значение*	F-статистика	p-значение
Выборка 1	1,833	4,1% (8,25%)	1,756	11,4%
Выборка 2	0,007	49,7% (99,4%)	0,461	95,0%
Объединенная	1,013	15,9% (31,7%)	0,900	45,0%

* В столбце p-значений критерия Стьюдента в скобках приведены значения ошибок отклонения нулевой гипотезы двустороннего критерия о равенстве нулю разностей реальных доходностей сравниваемых портфелей.

Из табл. 2 видно, что при имеющемся значении t-статистики для выборки 1 вероятность того, что она принадлежит генеральной совокупности, у которой $\mu_{M,p} \leq \mu_{o,p}$, составляет всего лишь 4,1%, а вероятность того, что $\sigma_{M,p}^2 \leq \sigma_{o,p}^2$, составляет 11,4%. Иными словами вероятность того, что портфель Марковица будет эффективнее простого портфеля по первому условию эффективности равна 96%.

Если же проекцией поведения доходностей акций в генеральной совокупности будет выборка 2, то с вероятностью 95,0% риск портфеля Марковица будет меньше риска простого портфеля, а доходности с вероятностью 99,4% будут равны, т.е. портфель Марковица будет эффективным по второму условию эффективности для случая генеральной совокупности, частью которой является выборка 2.

Следует отметить, что для второй выборки среднее значение реальной доходности является отрицательным, несмотря на то, что в данной выборке постоянно присутствуют положительные значения доходностей различных активов из числа входящих в состав портфеля (рис. 2). Если трейдер на данном отрезке времени в качестве прогноза в своей торговле будет использовать результаты решения задачи Марковица (3) – (5), то он потерпит убытки и навряд ли назовет данный прогноз эффективным. Тем не менее, данный прогноз считается эффективным в первую очередь по критерию минимума риска. Именно минимизация риска лежит во главе угла всех моделей диверсификации портфелей. А для увеличения среднего значения доходности и перевода его в плоскость положительных чисел необходимо использование, неких других моделей прогнозирования (если таковые имеются).

Рассмотренные в работе выборка 1 и выборка 2 представляют собой два различных типа поведения доходностей активов на бирже и при этом являются элементами одной и той же генеральной совокупности. Поэтому естественным является вопрос об эффективности теории Марковица в случае, когда в выборке в равной степени присутствуют оба типа поведения курсов активов, т.е. для случая объединенной выборки. С этой целью объединим реальные доходности портфелей в две объединенные выборки общим объемом по сорок реальных значений доходностей, после чего вычтем разности между реальными доходностями портфеля Марковица и обычного портфеля.

В последних строках табл. 1 и табл. 2 приведены значения статистик, рассчитанных при объединении обеих выборок. Из приведенных численных значений рассчитанных статистик видно, что у объединенной выборки разность реальных значений доходностей остается положительной в пользу портфеля Марковица (t -статистика равна 1,013) при примерно одинаковом риске обеих портфелей (F -статистика равна 0,9). При этом вероятность большей эффективности портфеля Марковица уменьшилась до значения 84%.

Выводы

В работе показано, что применение двухвыборочных критериев Стьюдента и Фишера в процессе сравнительного анализа эффективности применения различных методик диверсификации портфеля инвестиций позволяет получить объективные оценки эффективности наполнения портфеля активами.

Проведенный в работе сравнительный анализ портфеля активов, доли которых определены из решения задачи Марковица, и портфеля с равными долями активов показал большую эффективность первого в условиях использования акций, торгуемых на Украинской фондовой бирже с темпом в один день.

Показано также, что портфель, собранный на основе решения задачи Марковица, обеспечивая минимум риска, далеко не всегда в современных условиях способен обеспечить положительные значения доходности портфеля. И этот факт в современных условиях поведения курсов акций на фондовых биржах, в том числе и на Украинской фондовой бирже, у трейдеров создает впечатление о неэффективности использования в качестве прогноза в своей торговле результаты решения задачи Марковица.

Перечень использованных источников

1. Markowitz H. Mean Variance Analysis in Portfolio Choice and Capital Markets / H. Markowitz. – Oxford ; Cambridge : Blackwell, 1992. – 387 p.
2. Касимов Ю. Ф. Основы теории оптимального портфеля ценных бумаг / Ю. Ф. Касимов. – Москва : Филинъ, 1998. – 144 с
3. Андрухович П. Ф. Долгосрочная и среднесрочная динамика индекса Доу-Джонса / П.Ф. Андрухович // Проблемы прогнозирования. – 2005. – № 2. – С. 24-62.
4. Первозванский А. А. Финансовый рынок: расчёт и риск / А. А. Первозванский, Т. Н. Первозванская. – Москва : ИНФРА-М, 1994. – 192 с.
5. Малыхин В. И. Финансовая математика : учеб. пособие для вузов / В. И. Малыхин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 237 с.
6. Українська фондова біржа [Електронний ресурс] : [сайт організації]. – Режим доступу: <http://ukrse.com.ua>. – Станом на 01.10.2014. – Назва з екрана.

7. Баутин Г. А. Динамическая оптимизация портфеля инвестиций на базе стохастической модели Российского фондового рынка / Г. А. Баутин, В. А. Калягин // Бизнес-информатика. – 2008. – № 1. – С. 29-35.

8. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft® Excel / Д. Левин [и др.] ; пер. с англ. – 4-е изд. – Москва : Вильямс, 2004. – 1312 с.

© Ю. И. Евдокименко, Г. П. Ефименко,
И. В. Змиевская, Л. А. Обоянская

The efficiency criterion of Markowitz portfolio theory application in the short-term trading at the Ukrainian Stock Exchange example

Evdokimenko Yuri

*Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Associate Professor of Department of Mathematics and Informatics,
PhD in Physical-mathematical Sciences, Senior Researcher, Ukraine*

Efimenko Galina

*Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Senior Teacher of Department of Mathematics and Informatics, Ukraine*

Zmievskaya Irena

*Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Senior Teacher of Department of Mathematics and Informatics, Ukraine*

Oboyanskaya Lubov

*Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Senior Teacher of Department of Mathematics and Informatics, Ukraine*

Abstract. The article presents a comparative analysis of the profitability and risk of the two stock portfolios: a portfolio with equal shares of assets and portfolio of assets with shares determined on the basis of Markowitz portfolio theory. The purpose of the research is to identify the effectiveness of the Markowitz portfolio theory for prediction in terms of trade on the Ukrainian Stock Exchange.

According to the study results, the efficiency criteria were developed and evaluated. It is proved that the portfolio based on the Markowitz problem solutions presents smaller risk at equal profitability, and in some cases, greater profitability, which makes it more efficient in the process of diversification of the risk portfolio.

Keywords: criterion of efficiency, profitability, risk, portfolio, Markowitz portfolio theory.

© Y. Evdokimenko, G. Efimenko,
I. Zmievskaya, L. Oboyanskaya

Бренд территории как фактор конкурентоспособности региона (на примере Пензенской области)

Медушевская Инна Евгеньевна

Пензенский филиал Финансового университета при Правительстве Российской Федерации, доцент кафедры экономики и финансов, кандидат экономических наук, доцент, Россия

Томаева Екатерина Валерьевна

Пензенский филиал Финансового университета при Правительстве Российской Федерации, студентка образовательного уровня «Бакалавр» направления «Экономика», Россия

Аннотация. В статье рассмотрен бренд территории как фактор конкурентоспособности региона. Проанализированы примеры брендов территорий из мировой и российской практики. Предложены возможные варианты бренда для Пензенской области.

Ключевые слова: бренд, бренд территории, конкурентоспособность региона, товарный знак, Пензенская область.

Введение

На современном этапе социально-экономического развития и становления конкурентных отношений в российской экономике проблемы продвижения бренда территории выходят на первый план и требуют всестороннего изучения и научного анализа.

Согласно логике М. Портера, конкурентоспособность региона определяется в первую очередь конкурентоспособностью фирм и предприятий, расположенных на его территории, а их успех в конкурентной борьбе зависит от созданных социально-экономических условий, характеризующих состояние конкурентной среды. Формирование условий для развития конкурентных отношений внутри региона и страны в целом – один из основных региональных и национальных приоритетов любой страны, важнейшая функция государственного регулирования экономики.

Мы считаем, что конкурентоспособность региона отражает, в первую очередь, способность местных товаропроизводителей наиболее продуктивно (с высокой производительностью) использовать имеющийся в распоряжении экономический потенциал региона, что является составной частью экономической безопасности региона [1]. Важно, на наш взгляд, понимать, что региону не обязательно иметь в наличии богатые природные и экономические ресурсы, чтобы быть конкурентоспособным.

Сравнительные преимущества по теории классиков политэкономии (дешевый труд, богатые природные ресурсы, благоприятные климатические условия, уникальное геополитическое положение и т.п.) даны природой, по-

этому статичны и невозобновимы. Конкурентные же преимущества по теории М. Портера необходимо создавать, развивать и совершенствовать, они по своей сути динамичны, связаны с инновациями, развитием и эффективным использованием человеческого капитала, интеллекта, информации и поэтому возобновимы и безграничны [2].

Считаем, что на современном этапе под конкурентоспособностью территории (региона) можно понимать способность местных властей функцией управления (регулирования) создавать условия рационального использования экономического потенциала территории для более полного удовлетворения возрастающих потребностей общества.

Конкурентоспособность региона может рассматриваться как система, состоящая из таких элементов, как конкурентный потенциал региона, факторы и условия формирования конкурентной среды, эффективность (продуктивность) использования ресурсов, конкурентные преимущества, конкурентные стратегии хозяйствующих субъектов, государственные и рыночные механизмы управления экономическим потенциалом региона для более полного удовлетворения потребностей человека [3].

В современных условиях формирование бренда территории может рассматриваться как фактор ее конкурентоспособности.

Создание бренда возможно несколькими путями: 1) через созданный уже в сознании людей образ; через ассоциации с территорией; созданными на ней товарами и услугами, конкретными людьми и т.п.; 2) через разработку эффективной стратегии местных властей, учитывающей конкурентный потенциал региона.

Общие результаты исследования

Термин «бренд» первоначально появился на Диком Западе. Тогда «brand» означал клеймо, которое выжигали для дальнейшей идентификации принадлежности скота. Сейчас этот термин имеет более широкую сферу применения. Бренд очень схож с терминами «товарный знак» и/или «торговая марка», но, если торговая марка и товарный знак – это только узнаваемое изображение, символизирующее товар, услугу или иное явление – шрифты, цвета и т. д., которое ассоциирующиеся с данным товаром, то бренд, имеет более широкое значение.

Отметим, что товарный знак – это зарегистрированная торговая марка, у которой есть один прямой правообладатель, товарный знак говорит о том, что такая торговая марка существует, она является интеллектуальной собственностью определенного лица или компании. Не всякая торговая марка в дальнейшем может стать брендом. Для этого необходимо приобрести известность и доверие у потребителей. Ведь бренд по сути это стереотип, условный образ, сформированный в сознании потенциальных покупателей. Итак, бренд – это, прежде всего, узнаваемая торговая марка с устоявшимся позитивным имиджем, прочно ассоциирующаяся в сознании потребителей с определенным производителем.

В маркетинге бренд определяется как «название, термин, знак, символ, рисунок или их сочетание, предназначенные для идентификации товаров или услуг продавцов и их дифференциации от товаров или услуг конкурентов». Но данное определение довольно условно. Сегодня бренд – это товар, который отвечает функциональным потребностям некоторых пользователей и представляющий им некую дополнительную ценность, способную удовлетворить определенные психические потребности и побудить к покупке; это нематериальный актив экономического субъекта. А торговая марка – это лишь знак качества, это «обещание» производителя, адресованное покупателю, которое «сообщает», что продукт соответствует какому-то внутреннему стандарту.

Для более точного определения обратимся к толковому словарю: бренд – американизированный вариант английского сложносочиненного brand-name (значение brand: клеймо, тавро, марка, фабричная марка); отпечатываться в памяти, производить впечатление, name – имя [4].

Роль бренда в современной рыночной экономике чрезвычайно важна и не только с точки зрения потребителя, производителя товара или услуги, но и территории.

На сегодняшний день можно выделить пять функций бренда, которые имеют отношение к покупателю, и четыре, имеющих отношение к стратегическому значению экономического субъекта.

Функция идентификации. Потенциальный покупатель воспринимает наименование торговой марки как сообщение о предлагаемом наборе тех или иных свойств товара. Например, сравнение покупателем двух торговых марок сопровождается процессом, связанным, прежде всего, с эмоциональной, чувственной стороной. Поэтому, в данном случае узнаваемость, уникальность бренда играет важную роль.

Функция персонализации. У каждого человека свои предпочтения, вкусы. И фирмы, через торговые марки, дают возможность потребителю продемонстрировать свое отличие от других людей, свою неповторимость, выразить характер через выбор товаров тех или иных марок. Получается, что бренд – не что иное, как средство социальной коммуникации. Оно позволяет потребителям показывать определенные качества своего выбора, тем самым демонстрируя свою систему ценностей и предпочтений. Так, пензенцы охотнее покупают молочную продукцию со знаком «Ферма», произведенную местным производителем, проявляя патриотизм, нежели продукцию из соседних регионов.

Функция гарантии. Торговая марка – это подпись, по которой мы можем определить производителя, она формирует долгосрочную ответственность перед покупателем, так как владелец бренда (торговой марки) обязуется обеспечить определенный и постоянный уровень качества.

Марка – соглашение между ее владельцем и потребителем. Чем известнее торговая марка, тем более обязывающим становится это соглашение.

Производитель не может себе позволить обмануть своего покупателя и подорвать сложившуюся репутацию бренда.

Функция упрощения решения. Бренд – это простой и действенный способ запоминания определенных характеристик продукции. Марка, которую легко запомнить и легко узнать среди других, дает возможность покупателю совершать покупки по привычке. С психологической точки зрения логотип, цвет, символ бренда имеют очень важное значение.

Функция удовольствия. Среднестатистический человек может позволить себе приобрести определенные товары или услуги, но многим это кажется недостаточным, и тогда на первый план выходят потребности в новизне, изменении, удивлении. Для таких покупателей важна потребность в новых впечатлениях, в смене образа жизни, в опробовании уникальных товаров.

К названным пяти функциям необходимо добавить еще четыре, необходимые для долгосрочной и конкурентоспособной стратегии экономического субъекта.

Функция позиционирования. Это та же функция идентификации, только относится к владельцу торговой марки. Бренд дает возможность компании позиционировать себя, показывать свое отличие и заявлять о своих отличительных характеристиках. Позиционирующая функция играет важную роль на рынке, в особенности на рынках, где разрешена сравнительная реклама. Поэтому, торговую марку можно рассматривать как оружие конкурентной борьбы. Оно способствует увеличению прозрачности рынка.

Функция капитализации. Торговая марка и ее имидж, сосредотачивают в себе не только бывшие рекламные усилия, в частности и финансовые вложения, но и «капитал» пробуждаемого маркой удовлетворения. Для компании бренд – это ценнейший актив, нематериальный капитал. Это результат совершенных на протяжении многих лет вложений в рекламу. Получается, что торговые марки приносят стабильность, тем самым укрепляя свой капитал.

Функция коммуникации. Торговая марка имеет стратегическое значение для производителя, потому что позволяет «вести диалог» с потребителями напрямую, минуя всех посредников. Данная коммуникационная связь жизненно необходима. К примеру, производители продуктов питания, если бы у них не было известных брендов, то им бы пришлось сдаться, уступив место крупным розничным продавцам, чье влияние, рыночная власть за последние десять лет возросли.

Функция защиты. Права собственности на товарные знаки и патенты, авторские права защищают торговую марку от подделок и имитаций. При нарушении закона о товарных знаках или патентного закона компания вправе принять все законные меры по защите своих авторских прав. На международном уровне существует централизованная процедура регистрации торговых марок (Мадридская конвенция).

Таким образом, нельзя недооценивать значимую роль бренда – это ценнейший актив для любого экономического субъекта. Им необходимо грамотно управлять, в т. ч. в целях привлечения потенциальных клиентов, воздействуя на чувственное восприятие.

Итак, бренд – это выраженная в торговой марке совокупность имиджевых, эксплуатационных, технических и иных характеристик товара, позволяющая правообладателю (собственнику) данной марки не только играть одну из главных ролей на рынке определенных товаров или услуг, но и использовать саму марку в качестве товара или услуги [5].

Исследование показало, что успешный бренд формируется на основе следующих составляющих: хорошая репутация, имидж, ассоциации, возникающие в сознании людей, когда они слышат то или иное название или видят некие атрибуты, не тривиальная история создания и развития компании и др.

Бренд дает экономическому субъекту дополнительные преимущества:

- увеличение прибыли, через повышение цен или роста объемов продаж;
- рост стоимости бренда во времени: долговечность бренда дает сверхприбыль на более продолжительный срок;
- снижение экономических и предпринимательских рисков, формирование конкурентоустойчивости территории на базе созданного бренда.

На современном этапе один из самых эффективных инструментов формирования и поддержания спроса на потребительском рынке – это брендинг, рассматриваемый нами как процесс построения и продвижения брендов; метод управления развитием региона; процесс формирования конкурентоустойчивости территории.

Для повышения эффективности продвижения бренда, вложив значительные инвестиции в первоначальное продвижение бренда, прежде всего, в информативную рекламу, компания-собственник имеет возможность долгие годы эксплуатировать имидж бренда, поддерживая его лишь за счет незначительных затрат, при этом получать с каждой единицы продукции прибыль за «известность» бренда.

В современных условиях конкуренция проявляется не только в форме борьбы за получение максимальной прибыли, но и в стремлении установить сотрудничество и партнерство с потенциальными конкурентами с целью стабильного функционирования на рынке [5].

Объединение конкурентных усилий может быть результатом слияния или поглощения компаний, которые работают в одном секторе или в совершенно разных сферах. В таких случаях создаются ко-брендинговые проекты. Ко-брендинг (Co-Branding) – это совместное использование коммуникационных каналов для развития рыночной ниши. Удачный пример подобного присоединения является бренд Shure Incorporated – ведущий производитель микрофонов и аудио-электроники, который в 2011 году ввел в свой состав компанию DIS (Danish Interpretation Systems), производящую оборудование для аудиоконференций.

Термин «брендинг мест» был введен в научный оборот С. Анхольтом в 2002 г., что привело к актуализации проблемы брендинга территорий. Именно С. Анхольтом был разработан комплексный диверсифицированный (расширенный) подход к брендингу территорий. К тому же он разработал концепцию конкурентной идентичности, которая представляет собой шестиугольник с шестью элементами современного бренда места: туризм, население, политика, культура, бизнес (инвестиции) и экспортные бренды.

Отметим, что первые проекты комплексного регионального и странового брендинга стали проявляться еще во второй половине XX столетия на Западе, но это были однотипные и мелкомасштабные исследования, специализирующиеся на каком-то одном аспекте, например, туризме. Культура бренда вошла в сферу городского маркетинга по двум бизнес-каналам: выездной туризм и экспорт местных товаров и услуг. Вероятно, туристические компании, первые, кто стали употреблять термин «бренд города», а связано это с тем, что туризм – это бизнес, и туристический маркетинг ближе других к корпоративной среде, в которой родилось понятие бренда [6].

Брендинг территории (в данном контексте региона) неотделим от процессов повышения ее конкурентоспособности, так как бренд является демонстрацией конкурентных преимуществ и, следовательно, большей стоимости. К тому же бренд региона является важным элементом обеспечения социальной стабильности, фактором ее конкурентоспособности.

Считаем, что в краткосрочном периоде конкурентоспособность региона всецело зависит от наличия базовых сравнительных преимуществ как потенциала для развития конкурентных преимуществ. В долгосрочном же периоде конкурентоспособность региона определяется способностью государственных и рыночных институтов создавать эффективные механизмы для трансформации сравнительных преимуществ в конкурентные, их развития и постоянного совершенствования. Региональные органы власти должны стремиться к формированию такой конкурентной среды, которая бы способствовала повышению производительности производства, стимулированию требовательного спроса и т.д.

Как и в разработке бренда блага, следует учитывать эмоционально – психологическую направленность. Основными инструментами бренда являются вербальные и визуальные символы. К примеру, вербальными могут быть слоганы (запоминающиеся словосочетания) города: «Санкт-Петербург – культурная столица России». Также это могут быть стихи, песни, цитаты и т. д. Визуальными символами города – это герб города, флаг, достопримечательности и т. п. И все это в совокупности должно отличать города от других, создавать уникальный образ. Это подтверждает заключения отечественных ученых, специализирующихся на брендинге территории. По их мнению, бренд места – это комплекс уникальных конкурентно способных преимуществ города среди конкурентов, который служит формированию благоприятного восприятия города [7; 8].

Создание бренда территории – востребованная услуга, в которой нуждаются заинтересованные стороны (например, население, муниципальные органы власти, местные компании и др.) для того, чтобы обеспечить социальную стабильность, повысить уровень жизни местного населения, привлечь инвестиции. Бренд как имидж территории складывается из совокупности убеждений, представлений и впечатлений людей относительно конкретного города. Имидж города – это, прежде всего, набор убеждений людей относительно его характера, специфики и функционального назначения. Так, зачастую для привлечения внимания к тому или иному городу/области/региону используются такие концепты как «столица», «родина», «край». Подобные синтаксические конструкции – универсальны. Например, Тюмень – нефтегазовая столица России, а Сургут – нефтедобывающая. Однако подобный прием, в особенности с концептом «столица», постепенно теряет свой «вес» и значимость. А связано это с тем, что подобной «столичности» становится все больше и больше, и некоторые эксперты считают ее неэффективной и провальной. Так в ходе обсуждения бренда Нижнего Новгорода, местные специалисты пришли к выводу, что идея столичности Нижнего Новгорода (автомобильная столица и т.п.) говорит о дилетантизме её сторонников, т.к. бренд с определением «что-то второе» по определению ущербен.

На основе [9, 10] выделим следующие параметры, по которым жители развитых и развивающихся стран воспринимают «территории»:

- внешний облик (оценивается международный статус города, его репутация, известность в мире, например, Прага – самый красивый город в мире);
- расположение (оценка города с точки зрения благоприятности проживания: климат, чистота, привлекательность и красота строений, например, Тибет, озеро Байкал, Альпы);
- инфраструктура (удобное расположение, близость автомагистралей, аэропортов и др., это, безусловно, Москва);
- население (доброжелательность и приветливость жителей города, степень защищенности вновь прибывших жителей, это и Рим, и Дублин, и Амстердам, и Мадрид);
- ритм жизни (привлекательность города, его мест отдыха и развлечений, к примеру, Куликово поле, Колизей, Парфенон);
- потенциал (прежде всего экономический: возможности получения образования, ведения бизнеса, поиска работы, например, Лондон).

Сознание положительного бренда территории – успешный шаг по привлечению туристов. Туризм один из основных «двигателей» по созданию привлекательного бренда местности. Туристы, благодаря своим тратам, помогают развивать экономику города, в который они прибыли.

Ярким примером может послужить Чешская республика, которая в последние годы стала одним из популярных мест отдыха. Она сочетает в себе сразу несколько видов отдыха: это и лечебный отдых, который помогает из-

лечиться от многих недугов, и горнолыжные спуски с чистым снегом. Более того, в столице Чехии – Праге – находятся поражающие своим великолепием достопримечательности: замки и соборы, церкви, мосты и музеи. Значительная часть доходов городов Чехии составляет прибыль, полученная от туризма.

Благоприятный бренд территории поможет привлечь потенциальных жителей, которые помогут развить экономический потенциал города; это важный элемент, который обеспечивает социальную стабильность через повышение уровня самооценки жителей территории. Поэтому целесообразно нацеливать планы по развитию региона, не только акцентируя внимание на экономической стороне жизни, но и на человеческом факторе. В этом отношении бренд региона смотрится выигрышнее, чем бренд товара. Это связано с тем, что у региона обязательно присутствует своя неповторимая история, а товару нужно придумывать «легенду».

Говоря о человеческом факторе, стоит отметить Объединенные Арабские Эмираты – это некое сосредоточение всех «желаний и мечтаний» для любого туриста. Для этого есть все необходимое: роскошные отели любого уровня, прекрасные пляжи, замечательная погода и, безусловно, актуально для представительниц женского пола – шопинг. Отдых представлен для всех групп отдыхающих: от одиноких экстремалов до семейных пар с детьми. Так, например, первым, будет крайне интересны экзотические развлечения – сафари в пустыне, ночная охота на крабов. А также сэндбординг – катание по дюнам на специальной доске и поездки по вади – пересыхающим руслам водных потоков. Семейным парам важен комфорт и возможность развлечь детей и для этого есть все условия – огромный аквапарк Wild Wadi, который является настоящим шедевром, он имитирует водную реку Вади. Еще одно место для детей – это Страна Чудес (Wonderland). Комплекс предлагает множество развлечений и аттракционов, которые придутся по душе не только детям, но и взрослым.

Кроме всего перечисленного, здесь проводятся события мирового уровня: Всемирный Торговый Фестиваль в Дубае, конные скачки «Dubai World Cup», гольф-турнир «Dubai Dessert Classic», международные состязания по регби и поло, Гран-При Формула-1 в Абу-Даби.

Поэтому, ОАЭ – это практически уникальный положительный пример того, как следует продвигать бренд территории. Об этом говорят факты – в 2014 году страну посетило более 15 млн. иностранных туристов.

Если обратиться к российской практике по продвижению бренда территории, то стоит рассмотреть бренд города Сочи. Этот город объединяет уникальные климатические, ландшафтные и культурные явления. Возможно, это и стало причиной того, что он был выбран местом проведения Олимпиады в 2014 году. Данное мероприятие стало самым рейтинговым событием 2014 года. Специального для этого грандиозного события был разработан уникальный визуальный символ, а именно логотип.

Логотип имеет угловатый шрифт, он лаконичен и довольно прост в интерпретации. Надпись «SOCHI» представлена оригинальным отражением в виде даты олимпийских игр, имеет характер многогранности региона, где массивные леса соприкасаются с высокими горами, а их дуэт отражается на морском дне. Приставка «.ru» символизирует единство всей страны. С правой стороны, под элементом «.ru», изображены традиционные олимпийские кольца.

Разработкой логотипа занималась компания «Интербренд» вместе с командой «Сочи 2014». «Sochi2014.ru» – это первая в истории Олимпийского движения цифровая эмблема. Главные ее задачи – это наладить прямой диалог между жителями России и других стран, раскрыть суть олимпийских принципов и идей как можно большему числу людей, в особенности молодежи.

Во время подготовки и проведения Олимпиады появлялось всё больше и больше сочинской символики. Автобусы с изображением логотипа и тематического фона стали ездить в городе, так же как и поезда. А «олимпийские» шарфы, шапки и перчатки до сих пор имеются в наличии в магазинах. Их приобретали и приобретают не только наши соотечественники, но и иностранные туристы.

И даже спустя время бренд Сочи остается на высочайшем уровне. Это место полюбили туристам, так за новогодние праздники января 2016 года там побывало порядка 200 тыс. туристов. Сочи успешно несет звание круглогодичного курорта мирового уровня, которое он получил после прошедшей здесь Олимпиады.

Территориальный брендинг в России практически невозможен без привлечения местных властей. В их силах привлечь к этому еще и заинтересованных активных граждан и коллективно разработать успешный план по развитию бренда территории.

Целевые результаты исследования

На наш взгляд, на сегодняшний момент мало кто знает, чем отличается наш удивительный Пензенский край, и, к сожалению, не редки случаи, когда Пензу путают с Пермью. В настоящее время медленно, но верно взят курс на разработку бренда Пензенской области. Также радует тот факт, что этим заинтересовался не только ряд инициативных горожан, но и губернатор Пензенской области Бочкарев В. К. Еще 28 марта 2013 года на заседании Правительства Пензенской области министр общественных связей и массовых коммуникаций А. Илика, в своем выступлении, сообщил о стратегии формирования и продвижения бренда Пензенской области» [10].

Безусловно, главное при продвижении бренда города или региона – это акцентирование уникальности. Бренд, по словам А. Стася, это порт, объединяющий все позитивные проявления на территории для достижения единой цели.

Для успеха должны быть учтены четыре ключевых параметра [11, 13]:

- уникальность;
- идеология, конвертирующая уникальность в историю;
- обоснованность факторов – формирование ожидания и его оправданность;
- оптимальная архитектура.

Возвращаясь к бренду Пензенской области, стоит сказать, что наш регион имеет огромный потенциал для конкурентной борьбы, и для эффективного развития области следует создать уникальный бренд, который отразит неповторимый образ нашего края. Повышение инвестиционного потенциала, привлечение инвестиций в экономику области, создание комфортных условий для бизнеса, активизация въездного туризма – все это стратегические цели Пензенской области, поэтому бренд должен включать в себя как можно больше информации о нашей области.

Среди концепций бренда можно рассмотреть следующие варианты: Пензенский регион – территория инноваций и высоких технологий, Пензенский регион – центр развития малых территорий (сел и поселков), образовательный регион Поволжья. Но все эти варианты имеют следующие минусы: есть пересечение с имиджевым позиционированием наукоградов России, а несколько вузов региона состоят в «черных списках» Минобразования по итогам мониторинга вузов.

Выводы

Таким образом, попытаемся сформулировать наиболее полное и информационно обогащенное определение бренда нашего региона: «Пензенский регион – открытая территория». Данный вариант был предложен Министром общественных связей и массовых коммуникаций А. Илика. Под этим скрывается глубокий смысл: Пензенская область – это открытая территория для реализации успешных бизнес-проектов, а наличие 14 бизнес-инкубаторов по Пензенской области свидетельствует об этом. Это интересный российский регион с богатой историей и природным потенциалом, развитой промышленной и аграрной инфраструктурой, с уникальными социальными стандартами, спортивными достижениями и др. Культурные, образовательные трудовые традиции и географическое положение позволяют успешно развивать сотрудничество в самых разных областях жизнедеятельности. Мы хотим открыть все потенциальные возможности нашего региона для России и остального мира. Пензенский регион – это территория открытий, имеющая радужные перспективы

Особое внимание следует уделить уже имеющим место фактам, доказывающим, что в Пензенском регионе в целом уже сделано немало, что бы считаться «открытой территорией». Наш регион – родина первых компьютеров и сердечных клапанов. Это одно из самых безопасных мест в России по сведениям правоохранительных органов; экологически чистый регион. По-

мимо этого Пензенскую область отличает развитая логистическая инфраструктура, подъем перерабатывающей промышленности и доступность спортивных и культурных объектов.

Таким образом, подводя итог всему вышесказанному, стоит подчеркнуть, что Пензенский регион динамично развивающаяся и перспективная территория. Поэтому у нашего региона есть все шансы занять лидирующее положение среди других территорий России. Необходимо лишь грамотно проводить политику в данном вопросе.

Перечень использованных источников

1. Медушевская И. Е. К вопросу об экономической безопасности и конкурентоспособности: региональный аспект / И. Е. Медушевская // Экономика. – 2001. – № 6. – С. 76-69.

2. Медушевская И. Е. Конкуренция и конкурентные преимущества. Теория и российская практика : монография / И. Е. Медушевская, В. А. Скворцова, Е. Ф. Ягафарова. – [Б. м.] : Lambert Academic Publishing, 2012. – 268 с.

3. Медушевская И. Е. Конкуренция как закономерность рыночной экономики и специфика ее проявления в транзитарном хозяйстве России : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / И. Е. Медушевская. – Тамбов, 2001. – 161 с.

4. Зоткин А. Ю. Бренд как основа успешного современного бизнеса [Электронный ресурс] / А. Ю. Зоткин // AUP.RU : Административно-управленческий портал. – Режим доступа: <http://www.aup.ru/books/m58>. – По состоянию на 01.03.2016. – Загл. с экрана.

5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Российская акад. наук, Ин-т русского яз. им. В. В. Виноградова РАН. – 4-е изд., доп. – Москва : Технологии, 2007. – 938 с.

6. Ясько С. Е. Необходимость формирования и продвижения бренда города / С. Е. Ясько, Л. А. Кузнецова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 3. – С. 140-142.

7. Тимофеев М. Ю. Города и регионы России как (пост) индустриальные бренды / М. Ю. Тимофеев // Лабиринт. – 2013. – № 5. – С. 29-41.

8. Шапкина Ю. В. Использование аналитики при создании бренда территории / Ю. В. Шапкина // Известия Томского политехнического университета. – 2012. – № 6. – С. 141-145.

9. Шодорова Н. М. Роль территориальных брендов в реализации стратегии развития региона на примере бренда «Озеро Байкал» / Н. М. Шодорова // Известия ИГЭА. – 2010. – № 2(70). – С. 41-45.

10. Саванкова Н. У Пензенской области появится бренд [Электронный ресурс] / Н. Саванкова // Российская газета. – 2013. – 28 марта. – Режим доступа: <http://rg.ru/2013/03/28/reg-pfo/brend.html>. – Загл. с экрана.

11. Шеметова О. Бренд – что это и зачем он нужен [Электронный ресурс] / О. Шеметова // KM.Ru : мультипортал. – Режим доступа: <http://goo.gl/ChWUxt>. – По состоянию на 09.10.2014. – Загл. с экрана.

12. Что такое бренд [Электронный ресурс] // Brandreport : энциклопедия брендов. – Режим доступа: <http://www.brandreport.ru/chto-takoe-brend>. – По состоянию на 22.03.2013. – Загл. с экрана.

13. Дубейковский В. Брендинг городов. Настоящее и будущее. Итоги 2012. [Электронный ресурс] / В. Дубейковский // CityBranding. – Режим доступа: <http://goo.gl/7JZXWf>. – По состоянию на 20.02.2013. – Загл. с экрана.

© И. Е. Медушевская, Е. В. Томаева

Territory brand as a factor of region competitiveness (on the example of Penza region)

Medushevskaya Inna

*Penza branch of Financial University under the Government of the Russian Federation,
Associated Professor of Department of Economics and Finance, PhD in Economics, Russia*

Томаева Екатерина

*Penza branch of Financial University under the Government of the Russian Federation,
Bachelor's Degree student specialty «Economy», Russia*

Abstract. The article describes the brand of territory as a factor of the region competitiveness. The examples of territory brands from the world and Russian practice are analyzed. The possible options for the brand for Penza region are proposed.

Keywords: brand, brand of territories, the trademark, the competitiveness of the region, Penza region.

© I. Medushevskaya, E. Tomaeva

Совершенствование кадровой политики организации и повышение её эффективности посредством формирования навыков и компетенций персонала

Янковская Вероника Владимировна

Российский экономический университет имени Г. В. Плеханова, доцент кафедры теории менеджмента и бизнес-технологий, кандидат экономических наук, доцент, Россия

Аннотация. В статье представлены результаты диагностики проблем в кадровой политике локальной организации. Выполнен анализ навыков и компетенций, процедур и методов осуществления кадровой политики; разработана и апробирована методика оценки эффективности управления персоналом. Выработаны и рекомендованы мероприятия по повышению эффективности кадровой политики организации.

Ключевые слова: кадровая политика, навыки, компетенции, эффективность кадровой политики.

Введение

Кадры всегда относились к важнейшим факторам, обеспечивающим эффективность работы организации. Реализация потенциальных возможностей любой организации зависит от знаний, компетенций, квалификации, дисциплины, умения работать в группе, как следствие – межличностных отношений, мотивации, способности решать проблемы, восприимчивости к обучению работающего персонала и руководящего состава. Поэтому кадровая политика является составной частью всей управленческой деятельности организации и направлена на эффективный отбор персонала, его адаптацию, обучение и переобучение в соответствии с потребностями организации. Конечной целью кадровой политики является создание сплоченной, ответственной, высокопроизводительной команды, способной решать любые задачи, соответствующие миссии и стратегии организации.

Цель исследования: на основе анализа кадровой политики показать возможность повышения результативности бизнеса через изменение отношения управляющих к своим внутренним резервам, влияющим на производительность труда и эффективность рабочего процесса. Руководствуясь поставленной целью, задачами в ходе исследования являются:

- выполнить анализ действующей кадровой политики;
- выявить ее насущные проблемы и предложить их пошаговое решение;
- оценить результаты деятельности организации и выполнить анализ соответствия кадровой политики действующей на данный момент времени, общеэкономической стратегии организации;
- выполнить аудит кадровой работы, с целью определения проблем и количественно-качественной оценки кадрового потенциала;

- определить направления решения выявленных проблем, посредством конкретных рекомендаций.

Исследование проводилось на основе изучения современных теорий и практик в области кадровой политики, маркетинга, отечественного и зарубежного опыта, по материалам периодических изданий и научной литературы. В основу проведенного исследования положен системный подход и эмпирические наблюдения. Информационную базу статьи составили фактические материалы о реальной организации в сфере фитнес-услуг.

Теоретическим и практическим аспектам кадровой политики уделено значительное внимание как отечественными, так и зарубежными учеными. Особый вклад в формирование основ кадровой политики внесли такие авторы, как Ф. У. Тейлор, Т. Ю. Базаров, Н. А. Чижова, В. С. Половинко и др.

По мнению Н. А. Чижова, кадровая политика организации – это комплекс организационных и содержательных мер, направленных на эффективное использование способностей и профессиональных навыков каждого отдельного работника в реализации конечных целей организации, предприятия, фирмы. По мнению В. С. Половинко кадровая политика традиционно ассоциируется с различными областями управления персоналом: политикой подбора и расстановки кадров, оплаты труда и вознаграждений, обучения персонала, коммуникативной политикой и т. д. Это отражает и приоритеты управления персоналом, и идеологию, и методологические подходы к решению проблем управления персоналом [2, с. 234].

В экономической литературе приводится большое количество проработанных практических примеров формирования кадровой политики предприятия, что помогает приобрести нужные навыки вычисления разных показателей, оценки экономических ситуаций, а также сформулировать аналитические выводы для принятия правильных управленческих решений. Многие авторы, такие как Т. Г. Строителева, Г. В. Щекин, Р. Капелюшников, О. В. Пелих, О. В. Романцов, М. В. Хачатурян считают, что следует научить экономиста не только производить соответствующие вычисления и использовать определённые подходы, но и оценивать полученные результаты и принимать адекватные управленческие решения, исходя из имеющейся информации.

Результаты исследования

Сегодня, в условиях рыночной экономики, основным фактором эффективности и востребованности организации, с точки зрения потребителя, является обеспечение высокого уровня подготовки кадрового потенциала. Самой первой задачей кадровой политики является работа с персоналом. Кадровая политика – это составная часть стратегически ориентированной политики организации, целью которой является обеспечение своевременного обновления и, в тоже время, обучения и сохранении качественного и количественного состава кадров в соответствии 1) с навыками и компетенциями,

предписанными каждой должности; 2) с учетом потребностей самой организации, состоянием рынка труда и требованиями действующего законодательства.

Навыки менеджмента и повышения своей личной эффективности становятся крайне важными для современных руководителей и специалистов. Практика показывает, что за счет эффективного управления личными ресурсами можно отказаться от ненужных затрат как денежных, так и затрат психологических. Можно отказаться от затрат – энергии, здоровья и высвободить при этом большой резерв времени, который можно потратить на первичные цели организации: стратегическое развитие, выполнение текущих проектов, оптимизация, усовершенствование действующих бизнес-процессов, разработка новых продуктов, выход на новые рынки, и т.д.

Основной акцент статьи делается на том, какие аспекты первостепенного значения, в организации, требуют активного контроля и учета, чтобы повысить свою личную эффективность и сформировать «правильные» навыки успешного человека. Необходимо иметь в виду, что работа с персоналом не начинается с вакансии и не заканчивается приемом на работу. Процесс работы с персоналом должен быть построен так, чтобы кратчайшим путем приходиться к желаемому результату в отношении любого вопроса или проблемы в кадровой сфере. Необходимо добиваться согласования, следующих аспектов, в ходе формирования кадровой политики:

- определение приоритетов целей кадровой политики;
- стратегия развития персонала – обеспечение программы развития, а именно: профессиональная подготовка и повышение квалификации, профориентация и адаптация сотрудников, формирование команды и планирование индивидуального продвижения;
- обеспечение эффективной системы стимулирования труда, а, следовательно, дееспособной финансовой политики, формулирование принципов распределения средств;
- оценка результатов деятельности – анализ соответствия текущей кадровой политики общеэкономической стратегии организации, регулярный аудит в кадровой работе с целью выявления проблем и количественно-качественная оценка кадрового потенциала.

Рассмотрим как происходило совершенствование кадровой политики в одной бизнес-единице крупнейшей сети фитнес-услуг «Онегинъ». Первоначально, для того, чтобы понять каковы проблемы в данной организации и предложить мероприятия по совершенствованию кадровой политики организации, а именно с этой просьбой и обратился в наш консалтинг её управляющий, мы рекомендовали провести следующие мероприятия.

1 шаг. Аттестация персонала. Это официальная и систематическая кадровая процедура оценки работников, осуществляемая в установленной и унифицированной форме через определенные промежутки времени, призванная оценить уровень труда, качеств и потенциала личности.

Сущность предложения по аттестации заключалась в следующем: в фитнес-центре аттестацию своего персонала должен провести управляющий фитнес-клубом. После проведения аттестации управляющий предоставит отчет об уровне подготовки, знаниях и практических навыках у сотрудников организации, организация по необходимости отправит сотрудников на обучение. Так как раньше проведение аттестации не входило в обязанности управляющего, а аттестация будет проходить 1 раз в год, то управляющему после проведения аттестации будет выплачиваться премия в размере 30% к окладу, т.е. 12 тыс. руб. Таково было предложение и оно было одобрено. Поскольку иметь дополнительные затраты на узкого специалиста, управляющий сразу же отказался.

В анализируемой бизнес-единице «Онегинъ», достаточно выгодное месторасположение – у метро Полянка. На сегодняшний момент, там работает 19 сотрудников, которые и обеспечивают деятельность всей организации. Аттестацию проводили только для менеджеров-администраторов и старшего менеджера, т.е. для 7 сотрудников. Рассмотрим затраты на аттестацию одного сотрудника. Для их расчета использовалась формула приблизительных затрат на процесс аттестации (1):

$$\Sigma t_i \times z_i + \Sigma t_j \times (z_j + \Sigma z_{jk}) + D_{\text{орг}} + D_{\text{нп}} + K, \quad (1)$$

где t_i – время, затраченное i – м работником на подготовку к аттестации;

z_i – зарплата i – го сотрудника в час;

t_j – время на аттестацию i – го сотрудника;

z_j – зарплата j – го сотрудника в час;

z_{jk} – зарплата k – го сотрудника в час, участвующего в аттестации j -го сотрудника;

$D_{\text{орг}}$ – затраты на организационные расходы;

$D_{\text{нп}}$ – недополученная прибыль;

K – расходы на привлечение консультантов и приобретение литературы [8, с. 105].

Расчеты показали, что затраты на аттестацию одного сотрудника примерно составят 3,92 тыс. руб., а на 7 человек – 27,44 тыс. руб.

Аттестацию было предложено проводить раз в год, для выявления у сотрудников «слабых» мест. Ожидаемый результат, повышение результативности работников в 2 раза. Предполагаемый эффект от предложения составляет 100 тыс. руб. в год. Ожидаемая экономическая эффективность от предложений дала результат $\Sigma_{\text{эф}} = 3,64$ (раза). Срок окупаемости предложения составил 3 месяца.

2 шаг. Создание системы повышения квалификации сотрудников. После аттестации сотрудников организации, менеджеру по управлению персоналом было предложено осуществить подбор организаций, осуществляющих обучение сотрудников. Организации после проведенных мероприятий по

обучению сотрудников должны обеспечить каждого обучаемого сертификатом или дипломом об окончании курсов, тренингов, семинаров. Данные затрат на обучение менеджеров-администраторов и старшего менеджера в организации указаны в табл. 1.

Таблица 1 – Расчет затрат на обучение в эксперименте

Число сотрудников	Стоимость обучения, тыс. руб.	Количество дней обучения	Транспортные расходы, тыс. руб.	Расходы на питание, тыс. руб.	Расходы на проживание, тыс. руб.	Всего затрат, тыс. руб.
7	7,5*7=52,5	7	0,5*7*7=24,5	0,5*7*7=24,5	1,0*7*7=49,0	150,5

Таким образом, обучение составило 150,5 тыс. руб. Ожидаемый результат, повышение результативности работников в 2 раза. Предполагаемый эффект от предложения составляет 200 тыс. руб. в год. Ожидаемая экономическая эффективность от предложений составила: $\mathcal{E}_{\text{эф}} = 1,32$ (раза) Срок окупаемости предложения составил: $O_{\text{п}} = 7,5$ месяцев.

3 шаг. Система штрафов. Качество управления кадрами, на момент анализа, имело ряд проблем. Для его повышения и укрепления трудовой дисциплины, в совокупности с повышением уровня трудовой мотивации персонала и обеспечения контроля за результативностью и качеством труда и было предложено разработать и ввести систему штрафов сотрудников (табл. 2).

Таблица 2 – Предложенная система штрафов сотрудников в «Онегинъ»

Нарушения	Сумма вычета, руб.
Опоздание на работу 15 мин.	100
более 15 мин.	500
Прогоул рабочего дня	1000
Некорректное отношение к клиентам (невнимательность, грубость, нетактичность)	300-500
Несанкционированное отсутствие на рабочем месте (более 15 мин.)	100
Небрежный внешний вид	200
Использование рабочего времени в личных целях	100-500
Нанесение материального ущерба клубу	100-500

В организации, на момент аудита, действовала система поощрений от выработки, но результат был плачевный. Предложенная система штрафов простимулирует сотрудников к должному выполнению своих обязанностей, повысит результативность и качество труда, укрепит дисциплину, повысит уровень трудовой мотивации персонала, а также приведет к положительному экономическому эффекту в виде повышения интенсивности труда, что благоприятно скажется на деятельности всей бизнес-единицы. Четвертым шагом в решении проблем кадровой политики было предложено материальное стимулирование, но несколько в иной форме – теперь по результатам плановых показателей и с учетом системы премирования.

4 шаг. Материальное стимулирование – несомненным условием адекватной мотивации является прямая зависимость от экономических результатов – достижения плановых и сверхплановых показателей, завершения этапов работы. Для достижения высокой мотивации персонала необходимо разработать и ввести систему премирования по результату работы (табл. 3).

Таблица 3 – Предложенная система премирования по результатам работы в «Онегинъ»

Результат работы	Сумма
1 год работы в фитнес-центре	Единовременная выплата сотруднику премии в размере 30% от оклада
2 года работы в фитнес-центре	Единовременная выплата сотруднику премии в размере 50% от оклада
3 года работы в фитнес-центре и более	Ежемесячная выплата сотруднику премии в размере 15% от оклада

Данная система премирования повысит трудовую мотивацию персонала в долгосрочной перспективе, вследствие чего снизится текучесть кадров, что благоприятно отразится на деятельности фитнес-центра.

5 шаг. Нематериальное стимулирование. Помимо финансового поощрения, в виде регулярных выплат, руководство уделяет значительное внимание нематериальной мотивации лучших специалистов. Основная задача управленца, добиться эффективного труда от подчиненных, различными методами и способами побуждения. Эти побуждения жестко завязаны с личными целями каждого сотрудника и являются основой психологической составляющей, ведущей к удовлетворению своей деятельностью и жизнью в целом. Именно эту степень удовлетворенности и следует учитывать и анализировать, своевременно определяя ее уровень. Технологии такого анализа общеизвестны и доступны персоналу по кадрам [6, с. 104].

Значительную роль, в формировании лояльности персонала, к своей организации, имеет единение команды, поддержка каждого в ней, неподдельное участие и искренность в отношениях межличностных. Профессиональные специалисты должны чувствовать свою значимость для организации и поддержку руководителя. Атмосфера уважения и доверия имеют больший вес, в данном случае, нежели просто финансовое поощрение персонала. Они включают в себя открытые опросы и скрытые методики: получение информации о намерениях сменить работу, недовольство отдельными проблемами в своей деятельности или организацией в целом [6, с. 104]. Участие в жизни и деятельности сотрудника, должно подкрепляться и конкретными действиями руководства. В конце года, предложено, подвести статистику лучших работников и определить лучшего сотрудника года. Данное мероприятие имеет большое значение для каждого сотрудника. Это стимулирует сотрудников и повышает их производительность. Необходимо акцентировать внимание сотрудников на том, что их личные достижения

имеют первостепенное значение для организации. Немаловажно, своевременное оповещение персонала о внешних семинарах и творческих конкурсах. Информация должна быть доступной для всех. Работая на принципах взаимовыручки и помощи, вы тем самым добиваетесь в организации, общеизвестного подхода в управлении, «семейной» атмосферы. Всё это способствует удержанию профессионалов в организации. [1]

6 шаг. Формирование навыков и планирование карьеры работников. Эффективность профессиональной деятельности тесно связана с успехом человека в профессии, с его карьерой. Система ценностей, трудового и личного опыта, интересов, формируются и видоизменяются у человека, на протяжении всей его жизни. Зависит это от множества внешних и внутренних факторов, которые окружают личность, на протяжении всей ее жизни. Соответственно, карьера и ее планирование протекает сугубо индивидуально. Но в тоже время, необходимость сотрудника, совмещать свои интеллектуальные возможности и способности с конкретным местом работы, с должностными обязанностями, заставляет подразделения управления персоналом, принимать во внимание и заниматься управлением карьерными процессами. Управление профессиональной карьерой – целенаправленная деятельность службы управления персоналом по развитию профессиональных способностей человека, накоплению им профессионального опыта и его рациональному использованию в интересах как сотрудника, так и организации [7, с. 51].

Сочетание интересов отдельного работника и организации обеспечивает, именно, планирование личной карьеры, формирование организационной структуры управления, где расписаны все должностные обязанности по каждому рабочему месту и учтены должностные продвижения, дает возможность сочетать личные интересы персонала и организации в целом. Очень важно, чтобы каждый сотрудник имел четкое понимание перспектив служебного роста, возможностей повышения квалификации, а также условий, необходимых для перехода на более высокую должность, что позволяет сохранить высокую мотивацию к продуктивности и повышению квалификации. Поэтому для эффективной деятельности «Онегинъ» была предложена карьерограмма сотрудников (рис. 1).

Карьерограмма – инструмент управления карьерой – это потенциальный путь развития специалиста в организации; путь, на протяжении которого сотрудник, совершенствуясь в своей деятельности, получает дополнительные знания и навыки на конкретном месте [4, с. 148].

Уровни карьерной лестницы сокращаются по мере накопления сотрудником знаний и формирования новых навыков. Данный метод карьерограмм мотивирует работников на достижение результата, мотивирует к личностному и профессиональному росту, перекладывая ответственность за развитие и обучение с организации на сотрудника и обеспечивает прозрачность, понятность и справедливость системы.

Высшая ступень	Управляющий	После 2 лет работы в организации, профессионального обучения в области управления организацией – прохождения специальных курсов и тренингов, развитие профессиональных навыков и личностных качеств	40 тыс. руб.
4 ступень	Старший менеджер	После 1 года работы в организации, профессионального обучения в области управления персоналом – прохождения специального курса лекций, развитие профессиональных навыков и личностных качеств	30 тыс. руб.
3 ступень	Менеджер-администратор	После 6 месяцев работы в организации, профессионального обучения в области маркетинга – прохождения специального курса лекций, развитие профессиональных навыков и личностных качеств	15-20 тыс. руб.
2 ступень	Администратор	После 3 месяцев работы в организации, прохождения курсов повышения квалификации, развитие профессиональных навыков и личностных качеств	10-15 тыс. руб.
1 ступень	Стажер	3 месяца стажировки в организации; требуемые профессиональные навыки: высшее образование, 1 год опыта работы, опытный пользователь ПК, возраст от 18 до 40 лет; требуемые личностные качества: коммуникабельность, трудолюбие, стрессоустойчивость, обучаемость, креативность	9 тыс. руб.

Рисунок 1 – Карьерограмма в бизнес-единице «Онегинъ»

Цели управления профессиональной карьерой со стороны бизнес-единицы:

- эффективное использование личностных и профессиональных способностей сотрудников для достижения целей организации;
- своевременный набор и обновление необходимого персонала с соответствующими навыками, специализацией и профессиональным опытом;
- формирование эффективных инструментов мотивирования и стимулирования персонала. Обеспечение профессионального роста персонала;

Цели управления профессиональной карьерой, с точки зрения сотрудников:

- продвижение по карьерной лестнице, с целью, роста должностного статуса в организации, позволяющего сотруднику получить увеличение вознаграждения за труд;
- получение работы, которая соответствует профессиональным интересам сотрудника;
- повышение квалификации и/или переобучение, с целью роста профессиональных способностей, за счет организации и др.

Учитывая специфику анализируемой организации, была разработана методика оценки эффективности управления персоналом.

Значительных финансовых и временных затрат, данная методика не несет для организации. В этом ее преимущество, к тому же ей свойственна простота выполнения (табл. 4).

Таблица 4 – Методика оценки эффективности управления персоналом

Критерий	Изменение	Оценка		
		эталон	до	после
<i>Уровень обеспеченности квалифицированным персоналом</i>				
Средний тарифный разряд рабочих	рост	+1		
	снижение	1	+1	+1
<i>Доля работников по критерию – стаж работы:</i>				
до 1 года	рост	+1		
	снижение	1	1	1
от 1 до 3 лет	рост	+1		
	снижение	1	+1	+1
от 3 до 5 лет	рост	+1		
	снижение	1	+1	+1
<i>Состав работников по возрастному критерию:</i>				
- от 19 до 27	рост	+1		
	снижение	1	1	1
- от 29 до 37	рост	+1	+1	+1
	снижение	1	1	1
- от 39 до 47	рост	+1		
	снижение	1		
- 48 лет и старше	рост	-1		
	снижение	+1	-1	-1
<i>Движение трудовых ресурсов</i>				
Коэффициент текучести кадров	рост	-1	-1	
	снижение	+1		-1
<i>Удовлетворенность сотрудников</i>				
Доля работников, испытывающих неудовлетворение результатами работы руководства	рост	-1		
	снижение	+1	-1	-1
<i>Эффективность использования персонала</i>				
Выработка, шт.	рост	+1		
	снижение	1	1	+1
Темп роста выработки	рост	+1		
	снижение	1	1	+1
<i>Оптимальная структура аппарата управления</i>				
Доля работников по управлению персоналом в общей численности	рост	-1		
	снижение	+1	-1	+1
<i>Система стимулирования персонала</i>				
Материальное вознаграждение	присутствует, но не меняется	0		
	Значительный рост	+1		
	Значительное снижение	1	0	+1
<i>Замещение вакантных должностей</i>				
Без привлечения из внешних источников		+1	+1	+1
С привлечением из внешних источников		-1		
		0	-3	+4

Положительное значение баллов, после обработки результатов, говорит о положительной работе организации и наоборот. Нулевой результат будем оценивать как отрицательный, поскольку он говорит о том, что организация не стремится улучшить свои результаты. Другими словами. Кадровая политика – недееспособна. Если оценку эффективности управления персоналом, выполнять хотя бы время от времени, то это позволит значительно сократить затраты времени и финансовых ресурсов по устранению недостатков в данной области управления [5, с. 212].

Результаты оценки эффективности управления персоналом в бизнес-единице «Онегинъ» по предложенной методике до и после рекомендаций выглядят следующим образом (рис. 2).

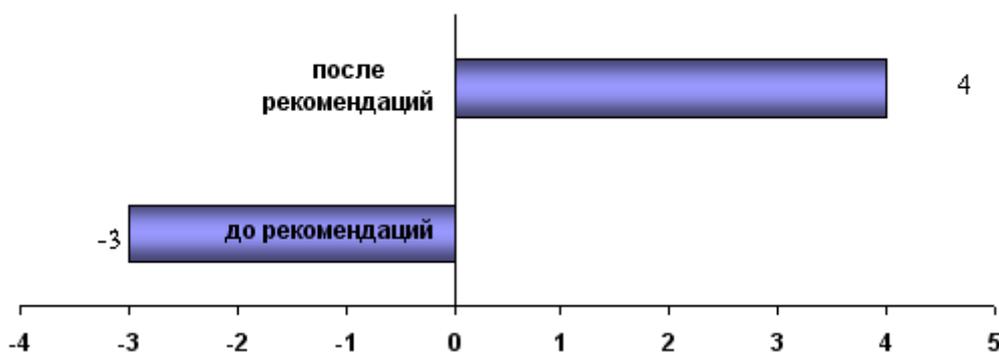

Рисунок 2 – Результаты оценки эффективности управления персоналом

До внедрения предлагаемых рекомендаций эффективность управления персоналом можно оценить отрицательно с оценкой «минус три балла». В случае выполнения предложенных рекомендаций – положительно с оценкой «плюс четыре балла».

Рейтинг было предложено оценивать по следующей шкале [5]:

- от 0 до -2 баллов – неудовлетворительная работа;
- от -2 до -6 баллов – крайне удовлетворительная работа;
- от -6 и более баллов – опасная ситуация;
- от 0 до +2 баллов – удовлетворительная работа;
- от +2 до +6 баллов – хорошая работа;
- от +6 и более баллов – отличная работа.

Данное мероприятие позволило получить социальный эффект, необходимый для успешной кадровой политики организации.

Следующим моментом реорганизации в системы управления персоналом в бизнес-единице "Онегинъ" стало переукомплектование коллектива с учетом компетенций и навыков. По результатам психодиагностики сложившихся отношений в коллективе фитнес-клуба был сделан вывод о необходимости переукомплектования сотрудников. При ротации в качестве основного диагностического средства мы использовали социометрию, позволяющую изучить межличностные оценки, симпатии и антипатии членов группы, возникших в результате совместной деятельности и общения.

Исходная матрица №1 имеет вид:

Матрица № 1

№	Фамилия	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Пономарева	*	2	1	-2	-2	2	1	1	1	2	2	2
2	Петрыкина	2	*	2	1	-2	0	1	2	2	1	-1	-1
3	Козелков	2	2	*	2	-2	1	1	2	2	2	2	2
4	Сазонов	0	-1	1	*	2	2	1	2	2	1	-2	1
5	Гурец	1	-2	0	1	*	2	2	1	2	1	1	1
6	Гаркин	2	2	1	-2	-2	*	1	2	-1	1	2	2
7	Сидорова	1	2	2	1	1	1	*	2	2	2	0	1
8	Зарыкина	2	2	1	0	-2	0	0	*	2	2	0	1
9	Суркова	1	2	-1	1	0	-2	1	2	*	1	1	2
10	Кобзева	2	2	2	1	1	2	2	2	2	*	2	2
11	Сумкова	2	2	2	0	2	2	1	1	2	2	*	2
12	Коркин	1	2	1	-2	-2	-2	1	1	2	2	2	*

Преобразуем прямоугольную матрицу № 1 в треугольную матрицу №2.

Матрица № 2

№	Фамилия	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Пономарева	*	4	3	-2	-1	4	2	3	2	4	4	3
2	Петрыкина		*	4	0	-4	2	3	4	4	3	1	1
3	Козелков			*	3	-2	2	3	3	1	4	4	3
4	Сазонов				*	3	0	2	2	3	2	-2	-1
5	Гурец					*	0	3	-1	2	2	3	-1
6	Гаркин						*	2	2	-3	3	4	0
7	Сидорова							*	2	3	4	1	2
8	Зарыкина								*	4	4	1	2
9	Суркова									*	3	3	4
10	Кобзева										*	4	4
11	Сумкова											*	4
12	Коркин												*

Старшие групп представлены под номерами 2, 5, 10 и 12. Составим для них матрицу №3, элементы которой берутся из треугольной матрицы №2.

Матрица №3

Старшие (i)	Подчиненные (j)							
	1	3	4	6	7	8	9	11
2	4	4	0	2	3	4	4	1
5	-1	-2	3	0	3	-1	2	3
10	4	4	2	3	4	4	3	4
12	3	3	-1	-1	2	2	4	4

Для каждой строки матрицы №3, то есть для каждого старшего группы выбирался только один элемент, так чтобы: сумма выбранных элементов была максимальной; из одного столбца был выбран только один элемент.

Для этого определялись максимальные элементы в каждой строке:

В первой строке – 1-й, 3-й, 8-й и 9-й.

Во второй строке – 4-й, 7-й и 11-й.

В третьей строке – 1-й, 3-й, 7-й, 8-й, 11-й.

В четвертой строке – 9-й и 11-й.

Если максимальных элементов несколько, то подбор подчиненного к старшему проводился по правилу суммы оставшихся элементов выбранного столбца.

Для старшего №2:

$$C(5.1)+C(10.1)+C(12.1)=-1+4+3=6;$$

$$C(5.3)+C(10.3)+C(12.3)=-2+4+3=5;$$

$$C(5.8)+C(10.8)+C(12.8)=-1+4+2=5;$$

$$C(5.9)+C(10.9)+C(12.9)=2+3+4=9;$$

Психологическая связь с другими старшими групп минимальна у элемента 3. Таким образом, сформирована первая группа 2 и 3. Для старшего №5: $C(2.4)+C(10.4)+C(12.4)=0+2-1=1;$ $C(2.7)+C(10.7)+C(12.7)=3+4+2=9;$
 $C(2.11)+C(10.11)+C(12.11)=1+4+4=9;$

Вторая группа 5 и 4. Для старшего №10:

$$C(2.1)+C(5.1)+C(12.1)=4-1+3=6;$$

$$C(2.7)+C(5.7)+C(12.7)=3+3+2=8;$$

$$C(2.8)+C(5.8)+C(12.8)=4-1+2=5;$$

$$C(2.11)+C(5.11)+C(12.11)=1+3+4=8;$$

Третья группа 10 и 8. Для старшего №12:

$$C(2.9)+C(5.9)+C(10.9)=4+2+3=9;$$

$$C(2.11)+C(5.11)+C(10.11)=1+3+4=8;$$

Четвертая группа 12 и 11.

Для эффективной работы отдела продаж была сформирована группа из трех человек. Для этого за основу взяли матрицу №3. Из нее исключили столбцы 3, 4, 8 и 11, то есть подчиненных, уже вошедших в группы. Вычислили взаимную психологическую связь выбранных пар с оставшимися членами группы под № 1, 6, 7 и 9 и сформировали матрицу №4. При этом использовались элементы матрицы №2.

Матрица №4

Группы (пары)	Оставшиеся члены группы			
	1	6	7	9
2-3	11	8	10	9
5-4	0	3	8	8
10-8	11	9	10	11
12-11	11	8	7	11

$$C(2.1)+C(3.1)+C(2.3)=4+3+4=11;$$

$$C(10.8)+C(10.1)+C(8.1)=4+4+3=11;$$

$$C(2.3)+C(2.6)+C(3.6)=4+2+2=8;$$

$$C(10.8)+C(10.6)+C(8.6)=4+3+2=9;$$

$$C(2.3)+C(2.7)+C(3.7)=4+3+3=10;$$

$$C(10.8)+C(10.7)+C(8.7)=4+4+2=10;$$

$$C(2.3)+C(2.9)+C(3.9)=4+4+1=9;$$

$$C(10.8)+C(10.9)+C(8.9)=4+3+4=11;$$

$$C(5.4)+C(5.1)+C(4.1)=3-1-2=0;$$

$$C(12.11)+C(12.1)+C(11.1)=4+3+4=11;$$

$$C(5.4)+C(5.6)+C(4.6)=3+0+0=3;$$

$$C(12.11)+C(12.6)+C(11.6)=4+0+4=8;$$

$$C(5.4)+C(5.7)+C(4.7)=3+3+2=8;$$

$$C(12.11)+C(12.7)+C(11.7)=4+2+1=7;$$

$$C(5.4)+C(5.9)+C(4.9)=3+2+3=8;$$

$$C(12.11)+C(12.9)+C(11.9)=4+4+3=11;$$

Процедура формирования троек:

1. Определяли позиции максимальных и близких к ним элементов в каждой строке.
2. Строкам, имеющим единственный максимальный элемент, меньший по сравнению с максимальными элементами других строк, отдавалось предпочтение;
3. Остальные тройки образовались с учетом правила минимальной суммы оставшихся элементов выбранного столбца.

Таким образом, сформированы следующие тройки: 2, 3, и 1; 5, 4 и 7; 10, 8 и 9; 12, 11 и 6.

Переукомплектование коллектива положительно повлияет на деятельность организации. Людям в сформированных группах будет комфортнее работать, вследствие чего, увеличится производительность труда, снизится показатель текучести кадров. Данное мероприятие обеспечивает социальный эффект, необходимый для успешной кадровой политики организации. Проведенные мероприятия привлекут большее количество клиентов в фитнес-центр, продажи будут расти, что положительно скажется на деятельности организации.

Выводы

Как показали исследования, определяющим фактором, влияющим на конкурентоспособность, экономический рост и эффективность труда, является наличие в организации человеческих ресурсов, способных профессионально решать поставленные организационные задачи.

При анализе процедур и методов осуществления кадровой политики в бизнес-единице «Онегинъ» было выявлено несколько существенных проблем:

1. В организации высокий коэффициент текучести кадров, что отрицательно сказывается на эффективности ее работы.
2. Неэффективное использование персонала, в свою очередь и отсутствие какой-либо кадровой работы в организации, приводит к формированию неблагоприятного психологического климата в коллективе.
3. Кадровая политика не способствует раскрытию потенциала всех сотрудников, снижая тем самым эффективность их работы и качество обслуживания клиентов.
4. В организации существует проблема межличностной совместимости персонала при выполнении групповых задач, что сильно сказывается на конечном результате, в частности, на эффективности деятельности клуба.

Из вышеперечисленных проблем можно сделать вывод, что механизм осуществления кадровой политики в «Онегин» нуждался в совершенствовании. Были предложены следующие мероприятия-рекомендации по повышению эффективности кадровой политики организации:

1. Введение аттестации персонала для повышения компетентности сотрудников.
2. Предложено создание системы повышения квалификации сотрудников путем их обучения.
3. Введение системы штрафов для укрепления трудовой дисциплины
4. Введение системы премирования по результату работы для повышения трудовой мотивации персонала в долгосрочной перспективе.
5. Нематериальное стимулирование работников.
6. Планирование карьеры работников для обеспечения высокой мотивации к продуктивности и повышению квалификации.
7. Введение новой методики оценки эффективности кадровой политики «Онегинь», которая позволит без значительных затрат времени и усилий определить состояние дел организации, в области управления персоналом;
8. Проведение ротации коллектива, которая положительно повлияет на деятельность организации, так как людям в сформированных группах будет комфортнее работать, вследствие чего, увеличится производительность, снизится показатель текучести кадров.

Основопологающим принципом кадровой политики, в организациях, подобных «Онегинь», сегодня, всё чаще направленность идет на обеспечение профессионализма работников, достижение ими стабильно высоких результатов работы. Ориентация, всё чаще, идет на развитие, а это уже необходимое условие повышения их материального уровня и продвижения по службе, своего рода индикатор полезности этих сотрудников, своей же организации. И если, ранее, еще совсем недавно, малый бизнес, не брал на себя, заботы о повышении квалификации и переобучении собственного персонала, не закладывал амортизационных подушек на развитие коллектива. То сегодня, ситуация кардинально меняется. Вектор перемен взял направление человеческого фактора. Эти проблемы и их решение, характерны и возможны, все чаще повторяются в малом бизнесе, особенно в сфере услуг. Приоритет разумнее отдать на конкурсной основе – внутренним кандидатам. Это расширит возможности развития карьеры работников, позволит сформироваться высокопрофессиональному коллективу и благоприятному организационному климату. От чего любая организация лишь выиграет.

Кадровая политика, все чаще занимает умы психологов и экономистов, управленцев и кадровиков. Это важная сфера деятельности любой организации, и ее разработке необходимо уделять достаточно немалое количество финансов и времени. Для организации важно понять и правильно оценить направления своей кадровой политики. Именно этот момент определяет все возрастающую роль стратегического подхода к управлению персоналом, на основе навыков и компетенций. Реализация мероприятий, предложенных «Онегинь», в ходе анализа и выработанных решений, обеспечит соответствие квалификации персонала решению текущих задач, стоящих перед организацией, развитие у персонала компетенций и навыков, которые будут востребованы субъектом в перспективе.

Перечень использованных источников

1. Половинко В. С. Управление персоналом: системный подход и его реализация : монография / В. С. Половинко ; под науч. ред. Ю. Г. Одегова. – Москва : Информ-Знание, 2002. – 483 с.
2. Блинов А. О. Искусство управления персоналом : учеб. пособие / А. О. Блинов, О. В. Василевская. – Москва : Гелан, 2015. – 411 с.
3. Кибанов Л. Л. Управление персоналом организации. Отбор и оценка при найме, аттестации / Л. Л. Кибанов, И. Б. Дуракова. – Москва : ИНФРА-М, 2008. – 342 с.
4. Максимова Л. В. Управление персоналом: основы теории и деловой практикум : учеб. пособие / Л. В. Максимова. – Москва : ИНФРА-М : Альфа-М, 2009. – 256 с.
5. Пугачев В. П. Руководство персоналом организации : учебник / В. П. Пугачев. – Москва : Аспект Пресс, 2008. – 279 с.
6. Саубанова Л. В. Организация управления человеческими ресурсами на предприятии / Л. В. Саубанова // Управление персоналом. - 2009. - № 1. - С. 51-52.
7. Институт независимой оценки [Электронный ресурс] : сайт консалтинговой организации. – Режим доступа: <http://www.irprou.ru>. – По состоянию на 01.03.2016. – Загл. с экрана.
8. Сорокина Л. А. Влияние глобализации на рынок труда в современных экономических системах / Л. А. Сорокина, М. В. Хачатурян // Образование. Наука. Научные кадры. – 2011. - №2. - С. 87-89.

© В. В. Янковская

Improving the personnel policy of organization and increasing its efficiency by forming skills and competencies of staff

Yankovskaya Veronika

Plekhanov Russian University of Economics, Associated Professor of Department of Management Theory and Business Technologies, PhD in Economics, Associated Professor, Russia

Abstract. The article presents the results of the diagnostic of problems in the personnel policy of the local organization. The analysis of the skills and competencies, procedures and methods of implementation of human resources policy is done; methods of evaluating the effectiveness of human resource management are developed and tested. Measures to improve the efficiency of human resources policy of the organization are deliberated and recommended.

Keywords: HR policy, skills, competence, efficiency of HR policy.

© V. Yankovskaya

Напрямки удосконалення податкового регулювання промислових підприємств

Абрамова Ольга Сергіївна

*Харківський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу
«Університет банківської справи», доцент кафедри обліку і аудиту, кандидат економічних
наук, доцент, Україна*

Анотація. У статті узагальнено наукові підходи та практичний досвід щодо теоретично-організаційних основ податкового регулювання промислових підприємств. Виявлено основні проблеми в системі податкового регулювання, досліджено методи податкового регулювання великих платників, та обґрунтовано можливість стимулювання діяльності підприємств за напрямками диференціації податкових ставок, застосування податкових пільг та податкового кредиту.

Ключові слова: податки, податкове регулювання, промислові підприємства, оподаткування, державний вплив.

Вступ

Промислові підприємства України є важливими системними елементами великої кількості життєво важливих напрямків розвитку та життя держави. Основний податковий тягар несуть саме великі промислові підприємства. Проте деякі аспекти щодо посилення стимулюючої ролі оподаткування на розвиток промислових підприємств розглянуті недостатньо глибоко або мають дещо застарілий характер.

Розробка та обґрунтування теорій макроекономічного управління, теорії організації ринкових систем представлені у роботах відомих світових вчених М. Алле, Дж. Кейнса, Дж. Стігліца, Й. Шумпетера. Наукові бази податкового регулювання діяльності підприємств з боку держави закладені видатними авторами Ф. Беконом, В. Петті, Д. Рікардо, А. Смітом.

Над проблемами, присвяченими державному регулюванню з метою забезпечення процесу ефективного зростання національної економіки працювали вітчизняні та закордонні вчені Л.А. Антоненко, В.П. Бабич, В.Г. Горник, А.І. Даниленко, Н.В. Дацій, Б.А. Карпінський, Г. Нагорняк [6], В.І. Рошило, М.М. Туріянська.

Оподаткування як важливу складову механізму всебічного державного розвитку досліджено О. Богатирем, В. Білостоцькою, Г. Вознюком, О. Воронковою, В. Глущенко, Ю. Івановим [3], Л. Шаблістою.

Разом з тим питання обґрунтування побудови ефективної системи оподаткування має потребу у детальній розробці: визначення соціально-економічних ефектів у процесі оподаткування, формування загальноприйнятних принципів оподаткування в умовах трансформацій національної економіки, дослідження можливостей забезпечення сталого економічного розвитку методами податкового регулювання. Вкрай важливими методичними

напрямами є вибір об'єктів оподаткування та доцільність їх оподаткування, а також визначення рівня податкового навантаження у відповідності до реалій економіки та можливостей суб'єктів господарювання. А також вельми актуальними досі є проблеми рівномірного розподілу оподаткування між платниками з метою синергичного розвитку держави та суспільства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З метою забезпечення процесу постійного економічного розвитку й успішного подолання кризових явищ уряд кожної країни використовує арсенал методів, які існують у системі державного впливу на економіку, відповідно до цього потребують подальшої розробки напрями удосконалення податкового регулювання промислових підприємств, як один із важливих важелів державного впливу на економіку.

Мета дослідження полягає у розробці концептуальних підходів з удосконалення методів податкового регулювання промислових підприємств як флагманів розвитку національної економіки держави з метою отримання сталих тенденцій досягнення конкурентоспроможності національних товаровиробників на міжнародних ринках разом із достатнім рівнем наповнення державного бюджету.

Результати дослідження

Податки – це встановлені вищим органом законодавчої влади обов'язкові платежі до бюджетів та державних цільових фондів, що сплачуються юридичними та фізичними особами в порядку і на умовах, передбачених чинним законодавством. Податки встановлюються тільки державою і є невід'ємним атрибутом її влади. Податки є одним з прадавніх та найважливіших фінансових інструментів будь-якої соціально-економічної системи світу. І якщо спочатку податки мали суто фіскальний характер і були основним джерелом формування фінансових ресурсів держави, то згодом фіскальна функція податків вмістила в себе ряд регулюючих властивостей.

Податкове регулювання відіграє важливу роль у державному регулюванні економіки. Це вплив держави на хід економічних процесів шляхом їх коригування відповідно до поставлених цілей соціально-економічного розвитку в інтересах суспільства [1]. Система державного регулювання являє собою принципи, дотримання яких є обов'язковим для всіх суб'єктів господарської діяльності, а також включає відповідальність платників за дотримання правил та принципів оподаткування.

Промислові підприємства є важливими системоутворюючими елементами багатьох ключових сфер держави, зокрема: в економічній сфері вони є базисом утворення вартості; у бюджетній сфері – джерелами наповнення; у територіальній сфері великі підприємства сприяють розвитку населених пунктів різних масштабів; у науковій та освітній сфері вони є рушіями розвитку, споживачами та джерелами знань; у соціальній – великі підприємства є місцями реалізації людських можливостей та забезпечення населення засобами існування; у податковій сфері є джерелами надходжень; у фінансовій сфері виступають як мультиплікатори грошей.

Основний податковий тягар несуть саме великі промислові підприємства, і тому окремі питання проблем розвитку промисловості та впливу системи оподаткування на цей сектор економіки досліджено у працях українських науковців В. М. Гейця, Т. І. Єфименко, С. О. Іщук, Є. О. Литвиненко, Т. С. Смовженко, А. М. Соколовської та ін.

Основні завдання податкового регулювання [7]:

- формування централізованих бюджетних та позабюджетних фондів шляхом мобілізації податкових надходжень;
- складання програм (короткострокових і довгострокових) надходження податків;
- розробка принципів формування та обліку бази оподаткування;
- правильне визначення бази оподаткування – ключовий момент механізму обчислення податків;
- здійснення контролю над податковими надходженнями фізичних та юридичних осіб, залучення до відповідальності платників податків, які ухиляються від сплати податків.

Становлення і розвиток податкової системи України свідчать про її переважну роль у формуванні та розподілі фінансових ресурсів держави. Проте найбільш дієвий вплив система оподаткування має на функціонування і ділову активність підприємств, тобто на ту ланку господарської діяльності, де створюється потенціал та досягається певний рівень конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Але нестабільність умов господарювання, прагнення до поповнення бюджету, недотримання принципів економічної обґрунтованості податкових реформ та соціальної справедливості оподаткування призвели до надмірного податкового навантаження на виробників. Наслідком цього є той факт, що національні підприємства не в змозі отримувати той рівень прибутку, який має забезпечити сталий розвиток виробництва, а також той рівень конкурентоспроможності, що дозволить українським товаровиробникам ефективно працювати на світових ринках. Так неконкурентоспроможні підприємства створюють загальний низький рівень конкурентоспроможності країни, що не дозволяє Україні стати в один ряд із провідними державами Європи та світу [5].

З метою порівняння країн за різними критеріями міжнародні організації спільно з науковими установами визначають рейтинги конкурентоспроможності окремих країн. Найпоширенішим у світі є рейтинг за Індексом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ, м. Давос, Швейцарія), що базується на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній [8]. Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI, The Global Competitiveness Index) – це глобальне дослідження й супроводжуючий його рейтинг країн світу по показнику економічної конкурентоспроможності. ВЕФ визначає національну конкурентоспроможність як спроможність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання за допомогою GCI. , що був створений для ВЕФ професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном (Xavier Sala-i-Martin, Columbia University) і вперше опуб-

лікований в 2004 р. GCI складається зі 113 змінних, що детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних етапах економічного розвитку. Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність [10-11]. За результатами дослідження ВЕФ у світовому рейтингу GCI 2015-2016 Україна посіла 79-те місце зі 140 країн. Кількісні значення показників GCI, що отримала Україна у 2015 р., наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Рейтинг України за показниками GCI 2015-2016, складено автором на підставі [11]

Показники GCI	Ранг України	Показники GCI	Ранг України
1. Якість інститутів	130	7. Ефективність ринку праці	56
2. Інфраструктура	69	8. Розвиненість фінансового ринку	121
3. Макроекономічна стабільність	134	9. Рівень технологічного розвитку	86
4. Здоров'я та початкова освіта	45	10. Розмір внутрішнього ринку	45
5. Вища освіта та професійна підготовка	34	11. Конкурентоспроможність компаній	91
6. Ефективність ринку товарів та послуг	106	12. Інноваційний потенціал	54

Важливу роль у формуванні потенціалу конкурентоспроможності національної економіки відіграє податкова політика, що створює стимули підвищення продуктивності національного виробництва та праці, формування економічного середовища, сприятливого для розвитку конкурентних переваг національної економіки. Тому до структури всіх вище зазначених рейтингів входять податкові критерії та індикатори, що дозволяють оцінити податкову систему та роботу податкових органів окремих країн

Основними індикаторами оцінки конкурентоспроможності податкової системи у GCI є: загальна кількість податків та зборів у країні, ставки податку на доходи (прибуток) фізичних та юридичних осіб, рівень податкового навантаження, ефективність діяльності податкових органів, стабільність податкового законодавства [5]. За результатами аналізу показників GCI, дослідники ВЕФ відзначають наступні найбільш проблематичні фактори, що заважають розвитку України: 1) обмежений доступ до фінансування; 2) корупція; 3) регулювання та реформування системи оподаткування; 4) ставки оподаткування; 5) неефективна державна бюрократія.

Оцінки, що наведені ВЕФ, доводять, що податкова політика держави має прямий вплив на сталий рівень конкурентоспроможності підприємств та держави на глобальному ринку. Але держава разом із окремими підприємствами є елементами єдиної надскладної соціально-економічної системи національної економіки, тому доцільно дослідити взаємозв'язок податкової політики держави та податкової політики підприємства з метою порівняння цілей та засобів їх досягнення.

На сьогодні податкове навантаження на промислові підприємства включає непрямі податки, частина яких входить у ціну продукції, і прямі податки, що сплачуються з прибутку. Непрямі податки мають значно меншу здатність регулювати процеси виробництва та відтворення на підприємстві, ніж податки, які відносяться на фінансові результати, оскільки вони включаються до ціни продукції, таким чином, сплачуються споживачами.

Найвпливовішим податком, з точки зору стимулюючої ролі, є податок на прибуток. Прибуток, отриманий підприємством, є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, що забезпечують його розвиток. Саме податок на прибуток є прямим податком, що дозволяє платнику застосовувати усі методи податкового планування та менеджменту з метою оптимізації податкового навантаження. А також саме податок на прибуток може стати інструментом регулювання з боку держави. Отримання оптимального співвідношення ставок податків (зокрема податку на прибуток), умов оподаткування та можливостей застосування пільг, яке стане прийнятним як для платників, так і для суспільства у цілому, є складним комплексним процесом, що наразі триває в Україні під час реформування системи оподаткування.

Загалом, якщо ставки податку на прибуток є завищеними, це може зменшити зацікавленість підприємства взагалі у отриманні прибутку, або призведе до спроб приховати прибуток незаконними способами, будь-якими засобами збільшити фонд оплати праці чи інші витрати, фактично або за «сірими схемами» зменшити масштаби діяльності.

Саме тому підвищення ефективності податкової системи України має відбуватися через посилення стимулюючої ролі податку на прибуток.

Тенденція зниження рівня ставок податку на прибуток, що існує на сучасному етапі розвитку в системі оподаткування прибутку корпорацій у західних країнах, неприйнятна для України, оскільки не приведе до розширення бази оподатковування, в умовах спаду виробництва, а навпаки може призвести до істотного дефіциту бюджету.

Як показує досвід розвинених країн, соціальній фазі економічного розвитку передують десятиріччя промислового зростання, тобто індустріальна фаза. Дослідження свідчать, що основні засади, які характеризують податкову систему стосовно створення сприятливого податкового режиму для розвитку промислових підприємств це частка податкових надходжень у доходах бюджету; структура податкової системи; рівень податкового навантаження; наявність пільгового оподаткування; рівень законодавчого забезпечення податкової системи.

Стимулювати розвиток промислових підприємств можливо шляхом застосування при оподаткуванні обґрунтованої диференціації ставок податку на прибуток залежно від виду діяльності та розміру одержуваного прибутку. Також одним із основних способів податкового регулювання діяльності підприємств реального сектору є податкові пільги.

Важливою формою надання пільг оподаткуванні окремих країн світу є дозволене зменшення оподатковуваного прибутку на повний або частковий обсяг витрат підприємств, що спрямовуються на інвестиції, науково-дослідні

та дослідно-конструкторські роботи. Вивчення зарубіжного досвіду щодо податкового стимулювання НДДКР свідчить про широкий спектр використання даного інструментарію для сприяння розвитку науково-дослідної діяльності та застосування його результатів на практиці. У США майже 80% федеральних витрат на НДДКР фінансуються згідно з програмно-цільовою формою державного регулювання інновацій, яка передбачає фінансування інновацій шляхом державних цільових програм підтримки нововведень, створення системи державних контрактів на придбання тих чи інших товарів і послуг, надання пільгових кредитів фірмам для здійснення нововведень. У Хорватії компанії, які здійснюють лише НДДКР, не повинні сплачувати корпоративний податок. Усі інші компанії, що інвестують в НДДКР, можуть у подвійному розмірі відносити витрати на такі інвестиції на валові витрати при розрахунку бази оподаткування. Відповідні витрати (на заробітну плату, на матеріали, необхідні для проведення НДДКР, на ліцензування, амортизацію), можуть також відніматися від бази оподаткування [2,4].

Інший варіант застосовування податкових пільг – це податковий кредит – зменшення суми податку на прибуток на величину законодавчо затверджених пільг. У досвіді оподаткування розвинені країни використовують декілька видів податкових кредитів, найбільш розповсюдженим з них є інвестиційний кредит (табл. 2).

Таблиця 2 – Застосування податкових кредитів в зарубіжних країнах [2, 4, 9]

Країна	Види витрат, за яких застосовується податковий кредит
Англія	У вигляді податкового кредиту підприємствам дозволено використовувати 10% і більше корпоративного податку для фінансування заздалегідь обговорених законом інвестицій.
Франція	Передбачено прямі вирахування з податку: 10% від приросту інвестицій в розвиток виробництва 50% від приросту вкладень в наукові дослідження
Італія	Вирахування з податку: На інвестиції у інновації у розмірі 50% приросту господарського доходу порівняно з попереднім роком, якщо цей приріст перевищує 15%, але менше самого розміру інвестицій
Нідерланди Японія	Податковий кредит в розмірі 25% доходу від зайнятості, виплаченого знову найнятим працівником (строк пільг – 2 роки) У вигляді податкового кредиту дозволено використати 12,5% витрат підприємства на нове обладнання і виробниче будівництво Вирахуванню з податку підлягає 7% витрат на енергозберігаюче устаткування, устаткування призначене для зменшення забруднення навколишнього середовища
США	Вирахування з податку: 20% від приросту витрат на НДДКР 20% витрат на фінансування програм фундаментальних наукових досліджень, що здійснюються за договором з університетом

Ще одна податкова пільга – зменшення ставки податку на прибуток для певних груп підприємців. Специфіка цієї пільги в тім, що звичайно біль-

ше низькі ставки податку на прибуток уводяться у вигляді самостійного напрямку податкової політики тих або інших країн нібито незалежно від загальної системи оподаткування.

Сьогодні надання пільг передбачається не лише податковими законами, а й іншими неподатковими законами, а також постановами Кабінету Міністрів. Тому раціонально було б систематизувати податкове законодавство відносно пільг у окремому законі, в якому необхідно чітко визначити перелік пільг, які надаються юридичним і фізичним особам на території України по всіх видах податків, критерії надання пільг, порядок і умови їх встановлення і контролю за цільовим призначенням, строки дії.

Як тимчасовий захід з метою зниження податкового тиску на промислові підприємства доцільно було б звільнити підприємства від оподаткування прибутку, що спрямовується на інвестиції у виробництво, тобто прибуток, що спрямовується на капіталовкладення виробничого призначення, оподатковувати податком за нульовою ставкою. Це дозволить послабити податковий тиск на виробників і збільшити інвестиції в реальний сектор економіки.

Висновки

У результаті дослідження доцільно підсумувати, що стимулювання економічного розвитку промислових підприємств за допомогою засобів податкового регулювання можливо реалізувати за наступними напрямками. По-перше, слід розглянути питання зниження питомої ваги непрямих податків у системі оподаткування. По-друге, диференціація податку на прибуток залежно від виду діяльності та розміру одержаного прибутку зможе забезпечити справедливість та ефективність оподаткування. Також доцільно було б розглянути проблему систематизації податкового законодавства відносно пільг в одному нормативно-правовому акті. З огляду на кризовий стан економіки та зростаючий рівень нестабільності, з моменту запровадження змін у податкове законодавство мінімум три роки не змінювати ставки, пільги та правила оподаткування. Пільги повинні мати суто цільове призначення щодо використання коштів з певним терміном дії, на який вони запроваджуються.

Також з метою досягнення результативності та ефективності податкового регулювання і стимулювання економіки необхідно постійно коригувати і вдосконалювати податкову систему з урахуванням конкретної економічної ситуації в країні.

Перелік використаних джерел

1. Василик О. Д. Податкова система України : навч. посіб. / О. Д. Василик. – Київ : Поліграфкнига, 2004. – 478 с.
2. Динаміка інвестиційного клімату країн східної Європи – досвід для України [Електронний ресурс] : публікація / Д. Покришка, О. Бабанін, В. Шкадюк // Національний інститут стратегічних досліджень : єдиний портал органів виконавчої влади. – Режим доступу: <http://goo.gl/wprCMX>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

3. Іванов Ю.Б. Податковий менеджмент : навч. посіб. / Ю. Б. Іванов [та ін.]. – Київ : Знання, 2008. – 525 с.
4. Крисоватий І. А. Можливості застосування в Україні позитивів міжнародного досвіду податкового регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності / І.А. Крисоватий // Бізнесінформ. – 2013. – № 10. – С. 347-350.
5. Маліков В. В. Розробка стратегії податкового планування на підприємстві / В. В. Маліков, О. С. Абрамова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – №2(3). – 2012. – С. 13-17.
6. Нагорняк Г. Проблеми податкового регулювання в Україні та шляхи їх вирішення / Г. Нагорняк, Ю. Вовк // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – С. 140-152.
7. Податкова система : навч. посіб. / [В. Г. Баранова та ін.] ; за ред. В. Г. Баранової. – Одеса : ВМВ, 2014. – 344 с.
8. Рудь О. В. Оцінка податкових систем у структурі міжнародних індексів конкурентоспроможності економіки / О. В. Рудь // Сталій розвиток економіки. – №3 (2012). – С. 48-53.
9. Цуркан І. М. Стимулювання економічного розвитку промислових підприємств засобами податкового регулювання / І. М. Цуркан // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2006. – Вип. 12. – С. 261-267.
10. Центр гуманитарних технологій [Електронний ресурс] : експертно-аналитический портал. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru>. – По состоянию на 01.03.2016. – Загл. с экрана.
11. Ukraine [Competitiveness 2015-2015] [Electronic resource] : information // World Economic Forum : [site]. – Mode of access: <http://goo.gl/u4fnaK>. – Viewed 01.03.2016. – Title from screen.

© О. С. Абрамова

Areas of improvement of tax adjustment of industrial enterprises

Abramova Olha

Kharkiv Educational and Scientific Institute of State Higher Educational Institution "Banking University", Associated Professor of Department of Accounting and Audit, PhD in Economics, Associated Professor, Ukraine

Abstract. This article summarizes the scientific approaches and practical experience in theoretical and institutional framework of fiscal management industry. The basic problems in the fiscal management system, the tax regulation methods of large taxpayers are shown. Opportunity is grounded to stimulate the enterprises activity in the directions of tax rates differentiation, tax exemptions and tax credit.

Keywords: taxes, tax regulations, industry, taxation, state influence.

© О. Abramova

Удовлетворенность и лояльность потребителей образовательных услуг в условиях конкурентной борьбы

Величко Наталья Юрьевна

Международный инновационный университет, доцент кафедры экономики и управления, кандидат экономических наук, доцент, Россия

Аннотация. В статье рассмотрена необходимость изучения удовлетворенности и лояльности потребителей образовательных услуг в условиях жесткой конкуренции. По результатам исследования доказано, что ориентация на потребителя становится ключевым принципом в организации образовательного процесса и функционирования системы менеджмента качества в любом вузе. Именно в расчете на потребителя организация должна определять цель своей деятельности и ставить задачи для ее достижения. Вуз, не способный адаптироваться на уровне индивида или социальной общности, будет неминуемо вытеснен другими учебными заведениями из образовательного пространства.

Ключевые слова: удовлетворенность образовательным процессом, потребители образовательных услуг, образовательные услуги, качество образования, лояльность потребителей.

Введение

В современном маркетинге проблемам изучения поведения потребителей на рынке посвящены работы Д. Аакера [1], И. Алешинной [2], Р. Баррера [3], Р. Блэкуэлла [4], Н. Вудкока [5], П. Гембла [5], Дж. Говарда [6] Ф. Котлера [7], Кэхейна [8], Ж.-Ж. Ламбена [9], Е. Мазилкиной [10], У. Миниарда [4] А. Сергеева [11], Н. Стоуна [4], Ф. Уэбстера [12], Дж. Шет [6] и др.

Проблемы лояльности, разработка методов ее оценки, анализ программ лояльности исследовались в работах Е. Башировой [13], Г. Беккер [14], Г. А. Васильевой [15] Н. Ю. Величко [16-20], Р. Р. Глояна [21], Е. С. Денисовой [22], В. И. Ильина [23], К. В. Кирилловой [24], А. А. Козыревой [25], М. Портера [26].

В современных условиях жесткой конкуренции компаний вопрос изучения лояльности является крайне актуальным. На сегодняшний день лояльности потребителей придаётся очень большое значение, она считается основой при развитии постоянного конкурентного преимущества любой компании. Для каждой компании чрезвычайно важно иметь лояльных клиентов, потому что удовлетворенность потребителя сулит им дополнительные финансовые выгоды [19, с. 49].

В литературе можно найти множество вариантов определения удовлетворенности и лояльности, тем не менее, большинство из них так или иначе связаны с рассмотрением данных явлений как взаимосвязанных процессов. Иными словами, они говорят о том, что потребитель делает, чтобы стать удовлетворенным или лояльным. К примеру, удовлетворенность определя-

ется как «оценка воспринимаемой разницы между предполагаемым и реальным образом продукта» [16, с. 70]. В то время как лояльность во многих работах определяется как «частота повторных покупок или относительный объем покупок одного бренда» [17, с. 57]. При этом лояльных покупателей определяют как тех, кто совершает повторную покупку определенного бренда, рассматривая только этот бренд, и не ищет информацию о продуктах других брендов. Проблема данных определений лояльности заключается в том, что они сфокусированы лишь на том, что делает покупатель, игнорируя при этом психологические аспекты удовлетворенность и лояльности.

В связи этим, в условиях конкуренции и системного роста затрат на привлечение новых клиентов, такие понятия как «лояльность потребителя» и «уровень обслуживания» становятся неразделимыми [21, с. 117]. Достижение высокого уровня удовлетворенности качеством услуг покупателем всегда была важной целью управления для организаций, в том числе для некоммерческих и образовательных организаций [18, с. 164].

Результаты исследования

Проведенные ранее исследования [27, С. 16-18] позволили определить, что удовлетворенность клиентов определяется как количество клиентов (абсолютное или относительное), чье ожидание удовлетворенности превышает реальный опыт взаимодействия с компанией, ее продуктами или услугами. Удовлетворенность потребителей является неоднозначным и абстрактным понятием. Состояние удовлетворенности зависит от ряда психологических и физических переменных, которые коррелируют с поведением человека (например, уровень повторных покупок или рекомендаций) [28, с. 182].

Очевидно, что самая большая причина, которая заставляет любую организацию, в т. ч. и образовательную, волноваться за удовлетворенность клиентов, заключается в том, что от удовлетворения клиентов зависит, захотят ли они снова воспользоваться ее услуги. Хорошая оценка результатов после, до и во время потребления поможет удержать клиентов.

Клиенты, оценившие обслуживание отрицательно, не захотят воспользоваться ей снова. Как правило, экономнее сберечь уже имеющихся клиентов, нежели найти и привлечь новых. Как следствие, организации заостряют внимание на том, чтобы обеспечить клиентам более чем удовлетворительный опыт пользования [29, с. 156].

Тем не менее, связь между удовлетворенностью потребителя и удержанием потребителя не имеет одинаковой ценности. Потребители, оставшиеся удовлетворенными благодаря одной организации, завтра обратятся к какой-либо иной. В итоге, огромное количество образовательных организаций, конкурирующих между собой, делают предложения «чужим» потребителям, в желании сделать их своими клиентами, разнообразными соблазнами [30, с. 98].

Конечно, необходимо учитывать, что рынок образовательных услуг представляет собой специфическую форму рынка, так как образование является благом со специфическими характеристиками. Образование можно рассматривать в качестве инвестиций (основной капитал), а также в качестве предмета потребления [31, с. 50]. Рынок образовательных услуг – место встречи спроса и предложения человеческого капитала, продукта, состоящего из знаний и навыков, необходимых на рынке труда.

Особенностью образовательного продукта является существование не одного, а нескольких рынков образования, которые сообщаются друг с другом. Например, если мы считаем что рынок образовательных услуг это продажа обучающих курсов, то рынок состоит из образовательных организаций в качестве производителей и студентов в качестве потребителей. С другой стороны, если принимать во внимание финансы, то клиентами становятся родители или работодатели, оплачивающие обучение. Если же рассматривать человеческий капитал, то человек – производитель, а клиент – будущий работодатель.

С точки зрения ориентации маркетинга, студентов можно рассматривать в качестве наиболее важных клиентов университета. По сути, одна из основных задач вузов является удовлетворение стремлений студентов. Когда студенты удовлетворены, они становятся хорошим источником конкурентного преимущества. Довольные студенты источник сарафанного радио для абитуриентов, тем самым обеспечивая бесплатную маркетинговую информацию для потенциальных клиентов от имени университета.

Реализация системы оценки студенческой удовлетворенности невозможна без разработки концептуальной модели. При создании данной модели в ходе исследования нами были учтены условия функциональной модели, базирующейся на анализе теоретических источников.

Рассматривая причины удовлетворенности и неудовлетворенности, были построены карты восприятия Needs&Gaps, позволяющие определить сильные и слабые стороны. Традиционно, сильными сторонами университетов являются местоположение, близость общественного транспорта, имидж, академическая репутация, мнение работодателей, учебная атмосфера и безопасность. В качестве слабых сторон были определены профессорско-преподавательский состав, столовая, научно-практическая составляющая, размер стипендии. Для более конкретного изучения конкурентных преимуществ были построены карты восприятия для отдельных вузов. Стоит отметить, что использование данных карт позволяет вузам не только определять свои конкурентные преимущества и узкие места, но и выступает своего рода бенчмарком лучших практик по отдельным направлениям.

На втором этапе исследования был определен уровень студенческой лояльности с помощью индекса NPS. Данная методика была использована для определения скрытой лояльности (готовность рекомендовать кому-либо), истинной лояльности (готовность рекомендовать друзьям, родственникам) и готовности совершить повторную покупку. Общие значения всех трех индексов соответствуют среднему уровню лояльности и не говорят о

каких-либо выдающихся результатах. При этом в отдельных случаях некоторые категории показывали высокие значения лояльности

Необходимо принимать во внимание тот факт, что при проведении исследования поиск респондентов осуществлялся методом снежного кома, что накладывало существенные ограничения на возможность корректировки выборки.

Стоит отметить, что данное исследование было сосредоточено лишь на одной группе потребителей – студентах. При этом, комплексное изучение удовлетворенности не должно быть ограничено только обучающимися, и поэтому необходимо взаимодействовать с другими заинтересованными лицами. Такое исследование позволит найти основные точки соприкосновения всех субъектов образовательного процесса и определить актуальные направления для развития. Еще одним преимуществом такого исследования может являться тот факт, что университет представляет собой единый организм, в котором все составляющие находятся в тесном взаимодействии. При условии, что такая составляющая как студенты, подвержена частому обновлению, вузам необходимо предугадывать их потребности и формировать комфортную среду для всех субъектов.

Таким образом, позитивное восприятие качества обслуживания может создать благоприятный образ в сознании студентов. Такой благоприятный имидж приведет к повышению удовлетворенности. Таким образом, руководство университетов должны определять ожидания студентов и включать эти ожидания в свои стратегические планы.

Выводы

Результаты исследования показали, что общая студенческая удовлетворенность выше в ведущих университетах Российской Федерации по сравнению с вузами, не получившими особый статус. Также было подтверждено, что общая студенческая удовлетворенность выше у студентов, которые состоят в студенческих объединениях.

Подводя итог, следует отметить, что рост конкуренции в сфере образования, ужесточение требований со стороны самих потребителей к качеству образовательных услуг, вхождение России в европейское образовательное пространство привели к тому, что ориентация на потребителя становится ключевым принципом в организации образовательного процесса и функционирования системы менеджмента качества (СМК) в любом вузе. Именно в расчете на потребителя организация должна определять цель своей деятельности и ставить задачи для ее достижения. Университет, не способный адаптироваться на уровне индивида, социальной общности, в плане удовлетворения потребностей и интересов различных субъектов образования, повышая ценность образовательных услуг, обречен на провал и будет неминуемо вытеснен другими учебными заведениями из образовательного пространства.

Перечень использованных источников

1. Аакер Д. Маркетинговые исследования /Д. Аакер, В. Кумар, Дж. Дей ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 848 с.
2. Алешина И. В. Поведение потребителей : учеб. для вузов / И. В. Алешина. – Москва : Экономистъ, 2006. – 525 с.
3. Баррера Р. Руководство по завоеванию абсолютной лояльности клиентов / Р. Баррера ; пер. с англ. под ред. Е. В. Трибушной. – Москва : ЭКСМО, 2007. – 272 с.
4. Блэкуэлл Р. Д. Поведение потребителей / Р. Д. Блэкуэлл, П. У. Миниард, Д. Ф. Энджел ; пер. с англ.: Е. Колотвина, Л. Круглов-Морозов. – 10-е изд. – Москва ; Санкт-Петербург [и др.] : Питер, 2010. – 943 с.
5. Гембл П. Маркетинг взаимоотношений с потребителями / П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок ; пер. с англ. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 512 с.
6. Говард Дж. Теория поведения покупателя / Дж. Говард, Дж. Шет // Классика маркетинга / сост. Б. М. Энис, К. Т. Кокс, М. П. Моква ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – С. 175-197.
7. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Питер, 1998. – 956 с.
8. Кэхейн М. Как зарабатывать на неосвоенных рынках: Потребители с низким уровнем дохода / М. Кэхейн, Дж. Вайзер, С. Рохлин ; пер. с англ. Д. А. Куликова. – Москва : Вершина, 2007. – 336 с.
9. Ламбен, Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок : учеб. для слушателей, обучающихся по программе «Мастер делового администрирования» / Ж.-Ж. Ламбен, Р. Чумпитас, И. Шулинг ; [пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова]. – 2-е изд. – М. : Питер, 2014. – 718 с.
10. Мазилкина Е. И. Поведение потребителей. Краткий курс / Е. И. Мазилкина. – Москва : Окей-книга, 2009. – 112 с.
11. Сергеев А. М. Поведение потребителей : учеб. пособие/ А. М. Сергеев, Е. А. Бойченко. – Москва : ЭКСМО, 2006 – 310 с.
12. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; пер. с англ. – Москва : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
13. Башкирова Е. Применение методики панельных исследований в маркетинговых исследованиях: индивидуальная потребительская панель / Е. Башкирова, О. Островская // Маркетинговые исследования в России и за рубежом. – 1999. – № 6. – С. 105-112.
14. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории /Г. С. Беккер ; пер. с англ. – Москва : ГУ-ВШЭ, 2003. – 545 с.
15. Васильев Г. А. Поведение потребителей : учеб. пособие / Г. А. Васильев. – Москва : Вузовский учебник, 2009. – 240 с.
16. Величко Н. Ю. Удовлетворенность потребителей образовательных услуг как источник конкурентного преимущества университета / Н. Ю. Величко // Гуманизация образования. – 2015. – № 4. – С. 69-74.

17. Величко Н. Ю. Исследование лояльности и удовлетворенности потребителя и методы управления ими / Н. Ю. Величко // Социально-экономические и правовые основы развития экономики : коллективная монография / [О. П. Брискер и др.] ; под ред. И. В. Тропченко]. – Уфа : Аэтерна, 2015. – С. 58-69.

18. Величко Н. Ю. Влияние удовлетворенности и лояльности на конкурентоспособность предприятия гостинично-туристского бизнеса / Н. Ю. Величко, И. А. Герия, С. А. Рябов // Fundamental and applied sciences today : VII Proceedings of the Conference, North Charleston, 21-22.12.2015. – North Charleston : CreateSpace, 2015. – Vol. 2. – С. 164-166.

19. Величко Н. Ю. Маркетинговые мероприятия по повышению лояльности потребителя к гостинично-туристскому продукту / Н. Ю. Величко, С. Д. Миносян // Экономика и управление: анализ тенденций и перспектив развития. – 2013. – № 6. – С. 47-52.

20. Величко Н. Ю. Маркетинговые концепции конкуренции применительно к рынку образовательных услуг / Н. Ю. Величко, Л. Д. Нижарадзе // Современные теории менеджмента : коллективная монография / Е. В. Петрухина [и др.]. – Орёл : [Б. и.], 2014. – С. 69-85.

21. Глоян Р. Р. Программы лояльности потребителя и оценка их эффективности / Р. Р. Глоян, С. Д. Миносян // Современные проблемы экономики и менеджмента : коллективная монография / под общ. ред. О. А. Строевой. – Орел : Научное обозрение, 2015. – С. 117-134.

22. Денисова Е. С. Поведение потребителей / Е. С. Денисова. – Москва : Московская фин.-пром. академия, 2005. – 111 с.

23. Ильин В. И. Поведение потребителей / В. И. Ильин. – Сыктывкар : [Б. и.], 1999. – 205 с.

24. Кириллова К. В. Удовлетворенность потребителей и ее взаимосвязь с лояльностью потребителей / К. В. Кириллова // Современная экономика: проблемы и решения. – 2013. – № 5. – С. 88-94.

25. Козырев А. А. Мотивация потребителей / А. А. Козырев. – Москва : Изд-во Михайлова В.А., 2003. – 384 с.

26. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер ; пер. с англ. – Москва : Альпина Паблишер. – 2011. – 454 с.

27. Удовлетворенность потребителей образовательных услуг как фактор, способствующий повышению качества услуги / Н. Ю. Величко [и др.] // Профессионально-личностное развитие преподавателя и студента: традиции, проблемы, перспективы : материалы III Всероссийской научно-практической конференции (с междунар. участием) ; М-во обр. и науки РФ, Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина ; [отв. ред. Л. Н. Макарова, А. В. Королева]. Тамбов : Бизнес-Наука-Общество, 2015. – С. 16-20.

28. Макарова Т. Н. Поведение потребителей / Т. Н. Макарова, Н. И. Лыгина. – Москва : ИНФРА-М, 2010. – 208 с.

29. Мак-Дуголл Р. Как измерить удовлетворенность клиентов / Р. Мак-Дуголл, Дж. Брайерли, Н. Хилл ; пер. с англ. – Москва : ИНФРА-М, 2010. – 176 с.

30. Современная модель эффективного бизнеса : монография : в 13 кн. / [Г. П. Бачинский и др.] ; под общ. ред. С. С. Чернова ; Центр развития научного сотрудничества. – Новосибирск : Центр развития научного сотрудничества, 2012. – Кн. 10 / [Н. Ю. Величко и др.]. – 183 с.

31. Экономика: мировой исторический опыт и современные проблемы : монография : в 2 кн. / [М. А. Авдеев и др.] ; под ред. Н. С. Клунко. – Ставрополь : Логос, 2013. – Кн. 2. – 215 с.

© Н. Ю. Величко

Satisfaction and loyalty of consumers of educational services in the conditions of competitive fight

Velichko Natalia

International Innovative University, Associated Professor of Department of Economics and Management, PhD in Economics, Russia

Abstract. The study examined the need to study the satisfaction and loyalty of consumers of educational services in a competitive environment. The study proved that customer orientation is becoming a key principle in the organization of the educational process and the functioning of the quality management system at any university. It is based on the consumer organization should define the purpose of the activity and set goals to achieve it. The university is not able to adapt to the level of the individual or social community, it will inevitably be supplanted by other institutions of the educational space.

Keywords: satisfaction of the educational process, consumers of educational services, educational services, quality education, consumer loyalty.

© N. Velichko

Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи їх вирішення

Оніщенко Ірина Олександрівна

*Харківський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу
«Університет банківської справи», здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальність «Облік і аудит», Україна*

Анотація. У статті розглянуто основні питання становлення інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату України. Проаналізовано індекс інвестиційної привабливості за методикою Європейської Бізнес Асоціації. Переглянуті основні переваги України, що приваблюють іноземних інвесторів. Застосовано комплексний підхід до вивчення проблем, що заважають підвищенню інвестиційної привабливості України. Визначені шляхи вирішення проблем пов'язані з стримуванням інвестиційного розвитку.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, індекс інвестиційної привабливості, джерела фінансування.

Вступ

Важливим фактором забезпечення сталого розвитку економіки країни та становлення її позитивного іміджу на світовій арені є інвестиційна привабливість держави. Інвестування значною мірою впливає на вирішення соціально-економічних проблем, з якими стикається будь-яка країна. На сьогоднішній день, проблема низького рівня капіталовкладень та відсутності припливу інвестицій є актуальною для України та потребує негайного вирішення.

Серед публікацій з приводу теоретичних досліджень інвестиційної привабливості, варто відзначити праці таких вітчизняних та іноземних науковців, як І. Бланк [1], А. Гайдуцький [2], Б. Погріщук [3], Т. Кулініч [4], М. Мричко [4], які запропонували свої підходи щодо оцінки інвестиційної привабливості на мікро- мезо- та макрорівнях.

Незважаючи на великий спектр проведених досліджень та значні науково-практичні напрацювання, на сьогодні лишається низка питань у сфері підвищення рівня інвестиційної привабливості України, які потребують подальших досліджень. Так, зокрема, досі не має однозначних пропозицій стосовно вектору інвестиційної направленості зовнішньоекономічної діяльності України, залишається відкритим питання становлення економічного механізму страхування ризиків для іноземних інвесторів, тощо.

На основі розгляду сучасного стану іноземних капіталовкладень, оцінки рівня інвестиційної привабливості України, визначити проблемні аспекти та шляхи покращення стану інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості України. Методи, що використовуються при дослідженні даної проблеми: загальнонаукові методи та методи економічного аналізу: статистичний, аналітичний.

Результати дослідження

Незважаючи на декларування кардинального реформування економіки України, інвестиційний клімат в країні залишається несприятливим, що значно впливає на економічне зростання та прибутковість діяльності економічних суб'єктів України. Варто відмітити, те, що інвестиційний клімат представляє собою сукупність політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують та сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та закордонних інвесторів, негативно впливає на інвестиційний ринок України [6].

Враховуючи інституційне середовище в Україні спостерігається зменшення інвестування. Особливо це стосується іноземних інвестицій, які є вкрай важливими в контексті міжнародного співробітництва та євроінтеграції.

Оцінюючи рівень участі іноземних інвесторів з країн Європейського Союзу в економіці України, важливо відмітити, що станом на 01.07.2015 р., сукупність вкладених іноземних коштів країн ЄС в економічну діяльність України становить 18778,4 млн. дол. США (табл. 1).

Таблиця 1 – Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіці України на 01.07.2015, млн. дол. США [5]

Країни	Обсяги прямих інвестицій	у % до підсумку
Всього з країн ЄС-28	33 154,9	100,0
Кіпр	12 274,1	37,0
Німеччина	5 489,0	16,6
Нідерланди	5 108,0	15,4
Австрія	2 354,3	7,1
Велика Британія	1 953,9	5,9
Франція	1 539,2	4,6
Італія	966,6	2,9
Польща	790,8	2,4
Угорщина	561,9	1,7
Люксембург	377,1	1,1
Інші країни ЄС	1 740,0	5,3
<i>Довідково:</i>		
Всього в Україні	42851,3	x
Всього з країн ЄС-15	18778,4	x

Примітка. Інформацію наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Найбільш питому вагу іноземних інвестицій займає Кіпр, який інвестує 37% коштів від загального обсягу прямих інвестицій з країн ЄС в економіку України. Друге місце займає Німеччина (16,6 %), третє – Нідерланди (15,4 %)[5].

Враховуючи, що майже половина інвестицій надходить з Кіпру та в більшості своїй є українськими грошами, що відмиті за допомогою офшорних фірм, то можна зробити висновок, що існує вкрай обмежене коло іноземних інвесторів, які зацікавлені в подальшому співтоваристві з Україною.

Серед основних причин, що обумовлюють несприятливий інвестиційний клімат в Україні та стримують економічний розвиток, численні вітчизняні та зарубіжні дослідження традиційно відзначають нестабільність українського законодавства, нерозвиненість ринкової інфраструктури, зокрема фондового ринку [7], сильний податковий тиск, корупцію в місцевих і центральних органах влади.

В той же час, Україна має конкурентні переваги, до яких належать:

- велика територія – площа становить 603 628 км². Найбільша за площею країна з тих, чия територія повністю лежить у Європі.
- вигідне геополітичне розміщення – Україна має вихід до Чорноморського басейну; розташована на перехресті транспортних шляхів Європа – Азія, Північ – Південь;
- перспективи для сільськогосподарської діяльності – висока родючість ґрунтів, за цим показником Україна посідає одне з перших місць у світі;
- високий рівень природно-ресурсної забезпеченості – Україна відома за високою кількістю корисних копалин в своїх надрах (марганцеві руди, вугілля, залізна руда, калійні солі, глинисті сировини і т.д.);
- дешева кваліфікована робоча сила – середньомісячна заробітна плата українця значно нижча від заробітної платні робітників зарубіжних країн.

Слід зазначити, що наведені конкурентні переваги обумовлені, на жаль, не здобутками української економіки, а наданими від природи потенційними можливостями. Крім того, наявність дешевої робочої сили свідчить про ставлення держави та роботодавців до найманих робітників. Наслідком такої поведінки є прагнення до виїзду громадян нашої країни, що є основними трудовими та науково-кваліфікаційними ресурсами України.

Проте, зазначені вище конкурентні переваги є суб'єктивними характеристиками і зосередившись на методичних аспектах проведення оцінки інвестиційної привабливості країни, на нашу думку, найбільш вдалою з точки зору забезпечення комплексного підходу до її проведення (враховуючи сукупність критеріїв такого оцінювання) є методика Європейської бізнес-асоціації (ЄБА) [8].

Ця методика (ЄБА) зводиться до встановлення індексу інвестиційної привабливості – інтегрального показника, який ґрунтується на характеристиці інвестиційного клімату як сукупності політичних, економічних, законодавчих, регуляторних та інших чинників, що в кінцевому рахунку визначають ступінь ризику капіталовкладень та можливість їх ефективного використання. Рівень інвестиційної привабливості України, відповідно до цього Індексу, знаходиться на найнижчих позиціях за усю історію дослідження. Цю динаміку, починаючи з першого кварталу 2010 р. до сьогодні, можна побачити на рис. 1.

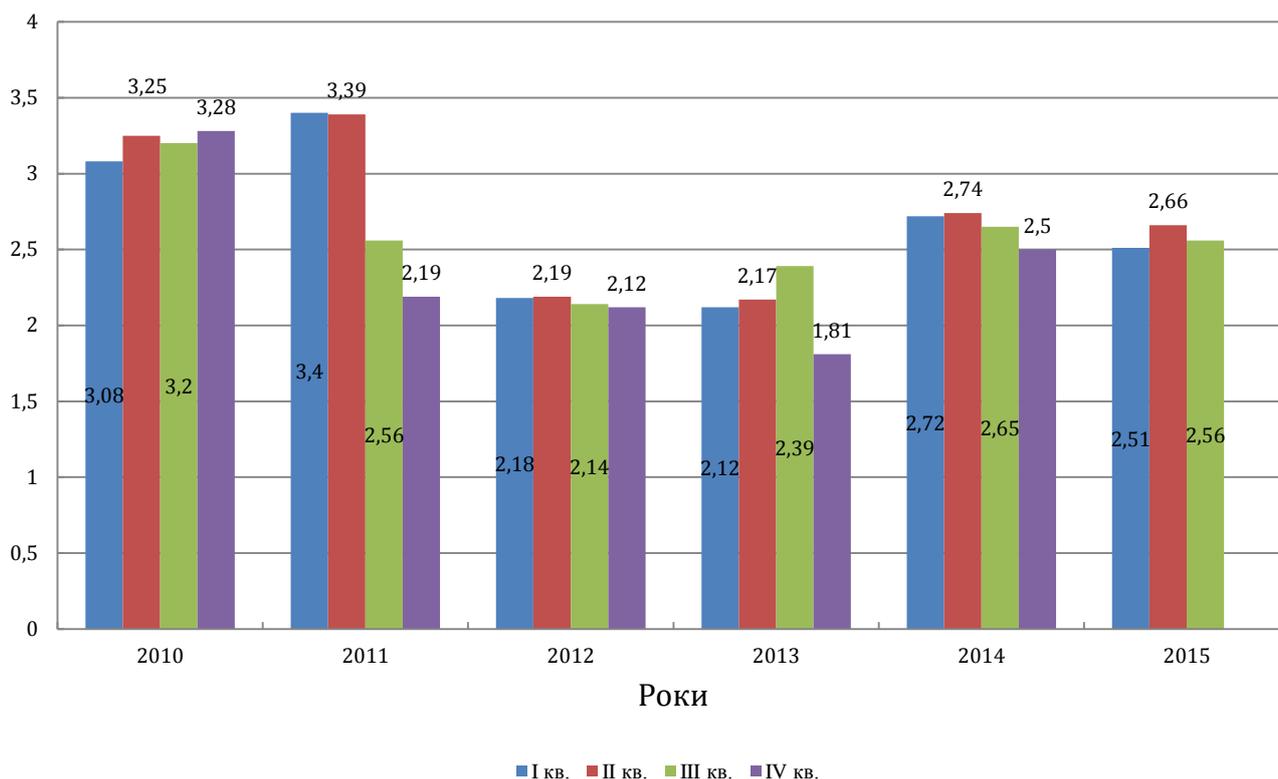

Рисунок 1 – Індекс інвестиційної привабливості України в 2010-2015 рр. (поквартально) за даними ЄБА

Виходячи з наведених даних, з 2010 по 2015 рр. найвищий рівень індексу інвестиційної привабливості спостерігається в I кварталі 2011 року – 3,43, найнижчий в IV кварталі 2013 року – 1,81, проте в III кварталі 2015 р. індекс набув значення 2,56. Згідно з методикою Європейської Бізнес-Асоціації, індекс інвестиційної привабливості набуває різних характеристик в залежності від значень (табл. 2).

Таблиця 2 – Характеристика значень індексу інвестиційної привабливості за методикою ЄБА

Значення	Характеристика
0-3	Негативне
3	Нейтральне
5	Позитивне

Відповідно до запропонованої методики, рівень індексу інвестиційної привабливості України на сьогодні, навіть, не досягає нейтрального значення. Тому, існує ряд стримуючих факторів, які гальмують розвиток інвестиційних ринку України, що в свою чергу спричинює зниження потенційно можливих прибутків суб'єктів господарювання України від інвестиційної діяльності.

На наш погляд, незадовільний стан інвестиційної привабливості України, в першу чергу зумовлений наступними факторами, що спричиняють недовіру інвесторів до України, до них належать:

- нерівномірність іноземних капіталовкладень у регіони України;
- відсутність чіткої державної стратегії щодо заохочення інвестицій;
- корупція (в усіх сферах суспільного життя) [9];
- непрозорість судової системи (інвестори не впевнені у захищеності свого бізнесу);
- недосконале правове середовище (незадовільні зміни в Податковому кодексі, недосконалість Кримінально-процесуального кодексу);
- складне адміністрування податків (особливо проблемними досі залишаються питання відшкодування ПДВ та перенесення збитків минулих періодів);
- загальний нестабільний економічний стан країни (безробіття, низький рівень життя населення, інфляційні коливання, нестабільність валютного ринку);
- технічні бар'єри в процесі митного оформлення;
- невпевненість іноземних інвесторів у подальшому співробітництві з Україною, яка переживає розквіт економічної кризи;
- проблеми під час отримання банківських кредитів і позик (високі процентні ставки, не вигідні умови кредитних угод для позичальників, надзвичайно довга процедура розгляду можливості отримання кредиту);
- невисокий рівень розвитку промислової, фінансової та соціальної інфраструктури окремих регіонів (Закарпатська, Сумська, Кіровоградська, Тернопільська та Черкаська області)
- політична ситуація (воєнна ситуація в зоні АТО, загальна нестабільність, суперечливість влади з опозицією, чітко невизначений напрям зовнішньої політики України)[10].

Висновки

З метою підвищення інвестиційної привабливості, покращення інвестиційного клімату в Україні та активізації іноземного інвестування вважаємо за доцільне запровадження таких заходів:

- досягнення консенсусу між різноманітними політичними партіями з приводу вирішення загальнонаціональних проблем виходу України з економічної кризи та поліпшення ситуації в зоні АТО;
- чітке та однозначне визначення пріоритетів у зовнішній політиці України – чітка орієнтація на створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- активізація боротьби з інфляцією не тільки монетарними методами;
- впровадження економічного механізму страхування ризиків для іноземних інвесторів;
- забезпечення рівномірного розподілу обсягів іноземних інвестицій по всій Україні, шляхом підвищення інвестиційного потенціалу регіонів, не привабливих для іноземних інвесторів;
- забезпечення стабільності законодавства у сфері інвестування і оподаткування, вдосконалення Податкового та Кримінально-процесуального кодексів;

- усунення технічних бар'єрів в процесі відшкодування ПДВ та митного оформлення товарів, забезпечення пільгового податкового режиму під час здійснення великих капіталовкладень в економіку України;

- не тільки прийняття пакета законів щодо ліквідації корупції, зменшення адміністративного тиску на український бізнес, але й створення системи їх виконання;

- здійснення антимонопольних заходів та забезпечення внутрішнього конкурентного середовища для розвитку інвестиційної діяльності, покарання за їх порушення;

- розвиток системи державних гарантій, що надаються інвестору в пріоритетних для України напрямках інвестування

- активізація заходів, щодо формування позитивного іміджу України.

Отже, на нашу думку, запровадження розглянутих шляхів підвищення рівня інвестиційного клімату, а також рівня інвестиційної привабливості України призведе до припливу інвестицій, особливо іноземних та забезпечить створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки країни.

Виходячи з результатів проведеного аналізу стану інвестиційної привабливості України, представлено можливі шляхи вирішення існуючих проблем в сфері інвестиційного ринку України, з метою покращення інвестиційного клімату країни та забезпечення припливу інвестицій. Запропоновані рекомендації будуть корисними для державних органів влади України, які відповідають за розвиток інвестиційного сектору економіки, з метою підвищення обсягів інвестицій в господарську діяльність України.

Перелік використаних джерел

1. Бланк И. А. Управление инвестициями предприятия / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, Эльга, 2003. – 480 с.

2. Гайдуцький А. П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки / А. П. Гайдуцький // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 3-7.

3. Погріщук Б. Методологія дослідження інвестиційних процесів в Україні: стан і напрямки розвитку / Б. Погріщук, В. Козловський // Наука молода. – 2007. – № 7. – С. 125-130.

4. Кулініч Т. В. Інвестиційна привабливість України та можливі шляхи її підвищення у сучасних умовах / Т. В. Кулініч, М. А. Мричко // Вісник Національного університету «львівська політехніка». – 2013. – № 754. – С. 34-40.

5. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіці України [на 01.07.2015] [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <https://goo.gl/qXSQo5>. – Станом на 01.02.2016. – Назва з екрана.

6. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – Київ : Лібра, 2002. – 472 с.

7. Шкодiна I. В. Інституційні проблеми функціонування фондового ринку України / I. В. Шкодiна // Збірник наукових статей «Вісник Університету банківської справи НБУ». – 2014. – № 1(19). – С. 52-58.

8. Індекс інвестиційної привабливості України [2015] [Електронний ресурс] // European Business Association. – Режим доступу: <http://goo.gl/JZfAU6>. – Станом на 15.04.2015. – Назва з екрана.

9. Іващенко М. В. Економічні наслідки «відкату» як форми рентоорієнтованої поведінки / М. В. Іващенко, I. В. Шкодiна, I. В. Карпова // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 1. – С. 15–20

10. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>. – Станом на 01.03.2016. – Назва з екрана.

© I. O. Onishchenko

Investment attractiveness of Ukraine: problems and solutions

Onishchenko Irina

Kharkiv Educational and Scientific Institute of State Higher Educational Institution "Banking University", Master's Degree student, specialty "Accounting and Auditing", Ukraine

Abstract. The article describes basic questions of the investment climate and investment attractiveness of Ukraine. Investment Attractiveness Index is analyzed by the methodology of European Business Association. The main advantages of Ukraine that attract foreign investors are revised. The article applies the comprehensive approach to study the problems hindering the increase of investment attractiveness of Ukraine. It determines the ways of solving the problems associated with deterring investment development.

Keywords: investments, investment attractiveness, investment climate, investment attractiveness index, funding.

© I. Onishchenko

Чинники розвитку маркетингового потенціалу торговельного підприємства

Бубенець Ірина Георгіївна

Харківський державний університет харчування та торгівлі, доцент кафедри технології та розвитку підприємництва, кандидат економічних наук, Україна

Анотація. Метою статті є виокремлення та систематизація чинників впливу на формування та розвиток маркетингового потенціалу торговельного підприємства. У цей час, коли підприємства відчули гостру нестачу фінансових ресурсів зростає значення маркетингового потенціалу підприємства. Оскільки маркетинговий потенціал визначається можливістю використання власних маркетингових ресурсів з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, особливої актуальності набуває їх конкретизація та систематизація задля підвищення сукупної ефективності функціонування економічних підсистем підприємства.

Зважаючи на зміст основних функцій торговельного підприємства автором виділено наступні групи чинників формування та розвитку маркетингового потенціалу підприємства: зовнішні (ресурси зовнішнього розвитку і їх ринкові можливості, зовнішнє маркетингове середовище); внутрішні (внутрішнє маркетингове середовище що відображає маркетингові матеріальні і нематеріальні ресурси та можливості внутрішнього розвитку торговельного підприємства).

Автором досліджено та виявлено чинники-активатори маркетингового потенціалу торговельного підприємства, які здійснюють найбільший вплив на поточний і майбутній стан системи управління маркетинговим потенціалом підприємства й дозволяють визначити бажану стратегію розвитку маркетингового потенціалу.

Ключові слова: чинники-активатори, маркетинговий потенціал, торговельне підприємство.

Вступ

На даному етапі розвитку української економіки вже ні в кого не виникає сумніву, що маркетинг – важлива складова управлінського процесу. Стратегічна адаптація торговельного підприємства визначає його здатність адекватно реагувати на умови динамічного зовнішнього середовища. Сучасні підприємства сфери торгівлі функціонують у складній економічній ситуації, яка зумовлена великою кількістю та різновекторністю чинників, що впливають на ефективність їх господарської діяльності. Зважаючи на це, маємо відзначити, що в агресивному конкурентному середовищі нераціональне використання наявного маркетингового потенціалу ставлять під загрозу подальше функціонування торговельного підприємства. За таких умов може бути успішним тільки стратегічно орієнтоване торговельне підприємство, яке безперервно нарощує свій маркетинговий потенціал і підвищує конкурентоспроможність за рахунок його більш ефективного використання.

Оскільки маркетинговий потенціал визначається можливістю використання власних маркетингових ресурсів з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, особливої актуальності набуває їх конкретизація та система-

тизація задля підвищення сукупної ефективності функціонування економічних підсистем підприємства. А саме виявлення та оцінка чинників впливу на формування маркетингового потенціалу підприємства є важливим етапом планування стратегії його розвитку. У зв'язку з цим, зазначена проблема є об'єктом дослідження сучасних вчених, адже аналіз чинників впливу на маркетинговий потенціал є ключовим і важливим етапом розроблення всієї маркетингової стратегії підприємства. Процесом дослідження аспектів формування та розвитку маркетингового потенціалу підприємства займалося багато вчених, зокрема: С. В. Артеменко [1], Л. В. Балабанова [2], Л. В. Григор'єва [3], В. А. Гросул [3], Н. Рожко [5], Н. М. Тягунова [6], Ю. Г. Лысенко [7] та інші. Водночас зазначимо, що на сьогоднішній день питання активізації маркетингового потенціалу підприємств сфери торгівлі в Україні та механізму його розвитку перебуває на стадії розроблення, а тому потребує подальших нових досліджень. Основною метою статті є виокремлення та систематизація чинників впливу на формування та розвиток маркетингового потенціалу підприємства торгівлі з метою забезпечення довгострокової конкурентної переваги на ринку.

Результати дослідження

Систематизація наукових поглядів [1-13], показує, що в більшості випадків чинники, які мають вплив на маркетинговий потенціал, віддзеркалюють як зовнішні, так і внутрішні аспекти маркетингової діяльності підприємства.

Зважаючи на зміст основних функцій торговельного підприємства (реалізація споживчої та ринкової вартості товарів за рахунок їх доведення від виробників до споживачів) в якості варіативних ознак нами виділено наступні групи чинників формування маркетингового потенціалу торговельного підприємства:

- зовнішні (ресурси зовнішнього розвитку і їх ринкові можливості, зовнішнє маркетингове середовище підприємства);
- внутрішні (внутрішнє маркетингове середовище що відображає маркетингові матеріальні і нематеріальні ресурси та можливості внутрішнього розвитку торговельного підприємства).

До зовнішніх чинників, які мають вплив на формування та розвиток маркетингового потенціалу торговельного підприємства, відносимо такі, що виникають та перебувають поза сферою його впливу, а саме: політичні, економічні, соціокультурні, демографічні, екологічні, науково-технічні, правові та зовнішнє маркетингове середовище (ті, якими підприємство не може управляти, але вони мають бути враховані в процесі планування і реалізації маркетингових заходів), а саме: часта ринку, поведінка покупців на ринку, маркетингові посередники, поведінка конкурентів на ринку, постачальники, інноваційність маркетингового інструментарію, контактні аудиторії, рівень комунікаційної активності).

Внутрішні чинники маркетингового середовища, що виникають усередині торговельного підприємства та мають вплив на розвиток маркетингового потенціалу, включають: маркетингові матеріальні ресурси (фінансові, трудові, інформаційні, просторові, інноваційні, цінова політика, товарна політика, комунікаційна політика) та не матеріальні (партнерські відносини із постачальниками, взаємовідносини із споживачами, кваліфікований персонал, асортимент продукції, рівень співвідношення ціна/якість, якість обслуговування, імідж підприємства, система збуту, маркетингова культура, можливості ресурсного забезпечення маркетингової діяльності).

Схематично основні чинники формування маркетингового потенціалу торговельного підприємства наведено на рис. 1.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА			
ЗОВНІШНІ		ВНУТРІШНІ	
ресурси зовнішнього розвитку	зовнішнє маркетингове середовище	маркетингові матеріальні ресурси	маркетингові нематеріальні ресурси
- політичні; - економічні; - соціокультурні; - демографічні; - екологічні; - науково-технічні; - правові	- частка ринку; - поведінка покупців на ринку; - маркетингові посередники; - поведінка конкурентів на ринку; - контактні аудиторії; - постачальники; - інноваційність маркетингового інструментарію; - рівень комунікаційної активності	- фінансові; - інформаційні; - просторові; - інноваційні; - кадрова політика; - цінова політика; - товарна політика; - комунікаційна політика	- партнерські відносини із постачальниками; - взаємовідносини із споживачами; - кваліфікований персонал; - асортимент продукції; - рівень співвідношення ціна/якість; - якість обслуговування; - імідж підприємства; - система збуту; - маркетингова культура; - можливості маркетингової діяльності

Рисунок 1 – Основні чинники формування маркетингового потенціалу торговельного підприємства

На думку Ф. Котлера, від ставлення цільового покупця до товару підприємства та самого підприємства залежить вплив інших чинників [8]. Але перш ніж підприємство зможе задовольнити покупця, воно повинно ідентифікувати його потреби. Вважаємо, що маркетингова діяльність торговельного підприємства вимагає ретельного аналізу цільової аудиторії. Тому схилиємося до думки, що з огляду на насиченість ринку зростає роль такого чинника, як відношення споживачів до продукції підприємства, оскільки саме воно формує попит на продукцію підприємства, а отже, впливає на його прибутковість.

Незважаючи на принципову важливість дослідження впливу ресурсів зовнішнього розвитку, вважаємо, що під час формування маркетингового потенціалу кожного окремого торговельного підприємства їх прояв матиме загальногалузевий характер. Тому, розглянемо більш детально один із чинників внутрішнього характеру, який пов'язаний із формування необхідного кадрового ядра маркетингового потенціалу торговельного підприємства. Виняткова важливість кадрової політики зумовлена тим, що саме люди, як спеціалісти з маркетингу, так і торгово-оперативний персонал, можуть активізувати матеріальні маркетингові ресурси.

На наш погляд, активізація маркетингового потенціалу за рахунок кадрової політики вимагає дотримання певних принципів:

- принцип професійної здібності персоналу;
- принцип розвитку, що полягає у необхідності оновлення та постійного підвищення кваліфікації персоналу;
- принцип мотивації, за яким керівництво торговельного підприємства має заохочувати професійну конкуренцію персоналу, мотивувати досягнення поставлених цілей;
- принцип ставлення до персоналу як капіталу, інвестиції у розвиток якого сприяють створенню особливого мікроклімату у колективі.

За дотримання визначених принципів можна стверджувати, що хоча кадрова політика і не є єдиним чинником впливу на формування та розвиток маркетингового потенціалу торговельного підприємства, проте її дієвість і ефективність здатні забезпечити престижність праці на підприємстві і підвищити його конкурентоспроможність.

Акцентуючи увагу на те, що результативність діяльності торговельного підприємства залежить від стійкої ринкової позиції, своєчасного задоволення потреб споживачів, а також адаптації до мінливих зовнішніх умов вважаємо, що одним з головних аспектів стійкого розвитку торговельного підприємства є безперервне управління маркетинговим потенціалом. Але, визначення політики управління маркетинговим потенціалом неможливо без врахування чинників зовнішнього маркетингового середовища, які здійснюють найбільший вплив на поточний та майбутній стан маркетингового потенціалу економічного суб'єкта, що функціонує у сфері торгівлі. Тому, виникає необхідність визначити чинники-активатори, які впливають на формування та розвиток маркетингового потенціалу кожного торговельного підприємства.

Необхідність врахування активаторів маркетингового потенціалу визначається фахівцем в галузі стратегії підприємства Саєнко М.Г., яким зазначається, що «...активаторами маркетингового потенціалу є ті фактори, завдяки яким створюється можливість забезпечувати необхідний темп стійкого розвитку процесу маркетингового управління» [9]. Зважаючи на це, тільки шляхом організації комплексної та ефективної політики управління маркетинговим потенціалом у комбінації із чинниками-активаторами торговельне підприємство може забезпечити формування конкурентних переваг на споживчому ринку, а також здійснити найбільш повне та якісне задоволення потреб споживачів.

Для визначення чинників-активаторів, що впливають на формування та розвиток маркетингового потенціалу було створено експертну комісію з провідних фахівців-маркетологів вітчизняних торговельних мереж. Кожному експерту було запропоновано заповнити анкету, в якій необхідно було висловити власну думку щодо основних чинників-активаторів маркетингового потенціалу торговельного підприємства. За результатами обробки анкетних даних були визначені найбільш значимі чинники-активатори маркетингового потенціалу торговельних підприємств (рис. 2).

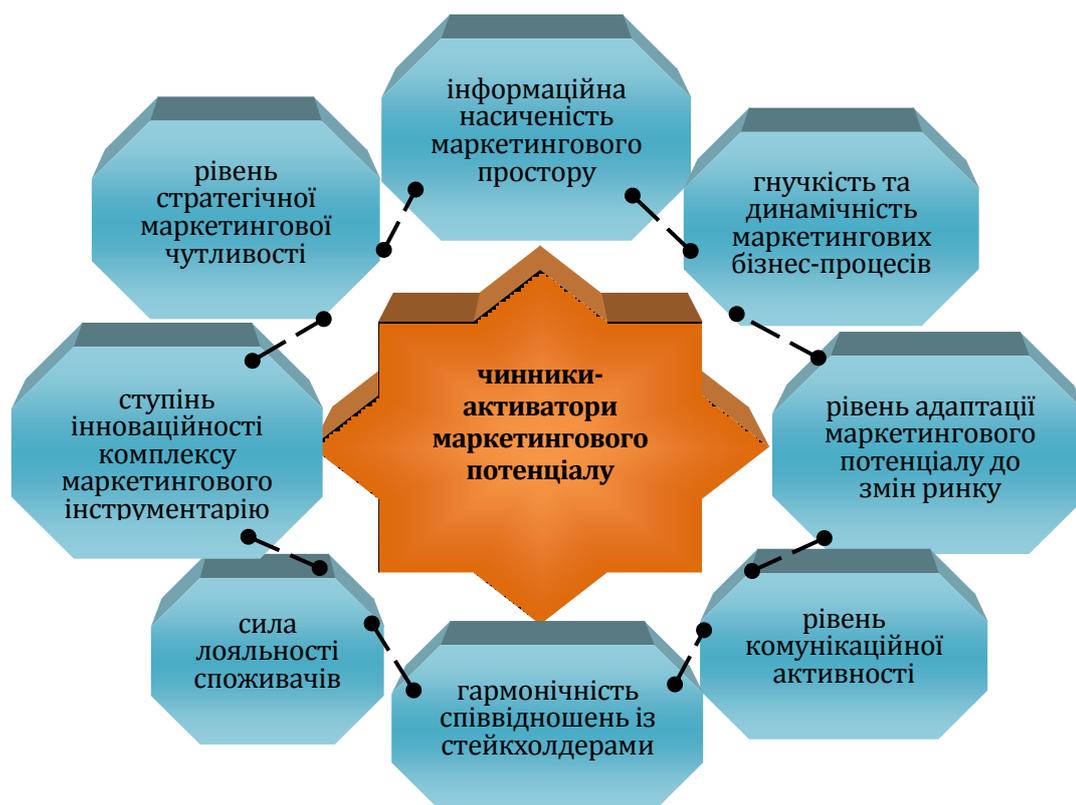

Рисунок 2 – Чинники-активатори, що впливають на формування маркетингового потенціалу торговельного підприємства

Наведені на рис. 2 чинники-активатори можуть по різному впливати на розвиток маркетингового потенціалу господарюючого суб'єкта галузі. Проте, на наш погляд, комплексна оцінка, за результатами якої визначається політика управління маркетинговим потенціалом не може бути здійснена без їх врахування.

Спираючись на узагальнені результати оцінки впливу чинників-активаторів на формування маркетингового потенціалу торговельних підприємств [1] зроблено висновок, що тільки 45% торговельних підприємств враховують можливі чинники-активатори при формуванні маркетингового потенціалу та управління ним. Це створює можливості для підтримки конкурентного темпу стратегічного розвитку маркетингового потенціалу. Вплив чинників-активаторів для більшості торговельних підприємств (55% всієї досліджуваної сукупності) є нейтральним, що в існуючих умовах створює певні труднощі в визначенні додаткових резервів оптимізації маркетингового потенціалу.

Висновки

За підсумками проведених досліджень, маємо відзначити, що маркетинговий потенціал є інструментом, за допомогою якого торговельне підприємство зможе визначити свій існуючий стан, виявити невикористані резерви і розробити ефективні стратегії розвитку. Розвиток маркетингового потенціалу торговельного підприємства за рахунок активного використання маркетингових ресурсів з урахуванням чинників що мають вплив на формування маркетингового потенціалу може збільшити ефективність використання ресурсів підприємства та його загальний потенціал. Тому виявлення та оцінка чинників-активаторів маркетингового потенціалу торговельного підприємства які здійснюють найбільший вплив на поточний та майбутній стан системи управління маркетинговим потенціалом підприємства дозволяє визначити бажану стратегію його розвитку.

Перелік використаних джерел

1. Артеменко С. В. Управління маркетинговим потенціалом підприємств роздрібної торгівлі : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / С. В. Артеменко ; Харк. держ. ун-т. харч. і торг. – Х., 2014. – 314 с.
2. Балабанова Л. В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства : навч. посіб. / Л. В. Балабанова, Р. В. Мажинський. – Київ : Професіонал, 2006. – 288 с.
3. Григор'єва Л. В. Формування маркетингового потенціалу промислових підприємств з врахуванням інтеграційних тенденцій економіки України / Л. В. Григор'єва // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. – 2007. – Ч. 3. – С. 1273-1279.
4. Гросул В. А. Управління маркетинговим потенціалом в процесі реалізації механізмів усталеного розвитку підприємств / В. А. Гросул // Механізми стабілізації й розвитку діяльності підприємств : [колект. монографія]. – Донецьк : [Б. в.], 2013. – С. 124-135.

5. Рожко Н. Формування маркетингового потенціалу в умовах сучасного ринку / Н. Рожко, О. Бурлицька // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 60-63.

6. Тягунова Н. М. Маркетинговий потенціал торговельних підприємств споживчої кооперації [Електронний ресурс] / Н. М. Тягунова, В. О. Боїн, З. О. Тягунова // Українська кооперація. – 2011. – № 4. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/Stjagunova.htm>. – Назва з екрана.

7. Лысенко Ю. Г. Управление маркетинговым потенциалом предприятия / Ю. Г. Лысенко [и др.]. – Донецк : Восток, 2005. – 352 с.

8. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Питер, 2012. – 816 с.

9. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства : навч. посіб. / М. Г. Саєнко. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 352 с.

10. Данилина И. В. Роль маркетингового потенциала в повышении эффективности экономического потенциала машиностроительного предприятия / И. В. Данилина // Економічний простір. – 2011. – №48/1. – С. 212-224.

11. Круг Э. А. Факторы влияющие на конкурентоспособность предприятия: позиции разных авторов / Э. А. Круг // Вестник Алтайского государственного университета. – 2008. – № 10(48). – С. 96-99.

12. Пастухова В. В. Концепція ключових факторів успіху в системі стратегічного управління підприємством / В. В. Пастухова // Менеджер. – 2001. – № 1(13). – С. 31-36.

13. Хомяков В. И. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. И. Хомяков, В. М. Белінська, О. В. Федоренко. – Київ : Кондор, 2011. – 432 с.

© І. Г. Бубенець

The factors in the development of marketing potential of trading enterprises

Bubenets Iryna

Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Associated Professor of Department of Technology and Enterprise Development, PhD in Economics, Ukraine

Abstract. The purpose of this article is the selection and systematization of the influence factors the formation and development of marketing potential of trading enterprises.

Currently, when enterprises have experienced an acute shortage of financial resources the value of the marketing potential of the enterprise increases. Since the marketing potential is determined by the possibility of using their own marketing resources, taking into account external and internal factors, their concretization and systematization for increasing the total effective functioning of the economic subsystems of the enterprise are now becoming ever more relevant.

Taking into consideration the content of the main functions of business enterprises the author distinguishes the following groups of factors of formation and development of marketing potential of an enterprise: external (external development resources and market opportunities, external marketing environment); internal (internal marketing environment marketing reflects the tangible and intangible resources and capabilities internal development of commercial enterprise).

The author has researched and identified the factors-activators of marketing potential of the trading enterprises, which influence greatly on the current and future state of the management system of the marketing potential of the enterprise and help define the desired strategy for the development of marketing potential.

Keywords: factors-activators, market potential, trade company.

© I. Bubenets

Факторы и перспективы модернизационного развития российских регионов

Чернова Мария Геннадьевна

*Южный федеральный университет, соискатель научной степени кандидата
экономических наук, Россия*

Аннотация. Содержание и эффективность реализации модернизационных процессов в экономической системе, с одной стороны, определяются потенциалом самой системы, а с другой, наличием спроса со стороны потребителей на производимую модернизационную продукцию (услугу). В статье, выделяются и анализируются основные макроэкономические показатели, определяющие перспективы модернизационных преобразований в экономике российских регионов. Учитывая, что для большинства российских регионов наибольший потенциал модернизации в реализации проектов импортозамещения заложен в сфере сельскохозяйственного производства, дана оценка потребительских предпочтений населения в отношении отечественных и зарубежных продовольственных товаров. Сформулированы выводы о первоочередных мерах повышения конкурентоспособности отечественного производства в рамках реализации несырьевой модели развития российской экономики.

Ключевые слова: модернизационный потенциал, региональное развитие, импортозамещение, потребительские предпочтения.

Введение

Для обеспечения эффективной реализации проектов импортозамещения в рамках реализации несырьевой модели развития российской экономики необходимо, чтобы выбранные модели, механизмы и инструменты региональных стратегий соответствовали специфике факторов и условий территории, на которой реализуются данные проекты. Несмотря на то, что протекающие модернизационные процессы в российских регионах в целом идентичны, тем не менее, каждая территория имеет собственный потенциал (ресурсный, институциональный, инновационный и пр.). Это предполагает необходимость проведения анализа показателей социально-экономического развития регионов для последующего выбора стратегий, адекватных имеющемуся экономическому потенциалу территории.

Вопросам оценки потенциала модернизации отдельных территории в последние годы посвящено достаточно большое количество исследований, что обусловлено рядом геополитических причин, внешних и внутренних экономических вызовов, показавших бесперспективность существующей сырьевой модели развития национальной экономики. При этом в рамках исследования технологий стимулирования модернизационных преобразований в условиях новой экономической реальности авторы обращают внимание на разнообразные аспекты реализации модели несырьевого развития, ориентированной на импортозамещение.

Так, в фокусе исследования А. В. Алешина, Л. Г. Матвеевой, А. Ю. Никитаевой [1, 6, 8], акцент делается на развитие интеграционных взаимодействий хозяйствующих субъектов в целях рационального дополнения имеющегося экономического потенциала. В работах Ж. Д. Дармиловой, Т. В. Кушнарченко, Ю. С. Колесникова, О. А. Черновой наибольшее внимание уделяется вопросам вовлечения периферийных территорий региона в модернизационные проекты, в том числе в рамках реализации кластерных проектов [2, 3, 10]. Значительный интерес представляют разработки В. В. Климука, И. О. Стефанкова, которые ориентированы на исследование факторов и условий, определяющих эффективность и рациональность реализации проектов импортозамещения [4, 5, 7].

При этом, при всей обширности проводимых исследований ряд аспектов проблематики исследования потенциала модернизации российских регионов являются недостаточно раскрытыми. В частности, требуют дальнейшей проработки вопросы оценки потенциала модернизации отдельных регионов с точки зрения оценки уровня их способности и готовности к реализации проектов импортозамещения. Причем речь идет о рациональном импортозамещении, когда оно обеспечивается не за счет тотального запрета ввоза зарубежной продукции и заменой ее продукцией отечественного производства (в ряде случаев менее качественной), а за счет развития конкурентного на внешнем и внутреннем рынках отечественного производства, способного обеспечить замену импорту в результате потребительских предпочтений.

Данное обстоятельство определило актуальность исследования и постановку его цели – выявление и анализ макроэкономических показателей, определяющих перспективы модернизации экономики российских регионов, а также определение первоочередных направлений повышения конкурентоспособности отечественного производства для обеспечения рационального импортозамещения.

Авторская гипотеза состоит в том, что эффективность модернизации отечественной экономики, переход ее на несырьевую модель развития возможен только при условии роста конкурентоспособности отечественного производства как на внешнем, так и на внутреннем рынках. Соответственно поставленной цели и сформулированной гипотезе в статье будут проанализированы основные макроэкономические показатели российских регионов, определяющие потенциал их модернизации; дана оценка потребительских предпочтений населения в отношении продовольственных товаров; сформулированы выводы о первоочередных мерах повышения конкурентоспособности отечественного производства.

Результаты исследования

Факторы модернизационного развития отечественной экономики. Темпы модернизационного развития российских регионов определяются рядом внутренних и внешних факторов, влияние которых особым образом

разграничено в пространстве. К внешним факторам, в частности, относят политику властей федерального уровня, которая оказывает особенно существенное влияние на экономические процессы. Не менее значимым внешним фактором являются процессы глобализации, а также включение экономики России в мировой рынок. Несложно заметить, что эффекты воздействия, которое оказывает глобальная экономика, крайне неравномерно проявляются в регионах страны. Так, по наблюдениям ряда ученых [3, 6, 11] в наибольшей степени внешних геополитических воздействий подвержены «полюса роста», сырьевые регионы, добываемые ресурсы которых пользуются спросом на мировом рынке, а также регионы расположенные на пересечении транспортных коридоров, что определяет высокий уровень их зависимости от внешних торговых связей. В соответствии со степенью вовлеченности территориальной экономики в глобальный рынок определяются состояние рынка труда, доходы населения, бюджеты того или иного региона.

Одним из важнейших внутренних факторов модернизации национальной экономики являются региональные особенности, в том числе, определяемые предшествующей траекторией развития [10]. Это своего рода влияние, оказываемое сложившейся в регионе экономической структуры, уровня освоения территории, демографической ситуацией, социально-культурной спецификой и традициями и нормами, типом уклада, в совокупности определяющими характер занятости мобильность населения и прочие факторы, определяющие потенциал модернизации территории. Политика властей регионального уровня, определяющая институциональные условия, также является немаловажным внутренним фактором модернизационного развития региона.

Учитывая множественность, многоаспектность и сложность перечисленных факторов, можно сказать, что лишь комплексная их оценка может дать ответ на вопрос о потенциале реализации модернизационных преобразований в регионе.

Заметим, что модернизационные факторы, определяемые вектором предшествующего развития, являются наиболее инерционными. В этой связи, в условиях рыночных механизмов, характеризующихся снижением роли государственного регулирования (по сравнению с плановой экономикой) одновременно резко выросла значимость регулирования этих факторов. Особенно это заметно в отношении проявления центрo-периферийных различий, выражаемых в различных способностях центра и периферии к осуществлению модернизационных процессов.

Под совместным воздействием внешних и внутренних факторов, учитывая специфику реализации в России теории «полюсов роста» в целях модернизации российской экономики, произошло усиление крупнейших центральных городов, регионов, занимающихся экспортом сырья и расположенных по ходу движения крупных торговых потоков, также наметились процессы значительного ослабления модернизационного потенциала в депрессивных и слабо развитых периферийных регионах [10, 12]. Общая картина социально-экономического регионального развития сложилась крайне

разрозненной. Так отдельные регионы, а также отдельные территории в рамках одного региона стали подразделяться на открытые и закрытые для модернизационных преобразований. Центро-периферийные различия между регионами усилились, что, в частности, особенно заметно между региональными столицами и прочими малыми и средними городами. По мнению ряда экспертов неравенство между центром и его окружением обусловлено тем, что региональные столицы наиболее быстро приспособляются к новым условиям в отличие от малых городов. Внутри регионов увеличивается и разность в доходах, доступность образования, здравоохранения и др.

Не менее значимым фактором, определяющим модернизационный потенциал российский регионов является тип технологического уклада [3]. В основном промышленность России относится к IV технологическому укладу (более 50%), также очень много используется промышленных технологий III уклада (примерно 30%). Технологии V технологического уклада занимают около 10% (в основном это отрасли военно-промышленного комплекса (ВПК) авиакосмической отрасли). Причем в разрезе регионов можно выделить значительные различия в типе доминирующего уклада. Так, Центральный федеральный округ, Приволжский федеральный округ, Уральский Федеральный округ являются самыми развитыми регионами страны и их можно отнести к V технологическому укладу. К IV технологическому укладу относятся Северо-Западный федеральный округ, Сибирский ФО (однако, аналитики говорят, что этот округ окажется лидером в VI технологическом укладе) и Южный Федеральный округ. К III относятся самые отсталые округа России – Северо-Кавказский ФО и Дальневосточный ФО.

Анализ макроэкономических показателей модернизационного развития регионов России. Для того чтобы в полной мере увидеть уровень социально-экономического развития регионов и различия в развитии регионов, необходимо четко представлять себе, что же такое социально-экономическое развитие. Социально-экономическое развитие – расширенное воспроизводство и постепенные качественные и структурные положительные изменения экономики, производительных сил, факторов роста и развития, образования, науки, культуры, уровня и качества жизни населения, человеческого капитала. Характеризуется самовоспроизводством общественных систем и прогрессивной направленностью. На социально-экономическое развитие оказывает влияние уровень развития и специфика общественных отношений. Вследствие этого социально-экономическое развитие протекает по-разному в условиях тех или иных технологических укладов экономики и общества.

Основные цели социально-экономического развития региона – рост доходов, повышение качества образования и здравоохранения, снижение уровня бедности, борьба с загрязнением окружающей среды, расширение культурной жизни и т.д. На основе целей развития регионов и строится система критериев и показателей для их измерения.

В рамках данной статьи мы будем основываться на разработках В. В. Климука [7], предлагающего проводить анализ потенциала модернизации региона на основе следующих критериев:

- валовой региональный продукт (ВРП);
- обеспеченность региона учреждениями здравоохранения, спорта и образования;
- реальная среднемесячная заработная плата работников.

Такой подход представляется вполне оправданным, поскольку опирается на комплексные показатели, объединяющие в своем составе основные характеристики модернизационного потенциала региона.

Объектом анализа являются федеральные округа РФ. Результаты анализа представлены в табл. 1-3.

Таблица 1 – Валовой региональный продукт по федеральным округам России с 2010-2013 гг. (млрд. руб.) [9]

Федеральные округа	Годы			
	2010	2011	2012	2013
Центральный (ЦФО)	12 927,3	11 445,2	17 432,3	18 975,9
Северо-Западный (СЗФО)	3 400,3	3 405,6	5 247,5	5 586,6
Южный (ЮФО)	2 744,8	1 988,6	3 185,4	3 528,2
Северо-Кавказский (СКФО)	698,7	795,4	1 209	1 359,3
Приволжский (ПФО)	5349	4 919,9	7 864,4	8 571,2
Уральский (УФО)	4 859,4	4 396,5	7 098,4	7 648,6
Сибирский (СФО)	3 491,4	3 390,2	5 186,8	5 535,4
Дальневосточный (ДФО)	1 547,8	1 730,8	2 702,3	2 808,4

Анализируя данные табл. 1 можно заметить, что показатель ВРП с 2010-го по 2013-й год увеличился в каждом федеральном округе. Причем наибольший прирост ВРП отмечен в Северо-Кавказском федеральном округе – увеличился практически в два раза. Наименьший прирост ВРП наблюдался в Южном федеральном округе – 28,5 %. Полное изменение ВРП за 2012-2013 гг. можно проследить на следующей диаграмме (рис. 1).

Из приведенных данных на рис. 1 видно, что Центральный федеральный округ имеет наивысшие показатели темпов роста, на втором месте находится Приволжский федеральный округ, а третье место удерживает Уральский федеральный округ. Самые низкие показатели демонстрирует Северо-Кавказский и Дальневосточный федеральные округа.

Поясним данную ситуацию с позиции оценки потенциала модернизации регионов.

Лидерство ЦФО обусловлено большим сосредоточением экономически активного населения, расположением большинства крупных предприятий, приносящих крупные доходы и являющиеся основными налогоплательщиками. ЦФО имеет наибольший потенциал модернизации, являясь наиболее инвестиционно-обеспеченным, поскольку в нем аккумулируется большая часть денежных потоков страны.

**Валовой региональный продукт
(валовая добавленная стоимость)
по федеральным округам Российской Федерации**
млрд.рублей

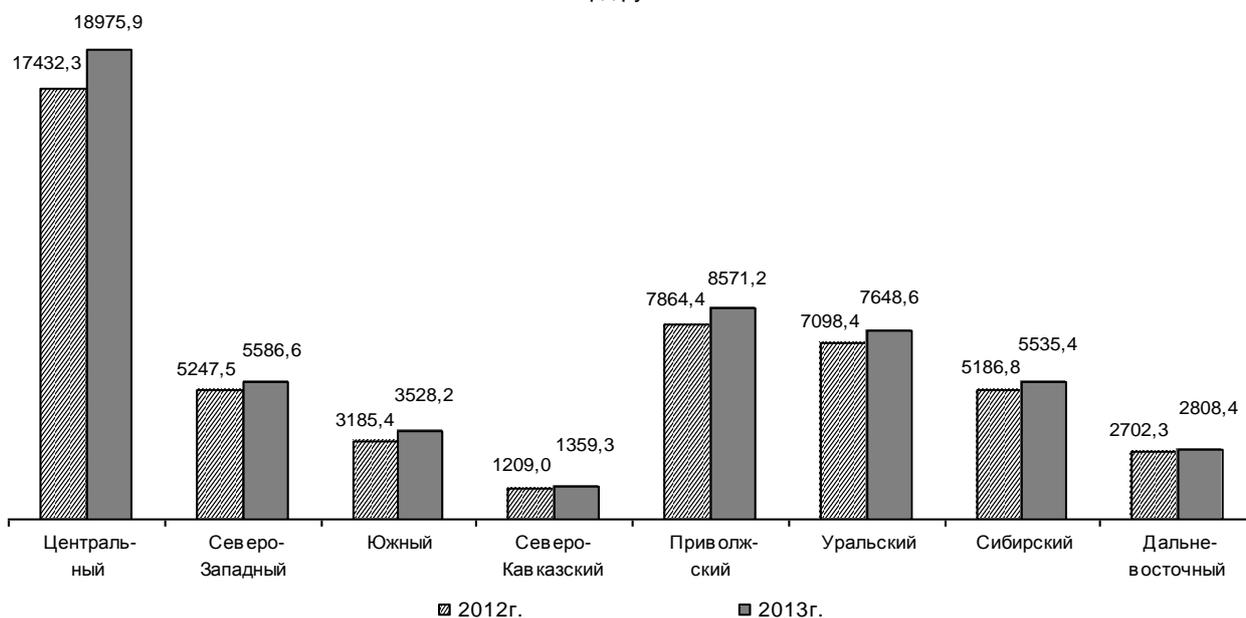

Рисунок 1 – Прирост ВРП по федеральным округам РФ в 2013 гг. [9]

Достаточно высокий модернизационный потенциал ПФО обусловлен удобным географическим расположением и благоприятными природно-климатическими ресурсами, способствующими развитию сельского хозяйства. Помимо этого в ПФО сосредоточено множество крупных промышленных предприятий;

Уральский и Северо-Западный федеральные округа удерживают третье четвертое места соответственно, ввиду большой доли экономически активного населения и развитой промышленности. Причем по мнению экспертов значительным потенциалом для модернизационных преобразований в несырьевом секторе для СЗФО имеет Республика Карелия.

Одной из основных причин относительно низких показателей ВРП для Северо-Кавказского федерального округа стало недоиспользование потенциала модернизации, несмотря на благоприятные для развития проектов импортозамещения в АПК условия. Аналогичное положение сложилось в ДФО, где замерзание судоходных путей в зимнее время перекрывает возможность получения прибыли от рыбной промышленности, которая является основной статьей дохода этого округа.

Далее проанализируем показатель обеспеченности федеральных округов учреждениями здравоохранения, спорта и образования (табл. 2).

Из приведенных данных видно, что наибольшее количество учебных заведений наблюдается в ПФО и ЦФО. В период за 2012-2014 года наибольший прирост учебных заведений наблюдается в СКФО- 9,44%. Самый низкий в СЗФО 0,32%. Самое большое уменьшение учебных заведений замечено в ЦФО (-2,14%), самое малое в УФО (-0,59%).

Таблица 2 – Обеспеченность учреждениями здравоохранения, спорта и образования по федеральным округам России в 2012-2014 гг. [9]

Федеральные округа	Учреждения образования			Учреждения здравоохранения			Спортивные учреждения		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Центральный	23 159	22 251	22 665	1 901	1 882	1 892	1 965	1 998	2 020
Северо-Западный	8 563	8 670	8 590	682	695	695	517	530	545
Южный	8 361	8 467	8 638	637	649	655	440	457	481
Северо-Кавказский	5 814	5 846	6 363	335	343	362	473	479	487
Приволжский	25 150	25 165	24 752	1 800	1 836	1 840	1 903	1 919	1 950
Уральский	9 012	8 992	8 959	802	800	806	286	289	294
Сибирский	16 495	16 656	16 378	1 014	1 023	1 041	990	998	1 009
Дальневосточный	5 123	5 195	5 165	284	280	291	429	431	435

В системе здравоохранения наблюдается аналогичная ситуация: лидерами являются ЦФО, ПФО, СФО. В аутсайдерах остаются СКФО и ДФО. Наибольший прирост учреждения здравоохранения достиг Северо-Кавказский ФО (8,06%), наименьший прирост – УФО. Уменьшение учреждений здравоохранения наблюдается только в ЦФО.

Спорт – единственная сфера, где наблюдается прирост во всех федеральных округах, причем максимальный прирост замечен в ЮФО (что в значительной степени обусловлено реализацией мегапроекта Олимпиада-2012), минимальный в ДФО. Наибольшее количество спортивных учреждений находится в ЦФО, наименьшее в УФО.

И, наконец, проанализируем величину реальной среднемесячной заработной платы работников (табл. 3).

Таблица 3 – Реальная среднемесячная начисленная заработная плата работников по федеральным округам России в 2010-2013 гг. [9]

Федеральные округа	Годы			
	2010	2011	2012	2013
Центральный	22404,6	25376,9	27255	28427
Северо-Западный	20892,7	23531,5	25320	26586
Южный	13274,6	15560,1	17023	18096
Северо-Кавказский	13987,4	15613,6	16988	17872
Приволжский	11567,3	12569,2	14455	15727
Уральский	22269,0	25034,5	26912	27774
Сибирский	26606,4	18657,6	20188	20976
Дальневосточный	23157,8	25814,2	28086	29491

Очевидно, что за рассматриваемый период произошло повышение среднемесячной заработной платы во всех регионах. Причем наибольшее значение относительного прироста в 2013 году по сравнению с 2012 годом имеет СКФО и ЮФО, а самое наименьшее УФО.

Проведенный анализ макроэкономических показателей позволяет сделать вывод о том, что в регионах России имеется потенциал модерниза-

ции. Однако на Юге России, несмотря на благоприятные природно-климатические условия, а также значительный ресурсный потенциал, в целом экономический потенциал регионов значительно недоиспользуется. Так, в частности, на Юге России имеются благоприятные условия для развития АПК. Уже сегодня по данным статистики ЮФО является самым крупным сельскохозяйственным поставщиком в России. Округ поставляет в другие регионы страны зерно, сахарную свеклу, фрукты, овощи, виноград, бахчевые культуры, рыбу, продукцию животноводства. Имеются благоприятные условия для развития производства строительных материалов, развития туризма. В частности, территории СКФО существуют привлекательные туристические зоны, которые позволяют осуществлять модернизационное развитие туристической отрасли.

Анализ потребительских предпочтений населения в продовольственной сфере. Курс на рациональное импортозамещение в несырьевом секторе экономики предполагает наличие внутреннего спроса на отечественную продукцию. В этой связи в рамках оценки потенциала модернизации отечественной экономики представляет интерес анализ и оценка потребительских предпочтений населения. Поскольку охватить весь рынок отечественного производства не представляется возможным, в данной приведены результаты анализа потребительских предпочтений в отношении продовольственных товаров. Это объясняется также тем, что многие российские регионы, в частности регионы Юга России, ПФО имеют ярко выраженную агропромышленную специализацию и именно в данном секторе экономики имеется наибольший потенциал к импортозамещению.

Основным толчком к изменению потребительских предпочтений населения России стало введение антироссийских экономических санкций и принятие ответных мер, в частности, выражающихся в запрете импорта ряда продовольственных товаров.

Как показали результаты опроса, проводимого Сбербанком России, 52% представителей российского среднего класса заметили либо повышение цен, либо дефицит продуктов. Из-за резкого подорожания и уменьшения выбора во многих магазинах около 8 % российских покупателей пересмотрели свою привычную продуктовую корзину. Чуть больше тридцати процентов опрошенных приняли решение на данный момент совсем отказаться от исчезнувших импортных марок. Стоит заметить, что чаще такой вариант ответа давали жители крупных городов, участники опроса из Урала и Сибири. Около 20% респондентов, потребительские корзины которых изменились из-за введения санкций, сразу же стали запасаться товарами, на которые распространилось эмбарго. Интересно, что в данном вопросе отличились, вероятно, в силу привычки россияне старшего поколения, а также жители крупнейших городов.

Торговые сети утверждают, что смогли заполнить свои полки аналогичными товарами по большинству утраченных товарных позиций. Продук-

ция была заменена либо российскими товарами, либо импортными из стран, которые не попали под санкции России.

Интересно, для жителей Южного федерального округа ограничение импорта на продовольственные товары осталось практически незамеченным: 90% участников исследования, проживающих на территории Юга России, никаких изменений товарного ассортимента в магазинах не заметили.

Как показали результаты опроса, выбор потребителей отечественной или импортной продукции в значительной степени определяется типом (категорией) приобретаемого товара. Предпочтение отечественной продукции, как правило, отдается для тех продуктов, которые представляют собой так называемое продуктовое сырье: свежее мясо, птица, рыба, свежие овощи и фрукты, крупа, яйца и прочее. Более 90% указали, что данные продукты приобретаются преимущественно от отечественного производителя. Тогда как при покупке консервированной продукции, колбас и сыров, отношение потребителей к товарам отечественного производства не столь однозначно. Соотношение предпочтений населения при выборе отечественной и зарубежной продовольственной продукции приведено на рис. 3.

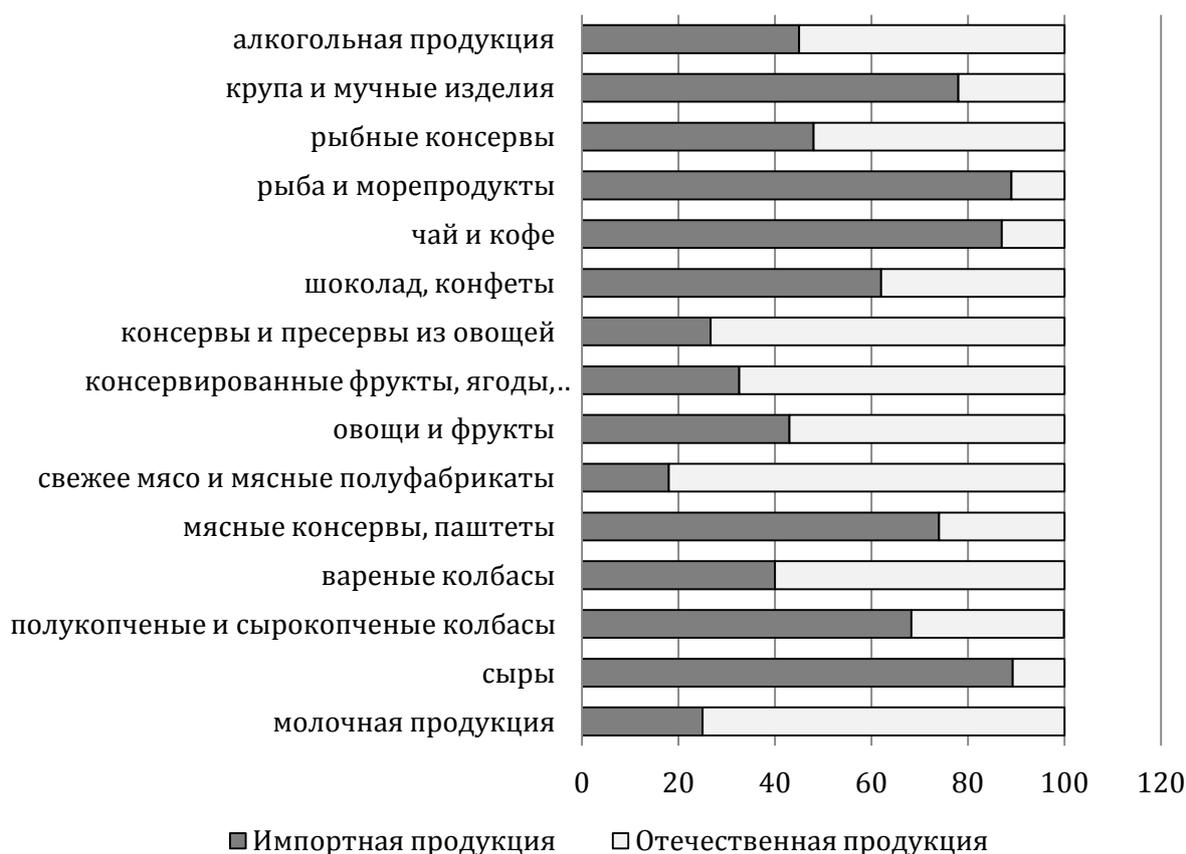

Рисунок 3 – Соотношение предпочтений населения при выборе отечественной и зарубежной продовольственной продукции по отдельным видам товаров, % [12]

Таким образом, очевидно, что замена импортной продовольственной продукции на отечественную в целом находит поддержку населения, что позволяет говорить о наличии значительного потенциала к реализации модернизационных проектов в сфере производства и переработки сельскохозяйственной продукции.

Выводы

Проведенное исследование показало, что в российских регионах имеется потенциал к реализации модернизационных проектов, ориентированных на импортозамещение в несырьевом секторе экономики. Динамика макроэкономических показателей свидетельствует о том, что в наибольшей степени готовность к таким преобразованиям имеется в регионах Центрального и Приволжского федерального округов. В то же время на Юге России отмечается недоиспользование имеющегося экономического потенциала, выражаемое в относительно низких темпах прироста основных социально-экономических показателей по сравнению с другими регионами. При этом наибольшую эффективность могут иметь проекты импортозамещения, реализуемые в сфере производства и переработки сельскохозяйственной продукции.

Как показал анализ потребительских предпочтений в отношении продовольственной продукции, население российских регионов готово приобретать отечественные продовольственные товары в замен импортным. Причем в большей степени данное предпочтение отдают жители малых и средних городов. Учитывая агропромышленную специализацию многих российских регионов, а также наличие спроса на отечественную продовольственную продукцию, в качестве первоочередных мер реализации несырьевой модели импортозамещения можно назвать реализацию модернизационных проектов в сфере АПК. То есть речь идет о необходимости развития производств по хранению и переработке сельскохозяйственной продукции.

Принимая во внимание, что в значительной степени уровень реализации модернизационных проектов определяют меры государственной поддержки, то в соответствующих программах федерального и регионального уровней следует обратить внимание на создание таких институциональных условий, которые будут способствовать развитию производств сферы АПК с высокими уровнями технологических укладов.

Перечень использованных источников

1. Алешин А.В. Стратегии и механизмы взаимодействия разномасштабных субъектов бизнеса в регионе / А. В. Алешин. – Ростов-на-Дону : Изд-во ЮФУ, 2013. – 320 с.

2. Дармилова Ж. Д. Локальные ресурсы регионов в эпоху глобализации: возможности и проблемы капитализации / Ж. Д. Дармилова, Ю. С. Колесников // Социально-гуманитарные знания. – 2007. – №5. – С. 99-116.

3. Кушнарченко Т. В. Отраслевой аспект наращивания потенциала несырьевого развития экономики региона / Т. В. Кушнарченко // Экономика и социум. – 2014. – №2. – С. 250-254.

4. Латыпова Л. В. Направления политики импортозамещения продукции в Беларуси и насыщение российского рынка с учетом экономических запретов / Л. В. Латыпова, В. В. Климук // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. – 2014. – №4. – С. 146-151.

5. Матвеева Л. Г. Стратегический подход к развитию промышленных предприятий в условиях экономических санкций / Л. Г. Матвеева, И. О. Стефанков // Terra Economicus. – 2014. – Т. 12. – №2-2. – С. 26-29.

6. Матвеева Л. Г. Модельный инструментальный межрегионального ресурсного обмена / Л. Г. Матвеева, О. А. Чернова // Вопросы территориального развития. – 2014. – №3 (14). – С. 1.

7. Матвеева Л. Г. Оценка эффективности политики импортозамещения в промышленности: методический инструментальный / Л. Г. Матвеева, О. А. Чернова, В. В. Климук // Известия Дальневосточного федерального университета. Экономика и управление. – 2015. – №3 (75). – С. 3-13.

8. Никитаева А. Ю. Кластерные технологии взаимодействия экономических субъектов в регионе / А. Ю. Никитаева, Л. Г. Матвеева // Экономические и институциональные исследования : альм. науч. тр. / под общ. ред. В. Н. Овчинникова, О. С. Белокрылова. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 2002. – Вып. 4(12). – С. 248-261.

9. Регионы России. Социально-экономические показатели [2002-2015] [Электронный ресурс] // Федеральная служба государственной статистики : официальный сайт. – Режим доступа: <http://goo.gl/8VjdSY>. – По состоянию на 01.01.2016. – Загл. с экрана.

10. Чернова О. А. Сбалансированное развитие экономики региона: инновационно ориентированная стратегия управления : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / О. А. Чернова. – Ростов-на-Дону, 2010. – 324 с.

11. Чернова О. А. Содержание инновационных процессов в контексте регионального развития / О. А. Чернова // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 316. – С. 155-160.

12. Чернова О. А. Финансы населения в развитии финансового потенциала региона / О. А. Чернова, И. Г. Давыденко // Финансы. – 2013. – № 7. – С. 19-23.

© М. Г. Чернова

Factors and prospects of modernization of Russian regions development

Chernova Marija

Southern Federal University, graduate student, Russia

Abstract. The content and efficiency of implementation of modernization processes in the economic system are, on the one hand, determined by the potential of the system and on the other hand by the consumers' demand for manufactured modernization products (services). The article identifies and analyzes the main macroeconomic indicators that determine the prospects for modernization reforms in the economy of the Russian regions. Taking into consideration the fact, that for most Russian regions the greatest potential of modernization in the implementation of the projects of import substitution lies in the sphere of agricultural production, the consumer preferences of the population regarding domestic and foreign food products are assessed. Conclusion on priority measures for improving the competitiveness of domestic production in the framework of implementation of non-raw materials model of development of the domestic economy is made.

Keywords: modernization potential, regional development, import substitution, consumer preferences.

© M. Chernova

Формування державної політики стратегічного розвитку територій України в умовах євроінтеграції і глобалізації

Євсєєва Ольга Олексіївна

*Український державний університет залізничного транспорту,
професор кафедри обліку і аудиту, доктор економічних наук, професор, Україна*

Анотація. В рамках статті виконане наукове обґрунтування напрямів вдосконалення державної політики стратегічного розвитку територій України в умовах євроінтеграції і глобалізації.

За результатами дослідження розроблена схема взаємозв'язків у системі управління стратегічним розвитком території, яка враховує полісуб'єктність (державні і муніципальні органи управління, господарюючі суб'єкти, населення, громадські організації) впливу на процеси стратегічного розвитку з урахуванням зон розподілу відповідальності за реалізацію стратегій. Це дозволяє підвищити ефективність взаємодії при розробці та реалізації державної політики стратегічного розвитку територій; визначені пріоритетні напрями, які забезпечують реалізацію стратегічних завдань державної політики розвитку територій.

Ключові слова: державна політика, сталий розвиток, розвиток території, управління, ефективність, євроінтеграція, глобалізація.

Вступ

Через комплекс суб'єктивних і об'єктивних причин останніми роками органи державної влади стикаються з широким спектром ресурсних обмежень, що ускладнюють або блокують досягнення пріоритетних цілей стратегічного розвитку України в умовах євроінтеграції і глобалізації. Особливо гостро ці проблеми проявляються на регіональному рівні, оскільки наявні ресурсні обмеження тут «жорсткіші». Тому виникає об'єктивна необхідність наукового обґрунтування і впровадження в практику управління інноваційних підходів, методів, інструментів державної політики стратегічного розвитку, спрямованих на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в цілях не лише його повнішого використання, але також розвитку, відтворення і якісної зміни, у тому числі за рахунок використання економічних коопераційних зв'язків і розширення суб'єктного складу політики стратегічного розвитку. При цьому потрібно враховувати нерівномірність просторового соціально-економічного розвитку і господарського освоєння територій як на національному, так і на регіональному рівні, що вимагає адаптації заходів державної політики до територіальних умов її розробки і реалізації.

В умовах стратегічного розвитку, що швидко змінюються, особливо актуальними стають наукові проблеми виявлення наявного резерву ресурсного потенціалу і його ресурсних можливостей на територіальному рівні, а також розробка і впровадження інноваційного інструментарію стратегічної дії на ресурсний потенціал, який дозволяє знизити ризики на внутрішньому і

зовнішньому ресурсних ринках України, що створює передумови для стійкості її соціально-економічного розвитку [1, с. 29]. В умовах євроінтеграції і глобалізації виникає необхідність в розробці стратегічних напрямів державної політики на основі реалізації кооперативного економічного розвитку територій з використанням корпоративних ресурсних портфелів і співпраці усіх зацікавлених в розвитку сторін. На особливу увагу при цьому заслуговує взаємодія і економічна інтеграція успішних і відстаючих територій, спрямована на підвищення якості життя населення, створення нових робочих місць, мотивацію до інноваційної активності і так далі.

Серед сучасних українських досліджень з питань формування державної політики стратегічного розвитку найбільш помітні роботи І. В. Бережної [1], С. О. Білої [2], Д. П. Богині [3], В. М. Гейця [4], М. Х. Корецького [5], В. І. Куценко [6], Е. М. Лібанової [7], М. К. Орлатого [8], С. Л. Пакуліна [9, 10], В. М. Рутгайзера [11] та ін. Однак в Україні поки ще не розроблені єдина наукова парадигма щодо державної політики стратегічного розвитку територій України в умовах євроінтеграції і глобалізації, не визначені технології вибору стратегій і пріоритетів розвитку.

Аналіз опублікованих наукових робіт свідчить про те, що проблеми розробки і реалізації державної політики стратегічного розвитку територій в тій або іншій мірі отримали віддзеркалення в наукових працях значного числа українських вчених. Основу проведеного нами дослідження складають фундаментальні роботи по теорії державного регулювання економіки, теорії менеджменту, економічній і інституціональній теорії, теорії регіональної економіки. Незважаючи на значну кількість досліджень в предметному полі нашого дослідження, проблема наукового обґрунтування напрямів вдосконалення державної політики, селекції і вибору ефективних інструментів управління стратегічним розвитком територіальних соціально-економічних систем з урахуванням інституціональної специфіки сучасної України досі в прямій постановці ніким не ставилася і не вирішувалася. Цим визначаються мета і завдання нашого дослідження, його актуальність.

Мета проведеного дослідження – наукове обґрунтування напрямів вдосконалення державної політики стратегічного розвитку територій України в умовах євроінтеграції і глобалізації.

Результати дослідження

Особливості державної політики розвитку територій (ДПРТ) – це процес повноважних дій органу управління по розвитку інституту управління цією територією. Державна політика стратегічного розвитку територій – система взаємодоповнюючих і взаємозв'язаних управлінських процедур регульованих стосунків, послідовність виконання яких залежить від об'єднання зусиль для досягнення єдиної мети діяльності керованого об'єкту. Державну політику ми розглядаємо як основний вид управління стратегічним розвитком територій. До найбільш поширеного способу вивчення державної полі-

тики стратегічного розвитку територій відноситься вивчення її послідовних етапів. Усі етапи практично співпадають з етапами класичних функцій управління. Ми виділяємо три етапи державної політики розвитку територій: перший – ухвалення рішень; другий – реалізація; третій – оцінка результатів.

Нами виділені наступні напрями вдосконалення державної політики розвитку територій (рис. 1).

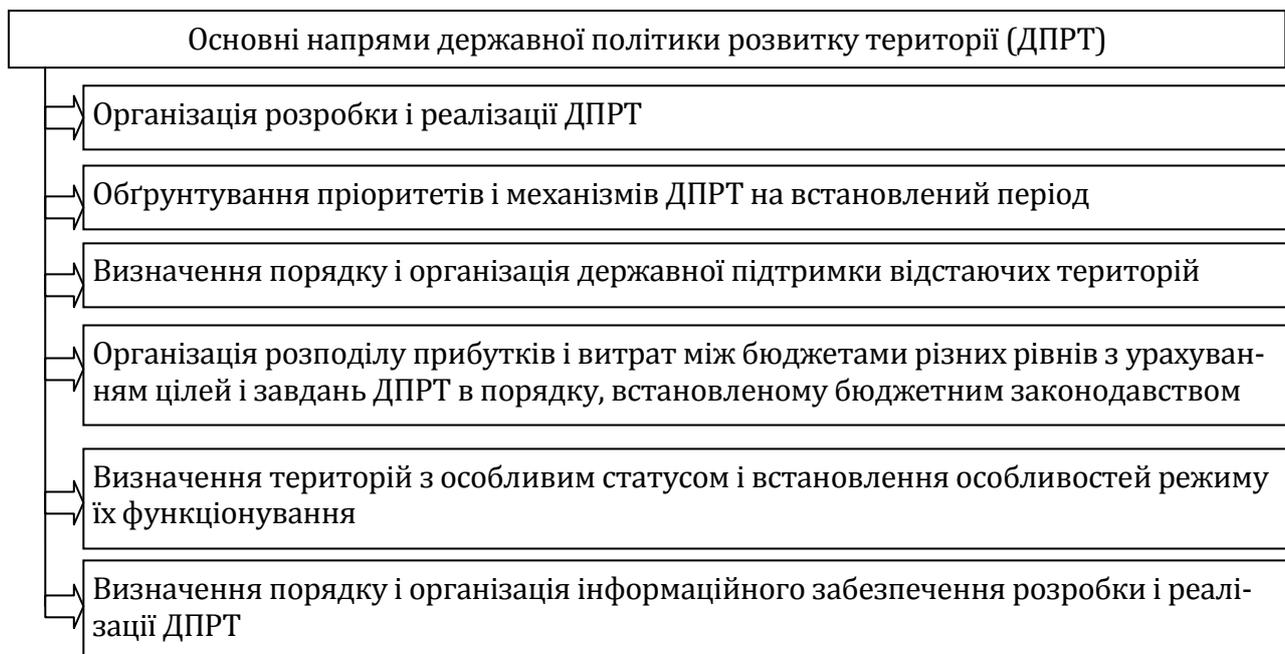

Рисунок 1 – Шляхи вдосконалення напрямів державної політики розвитку території

В основі регулювання розвитку територій лежать особливості їх адміністративно-територіального розподілу. Відповідно для кожної території першочерговим завданням стає підвищення рівня життєвого добробуту населення, боротьба з бідністю, за рахунок чого забезпечується стійке економічне зростання розвитку територій з використанням умов обмеженості ресурсів [12, с. 74].

Вважаємо, що для реалізації напрямів розвитку територій необхідно вирішити ряд першочергових завдань (рис. 2).

Політика децентралізації безпосереднім чином впливає на ухвалення державних управлінських рішень, особливо при визначенні заходів державної підтримки розвитку окремих територій. Також три рівні влади несуть відповідальність за ухвалення рішень перед населенням, що наділило їх повноваженнями від їх імені приймати будь-які рішення, що входять в певну сферу їх діяльності. Незважаючи на це перевагою користується національний рівень. Тому ефективність використання механізмів, регулюючих життєдіяльність населення, повинна створюватися в рівній мірі однаково для усіх територій.

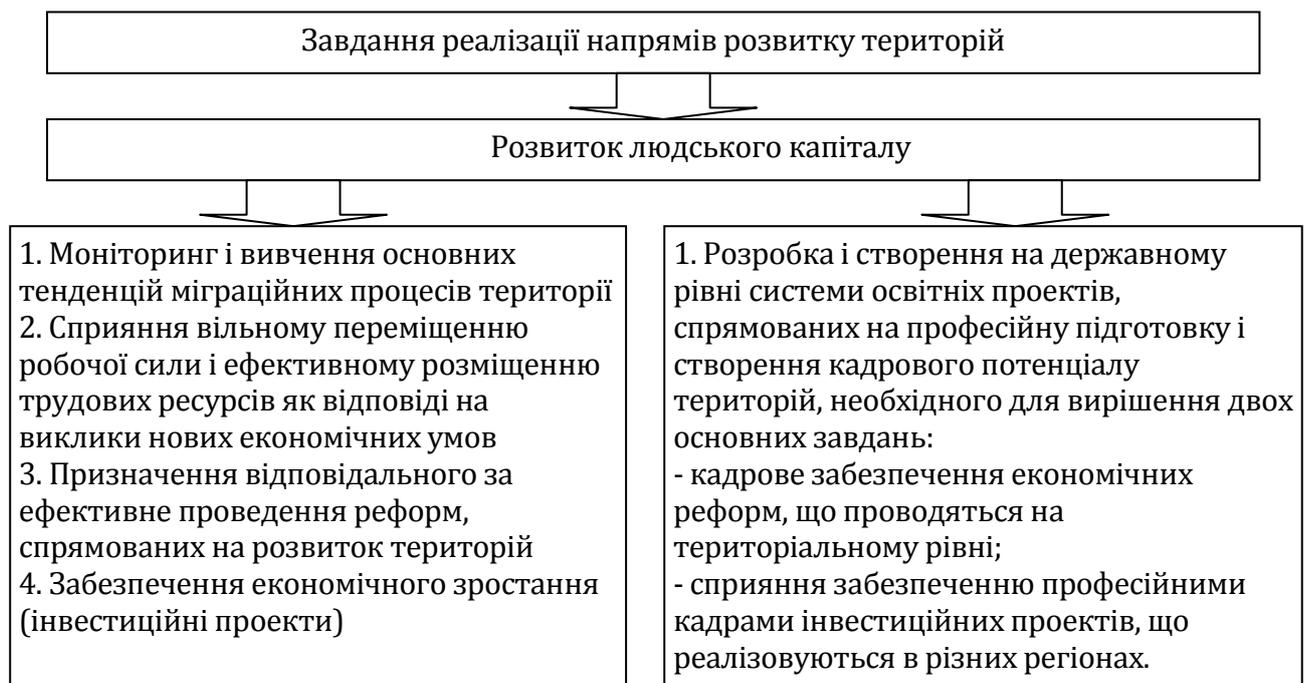

Рисунок 2 – Першочергові завдання реалізації напрямів розвитку територій

Регульована діяльність державної політики територій може забезпечити дієздатність територіальної політики за умови виконання ряду завдань, що включають забезпечення умов домовленості між усіма рівнями влади за загальними умовами спільної взаємодії, розподіл ресурсних джерел залежно від загальнонародного інтересу. Тим самим, реалізація державної територіальної політики на користь усієї держави дозволяє вирішувати не лише зовнішні, але і внутрішні стратегічні завдання. Таким чином, ми виділяємо наступні напрями територіальної політики – стимулювання економічного розвитку територій, координація інфраструктурних інвестицій держави і інвестиційних стратегій бізнесу територій, а також скорочення диференціації в рівні і якості життя населення.

Напрями і завдання територіальної політики представлені на рис. 3.

В основі територіальної економічної політики лежать основні принципи державної територіальної політики. Оскільки на базі економічної політики вибудовуються загальні підходи і положення управління розвитком територій, існує пряма залежність при рішенні проблем з питань соціального, екологічного, демографічного і іншого характеру, що можливо тільки при ресурсній забезпеченості. Територіальна економічна політика регулює наступні напрями: розвиток бюджетної і податкової політики, вдосконалення планування і прогнозування, створення цільових програм, забезпечених ресурсами, розвиток територіальних комплексів, посилення контрольної діяльності, створення інформаційної бази.

Державна політика розвитку територій повинна конкретизувати пріоритети напрямів розвитку, погоджувати їх між національними органами державної влади і органами державної влади регіонів України (табл. 1).

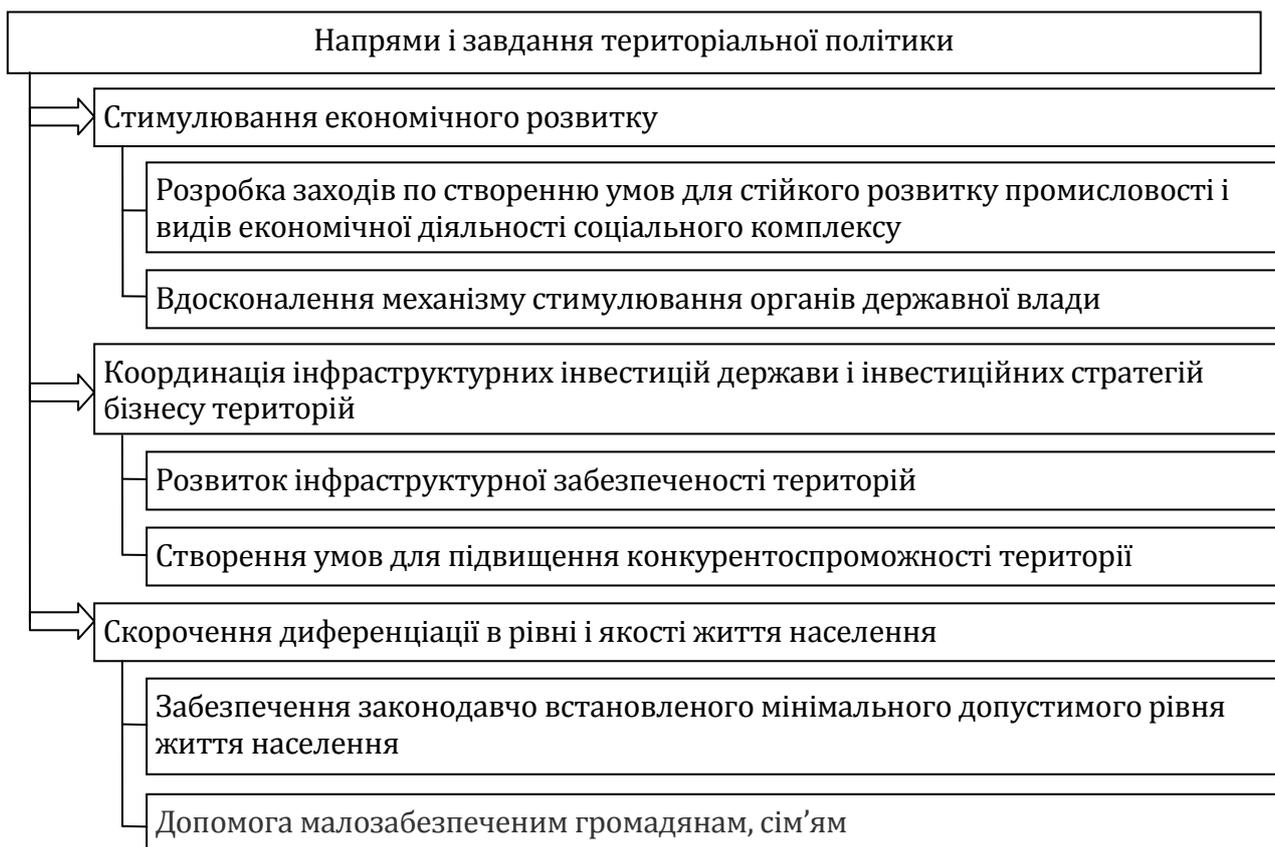

Рисунок 3 – Напрями і завдання територіальної політики

Слід зазначити, що при реалізації державної політики виконавчими органами здійснюється, як правило, планомірний розподіл ресурсів. Цим забезпечується процес розвитку. Сам процес реалізації політики ми розглядаємо як сукупність механізмів, що дозволяють реалізувати заплановані заходи.

Таблиця 1 – Принципи формування і реалізації державної політики розвитку території (ДПРТ)

Принципи державної політики розвитку території	Досягнення результату
Конституційність і законність	Дозволяє забезпечити єдність законодавчих і нормативних актів, їх конституційність і законність
Централізація і децентралізація	Дозволяє забезпечити рішення завдань ДПРТ, активізувати усіх учасників її реалізації
Узгодження загальнодержавних і територіальних інтересів	Дозволяє реалізувати ДПРТ шляхом прийняття програм і проектів, спрямованих на розвиток зацікавлених територій, не погіршуючи їх економічний стан, але покращуючи демографічні показники розвитку території
Обґрунтованість інструментарію управління на національному і регіональному рівнях	Дозволяє досягти мети ефективного використання ресурсного потенціалу території, тим самим забезпечити рішення завдань ДПРТ
Доступність і гласність механізмів, що забезпечують реалізацію політики	Дозволяє забезпечити доступність розробки і реалізації для проведення оцінки якості реалізації завдань ДПРТ

Закінчення табл. 1

Принципи державної політики розвитку території	Досягнення результату
Самоорганізація	Дозволяє координувати зусилля суспільства по досягненню мети. Головна мета – сформувати зацікавлений підхід учасників розвитку територій по створенню потужної інфраструктурної бази, що буде стимулом для інвесторів і імпульсом для населення
Субсидіарність	Дозволяє забезпечити рішення проблем розвитку території шляхом зближення влади і населення по рішенню завдань ДПРТ
Адекватність методів	Дозволяє вирішити проблеми наявних протиріч між трьома гілками територіальної політики з метою недопущення взаємознищення економічної, політичної, культурної політики

На кожному етапі реалізації включаються конкретні механізми з досягнення конкретної мети. Етапи розробки і реалізації державної політики відображені на рис. 4.

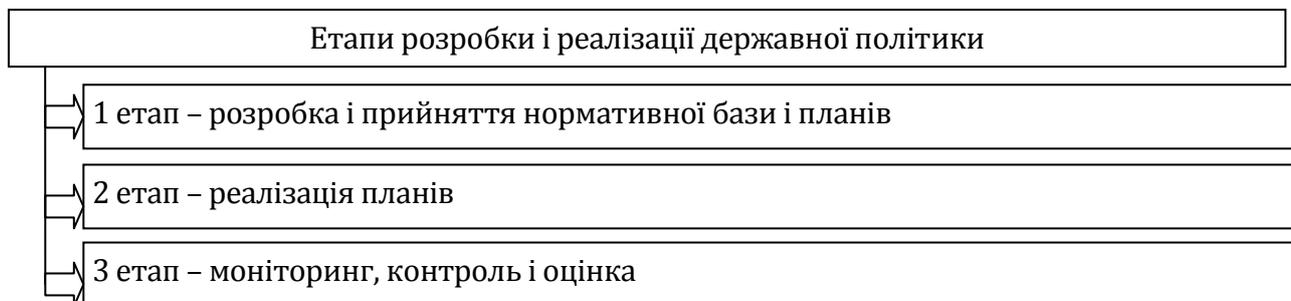

Рисунок 4 – Етапи розробки і реалізації державної політики

Ми виділяємо три основні етапи розробки і реалізації державної політики. На першому етапі розробляється і приймається регулююча база організаційно-управлінської, нормативно-правової, фінансово-економічної діяльності, а також структура виконавчих органів.

На другому етапі реалізації планів державної політики здійснюється регламентація цілей і завдань на основі прийнятих нормативних актів. Природно, що від якості прийнятої нормативної бази залежить ефективність державної політики. Як правило, виділяють два рівні нормативної бази, яка регулює державну політику: 1) рівень законодавчий національний, де визначають основні принципи державної політики України; 2) рівень виконавчий, де національні органи виконавчої влади формують нормативні документи, що відбивають механізми реалізації в певному виді економічної діяльності.

На третьому етапі реалізації планів державної політики проводиться її оцінка на основі моніторингу. Слід зазначити, що контроль за формуванням і реалізацією державної політики розвитку територій здійснюється на кожному етапі (президентський, адміністративний, цивільний і тому подібне). Оцінка проводиться за результатами аналізу інформаційної бази проведеного моніторингу.

Моніторинг включає інформаційний збір, систематичний аналіз і оперативні заходи по зниженню ризиків.

Проведений аналіз дозволив нам виявити чинники, які впливають на процес формування і реалізації державної політики з урахуванням політичних і економічних умов, що постійно змінюються. Враховуючи той факт, що регіони в певній і невизначеній зовнішній обстановці будуть формувати регіональну політику і управляти по-різному з урахуванням їх ресурсних можливостей залежно від структури і вживаної системи управління, необхідно, щоб вживана система управління територією могла бути адаптивною до зовнішнього середовища. Ключову роль у формуванні і реалізації державної політики грає стійкість об'єкту управління до впливу зовнішнього середовища і внутрішніх змін. Для адаптації до зовнішнього середовища регіон може використовувати гнучку стратегію, яка дозволить реагувати пристосуванням і зміною до зовнішніх чинників, тобто внутрішню стратегію. Крім того регіон може формувати регіональну політику, яка буде краще відповідати можливостям регіону, а саме – зовнішню стратегію.

Назріла необхідність вдосконалення розвитку територій, для цього потрібна гнучка державна політика розвитку територій. В умовах відкритих ресурсних меж обмін ресурсами посилюється, що сприяє переміщенню мобільніших ресурсів туди, де їх віддача найбільш висока, тим самим відбувається концентрація ресурсів на тих територіях, де капіталізація вища. Відповідно, заборона процесу переміщення ресурсів стає практично неможливою. Наприклад, висококваліфікований фахівець з районного центру буде затребуваний в обласних центрах, де робоча сила оцінюється вище.

Для розвитку територій потрібний певний рівень чисельності населення, а також цілий ряд об'єктів соціального комплексу. У зв'язку з цим для регулювання процесу збереження кадрового потенціалу професіонали управління розвитком територій повинні враховуватися як особлива категорія у складі капіталізації ресурсів територій (земля, робоча сила і інші цінності).

Для вирішення цього питання нами пропонується створити єдиний банк державних ресурсів територій України. Систему показників статистики необхідно формувати так, щоб вона фіксувала наступні характеристики території: обсяг ресурсів, ціну ресурсів, оборот ресурсів, міграційні потоки ресурсів. Рейтингову оцінку територій слід, на нашу думку, проводити на основі критеріальної оцінки використання ресурсів і, тим самим, формувати оцінку валових показників з урахуванням зміни капіталізації ресурсів території.

Оцінка ефективності показників розвитку територій, що забезпечують мобільність ресурсів і зростання коефіцієнта капіталізації, має бути інструментом державного управління розвитком територій шляхом прийняття стандартів і норм використання ресурсів для надання державних послуг.

Вдосконалення процесів управління розвитком територій можна забезпечити комплексним підходом до розвитку «флагманських» ресурсів (таких як людський і соціальний капітал), здатним розв'язати проблему балан-

сування недостатніх ресурсів за рахунок зміщення центру тяжіння від базових ресурсів у бік «флагманських», оскільки розвиток території безпосередньо пов'язаний з розвитком «флагманських» ресурсів. Таким чином, рішення проблем трудових ресурсів, міграції, розселення можливо за рахунок капіталізації «флагманських» ресурсів території.

Ми вважаємо, що рішенню проблем в ситуації, що склалася, повинна сприяти нова система стосунків, сформована шляхом виділення «флагманських» територій, що найбільш динамічно розвиваються в економічному середовищі, і виділення особливих преференцій переходу в глобальний ресурсний ринок, які у свою чергу забезпечать формування платформи розвитку території.

Державна політика стратегічного розвитку територій, спрямована на їх підтримку, набуває особливо важливу роль. Недостатня ефективність цієї підтримки пояснює актуальність вивчення зарубіжного досвіду здійснення державної політики, який може бути використаний при рішенні відповідних проблем в Україні.

Проведений нами аналіз зарубіжної практики ефективного управління розвитком територій дозволив виділити позитивні характеристики:

- для реалізації цільових програм створюються спеціальні структури, що реалізують функції, пов'язані з розробкою стратегії;
- при розробці планів стратегічного розвитку використовують усі види оцінок, пов'язаних з впливом наявності і забезпеченості ресурсами, і залучення жителів громад до вирішення питань розвитку;
- при формуванні програм використовується комплексний підхід, проводиться оцінка ефективності, основним при ухваленні рішення є інфраструктурний розвиток.

Ми виявили основні елементи, можливі до впровадження в практику управління стратегічним розвитком територій України. Вони представлені на рис. 5.

Інституціональне середовище державного управління стратегічним розвитком територій, що відповідає новим умовам територіального розвитку, характеризують ряд основних елементів :

- сприятливі умови конкурентної боротьби за ресурси, які сприяють активізації бізнесу і населення територій;
- ефективні форми розвитку і функціонування господарюючих суб'єктів і створення нових суб'єктів;
- сприятливі умови для розвитку оборотності таких активів як земля, нерухомість, інститути фінансової і страхової системи;
- формування ефективних механізмів управління розвитком територій;
- формування інститутів демократичного напрямку, пов'язаних з розвитком територіального співтовариства; інформованість населення для формування контролю з боку населення за органами територіального управління, а також господарюючих суб'єктів; формування електронного уряду; посилення боротьби з корупцією і економічними злочинами, підвищення довіри населення територій до влади.

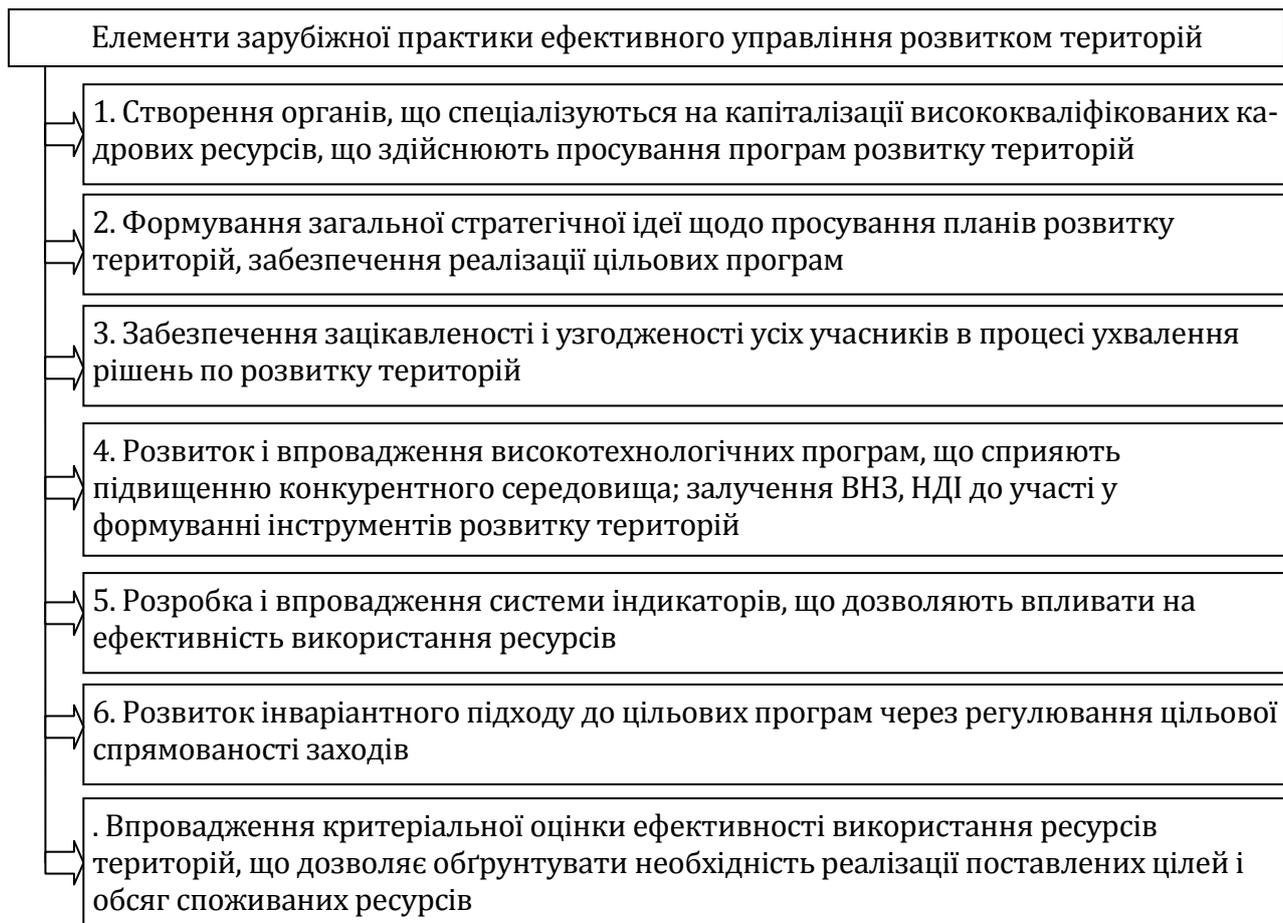

Рисунок 5 – Основні елементи зарубіжної практики ефективного управління розвитком територій, які доцільно використовувати в Україні

Передумовами, що забезпечують державне управління стратегічним розвитком територій, є система економічних інститутів, яка здійснює заходи підтримки і стимулювання розвитку конкуренції територій на ресурсних територіальних ринках, розвитку територіальної інфраструктури, активізації інноваційних і інвестиційних процесів, забезпечення ефективної взаємодії між усіма учасниками процесу розвитку території. Заходи підтримки територіального інституціонального розвитку по сприянню формування механізмів управління розвитком підприємництва забезпечуються державою як заходи підтримки розвитку інфраструктури, стимулювання і державної підтримки. В зв'язку з цим слід розвивати такі напрями, як бізнес-інкубатори, технопарки і промислові парки. Потрібне створення механізмів, що забезпечують доступ підприємців і малих підприємств до можливості купівлі нерухомості, до оренди державного майна, а також можливості отримання пільгових кредитів, зниження податкового навантаження.

Багато актуальних проблем суспільства не можуть бути ефективно вирішені тільки за допомогою ринкових інструментів. Потрібні інституціональні механізми, що забезпечують реалізацію ринкових стосунків суб'єктів територій. Формування цих механізмів є найважливішою складовою держа-

вної політики стратегічного розвитку територій, яка полягає в стимулюванні економічних інститутів, в підвищенні ефективності політичних структур, в підтримці соціальних організацій, в активізації діяльності інститутів науки, культури, тобто окремих спеціалізованих структур.

Рішення проблем по системному стійкому стратегічному розвитку територій припускає створення для територій рівних умов конкурентної боротьби, що само собою стає основним при рішенні інвестування, незважаючи на досвід створення «точок зростання», створення «моно міст», які дають позитивні результати на конкретній території, приміром, створення робочих місць, розміщення великих стратегічних об'єктів, формування туристичних зон, особливих зон торгівлі, і тому подібне. Проте, незважаючи на досягнення певних успіхів, вказані території за відсутності державної підтримки перестають утримувати досягнуті позиції, а починають повертатися на початкові. Враховуючи це, необхідно зберігати і забезпечувати задані сценарні підтримувальні умови для нарощування конкурентоспроможності цих територій і виведенню їх на міжнародний рівень. Тим самим вплив зовнішнього середовища у світовому масштабі сприятиме системному стійкому стратегічному зростанню і розвитку. Проте, враховуючи практичний досвід окремих країн, які досягли в процесі глобалізації певного рівня, все більше стали звертатися у бік периферійних територій, тобто відбувається згладжування меж міста і села.

На нашу думку, необхідно розроблювати єдиний сценарій стратегічного розвитку, включаючи в план розвитку проблемні і безперспективні території і відводячи роль кожної з них в плані розвитку, а також визначаючи універсальні індикатори.

Розвитку територій також сприяють міжнародні інститути і правила, що стосуються відносин по взаємовигідному обміну ресурсами. Як правило, розвиток зовнішньої і внутрішньої інфраструктури, зміна значення територіальних інститутів сприяє інституціональному розвитку територій.

Нині головна роль в розвитку зовнішніх стосунків територій відводиться регулюванню судово-арбітражної системи, регулюванню стосунків товарно-фондових ринків. У розвитку внутрішніх стосунків великий вплив чинить соціально-економічна територіальна система, яка регулюється державними органами влади між місцевими органами влади і приватним сектором. Слід підкреслити той факт, що кінцевий результат економічного розвитку територій залежить від того, хто приймає рішення і в чий інтересах, саме цей підхід вимагає прозорого механізму ухвалення рішень.

Необхідність розвитку стосунків кожної територіальної одиниці по взаємодії з усіма рівнями управління в ринкових умовах диктує потребу розроблювати нові механізми, які регулюють умови для ефективного розвитку інституціонального середовища на базі досягнень наукомістких і технологічних стратегій розвитку територій.

Формалізований підхід до формування інституціонального середовища, що підтримує розвиток і що забезпечує економічну безпеку територій, можливий при цілеспрямованій державній політиці підтримки територій си-

лами держави. Ієрархічна структура інститутів визначає ієрархію інституціональних норм, що приймаються, які регулюють стосунки за узгодженням із загальноекономічним середовищем. Взаємодія між ієрархічною структурою інститутів здійснюється за допомогою обміну інформацією, що використовують при формуванні територіальної стратегії.

Формат інститутів в інституціональному середовищі, що постійно змінюється, багато в чому залежить від активності територій, від зміни структур управління, від зміни зовнішнього середовища.

Незважаючи на глобальні зміни зовнішнього середовища, перед державою стоїть завдання збереження базових інститутів, яке залишається первинним, оскільки збереження інституціональних основ громадського розвитку, що безумовно пов'язані із загальноприйнятими умовами розвитку, що базуються на загально прийнятних стосунках і процесах, що вимагають збереження і відновлення втрачених традицій, для України має стратегічне значення.

Стан розвитку територій є показником рівня розвитку інституціонального середовища, яке покликане виконувати регулюючу дію, і тим самим впливає на роль конкретних інститутів, що формуються суспільством.

Погіршення стану інституціонального середовища виражається за допомогою погіршення економічних і соціальних показників розвитку територій – це зниження обсягу виробництва НВП, зниження конкурентоспроможності продукції, відповідно, зниження якості життя населення, а також зниження рівня розвитку країни в цілому.

Роль перетворень інституціонального середовища в кризових умовах значно підвищується на відміну від реформ, що проводяться, як природного процесу. Такі перетворення носять, як правило, стратегічний характер, дозволяють зберегти і зміцнити позиції за рахунок інституціональних змін. Формування механізмів управління розвитком територій відбувається за рахунок координації системи, яка здійснюється регулюванням цін або формуванням державних завдань. Координація дій створює можливість управляти процесами формування стратегій.

Державне управління стратегічним розвитком територій в Україні зіткнулося з рядом проблем, які ускладнюють процес розвитку територій з їх економічним потенціалом [3, с. 50]. Існуючі раніше інститути і політичні програми, що спиралися на основу радянської системи управління, розформовані. Глибока економічна криза і бюджетні обмеження ще більш понизили конкурентоспроможність територій.

У зв'язку з цим вдосконалення системи управління і розвитку інститутів, усунення наявних протиріч в інституціональній базі повинні забезпечувати розвиток узгодженої законотворчої діяльності.

Потреба в інституціональних перетвореннях назріла вже в 1991 році. В першу чергу, це невирішеність проблеми закріплення стосунків власності, які є одним з основних чинників розвитку територій, що дозволяють визначити ефективність використання ресурсів і що підвищують конкурентні переваги.

До інституціональних чинників, що забезпечують конкурентні переваги територій, можна віднести:

- чітку, інституційно підтримувану стратегію розвитку регіону, побудовану на ретельному SWOT-аналізі;
- створення умов і можливостей для підприємницької діяльності;
- ринкову інфраструктуру, включаючи інформацію, комунікації і тому подібне, що забезпечують вільний рух капіталу, товарів і послуг;
- «флагманські» (пріоритетні) проекти, особливо регіональної, національної і міжнародної важливості;
- модернізацію економічної системи, формування «сфер і центрів розвитку»;
- розвиток інновацій і підприємництва;
- навчання населення здатності отримувати упродовж усього життя соціально-економічну вигоду від взаємодії з економічними інститутами;
- розвиток соціального комплексу території;
- вдосконалення системи соціальної підтримки і захисту населення;
- якість довкілля, особливо, якщо необхідно зберегти або притягнути додаткові інвестиції;
- маркетинг і створення мережевих структур усередині регіону для стабілізації і розвитку його потенційних можливостей;
- участь в міжнародних мережевих структурах.

Для цього необхідно вирішити фундаментальні проблеми інституціонального потенціалу, стимулюючого розвиток стосунків по взаємовигідному використанню ресурсів. Цей підхід включає наступні основні компоненти розвитку інституціоналізму:

- розширення учасників в процесі управління розвитком територій;
- підвищення відповідальності законодавчих органів;
- формування жорсткіших інституціональних обмежувальних рамок в державній системі;
- контроль за ухваленням рішень з боку засобів масової інформації;
- створення конкурентного приватного партнерства;
- реформування системи державного управління.

Важливим моментом є вдосконалення управління бюджетною системою і податково-бюджетним процесом, вступ в практику конкурентних процедур державних закупівель, прийняття строгіших стандартів обліку і аудиту.

Інтеграційні процеси, що відбуваються, сприяють залученню приватного бізнесу, формуванню корпоративних інтересів в розробці загальної державної політики управління розвитком територій України. Посилення горизонтальних структур управління за рахунок традиційних вертикальних структур управління повинно підтримуватися за рахунок формування стосунків між державою і населенням. Розвитку інтеграції перешкоджає неготовність господарюючих суб'єктів територій до спільного вкладення ресурсів для реалізації спільних стратегічних завдань міжтериторіальних проектів, які дозволяють змінювати систему їх взаємодії і формувати нові стратегічні

завдання. У зв'язку з цим формування недержавних інститутів може стати більш ефективним механізмом управління розвитком територій України. В той же час вони можуть виключати з сфери своєї діяльності багато груп населення і не виконувати своїх функцій, оскільки усі виплати контролює окрема група суб'єктів, або впливові територіальні об'єднання можуть перешкоджати залученню населення до ухвалення важливих рішень.

Розвиток територій, що мають загальні базові принципи державного управління, грошово-кредитної і бюджетно-податкової систем, з цілеспрямованим розвитком структурованих інституціональних засад, є передумовами для формування стратегічних державних завдань.

Перетворення, які проводяться, в економіці України, формують нові орієнтири, що вимагають систематичного безперервного оновлення методів і форм діяльності державних структур. Необхідно швидко і вчасно приймати нові умови і потреби суспільства. Для формування системи моніторингу треба визначити його мету, об'єкт, суб'єкт, періодичність, методи і етапи. Для найбільш ефективного моніторингу готовності державних органів до нововведень, його необхідно включити в систему управління так, щоб рішення і пропозиції, прийняті у виконавчих органах управління, були обов'язково доведені до керівників, регулюючих процес управління, які, у свою чергу, могли своєчасно прийняти рішення з приводу коригувань стратегії і т. п.

В ході дослідження ми виявили загальні принципи, при дотриманні яких можливо поліпшити якість реалізації політики або програм:

- зниження рівнів управління і простота організаційних структур;
- утворення адаптивного механізму реалізації для тіснішої співпраці між її учасниками;
- конкретизація дій і повноважень виконавчих організацій;
- систематизація оцінки підсумків роботи і модернізація механізму підзвітності;
- застосування інформаційних технологій в управлінні.

Важливим елементом реалізації державної політики є застосування різних форм оцінки, що дозволяє регулювати процес виконання і проходження етапів реалізації програм. Без цього елемента досить сильно знижується ефективність державної політики, і без оцінки досягнутих результатів попереднього етапу складно розробляти нову стратегію і контролювати наступний етап.

Оцінка реалізації державної політики припускає комплексний підхід, що систематизує основні показники значущості рівня можливості реалізації програм, які можуть знаходитися на різних етапах їх реалізації. Основною метою оцінки є збір даних і проведення аналізу інформації про кінцеві і проміжні підсумки, а потім використання її для модернізації політики і визначення результативності досягнення кінцевої мети. Існує необхідність в об'єктивній комплексній оцінці досягнень в роботі, проблем і невдач. До основних видів комплексної оцінки державної політики відносять: 1) оцінку процесу реалізації; 2) оцінку результатів; 3) оцінку наслідків; 4) оцінку ефекту.

Завдання оцінки полягає в тому, щоб отримати реалістичний результат діяльності державних органів управління по досягненню цілей. Застосування того або іншого виду оцінних процедур залежить від наступних умов: 1) характер оцінки; 2) цілі політики; 3) категорія інтересу; 4) наявність ресурсів.

Планування і проведення роботи за результатами державної політики в громадській сфері вимагають відгуку на такі проблеми: 1) вибір показників; 2) достовірність оцінки; 3) результативність дослідження.

Висновки

В ході розгляду інструментарію формування і реалізації стратегій розвитку територій нами були зроблені наступні висновки:

1. Стан інституціонального середовища територій багато в чому визначає динаміку обсягів виробництва, кількість робочих місць, реальні прибутки, визначає життєвий рівень територій.

2. Назріла необхідність реформування інституціонального середовища, регулюючого стосунки розвитку інфраструктури. Серед зовнішніх територіальних інститутів найбільшого значення набуває судово-арбітражна система, товарний і фондовий ринки, а серед внутрішніх територіальних – система економічних і соціальних стосунків територій, що склалася.

3. Побудова інститутів в Україні зіткнулася з рядом проблем, які ускладнюють процес розвитку територіальних соціально-економічних систем: колишні інститути і політичні програми, що спиралися на основу радянської системи управління, розформовані; економічна криза ще більше знизила потенціал держави. Незважаючи на кризу політичних і економічних систем в умовах неузгодженої діяльності державного управління, розвиток окремих територій України тривав за рахунок управління внутрішнім ресурсним потенціалом, що підтверджує необхідність розробки ефективного інструментарію розвитку територій.

В ході проведеного дослідження ми виявили наступні напрями, що забезпечують реалізацію стратегічних завдань державної політики розвитку територій.

1. Створення універсальних стратегій залучення інвестицій як з внутрішніх, так і із зовнішніх джерел.

2. Проведення системної модернізації, що дозволяє комплексно вирішувати проблеми індустриальних комплексів.

3. Формування корпоративної ресурсної бази, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність територій.

4. Формування порогових регулювальників цін, що забезпечують вирівнюючий ефект.

5. Створення умов для просування високотехнологічних видів економічної діяльності, що формують ресурсний потенціал, і, в першу чергу, кадровий.

Необхідними умовами успішної реалізації стратегії розвитку територій є наступні:

- структуризація територій з урахуванням специфіки з метою адаптації до національної структури стратегічної політики розвитку територій України;
- об'єднання зусиль суб'єктів територіального рівня по рішення загальних стратегічних завдань;
- стимулювання активізації розвитку підприємницького клімату територій;
- формування універсальних програм по реалізації стратегії з урахуванням економічних умов розвитку територій України.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у наступному: виявлена схема взаємозв'язків у системі управління стратегічним розвитком території, яка враховує полісуб'єктність (державні і муніципальні органи управління, господарюючі суб'єкти, населення, громадські організації) впливу на процеси стратегічного розвитку з урахуванням зон розподілу відповідальності за реалізацію стратегій, що дозволяє підвищити ефективність взаємодії при розробці та реалізації державної політики стратегічного розвитку територій; визначені пріоритетні напрями, які забезпечують реалізацію стратегічних завдань державної політики розвитку територій.

Перелік використаних джерел

1. Бережна І. В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання регіону (на матеріалах АР Крим) / І. В. Бережна. – Львів: Інститут регіональних досліджень, 2004. – 650 с.
2. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша [та ін.] ; гол. ред. В. М. Литвин. – Київ : Ніка-Центр, 2008. – 988 с.
3. Богиня Д. П. Основи економіки праці / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – Київ : Знання-Прес, 2003. – 313 с.
4. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України : [монографія] / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
5. Корецький М. Х. Соціальна політика та інноваційних розвиток аграрної сфери економіки / М. Х. Корецький // Вісник УАДУ. – 2003. – № 1. – С. 395-398.
6. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук / за ред. С. І. Дорогунцова. – Київ : Оріяни, 2005. – 400 с.
7. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : колективна монографія / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень, Програма розвитку ООН в Україні ; ред. Е. М. Лібанова. – Київ : [Б. в.], 2008. – 316 с.
8. Соціальна інфраструктура та комунікаційне забезпечення регіону : навч. посіб. / [М. К. Орлатий, О. С. Ігнатенко, О. І. Драпіковський та ін.] / за ред. М. К. Орлатого, О. С. Ігнатенка. – Київ : Вид-во НАДУ, 2006. – 208 с.

9. Пакулін С. Л. Підвищення сталості соціально-економічного розвитку і забезпечення економічної безпеки регіонів / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна, Г. Ю. Корсунський // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – Вип. 52. – С. 215-219.

10. Пакулін С. Л. Управління сталим розвитком сучасного підприємства [Електронний ресурс] / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна // Траектория науки. – 2016. – №3(8). – Режим доступу: <http://goo.gl/TUAm9i>. – Назва з екрана.

11. Рутгайзер В. М. Социальная сфера: проблемы планирования / В. М. Рутгайзер. – Москва : Экономика, 1989. – 239 с.

12. Фридман М. Свобода выбирать: наша позиция / М. Фридман, Р. Фридман ; пер. с англ. – Москва : Новое издательство, 2007. – 356 с.

© О. О. Євсєєва

The formation of public policies of Ukraine territories strategic development in conditions of European integration and globalization

Ievsieieva Olga

*Ukrainian State University of Railway Transport, Professor of Department of Accounting and Audit,
Doctor of Science (Economics), Professor, Ukraine*

Abstract. Within the article the scientific substantiation of directions of improvement of the state policy of Ukraine areas strategic development in terms of European integration and globalization is done.

The study developed a scheme of relationships in the system of area strategic development, which takes into account the polysubjectivity (state and municipal governments, business entities, communities, NGOs) to influence the strategic development with areas of shared responsibility for implementing strategies. This improves the efficiency of interaction in the development and implementation of state policy of strategic development areas; identified priority areas that give effect to the strategic objectives of areas public policy.

Keywords: public policy, sustainable development, territory development, management, efficiency, European integration, globalization.

© O. Ievsieieva

Влияние экстракта лиственницы сибирской на процессы перекисного окисления липидов в эксперименте

Патеюк Андрей Владимирович

Забайкальский государственный университет, ведущий научный сотрудник научно-образовательного центра «Экология и здоровье человека», доктор медицинских наук, профессор, Россия

Кохан Сергей Тихонович

Забайкальский государственный университет, заведующий научно-образовательным центром «Экология и здоровье человека», кандидат медицинских наук, доцент, Россия

Кривошеев Сергей Геннадьевич

Общество с ограниченной ответственностью «Таежный», директор, Россия

Аннотация. В современных условиях в Забайкальском крае деревообработка является одной из основных отраслей производства. В связи большими площадями лесозаготовок остро стоит вопрос о переработке и использованию отходов непосредственно на месте. В статье приводятся результаты исследования активности водного экстракта из опилок лиственницы сибирской «Экстрапинус» на энергетический обмен и процессы перекисного окисления липидов на фоне иммобилизационного стресса в эксперименте. Приведенные в статье данные доказывают, что применение экстракта «Экстрапинус» снижает патологические нарушения, возникающие на фоне стресса. Так, экстракт «Экстрапинус» восстанавливает энергетический потенциал клеток при моделировании стресса, восстанавливает энергетический потенциал клеток, нормализует баланс в системе «перекисное окисление липидов – антиоксидантная защита» и поддерживает баланс тиолов организме животного при стрессе. Учитывая отсутствие, в рекомендованных дозах, токсичности возможно рекомендовать их применение при стрессе.

Ключевые слова: стресс, перекисное окисление липидов, лиственница сибирская.

Введение

В настоящее время стоит вопрос об утилизации различных отходов. В Сибирском регионе активно развиваются производства деревообработки. Отходами такого производства являются опилки. Часто их прессуют в брикеты для отопления. Такое использование опилок не всегда эффективно. Мы предлагаем способ экстракции биологически активных веществ из опилок, и дальнейшее использование сухого остатка для изготовления тех же брикетов для отопления. Современных инноваций в настоящее время захватывают различные отрасли науки, в том числе и развитие современных биотехнологий. Осуществляется синтез новых биопрепаратов, изучение состава и свойств которых вызывают интерес, как в промышленности, так и в медицине [20, 21].

На сегодняшний день широко рекламируются и используются различные биодобавки, биостимуляторы, которые эффективны как для лечения различных заболеваний, так и в качестве профилактических средств. В составе таких препаратов определяются такие вещества, как витамины, микроэлементы, интерфероны, интерлейкины и пептидные компоненты. Это делает возможным применение данных препаратов в таких отраслях медицины как хирургия и онкология. Так, использование биопрепаратов при различных онкологических заболеваниях тормозит процессы метастазирования и блокирует питание опухоли [17, 18, 21-26].

Получение препаратов из растительного сырья известно давно и до сих пор пользуются успехом при лечении различных заболеваний [2, 19, 20].

В современном мире многие люди испытывают повышенные эмоциональные нагрузки, гиподинамию и т.д., что приводит к снижению резистентности организма. Прием растительных средств повышает эффективность защитных и компенсаторных механизмов, нормализует обменные процессы, усиливает выведение токсических метаболитов из организма. Курсовой прием адаптогенов ведет к перестройке обмена веществ, под их влиянием наблюдается ослабление негативных биохимических и функциональных нарушений углеводного, белкового и липидного обмена; повышается утилизация глюкозы клетками, мобилизация липидных депо и усиление использования липидов в качестве субстратов окисления; предупреждается истощение гипофиз-адреналовой системы при экстремальных воздействиях [3-8, 12, 13, 24]. Исходя из вышесказанного мы решили изучить влияние водного экстракта из лиственницы сибирской «Экстрапинус» на энергетический обмен и процессы перекисного окисления липидов.

Материалы и методы

Получение экстракта «Экстрапинус». Опилки лиственницы сибирской, полученные в процессе деревообработки, промывали проточной водой, затем помещали в емкость из нержавеющей стали объемом 200 литров и заливали профильтрованной водой. Емкость герметично закрывали и нагревали до 90 °С. Такую температуру поддерживали в течение 48 часов. После чего, экстракт охлаждали до комнатной температуры и фильтровали через тканевой фильтр. Полученный экстракт разливали в стеклянные емкости объемом 1 литр и плотно закрывали. Хранили в темном, прохладном месте. В течение 1 года хранения развития микрофлоры в экстракте не наблюдалось, что дополнительно подтверждалось микробиологическим посевом. 10 мл образца (Экстрапинус) вносят в 90 мл питательной среды (лактозный бульон. Состав: пептон ферментативный сухой – 8 г, лактоза – 5 г, вода дистиллированная – 1000 мл, рН после стерилизации 6,9 + 0,1). Инкубируют при температуре (32.5 + 2.5)°С в течение 5 часов. При отсутствии роста на среде №3 (среда прозрачная, цвет не изменился) считают, что в лекарственном средстве не содержатся бактерии [10].

Стресс у крыс вызывали путем иммобилизации в течение 24 часов. Крысы 1-ой группы употребляли «Экстрапинус по 5 мл/кг массы экстракт «Экстрапинус» в течение 1 раз в день в течение 14-ти суток. Животные второй группы получали эквивалентное количество воды [13].

После этого крыс под эфирным наркозом декапитировали и определяли: содержание АТФ в гомогенате скелетной мышцы, в сыворотке крови – концентрацию молочной и пировиноградной кислот с расчетом окислительно-восстановительного потенциала по отношению МК/ПВК [10]; в гомогенате печени – содержание гликогена [9].

Все процедуры эксперимента соответствовали требованиям Международных правил гуманного отношения к животным, отраженным в Санитарных правилах по оборудованию и содержанию экспериментально-биологических клиник (вивариев) [1, 2, 11]. Все работы проведены в соответствии с руководством по экспериментальному (доклиническому) изучению новых фармакологических веществ [14].

Об интенсивности СРО в сыворотке крови и гомогенате тканей судили по приросту уровня малонового диальдегида (МДА), который определяли в цветной реакции с тиобарбитуровой кислотой по методу И. Д.Стальной [9].

Оценку активности ферментов антирадикальной защиты проводили спектрофотометрическими методами. Активность супероксиддисмутазы (СОД) оценивали по ингибированию скорости восстановления нитросинего тетразолия в неэнзиматической системе феназинметасульфата и НАДН при 540 нм по методу Коробейниковой Э.Н. (1989); активность каталазы определяли в цветной реакции образования комплекса пероксида водорода с молибдатом аммония, поглощающего при 410 нм по методу М. А. Королук, Л. И. Ивановой, И. Г. Майоровой [9].

Концентрацию восстановленного глутатиона определяли по образованию тионитрофенильного аниона, имеющего максимум поглощения при длине волны 412 нм, в реакции с 5,5-дитио-бис-(2-нитробензойной) кислотой по методике G. L. Ellman [9].

Статистическую обработку материалов осуществляли на ПК, результаты абсолютных значений по всем параметрам представляли в виде среднего \pm среднеквадратичное отклонения от среднего ($M \pm m$) [14].

Результаты исследования

В серии предварительных экспериментов была определена острая токсичность экстракта «Экстрапинус». Опыты проведены на белых беспородных крысах обоего пола массой 160-180 г. Острую токсичность экстракта «Экстрапинус» определяли по методу Кербера [13, 15] при его однократном внутрижелудочном введении в объемах от 1,0 до 5,0 мл/кг массы животного.

Животные контрольных групп получали эквивалентное количество дистиллированной воды. Наблюдение за животными осуществляли в течение 14 дней с момента введения испытуемого средства. В течение всего периода эксперимента наблюдали за общим состоянием и поведением живот-

ных, регистрировали видимые признаки интоксикации и количество погибших животных с осмотром внутренних органов и гистологическим исследованием жизненно важных органов при гибели животных.

Установлено, что внутрижелудочное введение испытуемой экстракта «Экстрапинус» в указанных объемах не вызывало гибели животных в течение всего периода наблюдения. Кроме этого, у крыс, получавших испытуемое средство, не отмечалось видимых признаков интоксикации; поведенческие реакции и общее состояние не отличалось от такового у животных контрольной группы; животные опытных групп оставались активными, хорошо принимали корм, стул был нормальным в течение всего периода наблюдения. Полученные данные позволяют отнести испытуемое средство к группе практически не токсичных веществ в соответствии с общепринятыми классификациями [2, 11, 14].

Как следует из данных, приведенных в табл. 1, иммобилизационный стресс в группе контроля сопровождается снижением концентрации АТФ на 49,0% и повышением уровня пировиноградной и молочной кислот в 1,3 раза и 2,1 раза соответственно относительно интактных животных. Отношение МК/ПВК так же выросло в 1,7 раза, что является основным лимитирующим фактором физической работоспособности.

Таблица 1 – Влияние экстракта «Экстрапинус» на биохимические показатели белых крыс на фоне стресса

Показатели	Группы подопытных крыс		
	интактная (n=10)	контрольная (стресс+H2O) (n=12)	опытная (стресс+ экстракт «Экстрапинус») (n=12)
АТФ в гомогенате скелетной мышцы, мкмоль/мин/г белка	0,55±0,03	0,28±0,01	0,44±0,04*
Гликоген в гомогенате печени, г %	1012,0±76,8	778,1±52,7	1002,0±43,1
ПВК, ммоль/л	3,21±0,25	4,22±0,26	3,23±0,23*
МК, ммоль/л	48,51±3,63	102,09±4,50	67,07±4,13*
МК/ПВК	15,1±1,33	26,1±2,54	19,67±2,12*
МДА в сыворотке крови, мкмоль/л	3,72±0,36	12,81±0,85	5,68±0,85*
МДА в гомогенате печени, мкмоль/г ткани	2,73±0,15	9,81±0,46	5,23±0,34*
Каталаза сыворотки, мккат/л	1,91±0,09	1,05±0,05*	1,65±0,14*
СОД в гомогенате печени, усл. ед	2,45±0,12	0,69±0,04*	1,65±0,17*
Восстановленный глутатион (GSH) в гомогенате печени, мкмоль/г ткани	6,45±0,47	4,82±0,41*	6,02±0,56*
Гомоцистеин сыворотки крови, мкмоль/л	5,72±1,35	9,11±2,09*	6,574±1,16

Примечание: *- достоверность различий по сравнению с данными животных контрольной группы при $p < 0,05$.

Кроме этого, на фоне стресса наблюдалось истощение углеводных запасов, на что указывает снижение концентрации гликогена в печени на 23,3%, а так же активация процессов свободнорадикального окисления: повышение концентрации МДА в сыворотке крови и гомогенате печени в 3,4 раза и 3,6 раза соответственно и снижения ферментативных факторов антирадикальной защиты, каталазы сыворотки на 45,0% и Сод гомогената печени на 71,8%. Концентрация восстановленного глутатиона на фоне стресса уменьшается на 25,3%, при этом уровень гомоцистеина возрастает в 1,6 раза.

При применении экстракта «Экстрапинус» приводило к частичной нормализации исследуемых биохимических параметров.

Энергетический потенциал клетки возрастал за счет увеличения АТФ и гликогена, так при применении экстракта «Экстрапинус» их уровень был выше на 71,43% и 29,6% соответственно относительно контрольной группы; на 23,1% и 11,0% соответственно.

Концентрация ПВК и МК в опытной группе получавшей экстракт «Экстрапинус» значительно снижались относительно контрольной группы. В тоже время соотношение МК/ПВК значительно снижалось только относительно контрольной группы.

Процессы свободнорадикального окисления при использовании экстракта «Экстрапинус» замедлялись, уровень МДА в сыворотке, гомогенате печени снижался на 59,8% и 44,9% относительно контрольной группы; на 31,6% и 45,9% соответственно. Уровень антирадикальной защиты возрастал при использовании экстракта «Экстрапинус», так активность каталазы была выше контрольной группы в 1,6 раза, 1,4 раза и 1,2 раза соответственно. Изменения активности СОД носили схожий характер.

Содержания восстановленного глутатиона в гомогенате печени при использовании экстракта «Экстрапинус» возрастало относительно контрольных животных, а изменения уровня гомоцистеина носили противоположный характер относительно указанных групп.

Исходя из выше изложенного, проведенное исследование доказало, что применение экстракта «Экстрапинус» снижает патологические нарушения, возникающие на фоне стресса. Учитывая отсутствие, в рекомендованных дозах, токсичности возможно рекомендовать их применение при стрессе.

Выводы

По результатам исследования установлено, что:

1. Экстракт «Экстрапинус» не обладает токсическим действием в дозе 5,0 мл/кг массы животного.

2. Экстракт «Экстрапинус» восстанавливает энергетический потенциал клеток, нормализует баланс в системе «перекисное окисление липидов – антиоксидантная защита» в организме животного при иммобилизационном стрессе.

Перечень использованных источников

1. Беленький М. Л. Элементы количественной оценки фармакологического эффекта / М. Л. Беленький. – Ленинград, 1963. – 148 с.
2. Государственная фармакопея Российской Федерации. – XIII издание. – Москва : ФЭМБ, 2015. – 1470 с.
3. Кохан С. Т. Средство, обладающее адаптогенной активностью : патент № 25206090 / С. Т. Кохан, А. В. Патеюк, Л. Шантанова ; зарег. в Государственном реестре Изобретений Российской Федерации 10.02.2014.
4. Кохан С. Т. Исследование растительных адаптогенных средств при экспериментальной стафилококковой пневмонии / С. Т. Кохан, А. В. Патеюк // Сибирский медицинский журнал. – 2014. – № 8. – С. 107-110.
5. Кохан С. Т. Применение селеносодержащих средств на некоторые показатели иммунитета при экспериментальном гипоселенозе / С. Т. Кохан, А. В. Патеюк // Экология. Здоровье. Спорт : сборник статей VI Международной научно-практической конференции. – Чита : ЗабГУ, 2015. – С. 220-232.
6. Кохан С. Т. Влияние селенодефицита на некоторые физиологические и морфофункциональные показатели крыс в эксперименте / С. Т. Кохан, А. В. Патеюк // Здоровье для всех : материалы VI Международной научно-практической конференции, г. Пинск, 23-24 апреля, 2015. – Пинск : Полесский государственный университет, 2015. – С. 96-97.
7. Кохан С. Т. Влияние растительных адаптогенов на общую физическую выносливость и энергетический обмен в эксперименте / С. Т. Кохан, А. В. Патеюк // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Медицина. Фармация». – 2015. – Вып. 31. – № 116(223). – С. 127-131.
8. Kokhan S. T. Stress protective action of vegetable adaptogens in experiment / S. Kokhan, A. Pateyuk, L. Shantalova // Current situation and future trends of drug research and development from natural sources : International scientific conference, Mongolia, 11 September 2015. – Ulaanbaatar, 2015. – P. 120.
9. Долгов В. В. Лабораторная диагностика / В. В. Долгов, В. В. Меньшиков. – Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2012. – 928 с.
10. Методы микробиологического контроля лекарственных средств // ГФХ1. – Вып. 2. – 2002. – 187 с.
11. Определение безопасности и эффективности биологически активных добавок к пище : метод. указания. – Москва, 1999. – 86 с.
12. Патеюк А. В. Экспериментальный гипоселеноз и некоторые показатели иммунитета / А. В. Патеюк, С. Т. Кохан // Развитие традиционной медицины в России : сборник научных статей IV Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, посвященной 25-летию Центра восточной медицины. – Улан-Удэ, 2014. – С. 306-308.
13. Патеюк А. В. Влияние фитопрепарата «Экстрапинус» на динамику развития и заживления стрессовых язв у экспериментальных животных / А. В. Патеюк [и др.] // Успехи современного естествознания. – 2015 – № 9. – Ч. 3. – С. 458-460.

14. Руководство по экспериментальному (доклиническому) изучению новых фармакологических веществ / под общ. ред. Р. У. Хабриева. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Медицина, 2005. – 455 с.
15. Сергиенко В. И. Математическая статистика в клинических исследованиях / В. И. Сергиенко, И. Б. Бондарева. – Москва : Медицина, 2000. – 236 с.
16. Сидоров К. К. О классификации токсичности ядов при парентеральных способах введения / К. К. Сидоров // Токсикология новых промышленных химических веществ. – 1973. – № 45. – С. 47-51.
17. Фейгин Г. А. Кровотечения и тромбозы в практической оториноларингологии и в хирургии головы и шеи / Г. А. Фейгин, Б. И. Кузник, В. Г. Стуров. – Чита : Экспресс-Издательство, 2015. – 480 с.
18. Хавинсон В. Х. Пептидные геропротекторы – эпигенетические регуляторы физиологических функций организма / В. Х. Хавинсон, Б. И. Кузник, Г. А. Рыжак. – Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2014. – 271 с.
19. Хавинсон В. Х. Короткие пептиды и регулятор длины теломер гормон ирисин / В. Х. Хавинсон [и др.] // Бюллетень экспериментальной биологии и медицины. – 2015. – №9. – С. 332-336.
20. Чхве Т. Лекарственные растения / Т. Чхве ; пер. с корейского. – Москва : Медицина, 1987. – 418 с.
21. Энциклопедия фитотерапии. Травы жизни профессора Корсуна. – Москва : Центрполиграф, 2007. – 443 с.
22. Khavinson V. Kh. Peptide Bioregulators: A new Class of Geroprotectors, Report 2. The Results of Clinical Trials / V. Kh. Khavinson, B. I. Kuznik, G. A. Ryzhak // Advances in gerontology. – 2014. – Vol. 4. – № 4. – P. 346-361.
23. Khavinson V. Kh. Peptides and CCL11 and HMGB1 as Molecular Markers of Aging: Literature Review and Own Data / V. Kh. Khavinson [at al.] // Advances in Gerontology. – 2015. – Vol. 5. – № 3. – P. 133-140.
24. Kokhan S. T. Recovery of immune defense capacity in experimental model of hyposelenosis using selenium containing medications / S. T. Kokhan, A. V. Pateuyk // Current advances in microbiology and immunology, Ulaanbaatar (Mongolia), 19-21 June 2014. – Ulaanbaatar, 2014. – P. 32.
25. Laemmli U. K. Cleavage of Structural Proteins during the Assembly of the Bacteriophage / U. K. Laemmli // Nature. – 1970. – Vol. 227. – № 4. – P. 680-685.
26. Lowry O. H. Protein measurement with the Folin phenol reagent / O. H. Lowry // The Journal of Biological Chemistry. – 1951. – Vol. 193. – № 1. – P. 265-275.

© А. В. Патеюк, С. Т. Кохан, С. Г. Кривошеев

Influence of the Siberian larch extract on the processes of peroxide oxidation of lipids in experiment

Pateyuk Andrey

Transbaikal State University, leading Researcher of Scientific and Educational Center "Ecology and Health of the Person", Doctor of Sciences (Medicine), Professor, Russia

Kokhan Sergey

Transbaikal State University, Head of Scientific and Educational Center "Ecology and Health of the Person", PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Russia

Krivosheyev Sergey

Tayezhny Ltd., Director, Russia

Abstract. In modern conditions wood processing is one of the primary branches of production in Transbaikal region. In connection with big squares of logging the question of processing and utilizing waste products directly on the spot is particularly acute. We researched the activity of water extract from sawdust of Siberian larch "Ekstrapinus" on the power exchange and processes of peroxide oxidation of lipids against immobilized stress in experiment.

The data provided in the article prove that the use of Ekstrapinus extract reduces the pathological violations arising under stress. So, Ekstrapinus extract restores energy potential of cages when modeling stress, restores energy potential of cells, normalizes balance in the system "peroxide oxidation of lipids – antioxidant protection" and supports the balance of tiol in an animal organism in the state of stress. Considering absence of toxicity in the recommended doses, it is possible to recommend their application under stress.

Keywords: stress, peroxide oxidation of lipids, Siberian larch.

© A. Pateyuk, S. Kokhan, S. Krivosheyev

Модерністські пошуки Уласа Самчука у збірці «Віднайдений рай»

Ткаченко Тетяна Іванівна

*Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри новітньої української літератури, кандидат філологічних наук,
доцент, Україна*

Анотація. У статті досліджуються доміанти малої прози Уласа Самчука. Зокрема, вивчаються формальні та змістові складники творів, з'ясовується роль і значення найменувань, образної символіки у текстовій організації. Особливу увагу звернено на ідіостиль автора.

Ключові слова: новела, потік свідомості, метафора, синестезія, символ.

Вступ

Талановитий майстер художнього слова Улас Самчук відомий широкому колу поціновувачів українського письменства передусім як блискучий творець великих прозових форм. Його повісті, романи й епопеї давно визнані зразками і здобутками національної літератури, відомими в усьому світі. Водночас мала проза письменника здебільшого залишається поза увагою читачів та дослідників. Хоча саме в ній містяться новаторські знахідки митця, експерименти на змістовому і формальному рівнях, залучення різностильових елементів. Тому цикли «Месники» (публіцистичні оповідання) та «Віднайдений рай» (новелістика) мають стати невід'ємним складником творчого портрета Уласа Самчука й національного культурно-історичного контексту ХХ століття.

Мета роботи – з'ясувати особливості малої прози Уласа Самчука на прикладі збірки «Віднайдений рай».

Результати дослідження

Визначальною рисою українських епічних текстів є виразна етномаркованість, націєцентричність і реалізм як стильова домінанта. Зазначене властиве творчому доробку Уласа Самчука. Проте якщо в новелістиці перші дві риси збережено, то третя ознака набуває нового вияву, поступаючись полістилізму.

Збірка «Віднайдений рай» складається з десяти новел, кожна з яких вирізняється тематичним наповненням. Однак лейтмотивом книжки виступає любов до Батьківщини, яка модифікується залежно від змістового стрижня.

У художніх текстах переважає виклад від першої особи. Поодинокі уривчасті й стислі діалоги лише зрідка переривають рефлексію наратора. Звідси,

події та персонажі відображено винятково суб'єктивно, крізь призму світосприйняття певного героя. Деякі міркування оповідачів можна допасувати до роздумів письменника. Тож іноді наратор виступає alter ego автора.

Так, у творі «Моя осінь», із виразною імпресіоністичною домінантою, презентовано епізод із життя емігрантів. Колізії розгортаються в любовному трикутнику, де жінка – планета, навколо якої обертаються двоє чоловіків-сателітів. У пристрасних стосунках відображено дихотомію людського існування, вічну дилему між тілом та душею, матеріальним і духовним. Обравши «конто», пані освічується коханому, але визнає, що фізичний комфорт перемагає сердечні порухи.

Авторська характеристика детермінована пріоритетами персонажів. Лікар К. здобуває ретельний опис одягу й аксесуарів, що підкреслює значущість статусу для особи, атрибутами якої стають «мотор», «математика», вказуючи її прагматизм, цинізм, користоловство. Навіть жінку він обирає / купує задля самоствердження. Героїню окреслено мрією, котра заворожує, полонить і знищує. Вона ерудована, зухвала, досвідчена пані, яка маніпулює людьми через страх опинитися на маргінесі соціуму. Натура оповідача проступає в його рефлексіях. Він зневажає зарозумілість, зверхність і показність свого візаві, щиро закохується в незнайомку, розчиняється у барвах та звуках природи. Цікаво, що духовний та матеріальний апологет своєрідно поєднуються в жінці, яка знає істинні чуття, однак не здатна опиратися філістерству.

Незважаючи на відмінності, є спільне для трьох героїв – це вітчизна. Варто зауважити, що Улас Самчук не вживає назви країни, але ментальність викриває ті комплекси, які заважають наратору стати вільним у вияві почуттів, лікарю – зректися маски й образи до своєї «нікчемної раси», а жінці – звільнитися від тягара минулого та бути чесною із собою (Амвона, Ріда).

Хронологічно події тривають майже три місяці, в яких представлено розмаїття осені. Аби відобразити емоції героя, письменник вдається до художнього паралелізму й антитези. Контраст допомагає реципієнту відчувати ество наратора, зануритись у вир переживань, спектр яких втілено в означеннях пори року, що можна зіставити з нором прекрасної коханої жінки: золота, дужа, гаряча, зрадлива, чудова. Зима змінює осінь і очищує оповідача від гнітючих думок. Вона дарує нові надії та відроджує сутеренну, тобто приховану, силу. Тому назва твору набуває амбівалентної семантики. З одного боку, засвідчує інтимність викладу, а з другого боку, перетворює читача у свідка і співавтора.

У словах оповідача лунають думки прозаїка, який вірить у відродження самобутньої України – «синього птаха». Двадцять шість плям на мапі можуть бути областями, а також символізувати ще одну, духовну область українців закордоном. Він підкреслює, що досягти мрії та спільної мети можливо тільки завдяки незламності земляків як на материку, так і в діаспорі, оскільки кордоцентризм українців унеможлиблює асиміляцію та знищення, примирення і підкорення, культивоване Європою: «Ми не вміли інакше жити. Ми не

вміли бути людьми. Ми не вміли кинути свою атмосферу ... у глибині душі чули силу, якусь вищу силу, що не дозволяла нам отак просто з мосту кидатися в каламутні води» [2, с. 375]. Недаремно наприкінці твору увага наратора зосереджена на мапі, де він бачить синього птаха з відбитим крилом, який одночасно уособлює оповідача і країну.

Новела «Розбита богиня» утворює з попередньою художню діалогію в аспекті людських стосунків, адже також йдеться про любовний трикутник.

Оповідач постає наче двійником героя «Моя осінь». Він закохується у красуню-землячку Ліду. Та насправді виявляється, що це почуття не до реальної жінки, а до плеканого в уяві образу. Виразні інтертекстуальні акценти – Пігмаліон, який створює свою Галатею, біблійні алюзії («Пісня над Піснями» Соломона), петраркізм, – спонукають реципієнта поміркувати про межу справжнього та ілюзорного.

Зіставляючи дівчину-емігрантку зі своєю Батьківщиною-Україною, герої вдається до сакралізації образів. Наратор порівнює зовнішність Ліди з флорою вітчизни. Захищаючи та вивищуючи землячку-кохану, він, у такий спосіб, підтримує духовний зв'язок із рідною землею, котра відображається в недоторканості й цнотливості стосунків. Кохання та любов складають його світ, а метою буття стає «різьба кольося» у «власному серці».

До речі, наприкінці твору Ліда з богині перетворюється на «каліку». Імовірно, це асоціація з ошуканою та зневаженою країною, що звучало в символіці представників «Празької школи».

Зустріч із Лідою виступає причиною роздвоєння душі героя. Чоловік жадає цієї жінки, хоча звіряється, що не гідний її. Натомість артист плекає мармурову богиню, захоплюється нею та має право творця бути поруч. Мистецькі пориви проявляються в розкішних імпресіоністичних описах природи, де використовується персоніфікація та залучається художній паралелізм у метафоричному відображенні внутрішнього стану персонажа (душа вагітніє, вітри патлають кучері садів, горить виноград, синьоока осінь тощо). Невипадково, розкриття ества відбувається винятково у горах, коли сам на сам з Усесвітом. Водночас вкраплення у гармонію людського складника виказує його мізерність і миттєвість на відміну від вічності й величі природи. Гриць Чорний, актор провінційного театру, який, граючи роль джентльмена, виявляється бабієм і хамом, здатним принизити й вдарити жінку. Ліда з «богині саду, сонячного проміння і молодості» перетворюється на «вилинялу» жертву ловеласа, котра не зрозуміла та відкинула справжнє почуття, що ґрунтується на повазі й довірі. А в рефлексіях героя самохарактеристика сягає граничних позицій: від розчарування, визнання власної слабкості, недолугості до відродження чоловіка, здатного змінювати й творити насамперед своє життя.

Розчарування в коханій дівчині, відчуття втрати (менше тепла з її боку) та душевного болю на фізіологічному рівні, зумовлює трансформацію героя. Він змінює ставлення до свого творіння, усвідомивши помилковість переконання у можливості досконало пізнати сутність іншої людини. Вибір Ліди за-

свідчив її пріоритети, зокрема у стосунках. Вона ображається на уникнення поцілунку й продовження духовного спілкування, проте покірно приймає насилля, добровільно стаючи «жебракoм і калікою» після показної пристрасті танго.

Горда розбита богиня залишається лише спомином осені для наратора, який спромігся позбутися маніпуляцій т.зв. друга Гриця. Він долає роздвоєння, поєднавши світосприйняття артиста і відродження гідного чоловіка в одній особі завдяки самопізнанню та вдосконаленню.

Кохання та химерність стосунків стає змістовим стрижнем новели «Образа». Влад і Даду поєднані долею емігрантів. Дівчина прагне зблизитись із чоловіком, відшукуючи найдрібніші збіги у минулому, намагається долучитися до спільного комунікативного простору. Та чоловік сприймає свою знайому тимчасовим супутником, почуття якого неважливі. Він розбиває мрії та надії героїні, висміявши її подарунок – оголену жінку порівнює з повією. (До речі, можна згадати образ України в поезії Є. Маланюка «Діва-обида»).

Проте вчинок Влада письменник детермінує рефлексіями чоловіка. Зустрічі пари відбуваються у кав'ярні. Сальонова музика, галас і п'яні обличчя дисонують зі справжніми порухами серця, оскільки публічність не сприяє інтимності почуттів. Для героя місце виступає схованкою, котра допомагає уникати відвертих розмов та давати обіцянки. Дада розуміє невідповідність флірту й щирості, запрошуючи чоловіка додому. Вона хоче емоційного та чуттєвого відгуку, спровокувати на відповідну дію чи принаймні зізнання, однак наштотується на зневагу і несприйняття.

Дівчина лишається тлом, актуальним на даному етапі, для роздумів оповідача, котрого поглинає ностальгія та депресія, що проявляється у постійному зіставленні образів минулого, внутрішніх, і сучасного, зовнішня рецепція. Так, «милий, смердючий дим» кав'ярні перегукується з рідними приготуваннями до Різдвяної вечері, а виконання недолугих пісеньок перериває небо, співаючи «Осанну» замість «Сюзанни». В роздумах оповідача наявні й архетипні згадки щодо степу як основи формування менталітету, котрий творить «людину-бога, а не людину-хробака» [2, 397]. Він хапається за кожну деталь у теперішньому, щоб хоча би в уяві наблизитись до Батьківщини, забрати частину її болю. Чоловік свідомий обов'язку зберегти національний стрижень, аби «бути таки людиною».

Варто зауважити, що зіставлення минуле і сучасне в проекції Україна – Європа перебуває у взаємозв'язку з антиномією «природа – цивілізація», що увиразнюється та посилюється протистоянням «духовне – матеріальне». Наратор зазначає про втрату істинних цінностей, досі культивованих його Вітчизною, через симулякри, які перетворюють життя на існування. Тобто внутрішній конфлікт героя вибудовано за допомогою протиставлення духовної України та матеріальної Європи. Для Влада поступ Заходу тотожний продажу душі, оскільки нівелюються почуття, зокрема й патріотизм як основа ідентифікації кожного індивіда. Він вірить у відродження України, зневаженої світом, бо це не пляма на мапі, а дороговказ його буття. Недаремно виникає

образ матері, недоречний у задимленому залі рафінованої публіки. «Мужичка» не може забезпечити матеріальний добробут, але вона дає набагато більше – морально-етичні принципи, які виступають підґрунтям цілісної гідної особистості. Дитина всотує з материнським молоком дух своєї землі. Надані степом воля та свобода не тотожні вседозволеності й розпусті. Тому герой не сприйняв дівочого виклику. Він має інший образ жінки, знаний змалку та, як і в попередньому творі, почасти тотожний Україні.

Отже, суцільна асиміляція, на думку автора й персонажа, стає потужним чинником деградації людини, котра позбувається етногенетичної пам'яті. Звідси, аби захистити власне єство, особа повинна зберегти іманентну сутність, в якій національний складник є пріоритетним.

Кохання до жінки та любов до Батьківщини складають лейтмотив новели «Собака у вікні». Якщо Владу дим у кав'ярні нагадав Різдвяні клопоти вдома, то Андрій вбачає у смороді в кімнатці під дахом рідну оселю. Відтворюючи спогади героя, письменник вдається до градації: миші – комора – хата – село – Україна. Болгарин Йорданов є тільки уявним співрозмовником, радше слухачем сповіді чоловіка, до якої долучаються автор і читач. Водночас він виступає опонентом товариша, оскільки наполягає на смиренності й подяці за їх визнання людьми європейцями. У такий спосіб Улас Самчук підкреслює наявність комплексу меншовартості в усіх колоніальних народів, але словами свого героя наголошує на рівноправності, «аристократизмі духу» й обов'язку індивіда реалізувати поступ від особи до особистості.

Залучаючи екскурси у сповідь персонажа, прозаїк використовує сюрреалістичні видива, котрі охоплюють і поглинають героя. Чоловік пригадує Ярину – дівчину, образ якої модифікується від рожі до місяця, що вивищується над степом, та України. Він має надчуттєву душу, коли музика розриває серце, вроджену гідність, яка відкидає продажну жінку й не сприймає зверхніх поблажок. Тому Андрій визнає марево єдиною реальністю («Там був не сон»), а сучасне визначає ілюзією та маренням.

Назва твору амбівалентна. «Собака у вікні» – це ретроспектива, осердя споминів, де пес Дунай – охоронець коханої, відтак, душі героя, вікно символізує часопросторову межу, яку Андрій здатний перейти лише уві сні.

Представляючи долі емігрантів, письменник відображує їхнє становище в нових умовах крізь призму внутрішнього світосприйняття. Проте іноді він вдається до яскравих сюжетних колізій, аби увиразнити характер.

У творі «Сильвестр» йдеться про святкування Нового року різними верствами населення, де розкривається амбівалентність життя у відмінних часопросторових площинах: «... тут ось, тут, топлять залізо, що тут вичерпують всі сили землі, що тут людська праця й розум координують свої досягнення; що є стільки багатства, що й нужди, стільки розкошів, що і страждань, стільки музики, що тут є ридання» [2, с. 415].

Українці, які втекли через більшовицькі переслідування, змушені закордоном працювати чорноробами, витримувати нелюдські навантаження, ризикувати життям. Троє мешканців кімнатки (Грок, Люмпельський, Крав-

ченко) святкують, а радше звично проводжають день п'янкою в кабаку, що закінчується вбивством поліція, гонитвою, чиймось арештом, сховком. Стрімкий розвиток подій, які відбуваються протягом декількох нічних годин, переривають діалогічні вкраплення із загиблим полтавчанином, які утворюють своєрідне художнє обрамлення з прикінцевими роздумами Кравченка. Крик розпачу земляка, єдине бажанням якого жити і бути похованим в Україні, трансформується у виклик героя світові. Він ставить риторичне питання про походження сировини, котру переробляють в Європі. Адже його багата країна досі не спромоглася посісти належне місце на міжнародній мапі, зазнає постійної окупації різних народів і задовольняється становищем жебрака.

Вибудовуючи дисонанс у відбутті святочних перипетій, Улас Самчук використовує експресіоністичні елементи. Він презентує роздвоєння людини на тваринну (аби вижити) і власне людську сутність (батьківщина у серці, щоб не втратити себе), порушує проблему тотальної дегуманізації, оголює болючі рани своєї нації, які увиразнюються в різьчому контрасті з різною контамінацією однієї барви: «зсинілого язика роздушеного земляка» і образ-спомин волошок на тлі небесної блакиті.

Отже, Улас Самчук представляє образи українців-емігрантів, які перебувають одночасно в кількох вимірах буття – особистому, національному і загальнолюдському. Часто подібний зміщений хронотоп зумовлює роздвоєння людини, котра має обрати: бути чи здаватися. Іноді складна дилема вирішується несподіваним фіналом, як, наприклад, у творі «Авс-фін».

Постать українського вченого, який емігрував до центру «гнилої Європи», контрастує з образами студентської молоді. Чоловік чимало розмірковує над своєю роллю в захисті Батьківщини, прагне струснути байдуку європейську цивілізацію, виступаючи на зібраннях, розповідаючи про етноцид. Але його поривам заважає відкидання здобутків і знань сучасної генерації, він агресивно відкидає будь-яку критику чи зауваження, слухає тільки себе й не чує нікого; досі живе минулим, «спогадами-сфінксами». Професор дорікає чужині за бездушність і жорстокість, називає європейців «вузловатою расою», однак зізнається у власному безсиллі та безпорадності: «Він не помилявся... Не він помилявся...» [2, с. 457]. Тобто пристрасть, шал, вир емоцій, які варто реалізувати, залишилися всередині. Сублимація на папері виявилася недостатньою, щоб угамувати душевний біль. Духовний суїцид зумовлює фізичну смерть.

У цьому аспекті висвітлено символічність назви новели. Помічений професором напис на трамваї «авс-фін» стає для нього чи не найважливішою загадкою, котру він із ученою виваженістю прагне розгадати. Однак насправді таємниця виявляється звичайною вказівкою «виходити – входить», зрозумілою навіть дитині. Показуючи, як дріб'язок заповнив увагу і постав метою буття чоловіка, Улас Самчук викриває драму національної еліти, котра не здатна обрати пріоритети, згуртуватися навколо них, відкритися світу і відкрити світ.

Доречно зазначити, що прозаїк залучає не лише образи земляків. Тему байдужості соціуму та зневаги до маленької людини письменник студіює у новелі «На двірці». Твір – суцільна авторефлексія, в якій представлено таїни творчої лабораторії: «Люблю дверець. Люблю його рух, ритм, неспокій ... там слухаю, вичікую, сподіваюся» [2, 380]. Митець гармонізує світ природи і світ людини як паритетні складники Всесвіту. В описах домінують імпресіоністичні тенденції, в яких, однак, проступає провіщення, коли купи квітів уподібнюються до застиглої крові на землі.

Наратор прискіпливо вивчає перехожих гамірного європейського міста. Він зауважує зверхність людських істот, що виявляється в гонитві голубів, покорі цуцика тощо. Але подібне ставлення переймає громада, в якій «тяжкі задки» зневажають тих, хто перебуває на маргінесі життя.

Оповідач вдається до екскурсу, що посилює відмінність між різними локусами. «Тихий спогад краси» про вітчизну, акцентуація недоторканності природи протиставляється рутинній біганині «машинованих» людей. Відповідно до актуалізації певного враження змінюється самоозначення оповідача – «Я Велзевул», «Я жебрак», «Я вічність».

У натопі наратор вирізняє молодого огрядного чоловіка, зауважує хвилювання і поєднання смутку й глибини в очах. Та незабаром він стає свідком трагедії випадкового стрічного, котрий вдається до самогубства. Єдиною вказівкою на причину суїциду є знищений лист, мимовільно прочитаний оповідачем, який складався лише зі звертання до коханої Грети, а в газетній замітці наступного дня констатували, що загиблий був працівником транспортної компанії, під колесами автобуса якої загинув. Тож утілений у фіксації миттєвих вражень імпресіоністичний спектр поступається нотуванню виражень. Миську ідилію руйнує какофонія звуків, барв, запахів, яким огорнута смерть. Експресіоністичні тенденції стають визначальними.

Невипадково Улас Самчук позбавляє загиблого імені, адже в газеті йдеться про «Ігрек Зет». У такий спосіб він підкреслює проблему нівеляції життя і знецінення людських стосунків.

Європеїзація у значенні пріоритету матеріального над духовним, що зумовлює деградацію індивіда, здатна знищити морально-етичні підвалини, які формують особу. Прозаїк дослідив це питання у творі «Віднайдений рай».

Оповідач розказує історію зустрічі з колишнім побратимом. Випробувана перипетіями війни дружба має відродитися наново. Та юрист Семен Плужник вже встиг переродитися. Характеризуючи чоловіка, наратор наголошує на деталях, які визначають сьогочасну подобу товариша. Він помічає огрядну пані, великого собаку, комфортний будиночок із пристойними меблями, дерев'яні стелажі з муляжами замість книжок, але все вкладає в означення «кам'янотверді», «брудносірі» й «червонопики». Тобто інтер'єр і тварина зливаються з господарями в один філістерський колаж, сповнений настроєм «благоденствія, ситости». Мешканці дотримуються винятково шлункової філософії, найбільший страх викликає нестача грошей, а дітей визначають надмірною розкішшю. Вони не усвідомлюють, що стали живими мертвяками, оскільки не мають ідеалів, мрій, мети буття. Герой тікає від затишного склепу, розуміючи марність відродження душі.

Назва твору – «Віднайдений рай» – полісемантична. Її можна трактувати місцем переселення загиблих побратимів оповідача, ідеалістичним осередком товариства, де поєднано любов, серце і смерть. Варто звернути увагу на тлумачення відповідно до стану персонажів. Для Семена «раєм» стає статус, грошовитий фах, матеріальний добробут, а для наратора – звістка про друга, якого вважав мертвим, та мирне життя, в якому лишився вірним собі.

Міщанське існування представлено й у новелі «Останній могікан», в якій Улас Самчук вдається до сатири (вбачаємо альянс на твір «Пан Халявський» Г. Квітки-Основ'яненка). Він зображує останні години життя Ігоря Михайловича, котрий не може примиритися з ліквідацією панства і намагається довести розумові переваги «еліти» над плебсом у письменстві. Консерватизм та агресія до нововведень і проявів рівноправності, що представлено у футбольній грі, призводять до нападу. Натуралістичні елементи домінують у викладі. Письменник відверто називає, окреслює внутрішній зміст подібних людей – «багно». Смерть поміщика, який наче передбачав фінал у своєму незакінченому творі, набуває трагікомічного вияву. Перелякані слуги й родичі (брат і матір) намагаються допомогти, але не відчують жалю. Із образом пана контрастує постать селянина Панас. Він зневажає лайку, що «липне до лиця», зверхність і лицемірство недолугого писаки, не розуміє ненависть Ігоря Михайловича до природи, яка наснажує, надихає, обдаровує. Тож прозаїк актуалізує поняття «аристократизм духу», коли внутрішня сутність є справжнім показником рівня розвитку людини.

Осібне місце у збірці посідає твір «По-справедливому», в якому презентована історія маленького месника. Пилип хоче сплатити кошти, пропиті батьком, і потім повісити шинкаря, котрий ошукує людей. Та хлопчика вбиває кулеметник-окупант.

У зверненні дитини до українських вояків утілено голос України, адже малий дорікає чоловікам за те, що доки вони «топчуть» чужі землі, свою дають нищити окупантам. Його бравада зумовлена тільки бажанням якомога швидше відновити правду принаймні на малій Батьківщині. «Жорстоке, маленьке серце» виступає символом загону, а риторичне питання – імперативом.

Варто зауважити, що протягом розповіді змінюється темпоритм. Спочатку події розгортаються жваво (знахідка Пилипа в сні, звикання до партизанського побуту, вправи зі зброєю тощо). Натомість останні миті життя хлопчика нагадують сповільнену зйомку. Письменник почергово представляє думки й чуття двох центральних у цьому епізоді персонажів – кулеметника і вершника, чоловіка й дитину, вбивцю та вбитого.

Двобій окреслено в екзистенційному вимірі. Зіштовхуються чуттєві домінанти, які визначають єство персонажів. Лють і кривда збурюють Пилипа, котрий бачить лише перемогу, заради якої ладен віддати життя. Страх смерті й інстинкт самозбереження керують кулеметником, який не розрізняє куди та в кого стріляє. В цих образах письменник відобразив амбівалентність війни. Ті, хто захищає рідну землю, готові жертвувати усім задля спільної ме-

ти. Натомість завойовники є групою найманців, де кожний сам за себе. Крім того, наявна паралель із духовною єдністю, оскільки українці материкової та діаспорної України повинні разом боронити велич держави, незалежність країни і самобутність нації.

Висновки

Отже, у збірці «Віднайдений рай» представлено новаторські знахідки Уласа Самчука, що засвідчують поступ ідіостилю митця. Відома дослідниця творчості письменника Ірина Руснак слушно зауважує про експліцитний «віднайдений» та імпліцитний «втрачений» рай, що висвітлено в антиномії «чужина – вітчизна». Однак інтимізація викладу й автобіографічна нарація спонукають розширити вказані поняття, долучивши онтологічний вияв. Адже словом «рай» у новелістиці прозаїка можна окреслити низку феноменів людського буття, котрі постають лакмусом для індивіда, показниками його вибору маски чи обличчя, свободи або рабства, філістерства чи духовності, гідності або приниження, тварного чи людського тощо.

Мала проза Уласа Самчука презентує модерністські тенденції на змістовому і формальному рівнях. Письменник залучає історичні, інтертекстуальні та інтермедіальні зрізи (Біблія, Петрарка, Маланюк, антична міфологія, Блюме, Вагнер, Бетховен), використовує імпресіоністичні, експресіоністичні, натуралістичні, сюрреалістичні та символістські елементи, аби увиразнити стан героїв, дослідити співвідношення мікро-і макрокосмосу, витворити багатозначні образи-символи. Він вдається до паралелізму й антитези, еліптичних і риторичних конструкцій, синестезії, яскравої метафоризації природи, розчиняючись в її стихії.

Прозаїк охоплює значний спектр питань, що визначають сецесійний психотип, адже особисті перипетії взаємопов'язані з громадянською позицією. Невипадково в образах українців-емігрантів помітні риси автора, в їх роздумах лунають його міркування про самоосягнення на чужині. Також він сповідається перед реципієнтом, розкриваючи таємниці творчої лабораторії – обсервація, студіювання, інсайт, художній витвір.

Письменник досліджує внутрішній світ людини, наголошує на екзистенційному виборі, зображує роздвоєння індивіда через нав'язані зовні стереотипи. Він актуалізує проблему розриву між буттям та існуванням, обличчям і маскою, сутністю й статусом.

У викладі переважають рефлексії, які вряди-годи переривають стислі діалоги. Навіть події «відбуваються» крізь призму сприйняття персонажа. У такий спосіб автор досягає правдоподібності зображення, оскільки наратор є оповідачем, іноді alter ego митця, а читач виступає безпосереднім свідком та учасником історії. Поточності свідомості властивий зміщений хронотоп, зокрема, виразно домінує ретроспектива, пов'язана із переживанням болю, часто фізичного, від втрати національного складника свого єства, несвідомих спалахів етногенетичної пам'яті.

Розкриваючи характери українців-емігрантів, письменник поєднує особистий та національний рівні, актуалізує образ України у сенситивному вимірі, презентуючи насичений асоціаціями символ.

Звідси, мала проза Уласа Самчука виступає важливим репрезентантом індивідуального стилю письменника, що засвідчує гармонійний синтез традиції та новаторства у творчому доробку майстра художнього слова.

Перелік використаних джерел

1. Руснак І. Є. «Я був повний Україною...». Художня історіософія Уласа Самчука / І. Є. Руснак. – Вінниця : ДП ДКФ, 2005. – 406 с.
2. Самчук У. Кулак: роман. Месники: оповідання. Віднайдений рай: новели / У. Самчук ; відп. ред. та упоряд.: О. Р. Баган ; науково-ідеологічний центр ім. Д. Донцова. – Дрогобич : Відродження, 2009. – 486 с.
3. Улас Самчук. Ювілейний збірник. До 90-річчя народження. – Рівне : Азалія, 1994. – 108 с.

© Т. І. Ткаченко

Modernist searches of Ulas Samchuk in the book “Rediscovered Paradise”

Tkachenko Tetiana

Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv, Doctoral Candidate of Modern Ukrainian Literature Department, PhD in Philology, Assistant Professor, Ukraine

Abstract. The article deals with the peculiarities of the small prose by Ulas Samchuk. The research investigates the role and the sense of the titles and image’s symbolism in his short stories, the formal and substantive, conceptual levels of the text’s organization. The study pays particular attention to author’s individual style.

Keywords: short story, stream of consciousness, metaphor, synesthesia, symbol.

© Т. Ткаченко

Кластерная модель организации социального партнерства в муниципальной сфере образования

Романова Оксана Владимировна

Нижнетагильский филиал Государственного автономного образовательного учреждения дополнительного профессионального образования Свердловской области «Институт развития образования», доцент кафедры управления в образовании, кандидат филологических наук, Россия

Аннотация. В данной статье рассматриваются модели образовательных кластеров, созданных на основе социального взаимодействия образовательных организаций и государственно-частного партнерства. Особое внимание уделяется способам создания такой образовательной сети, которая позволяет не только образовательным организациям получать недостающие для осуществления образовательной деятельности ресурсы и достигать определенных образовательных результатов, но и удовлетворять потребности заказчика образовательных услуг. Рассматриваются различные подходы к формированию модели образовательного кластера, основанного на партнерских отношениях.

Ключевые слова: образовательный кластер, модель, социальное партнерство, социальное взаимодействие.

Введение

Социальное партнерство – явление относительно новое в социальной практике России, которое связано с развитием демократии и которое должно стать институтом социально-экономического развития, способствующим эффективному взаимодействию различных субъектов социально-экономического развития и поиску компромиссных решений. Особенно активно данное явление развивается в сфере образования, оказывая значительное влияние не только на структуру образовательных организаций, но и на сам процесс обучения и воспитания подрастающего поколения. Наша задача – определить наиболее распространенные и эффективные модели образовательных кластеров, формирующиеся в системе российского образования, рассмотреть их структуру и основные особенности.

Близким понятием социальному партнерству является сетевое взаимодействие, которое исследователями трактуется как «способ организации образовательной деятельности учреждений исходя из интеграции и кооперации информационных, инновационных, методических, кадровых, материально-технических, финансовых ресурсов» [1, с. 5]. Дифференциация и индивидуализация образования являются предпосылкой интеграционных и кооперационных процессов, которые способствуют созданию инновационных ресурсов образовательных организаций и обеспечивают создание единой образовательной среды. Данные процессы обуславливают необходимость поиска новых подходов к управлению сферой образования, позволяющих объединить усилия и ресурсы участников образовательного процесса.

Особое место в решении вышеназванных проблем отводится государственно-частному партнерству образовательных организаций. В качестве участников партнерства выступают педагоги, обучающиеся и их родители, органы управления образованием, органы государственной власти и муниципального самоуправления, работодатели (предприятия, отраслевые ассоциации, частные партнеры), общественные организации.

В последнее время в России и ее регионах, в том числе и муниципальных образованиях, происходит осмысление значимости кластерного подхода в достижении целей развития сферы образования, который предполагает взаимовыгодность, непрерывность, сотрудничество, взаимодействие. Поэтому образовательный кластер можно также рассматривать как эффективную форму государственно-частного партнерства.

Результаты исследования

В большинстве случаев кластеры применяются для решения задач модернизации и инновационного развития образовательных организаций, их технического и технологического развития, привлечения инвестиций.

Понятие кластера в западной литературе было введено в экономическую теорию М. Портером: «Кластер – это сконцентрированные по географическому признаку группы взаимосвязанных компаний, специализированных поставщиков, поставщиков услуг, фирм в соответствующих отраслях, а также связанных с их деятельностью организаций» [8]. Российские исследователи определяют кластер как «совокупность локально сконцентрированных взаимодействий органов управления, организаций и учреждений различных форм собственности, объединенных общими интересами, отношениями сотрудничества и конкуренции, взаимодействующих в рамках единой информационно-коммуникационной среды, реализующих совместные проекты и программы, направленные на улучшение качества и доступности социально значимых услуг» [12]. Таким образом, для того чтобы быть кластером, группа соседствующих взаимосвязанных компаний и связанных с ними организаций должна действовать в определенной сфере, характеризоваться общностью деятельности и взаимодополнять друг друга.

Под образовательным кластером понимается такая система сетевого взаимодействия образовательных организаций, которая направлена на повышение качества образовательного процесса в интересах развития приоритетных социально-экономических отраслей региона и/или муниципалитета, в интересах развития молодого поколения.

Основные особенности образовательного кластера:

- участники кластера не являются потребителями конечного продукта, но консолидируют и развивают лучшие образовательные технологии, что гарантирует конечный продукт высокого уровня – такую образовательную услугу, которая бы позволила бы образовательной организации подготовить выпускника, имеющего необходимый уровень знаний, навыков для успешной социализации в современном обществе;

- субъекты социального партнерства взаимодействуют на основе добровольных многосторонних соглашений, совместно используя материально-технические и интеллектуальные ресурсы.

Основными целями такого социального партнерства можно считать:

- минимизацию затрат на разработку образовательного продукта;
- максимизацию качества образовательного продукта;
- привлечение высококвалифицированных кадров для участия в образовательном процессе;
- создание устойчивого бренда образовательных организаций и образовательного кластера в целом для всех типов потребителей образовательных услуг.

Исходя из вышесказанного, можно определить критерии эффективности социального партнерства в рамках образовательного кластера:

- наличие единой стратегии развития;
- наличие сбалансированного портфеля образовательных услуг внутри кластера;
- интеграция и согласованность образовательных программ;
- полная согласованность образовательных программ с потребностями заказчика образовательных услуг;
- наличие ориентированной на заказчика учебно-методической базы, в т. ч. учебно-методических комплексов и электронных образовательных ресурсов;
- наличие программ инновационного развития, предусматривающих вовлеченность всех уровней участников кластера;
- наличие единого информационного ресурса;
- наличие системы сетевого обмена образовательными модулями и преподавательскими ресурсами;
- наличие актуальной лабораторной, стажировочной базы и базы практик;
- высокое качество социализации, как обучающихся, так и педагогов.

Социальное партнерство в рамках образовательного кластера позволяет создать своеобразную образовательную сеть, позволяющую не только образовательным организациям получать недостающие для осуществления образовательной деятельности ресурсы и достигать определенных образовательных результатов, но и удовлетворять потребности заказчика образовательных услуг. Образовательная сеть определяется как «среда, в которой любая образовательная организация или педагог могут взаимодействовать с любым образовательным и другим учреждением или педагогом по вопросам совместной деятельности и это взаимодействие составляет содержание индивидуального образовательного развития учащегося, педагога, образовательной организации и образовательной среды в целом» [4].

Основная идея и главное преимущество социального партнерства в рамках образовательного кластера – эффективное партнерство отличных друг от друга и полезных друг другу участников, которые обладают ограни-

ченными ресурсами [3]. Именно партнерские отношения различных участников позволяют достичь необходимого эффекта за счет специфического вклада каждой организации в достижение результатов, отвечающих интересам не только участников партнерства, но и субъектов образования, сохраняя при этом свои различия.

Модель образовательного кластера, основанного на партнерских отношениях, определяется различными подходами к их формированию. Могут объединяться [1, с. 71-72]:

- образовательные организации, обладающие сходными ресурсами, но недостаточными для самостоятельной организации условий для реализации определенных образовательных задач;

- образовательные организации, имеющие ресурс (так называемые «ресурсные центры») и не имеющие его, выполняющие роль «поставщика» контингента обучающихся;

- образовательные программы и проекты, которые объединяют не только образовательные организации, но и организации, учреждения и предприятия различного типа и форм собственности.

Формирование образовательных кластеров в муниципальной сфере образования происходит на основе трех основных процессов [1, с. 75]:

1. Горизонтальной интеграции образовательных организаций одного уровня (образование сетей, филиалов).

2. Вертикальной интеграции учреждений образования разного уровня – высшего, среднего, начального профессионального образования, общеобразовательных организаций (формирование образовательных комплексов).

3. Комплексной интеграции (горизонтальной и вертикальной) – создание многоуровневых образовательных комплексов и их сетей и т. д.).

Основные стратегии образовательного кластера [10]:

- экономическая (создание сферы эффективных образовательных услуг, своевременно и качественно удовлетворяющей запросы потребителей);

- социальная (создание определенных гарантий качественной подготовки выпускников);

- маркетинговая (распространение передовых образовательных технологий, организация профориентационной работы);

- правовая (обеспечение разработки нормативно-правовой базы партнерских взаимоотношений, обеспечение субъектной позиции всех партнеров);

- педагогическая (совместное проектирование образовательной деятельности);

- обеспечение содержательной и технологической стороны государственно-частного партнерства между всеми участниками образовательного кластера.

Многообразие моделей образовательных кластеров, предлагаемых исследователями, основаны на социальном партнерстве и сетевом взаимодействии, на особенностях структуры муниципальной сферы образования и зависит от комплекса решаемых задач.

Первой моделью образовательного кластера, основанного на кооперации, являются объединения образовательных организаций одного уровня, являющихся равноправными партнерами. Их появление обусловлено наличием у участников общих проблем, возможностью взаимного наращивания потенциала друг друга, ограниченностью ресурсов. Такая полифункциональная система способна предоставить широкий спектр качественных образовательных услуг на основе сетевого взаимодействия образовательных организаций, используя при этом различные модели, учитывающие конкурентные преимущества, цели и условия развития образовательных систем. Данная модель (созданная ассоциация, некоммерческая организация) позволяет образовательным организациям создавать и реализовывать общую образовательную программу, объединившую уникальные программы каждого из партнеров.

Другая модель предполагает наличие ведущей образовательной организации с сетью образовательных организаций-спутников, объединенных по определенному приоритетному направлению образовательной деятельности. Создание такой модели обеспечивает высококачественное образование за счет концентрации учебно-методических, материально-технических, финансовых, кадровых и управленческих ресурсов. Ведущая организация может выступать в качестве методического и ресурсного центра для всех образовательных организаций-спутников.

Третья модель предусматривает создание образовательных центров с единым образовательным пространством. В ее рамках может быть организовано взаимодействие общеобразовательных школ, учреждений начального, среднего и высшего профессионального образования, промышленных предприятий региона. Она имеет большую разветвленную сеть, которая позволяет реализовать интегрированные образовательные программы предпрофильной подготовки и профильного обучения, программы подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров и т. д.

Четвертой моделью выступает образовательный кластер, ориентированный на производство и потребление практико-ориентированных образовательных услуг. Данный кластерный тип социального партнерства – производственно-образовательный – будет характеризоваться тем, что образовательные организации становятся «неюридической» частью предприятий и оказывают образовательные услуги, ориентированные на участников кластера, объединенных партнерскими отношениями. Предпосылками формирования производственно-образовательного кластера, как правило, является наличие на территории муниципалитета крупного отраслевого предприятия, ассоциаций работодателей, опыта социального партнерства с предприятиями.

Пятая модель – социокультурный образовательный комплекс, представляющий собой интеграцию общеобразовательных школ, учреждений начального и среднего профессионального образования, учреждений дополнительного образования.

Такая модель наиболее востребована в небольших муниципальных образованиях, в которых данный комплекс становится не только образовательным, но и культурным и социальным центром.

Шестая модель – территориально-межотраслевая – направлена на то, чтобы увеличить ресурсный потенциал за счет выхода за границы отраслевого управления, привлечения совокупных ресурсов муниципалитета. Данная модель предполагает выделение «отраслевых» направлений – профессионального образования, общего образования, дошкольного образования, объединенных в цепочку непрерывного образования детей и подростков. Особое положение в территориально-межотраслевой модели занимает семья, которая совместно с ребенком проходит все этапы его обучения и воспитания вплоть до уровня профессионального образования (Пуденко 2014: 41). Кроме того, появляются новые формы привлечения родителей (законных представителей) обучающихся и воспитанников к управлению образовательной организацией, к ее развитию. При этом партнерские отношения с семьей в образовательном кластере могут осуществляться через организационно оформленные структуры (общественные объединения родителей, общественные советы, создаваемые по инициативе органов управления).

Седьмая модель – информационно-ресурсная – предполагает создание на базе образовательных организаций центров, в которых сконцентрировано современное техническое оборудование, в том числе дорогостоящее, для обслуживания всей образовательной сети. Целью создания и деятельности информационно-ресурсного кластера является повышение качества подготовки педагогических кадров, оказание методической помощи педагогам, удовлетворение кадровых потребностей работодателей, образовательных и профессиональных запросов молодежи, обеспечение доступа педагогической общественности и обучающихся к научно-методическим, материально-техническим, информационным, социо-психологическим ресурсам.

Восьмая модель предполагает создание социально-педагогического кластера, основанного на взаимодействии ведущих педагогов образовательных организаций и учреждений профессионального образования, научной педагогической общественности по вопросам разработки, апробации, внедрения интегративных учебных планов, развитие профессиональных компетенций педагогов, создание нового образовательного пространства для обучающихся, разработка и создание нового образовательного продукта – образовательных услуг, который позволит интегрировать выпускников школ в иную образовательную среду, тем самым получить новые образовательные эффекты. Достигаются качественно новые образовательные результаты для всех субъектов образования: меняются инновационные процессы внутри всех образовательных организаций, расположенных на территории муниципалитета. Педагогические системы образовательных организаций интегрируются и влияют на изменение всех систем.

Рассмотрим модель образовательного кластера «Инженерная школа», основанного на сетевом взаимодействии образовательных организаций города Нижнего Тагила с целью повышения качества образовательных услуг в интересах развития промышленного города (рис. 1).

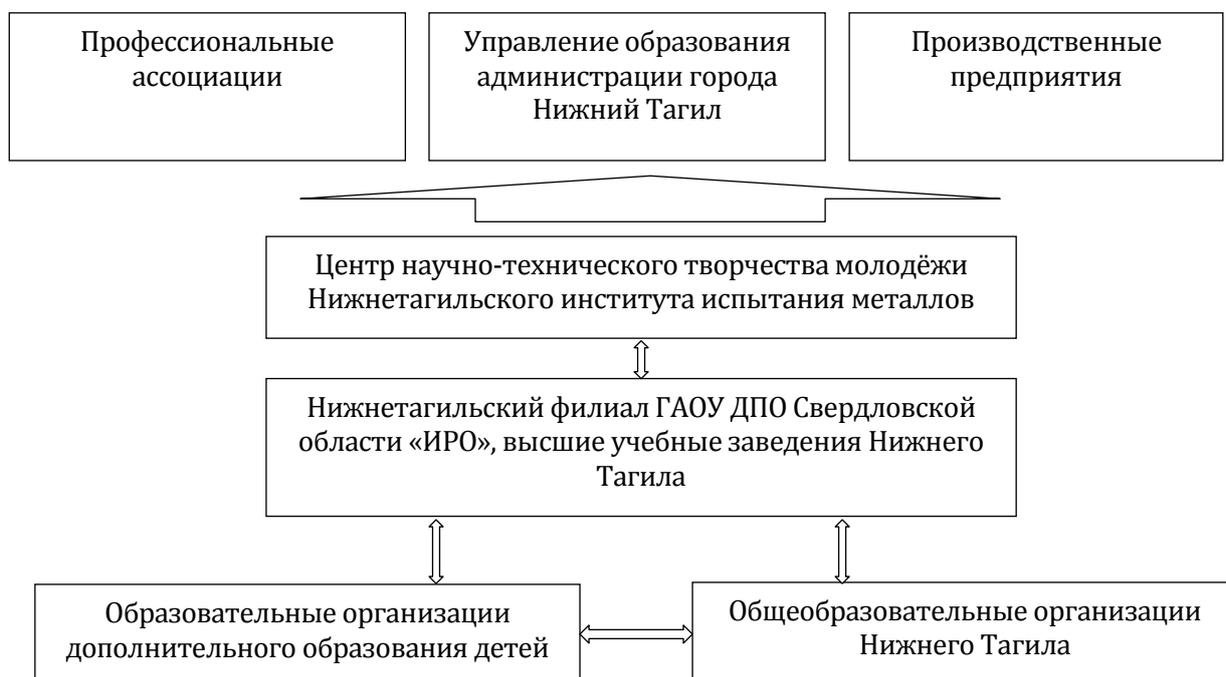

Рисунок 1 – Модель образовательного кластера «Инженерная школа»

Участники данного кластера не являются потребителями конечного продукта, но они консолидируют и развивают лучшие образовательные технологии, что гарантирует подготовку такого выпускника, который легко адаптируется в социальной среде и будет востребован. Субъекты социального партнерства взаимодействуют на основе добровольных многосторонних соглашений, совместно используя материально-технические и интеллектуальные ресурсы. Главная цель такого социального партнерства – минимизировать затраты на разработку образовательного продукта, максимизировать качество образовательных услуг, привлечь высококвалифицированные преподавательские кадры для участия в образовательном процессе, создать устойчивый имидж образовательного кластера для потребителей.

Политика образовательного кластера «Инженерная школа» направлена на качество и востребованность предлагаемых образовательных услуг и основывается на согласованности естественнонаучных образовательных программ, использовании инновационных технологий и методик в обучении, адаптированности данных программ для учащихся с разными возможностями, открытости и массовости. Таким образом, интеграция социальных партнеров внутри образовательного кластера позволяет не только использовать единую стратегию развития «Инженерной школы», создать единое информационное пространство, стажировочные базы, выработать единую программу инновационного развития, но и создать единую систему управления качеством предпрофессионального образования школьников.

Следующий вид образовательного кластера, востребованного в промышленном регионе, – производственно-образовательный кластер «Школа – техникум – предприятие», созданный и действующий в рамках Программы реализации предпрофильного и профильного обучения по подготовке рабочих и специалистов для структурных подразделений Нижнетагильского региона обслуживания Свердловской железной дороги – ОАО «РЖД» (рис. 2).

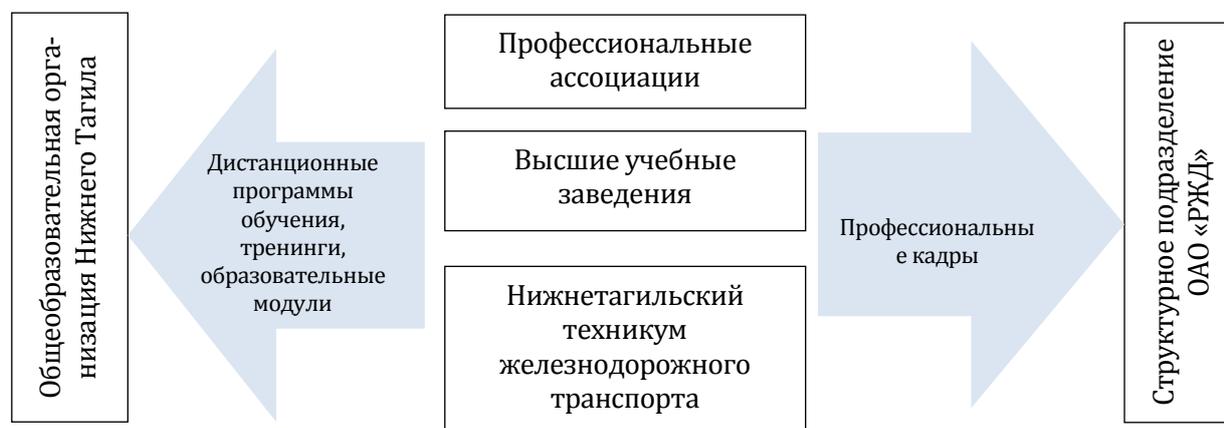

Рисунок 2 – Модель производственно-образовательного кластера «Школа – техникум – предприятие»

Данный кластер ориентирован на производство и потребление практико-ориентированного образовательного продукта. Его особенность заключается в том, что общеобразовательная организация становится неюридической частью производственного предприятия и формирует у обучающихся профессиональную направленность в соответствии с их склонностями и способностями, консолидируя при этом усилия всех участников образовательной цепочки.

Данная модель позволяет оптимизировать затраты на реализацию практико-ориентированных образовательных программ, ориентировать выпускников на определенную производственную отрасль, как заказчика образовательного продукта в рамках кластера, привлечь в образовательный процесс производственные кадры, создать бренд отрасли как системы с высоким качеством труда и социальной платформой.

В основе взаимодействия субъектов всех представленных моделей лежат следующие принципы [7, с. 95]:

- принцип результативности, предполагающий четкое определение целей и задач каждого субъекта, нацеливание на конечный результат, выражающийся в создании образовательно-продуктивной среды для самоопределения обучающихся, развития их творческого потенциала;
- принцип синергетичности, в основе которого лежит консолидация материальных и нематериальных ресурсов (идеи, образовательные продукты, кадры, материально-техническое оснащение);
- принцип системности и персональной ответственности каждого субъекта модели.

Во всех моделях кластер выступает как «организационная форма структур, создаваемых для совместного, реализуемого на основе механизмов социального партнерства, использования научного, образовательного, производственного, ресурсного, инфраструктурного, кадрового потенциала, привлечения административного ресурса для управления качеством образования, достижения сбалансированности «спроса и предложения» [1, с. 74-75].

Как видим, образовательный кластер позволяет создать такую систему обучения, которая основана на развитии горизонтальных, вертикальных и интеграционных связей между образовательными организациями и направлена на получение взаимной выгоды: совместное использование ресурсов, распространение педагогических новаций, современных технологий, создание новых образовательных продуктов. Как отмечает Т. В. Абанкина [11, с. 14], такая образовательная сеть «расширяет возможности реализации общей образовательной программы для учащихся, объединения ресурсов..., а также индивидуальных образовательных программ».

Типичные этапы формирования образовательных кластеров представлены в работах С. Р. Древинг [2], Ю. Г. Лавриковой [5], Т. В. Миролюбовой [6]:

1. Выявление и обоснование стратегических инициатив в сфере образования, приоритетных для развития территории, на базе которых следует создать кластер.

2. Прогнозирование целевой (образовательной), социальной, экономической (коммерческой и бюджетной) эффективности кластера с учетом государственных, муниципальных и частных инвестиций и всех видов эффекта (в территориальном и отраслевом аспектах).

3. Определение перечня участников кластера с определением их роли и функций по достижению конечных целевых результатов.

4. Проектирование форм совместной деятельности.

5. Проектирование структуры управления кластером на основе сочетания коллегиальных форм принятия решений по ключевым параметрам совместной деятельности и целевым индикаторам с многообразием децентрализованных форм сетевых горизонтальных взаимодействий.

6. Разработка и утверждение на уровне местной власти необходимой нормативной правовой базы, регулирующей взаимодействия в рамках кластера и стимулирующей его участников. Проектирование и реализация институциональной поддержки.

7. Создание информационного пространства, обеспечивающего широкую общественную поддержку и благоприятный климат для инноваций.

Выводы

Как видим, преимущества образовательных кластеров очевидны. Они объединяют усилия заинтересованных сторон и возможности личностного и профессионального развития участников. В отличие от традиционной системы кластерная модель позволяет:

- обеспечить развитие сферы образования по таким направлениям, как подготовка квалифицированных кадров;
- развитие новых знаний и технологий, создание системы ресурсно-информационной поддержки;
- управление инновационной деятельностью образовательных организаций;
- инвестирование социально значимых проектов; продвижение на образовательный рынок объектов интеллектуальной собственности.

Все это позволяет сделать вывод о целесообразности и необходимости формирования образовательных кластеров как моделей многоуровневого и непрерывного образования, направленного на установление единого образовательного пространства.

Перечень использованных источников

1. Ананьина Ю. В. Образовательная среда: развитие образовательной среды среднего профессионального образования в условиях сетевой кластерной интеграции / Ю. В. Ананьина, В. И. Блинов, И. С. Сергеев ; под общ. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Блинова. – Москва : Аванглион-принт, 2012. – 152 с.
2. Древинг С. Р. Кластерная концепция устойчивого развития экономики / С. Р. Древинг. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2009. – 217 с.
3. Жуковицкая Н. Н. Модели сетевого взаимодействия образовательных учреждений в региональной образовательной системе [Электронный ресурс] / Н. Н. Жуковицкая // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – 2008. – № 73-1. – С. 205-209.
4. Зубарева Т. А. Эффективность модели сетевого открытого взаимодействия образовательных учреждений как ресурс инновационного развития / Т. А. Зубарева // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 5 (17). – С. 178-184.
5. Лаврикова Ю. Г. Кластеры: стратегия формирования и развития в экономическом пространстве региона / Ю. Г. Лаврикова. – Екатеринбург : Институт экономики УрО РАН, 2008. – 232 с.
6. Миролюбова Т. В. Кластеры в региональной экономике / Т. В. Миролюбова // Экономика и управление собственностью. – 2007. – № 4. – С. 29-35.
7. Педан В. А. Психолого-педагогическое сопровождение профессионального самоопределения обучающихся в рамках модели сетевого взаимодействия / В. А. Педан // Человек и образование. – 2013. – № 2 (35). – С. 94-98.
8. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. О. Л. Пелявского и др. – Москва : Вильямс, 2005. – 608 с.
9. Пуденко Т. И. Образовательные кластеры как модель управления развитием образования на муниципальном уровне, повышающая доступность качественных образовательных услуг / Т. И. Пуденко // Управление образованием: теория и практика. – 2014. – № 3. – С. 33-45.

10. Семенова О. А. Образовательный кластер «образование – технологии – производство» как форма государственно-частного партнерства учреждения среднего профессионального образования и работодателя [Электронный ресурс] / О. А. Семенова // Московский государственный техникум технологий и права. – Режим доступа: <http://goo.gl/7co2ou>. – По состоянию на 19.02.2016. – Загл. с экрана.

11. Сетевое взаимодействие образовательных учреждений начального и среднего профессионального образования в контексте ресурсной интеграции / Т. В. Абанкина [и др.]. – Москва : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2010. – 58 с.

12. Шаповал Ж. А. Проблемы адаптации системы управления социальной сферой региона к применению кластерной технологии [Электронный ресурс] / Ж. А. Шаповал // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5. – Режим доступа: <http://goo.gl/xc80Yq>. – Загл. с экрана.

© О. В. Романова

Cluster model of social partnership in municipal education

Romanova Oksana

*Nizhny Tagil branch State Autonomous Educational Institution Additional Professional Education
«Institute of education development», Associate Professor of Department of Management in
Education, PhD in Pedagogic Science, Russia*

Abstract. This article discusses the model of educational clusters that are based on social interaction between educational institutions and public-private partnerships. Particular attention is paid to methods of creating such educational network, which allows not only to educational organizations to obtain the missing for the implementation of educational activities and resources to achieve certain educational outcomes, but also to meet the needs of customers of educational services. Different approaches to the formation of a model educational cluster, based on partnerships.

Keywords: educational cluster model, social partnership, social interaction.

© О. Романова

Опыт применения производственно-ориентированной технологии обучения при подготовке специалистов по направлению «Стандартизация и метрология»

Логанина Валентина Ивановна

*Пензенский государственный университет архитектуры и строительства,
заведующая кафедрой управления качеством и технологии строительного производства,
доктор технических наук, профессор, Россия*

Карпова Ольга Викторовна

*Пензенский государственный университет архитектуры и строительства,
доцент кафедры управления качеством и технологии строительного производства,
кандидат технических наук, доцент, Россия*

Аннотация. В статье приведена информация об опыте использования производственно-ориентированной технологии при подготовке специалистов и преимущества его использования в учебном процессе. Детально описана процедура реализации образовательной технологии, ее преимущества и особенности применения.

Ключевые слова: форма обучения, функция педагога, конкурентоспособность специалиста.

Введение

В обществе существует объективная потребность в инновационной деятельности, в продвижении на рынок конкурентоспособных продуктов и в развитии новых рынков. В связи с этим необходима комплексная подготовка специалистов в области управления качеством, инновационной инженерной деятельности за счет соответствующего содержания методов и технологии обучения.

На наш взгляд, значительная роль в реализации подготовки конкурентоспособного специалиста принадлежит применению производственно-ориентированной технологии обучения [1-6]. Технологию профессионально-ориентированного обучения можно рассматривать как модель совместной деятельности преподавателя и обучающихся по проектированию, организации и проведению учебного процесса профессионально-ориентированной направленности с обеспечением условий для обучающего (преподавателя). Данная технология гарантирует достижение поставленных целей профессиональной подготовки будущего специалиста. Основой технологии обучения служит оперативная обратная связь, которая пронизывает весь учебный процесс, определяя характер педагогических воздействий на учащегося.

Обучение студентов основам методологии и опыту научно-технического творчества должно быть обусловлено не только характером их будущей работы, но и требованиями, предъявляемыми к будущим специали-

стам в условиях, происходящих в стране глубоких социально-экономических преобразований. К ним можно отнести: высокий уровень умений реализовать свои интеллектуальные возможности, использовать весь свой творческий потенциал для проявления инициативы и предприимчивости; необходимость непрерывного повышения уровня научно-технических знаний; решение задач в условиях жестких механизмов рыночной экономики. В рамках профессиональной деятельности научное и техническое творчество становится эффективным средством формирования конкурентоспособности будущего специалиста.

Применение производственно-ориентированной технологии предполагает перемещение акцента с процесса преподавания на процесс учения самих студентов, освоения ими опыта самообразования под руководством преподавателя на основе увеличения внеаудиторной самостоятельной работы за счет сокращения аудиторной.

Производственно-ориентированное обучение является формой организации обучения на производстве со взаимной выгодой для работодателя и студента, призванной решать следующие задачи:

- закрепить и углубить теоретические знания, необходимые для работы в условиях современного производства, как в качестве специалиста, так и руководителя первичного трудового коллектива;
- сформировать навыки практической реализации теоретических знаний в вопросах управления производственными процессами и трудовыми коллективами;
- обеспечить использование специалиста на производстве в соответствии с его деловыми и личностными качествами и потребностями предприятия.

Принципами организации практико-ориентированного обучения являются: мотивационное обеспечение учебного процесса; связь обучения с практикой; сознательность и активность студентов в обучении.

Таким образом, в рамках практико-ориентированного обучения специальных дисциплин развивается внутренняя мотивация учения, так как появляется возможность свободного выбора способов решения обсуждаемой проблемы, студенты ощущают собственную компетентность.

В системе практико-ориентированного обучения формируется следующий практический опыт: сопоставления, оценки явлений, процессов; выявления причинно-следственных связей; постановки задач; потребности в дальнейшем пополнении предметных знаний.

Выделяют четыре подхода к практико-ориентированному образованию [1-6]:

1. Организация учебной, производственной и преддипломной практик студента с целью приобретения реальных профессиональных компетенций по профилю подготовки.
2. Внедрение профессионально-ориентированных технологий обучения, способствующих формированию у студентов значимых для будущей

профессиональной деятельности качеств личности, а также знаний, умений и навыков (опыта), обеспечивающих качественное выполнение профессиональных обязанностей по профилю подготовки.

3. Создание в университете инновационных форм профессиональной занятости студентов с целью решения ими реальных научно-практических и опытно-производственных работ в соответствии с профилем обучения.

4. Создание условий для приобретения знаний, умений и опыта при изучении учебных дисциплин с целью формирования у студента мотивации и осознанной необходимости приобретения профессиональной компетенции в процессе всего времени обучения в университете.

Выделенные подходы нельзя реализовать без приобретения студентами опыта деятельности. Основу практико-ориентированной технологии составляет создание преподавателем условий, в которых студент имеет возможность выявить и реализовать свой интерес к познанию, освоить различные формы (индивидуальную и совместную) учебной деятельности, сделать познание привычной и осознаваемой потребностью.

Результаты исследования

В Пензенском государственном университете архитектуры и строительства в процессе обучения студентов по направлению подготовки «Стандартизация и метрология» уже более 10 лет применяется производственно-ориентированная технология обучения [8].

Отличительной особенностью производственно-ориентированной технологии обучения, применяемой в университете, является то, что работодатели непосредственно участвуют в проведении занятий: семинары, практические занятия проводятся с участием представителей производства

Методика выполнения работы с применением производственно-ориентированного обучения заключается в следующем: студенты получают задание по совершенствованию продукции и услуг в рамках существующего производства и связанные со спецификой его производственной деятельности; готовят отчеты, демонстрирующие результаты их работы (рис. 1).

Функция преподавателя изменяется: ему отводится роль консультанта и помощника. При этом преодолевается стереотип мышления у преподавателя по организации процесса обучения: технология передачи знаний заменяется технологией обучения с приобретением опыта; повышаются профессиональные компетенции преподавателя в сфере производства.

Проводя анализ конкурентоспособности продукции, студенты доказывают качественное отличие предлагаемого инновационного продукта или услуги от существующих аналогов.

Проекты выполняются коллективом студентов. Численность группы составляет от 6 до 10 человек. Каждому члену команды выдается конкретное задание. После окончания работы составляется отчет о его выполнении, который направляется на рецензию на предприятие, где выполнялась работа.

Рисунок 1 – Этапы реализации производственно-ориентированной технологии обучения

Результаты докладываются и обсуждаются на предприятии. Отличительной особенностью производственно-ориентированной технологии обучения, применяемой в университете, является то, что семинары проводятся с участием представителей производства. Вся группа работает в интерактивном режиме, демонстрируя имеющийся опыт и обсуждая вопросы с докладчиком. Каждый доклад сопровождается графическими пояснениями.

Самостоятельная творческая работа студентов в команде в сочетании с практикой применения знаний предметной области предполагает активное использование профессиональных знаний в устной (дискуссии, принятие решений, подготовка и проведение презентации) и письменной (оформление протоколов, демонстрационных плакатов, подготовка коллективного отчета и индивидуального аналитического отчета) формах.

Коллективные проекты как форма обучения с опорой на индивидуальный и профессиональный опыт студента предоставляют прекрасные возможности для развития стратегий инновационного поведения и проявления личностных качеств. Студентами подготовлены стандарты организации в рамках системы менеджмента качества (СМК), которые внедрены на предприятиях. Курсовые и дипломные проекты выполняются по реальным зака-

зам организаций и предприятий. Практикуется выдача студентам младших курсов сквозных творческих проектов, переходящих в выпускные квалификационные работы.

Нам представляется, что применение такой формы обучения является эффективным средством самоутверждения будущего специалиста.

Однако, бакалаврам и магистрантам данного профиля, в условиях растущего и меняющегося потока информации в области стандартизации, метрологии, подтверждения соответствия необходимо научиться быстро и безошибочно ориентироваться в большом объеме законодательных, нормативных документов, инструкций и т.п.

Поэтому любому специалисту в этой области следует приобрести навыки по оперативному поиску нужной информации, а это может быть успешным только при наличии умения работать с нормативно-правовой системой, имеющейся в каждой организации (на предприятии).

Для обучения работе с правовой и нормативной информацией была выбрана справочно-правовая система (СПС) «КонсультантПлюс», клиентами которой в настоящее время являются более 300 тыс. организаций во всех регионах страны. СПС «КонсультантПлюс» установлена в электронном читальном зале научно-технической библиотеки Пензенского государственного университета архитектуры и строительства в 2003 г. С тех пор ведется активная совместная работа сотрудниками библиотеки и Пензенского регионального центра СПС «КонсультантПлюс» ООО «Агентство деловой информации» по пропаганде данной системы среди студентов университета, которые могут работать под руководством специалистов со следующими разделами СПС: законодательство; формы документов; технические нормы и правила.

Однако, бакалаврам и магистрантам направления «Стандартизация и метрология» важно уметь самостоятельно работать с данной системой. С этой целью для них ежегодно организуются курсы. Обучение рассчитано на 4 занятия, которые проводит главный библиотекарь. Рассматриваются следующие основные темы:

- общие сведения об СПС «КонсультантПлюс»; поиск конкретных документов;
- поиск информации по конкретному правовому вопросу; составление подборок документов;
- изучение возможности работы со списком документов; изучение документа; простейшие способы сохранения результатов работы;
- сохранение результатов поиска документов; создание собственного рабочего пространства.

В основу занятий положен практический материал с выполнением заданий по различным направлениям: по специальности, по типовым производственным и бытовым ситуациям и многое другое.

После обучения бакалавры и магистранты проходят тестирование с помощью тренинго-тестирующей системы и решают задачи по поиску пра-

вой и нормативной информации с помощью СПС «КонсультантПлюс». Тест состоит из 20 вопросов, которые выбираются случайным образом по следующим темам: «Поиск и анализ документов»; «Работа с найденными документами»; «Особенности поиска, анализа и работы с правовой и нормативной информацией». Тест считается успешно пройденным при наличии 16-ти правильных ответов. Успешно сдавшие зачет получают сертификат пользователя СПС «КонсультантПлюс», который действует в течении 2-х лет и дает возможность нашим выпускникам использовать его на собеседовании при устройстве на престижную работу, делает их конкурентоспособными на рынке труда.

Работодатели рассматривают выпускников вуза как потенциальных сотрудников и заинтересованы в формировании у студентов требуемой профессиональной компетенции. Создаются и развиваются также долгосрочные взаимно заинтересованные связи высшего учебного заведения с предприятиями и организациями по профилю обучения, студенты получают возможность участвовать в научно-технических и научно-практических конференциях с докладами, используя полученные на предприятиях знания и практический опыт.

Результаты применения в вузе производственно-ориентированной технологии обучения показали, что увеличилось число оценок «хорошо» и «отлично» на экзаменах, при устройстве на работу снизился срок адаптации на производстве выпускника.

Выводы

Практико-ориентированные технологии способствуют формированию конкурентоспособного специалиста, обладающего достаточным уровнем компетенции, способного быстро адаптироваться к постоянно меняющимся условиям производственного процесса. В рамках практико-ориентированного подхода повышается эффективность обучения, благодаря повышению личностного статуса студента и практико-ориентированному содержанию изучаемого материала; развивается интерес студентов к творчеству, позволяет им познать радость творческой деятельности. Студенты получили возможность творчески видеть проблемы и решать их в реальной, конкретной жизненной ситуации, стали более самостоятельными, мобильными, ответственными специалистами, востребованными на рынке труда.

Реализация производственно-ориентированной технологии обучения позволяет готовить конкурентоспособного специалиста, повышает конкурентоспособность продукции и предприятия в целом, путем внедрения совместных разработок студентов и преподавателей вуза; обеспечивает координацию взаимодействия работодателей с высшим учебным заведением, сокращает разрыв между качеством подготавливаемых специалистов и потребностями рынка труда.

Перечень использованных источников

1. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) / В. И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 5-13.
2. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев, И. Ю. Алексеева, Е. В. Майорова. – Санкт-Петербург : Питер [и др.], 2007. – 186 с.
3. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-н/Д. : Булат, 2000. – 351 с.
4. Виленский М. Я. Профессионально-творческое развитие личности специалиста в процессе обучения : монография / М. Я. Виленский. – Иркутск : [Б. и.], 2004. – 305 с.
5. Виленский М. Я. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе / М. Я. Виленский [и др.]. – Москва : Пед. общ-во России, 2005. – 192 с.
6. Долженко О. В. Современные методы и технология обучения в техническом вузе / О. В. Долженко, В. Л. Шатуновский. – Москва : Высшая школа, 1990. – 190 с.
7. Логанина В. И. Применение производственно-ориентированной технологии обучения при подготовке специалистов по направлению 200500 «Метрология, стандартизация и сертификация» / В. И. Логанина, О. В. Карпова, Р. В. Тарасов // Образовательная среда сегодня и завтра : материалы IV Всероссийской научно-практической конференции, г. Москва, 03.10.2007. Москва : ВВЦ, 2007. – С. 137-139.

© В. И. Логанина, О. В. Карпова

Experience in the use of production-oriented training technology in the specialist preparation in the field of "Standardization and Metrology"

Loganina Valentina

Penza State University of Architecture and Construction, Head of Department of Quality Management and Construction Technologies, Doctor of Science (Techniques), Professor, Russia

Karpova Olga

Penza State University of Architecture and Construction, Associate Professor of Department of Quality Management and Construction Technologies, PhD in Techniques Science, Associate Professor, Russia

Abstract. This article provides information about the experience of the use of production-oriented technology when training specialists and the benefits of its use in the educational process. The procedure of educational technology implementation, its advantages and features of the application is described in detail.

Keywords: the form of training; the function of the teacher; the competitiveness of specialist.

© V. Loganina, O. Karpova

Применение соответствия Галуа для анализа данных в информационных системах

Козлов Сергей Валерьевич

Смоленский государственный университет, доцент кафедры информатики, кандидат педагогических наук, доцент, Россия

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы анализа данных в информационных системах. Автором раскрыты возможности применения соответствия Галуа для выявления характерных особенностей структуры информационной системы. Рассмотрена специфика использования соответствия Галуа для анализа контента информационных систем с использованием инвариантов теории графов. Проанализированы аспекты внедрения математического аппарата соответствия Галуа для исследования взаимосвязей между элементами адаптивной обучающей информационной системы индивидуального тестирования.

Ключевые слова: индивидуальное обучение, функциональный анализ, соответствие Галуа, графовая модель, оптимальная траектория обучения, автоматизированные адаптивные системы обучения.

Введение

Проблема анализа данных в информационных системах определяет одну из главных задач при их структурном проектировании и формирует дальнейшую логику их функционирования. Задача состоит в выборе математических инструментов и выработке методологических подходов для анализа, как структурных элементов информационной системы, так и ее содержательного наполнения [1, 2]. Определение набора инструментария важно сделать на этапе проектирования информационной системы. В этом случае временные потери при анализе текущего состояния системы, полноты и корректности данных будут минимальны [3, 4]. При сопровождении баз данных информационной системы не придется кардинально изменять принципы ее функционирования.

Математических инструментов для анализа данных информационных систем предлагается достаточно большое множество. Все они в той или иной степени эффективны [5, 6]. Одни проявляют свои достоинства на конкретной предметной области базы данных информационной системы, выступая специальными методами [7, 8]. Другие являются универсальными, независимыми от собственного содержания базы данных системы [9]. Есть и такие математические инструменты, которые позволяют анализировать не только содержательную сторону элементов базы данных, но изучать поведение и взаимовлияние самих элементов различных подсистем.

Так в качестве общего метода для анализа данных и структурных элементов информационной системы можно успешно применять соответствие Галуа. Соответствие Галуа определено как функциональное отношение меж-

ду подмножествами элементов двух множеств [10]. Так как множества могут быть любой природы, то таковой математический инструмент может быть использован для анализа данных в информационных системах из различных областей. Соответствие Галуа позволяет анализировать данные в любой информационной системе с произвольной организацией данных. Методология применения соответствия Галуа не зависит от вида реализации информационной системы. Информационная система может быть представлена в табличной форме, иерархии соподчиненных структур, на основе фреймовых элементов и в иных видах. Базы данных информационной системы могут располагаться как на одном компьютере в виде единого ядра и подсистем, так и на разных сетевых компьютерах. Все это определяет характер структурного и содержательного взаимодействия, но не оказывает существенного влияния на применение методологии соответствия Галуа, что позволяет ее трактовать как инвариант при исследовании информационных систем.

Результаты исследования

Применение соответствия Галуа для анализа данных в информационных системах можно разбить на два направления. Первое направление заключается в анализе структуры баз данных информационной среды. Предположим, что имеется начальная модель информационной системы, которая предназначена для последующей реализации. Уже на данном этапе проектирования информационной системы можно с использованием соответствия Галуа совершенствовать структуру модели.

Соответствие Галуа определено как функциональное соотношение, которое оперирует взаимными отображениями Γ и Γ' на булеанах двух заданных множеств X и Y . При этом для любого подмножества X_1 множества X_2 следует, что множество $\Gamma(X_2)$ есть подмножество множества $\Gamma(X_1)$. И, наоборот, для любого подмножества Y_1 множества Y_2 следует, что множество $\Gamma'(Y_2)$ есть подмножество множества $\Gamma'(Y_1)$. Также множества X и Y могут быть получены как подмножества при композиции взаимнообратных отображений. Множество X есть подмножество множества, полученного при отображении $\Gamma'(\Gamma(X))$, а множество Y есть подмножество множества, полученного при отображении $\Gamma(\Gamma'(Y))$.

Таким образом, так как в любой модели информационной системы можно выделять подмножества структурных элементов, то можно говорить не только о применимости данной методологии, но и о ее инвариантности относительно структурной реализации модели. Проиллюстрируем применение соответствия Галуа на примере образовательной области. Рассмотрим адаптивную обучающую информационную систему индивидуального тестирования компетенций учащихся [11].

При моделировании данной системы следует предусмотреть подсистемы учебного материала, тестирования знаний и умений школьников, тра-

екторий обучения учеников и некоторые другие. Реализовать в программной оболочке указанные системы можно различными способами [12]. Но как показывает практика применения, наиболее удачным способом выступает табличная организация данных на основе графовых моделей [13, 14]. Графовые модели являются подвижной формой интерпретации табличных данных. Математический аппарат теории графов обладает рядом инвариантных форм, которые результативно описывают информацию, полученную с применением соответствия Галуа.

К таким инвариантам теории графов эффективно сопоставимым с инвариантным методом анализа структуры и контента информационной системы, основанному на соответствии Галуа можно отнести:

1. Полустепень исхода вершины графа и полустепень захода вершины графа, вектор полустепеней исхода вершин графа и вектор полустепеней захода вершин графа.
2. Полустепень исхода графа и полустепень захода графа.
3. Число слабых компонент графа, число независимости, число t -взаимозависимости, число t -взаимонезависимости.
4. Вектор разделения, центр, радиус, число полукомпонент диаметра p , вектор надежности.
5. Прочность связи, число полукомпонент диаметра p , вектор надежности, прочность связи.

Первые четыре группы инвариантов позволяют анализировать взаимосвязи между элементами информационной системы. Пятая группа инвариантов – между отдельными множествами графовой модели информационной системы. Данные группы инвариантов теории графов целесообразно использовать, начиная с этапа проектирования информационной системы с последующим применением на этапах ее отладки и функционирования.

Так подсистему учебного материала можно структурировать блочно по отдельным темам, разделам и параграфам. К каждой теме можно привязать сгенерированную информационной средой графовую модель, которые образуют единую систему обучения. Здесь соответствие Галуа на основе инвариантов теории графов позволяет математически автоматизировано обнаружить влияние одних элементов системы на другие. Это дает возможность уже на этапе проектирования определить ключевые элементы системы для последующего анализа при наполнении информационной среды данными. Также такое применение соответствия Галуа во многом окончательно разрешает вопрос о необходимости использования дополнительного математического инструментария для анализа поведения системы. Так в систему индивидуального тестирования компетенций учащихся помимо собственно соответствия Галуа на этапе проектирования после применения структурного анализа ее элементов был заложен для использования математический аппарат импликативных матриц [15]. Аппарат импликативных матриц, объединенный с методологией соответствия Галуа, выступает методом построения оптимальных траекторий обучения школьников.

Подсистема знаний и умений школьников строится на основе полученных графовых моделей системы учебного материала после выполнения ими учебных заданий. То есть все системы или иначе графовые модели знаний и умений конкретного ученика на всех этапах его обучения представляют собой нагруженные подграфы графов учебного материала. Это позволяет сопоставлять компетенции ученика с ключевыми элементами системы знаний по изучаемой теме.

Таким образом, можно говорить о втором направлении применения соответствия Галуа – на этапе функционирования информационной системы. Продолжим рассмотрение адаптивной обучающей информационной системы индивидуального тестирования компетенций учащихся. Опишем кратко алгоритмы ее функционирования.

Ученик с использованием информационной среды этой системы или без нее изучает тематический материал. Перед изучением очередной темы проводится тестирование, которое позволяет определить исходный уровень знаний школьника и его притязания – заявленный уровень достижений. Так уже на предварительном этапе входного тестирования использование соответствия Галуа выявляет степень корреляции уровней обученности, мотивации и достижений учащегося. Это позволяет выработать – автоматизировано сгенерировать в информационной системе – оптимальные траектории обучения школьника. В дальнейшем по мере обучения эти траектории уточняются или видоизменяются в системе, опять же с использованием соответствия Галуа.

При выполнении промежуточных тестов соответствие Галуа позволяет не только анализировать обучаемость и обученность школьника. Оно позволяет «посмотреть» на учебный процесс в целом. При помощи его аппарата можно построить модели малых групп обучения внутри класса или его отдельно взятой группе учащихся. Соответствие Галуа при проведении анализа выполнения заданий учащимися формирует целостную картину обучения, сопоставляя индивидуальные результаты обучения между собой. Его математический аппарат позволяет выделять ключевые элементы. В качестве данных элементов могут выступать отдельные ученик или их группы, формируя относительные системы отсчета обучения. Также можно рассматривать и собственно элементы знаний, вырабатывая план их изучения. Наконец, можно в качестве элемента взять задание или их совокупность, которые проверяют некоторый набор знаний и умений, и строить обучение вокруг него.

Итоговое тестирование позволяет на основе полученных данных выяснить, сколь эффективным оказалось обучение, скорректировать способы подачи учебного материала, сформировать группы учеников для дальнейшего обучения. Главная цель данного направления применения соответствия Галуа – построение оптимальных траекторий обучения, формирование индивидуальных планов обучения с учетом профилизации образовательно-

го процесса на средних и высших ступенях [16-18]. При этом важной особенностью обучения с применением методологии соответствия Галуа является «подвижность» групп и их малые формы в решении поставленной учебной задачи. Это позволяет действительно реализовывать принципы индивидуализации и дифференциации обучения при достижении образовательного результата оптимальным образом.

Следует также сказать и об адаптивности траектории обучения. Соответствие Галуа как инструмент информационной системы гибко на уровне ее внутренней функций реализует доступными методами наполнение индивидуальных и групповых траекторий. Методология предоставляет ученикам выбор тактики и стратегии на каждом шаге обучения. Одни ученики могут выбрать выполнение множества относительно легких заданий – от простого к сложному. Другие – одно задание, которое покрывает целый ряд получаемых компетенций одновременно, демонстрирующее применение всех полученных знаний и умений. Широта такого варьирования зависит только степени наполнения базы данных заданий информационной системы. Автоматизацию же выбора позволяет осуществлять аппарат соответствия Галуа совместно с аппаратом имплицативных матриц в рамках функционирующей адаптивной информационно-обучающей системы.

Выводы

Практические исследования применения адаптивной обучающей информационной системы индивидуального тестирования компетенций учащихся с использованием соответствия Галуа демонстрируют эффективность данной методологии. Методология соответствия Галуа применима в различных образовательных областях, особенно она действенна в дисциплинах естественнонаучного профиля. Также ее успешно можно применять в межпредметных и полипредметных областях знаний для выявления характерных особенностей взаимодействия различных подсистем рассматриваемых наук [19]. Следует подчеркнуть, что применение соответствия Галуа для анализа данных в информационно-обучающих системах возможно на любом уровне. Данная методология может быть успешно реализована на повседневных уроках, факультативных и элективных занятиях, предметных кружках и в научной творческой деятельности, для подготовки к олимпиадам и экзаменам, а также во внеурочное время для самоподготовки [20-22].

В области образования в целом подобные информационные системы, основанные на соответствии Галуа, можно рассматривать как образовательные мониторинговые системы. Они позволяют в рамках целостной системы эффективно отслеживать уровень обученности, диагностировать обучаемость учащихся, определяя истинную картину их учебных достижений.

Перечень использованных источников

1. Баженов Р. И. О применении современных технологий в разработке интеллектуальных систем / Р. И. Баженов, Д. К. Лопатин // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2014. – № 3 (93). – С. 263-264.
2. Максимова Н. А. Формирование ресурсного обеспечения информационно-образовательной среды учебного заведения [Электронный ресурс] / Н. А. Максимова // Современные проблемы науки. – 2015. – № 2. – Режим доступа: <http://science.esrae.ru/199-911>. – Загл. с экрана.
3. Козлов С. В. Основы применения педагогической технологии индивидуального тестирования для формирования оптимальной траектории обучения [Электронный ресурс] / С. В. Козлов // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 4 (36). – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/04/32353>. – Загл. с экрана.
4. Бояринов Д. А. Метод последовательного приближения к заданным целям обучения в рамках информационного образовательного пространства личностного развития учащихся [Электронный ресурс] / Д. А. Бояринова // Мир науки. – 2014. – № 4. – Режим доступа: <http://mir-nauki.com/PDF/20PMN414.pdf>. – Загл. с экрана.
5. Андреева А. В. ИСУ ВУЗ как инструмент управления качеством образования / А. В. Андреева, Н. А. Максимова // В мире научных открытий. – 2013. – № 11.8 (47). – С. 22-28.
6. Киселева О. М. Реализация принципа индивидуализации образовательного процесса с использованием программы «Траектория обучения» [Электронный ресурс] / О. М. Киселева // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 5-2 (37). – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/05/33745>. – Загл. с экрана.
7. Штепа Ю. П. Оценка сложности учебных задач по информационному моделированию / Ю. П. Штепа // Информатика и образование. – 2014. – № 2(251). – С. 66-67.
8. Бояринов Д. А. Автоматизированная система поддержки обучения детей с ограниченными возможностями / Д. А. Бояринов, Н. А. Максимова // Хроники объединенного фонда электронных ресурсов «Наука и образование». – 2014. – Т. 1. – № 12 (67). – С. 68.
9. Киселева О. М. Использование математических методов для формализации элементов образовательного процесса [Электронный ресурс] / О. М. Киселева // Концепт. – 2013. – № 02 (февраль). – 0,4 п. л. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2013/13032.htm>. – Загл. с экрана.
10. Кон П. М. Универсальная алгебра / П. М. Кон ; пер. с англ. Т. М. Баранович ; под ред. А. Г. Куроша. – Москва : Мир, 1968. – 351 с.
11. Козлов С. В. Актуальные вопросы использования адаптивных информационно-образовательных систем в профильной школе / С. В. Козлов // Наука и образование в XXI веке : сб. научных трудов по материалам Межд.

науч.-практ. конф., 30 сентября 2013 г. : в 34 частях. – Тамбов : Бизнес-Наука-Общество, 2013. – Ч. 21. – С. 48-51.

12. Козлов С. В. Программный комплекс «Advanced Tester»: проектирование индивидуальных тестов в автоматизированной информационной системе [Электронный ресурс] / С. В. Козлов // Современная педагогика. – 2014. – № 9. – Режим доступа: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/09/2696>. – Загл. с экрана.

13. Киселева О. М. Формализация элементов образовательного процесса на основе математических методов / О. М. Киселева, Н. М. Тимофеева, А. А. Быков // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2014. – № 1. – С. 146.

14. Бояринов Д. А. Новые информационные технологии в системе управления качеством учебного процесса / Д. А. Бояринов // Известия Смоленского государственного университета. – 2012. – № 4(20). – С. 464-471.

15. Козлов С. В. Математические аспекты выбора оптимального набора тестовых заданий индивидуального теста [Электронный ресурс] / С. В. Козлов // Психология, социология и педагогика. – 2014. – № 9(36). – Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/2014/09/3603>. – Загл. с экрана.

16. Козлов С. В. Особенности обучения школьников информатике в профильной школе [Электронный ресурс] / С. В. Козлов // Концепт. – 2014. – № 1. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2014/14006.htm>. – Загл. с экрана.

17. Баженов Р. И. О разработке информационной системы по учету оценочных средств в университете [Электронный ресурс] / Р. И. Баженов, Д. Е. Мохно // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 5-1 (37). – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/05/34815>. – Загл. с экрана.

18. Богданова В. В. Организация интегрированных уроков информатики с другими учебными предметами [Электронный ресурс] / В. В. Богданова, Ю. П. Штепа // Психология, социология и педагогика. – 2014. – № 11 (38). – Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/2014/11/3995>. – Загл. с экрана.

19. Козлов С. В. Методические рекомендации использования автоматизированной дидактической системы индивидуального тестирования [Электронный ресурс] / С. В. Козлов // Психология, социология и педагогика. – 2014. – № 10. – Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/2014/10/3702>. – Загл. с экрана.

20. Киселева М. П. Информатика и новые информационные технологии в системе подготовки будущего учителя / М. П. Киселева // Педагогическая информатика. – 2008. – № 2. – С. 36-40.

21. Шевченко Н. В. Методические аспекты организации пропедевтической работы по информатике в рамках кружка по робототехнике [Электронный ресурс] / Н. В. Шевченко, Ю. П. Штепа // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 12-3 (44). – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/12/41513>. – Загл. с экрана.

22. Сенчилов В. В. Применение интерактивных технологий при изучении курса геометрии в школе // Концепт. – 2013. – № 10. – Режим доступа: <https://e-koncept.ru/2013/13197.htm>. – Загл. с экрана.

© С. В. Козлов

Applying Galois compliance for data analysis in information systems

Kozlov Sergey

*Smolensk State University, Associate Professor of Department of Informatics,
PhD in Pedagogic Science, Associate Professor, Russia*

Abstract. The article deals with the data analysis in information systems. The author discloses the possibility of using Galois compliance to identify the characteristics of the information system structure. The author reveals the specificity of the application of Galois compliance for the analysis of information system content with the use of invariants of graph theory. Aspects of introduction of mathematical apparatus of Galois compliance for research of interrelations between elements of the adaptive training information system of individual testing are analyzed.

Keywords: individual learning, functional analysis, Galois compliance, graph model, the optimal trajectory of learning, automated adaptive learning system.

© S. Kozlov

Моральная проблема сигнализаторства

Евченко Ольга Сергеевна

*Тольяттинский государственный университет, доцент кафедры философии,
кандидат философских наук, Россия*

Аннотация. В данной работе исследуется такое явление, как «сигнализаторство» – разоблачительные заявления сотрудников. Сигнализаторство (информирование) – это одна из форм противостояния нарушениям моральных и правовых норм, одна из возможных форм защиты интересов человека и общества, достоинства человека. В западных странах сигнализаторство приобрело форму узаконенной формализованной процедуры, со своими правилами и законами. В статье анализируется вопрос о моральном статусе информирования.

Ключевые слова: корпорация, корпоративная этика, моральные проблемы корпораций, сигнализаторство (информирование).

Введение

В данной работе исследуется такое явление, как «сигнализаторство» – разоблачительные заявления сотрудников. Сигнализаторство [1, с. 405-438] (информирование) как проблема получает широкое обсуждение в 80-е годы 20 века в США. Сигнализаторство в буквальном переводе получило название «свистеть в свисток», а в переносном – «оповещать об опасности» (при положительном отношении к такой практике). Таким образом, понималось, что определенная ответственность компании зависит от тех сотрудников, которые готовы высказаться, если они подозревают, что в компании совершаются незаконные, опасные или непозволительные в моральном отношении действия. Но стоит отметить, что существует и отрицательное отношение к практике сигнализаторства («донос», «доносить»).

Результаты исследования

В процессе работы над данной моральной проблемой были проанализированы корпоративные кодексы ведущих мировых компаний. В результате мы видим, что в кодексах некоторых корпораций можно встретить открытые обращения к сотрудникам информировать о нарушениях, например, «если Вы столкнулись с поведением, которое вызывает у Вас сомнение, или, которое, по Вашему мнению, является нарушением, необходимо сообщить об этом или Локальному менеджеру по вопросам этики, или руководству, или оставить сообщение на сайте EthicsLine, или позвонить по бесплатному телефону. Любое преследование в адрес сотрудника, сообщившего о нарушениях, является нарушением Кодекса» [2].

Например, корпорация «Oracle» призывает своих сотрудников добровольно докладывать о действиях, которые повлекли за собой случайное или намеренное нарушение свода правил компании. В кодексе корпорации мы встречаем, что «компания «Oracle» поощряет взаимодействие работников компании и менеджеров в составлении докладов и вдобавок обеспечивает право работников сразу направлять доклад доступному инспектору по ведению дел компании. Ни один работник не пострадает от ответных мер при добровольно сделанном докладе» [3].

Директор корпорации «General Dynamics» Кент Друивистейн в докладе, обращенном к работникам компании, говорит: «Мы требуем, чтобы наши служащие сообщали о тех, кто фактически нарушает нормы и правила поведения или подозревается в неэтичном поведении. Мы обещаем, что ответные меры (против информатора) не будут приняты...» [4].

Кодексом корпорации «Procter & Gamble» прямо побуждается информировать о нарушителях дисциплины, при этом отмечается, что не информирование будет наказано: «Если Вы считаете, что какой-либо сотрудник Компании нарушает закон или принципы деятельности «P&G», Вы обязаны довести это до сведения Вашего руководства» [5].

В кодексе корпорации «P&G» прямо говорится, что не информирование о каком-либо факте, создающем опасную ситуацию для корпорации, может привести к штрафу, понижению в должности или увольнению. Стоит отметить, что такими действиями компании не только не создают структуры для поддержания диалога (о которых говорил, например, Ю. Хабермас, – структур, которые активизируют моральное творчество, происходит отчуждение свободы выбора от морального субъекта [6]), но опираются в своем управлении на административную нормативизацию, бюрократизацию, ограничение и свертывание свободы индивидуального морального решения, а, значит, и моральной ответственности.

Несмотря на то, что в последние годы информирование стало все более пониматься как акт проявления ответственности перед организацией, оно по-прежнему связано с некоторым риском, прежде всего, с риском потерять работу или попасть «под суд» коллег. Растет число уголовных и административных дел относительно тех, кто, извещая о незаконном или безнравственном бизнесе, был уволен с работы. Так как, некоторые менеджеры считают информирование недостойным занятием, они препятствуют активности данного сотрудника или стремятся уволить его. Стоит отметить, что после нескольких судебных разбирательств, связанных с тем, что корпорации увольняли информаторов, Верховный суд США взял их под свою защиту, постановив, что «подобные действия являются вполне законными, согласуются с интересами общества и не могут быть наказуемыми в какой-либо форме» [7].

Но и многие крупные корпорации в связи с данными проблемами ищут пути защиты информаторов. Так как при отсутствии способов защиты информаторы страдают, а в компании могут продолжаться противозаконные

или безнравственные действия. Чтобы поддержать информаторов, организации разрабатывают особые процедуры для защиты информаторов. Например, их не понижают в должности и не увольняют по этическим основаниям. В компании РУСАЛ, например, любое притеснение сотрудника, информировавшего о проблемах, расценивается как отдельное несоблюдение принципов и правил Кодекса корпоративной этики [8].

В кодексе корпорации «Microsoft» указывает, что компания «не допустит никакого наказания или возмездия, предпринятого против какого-либо служащего, который, добросовестно искал совета или сообщил о возможном нарушении» [9].

Корпорация «Oracle» в своде норм и правил компании сообщает, что «не будет применять меры воздействия на любого работника, который добросовестно пожаловался или коснулся проблемной темы» [3].

Компания «Coca-Cola» в своем кодексе заявляет, что обеспечивает защиту всех своих сотрудников, сообщающих о нарушениях, кроме того, в кодексе компании читаем: «Компания ценит помощь своих сотрудников, сообщающих Компании о потенциальных проблемах, на которые Компании необходимо обратить внимание. Любое преследование в адрес сотрудника, честно сообщившего Компании о возможных нарушениях, является нарушением Кодекса. Тот факт, что сотрудник честно обратился с сообщением или принял участие в расследовании, не может служить основанием для любых негативных последствий для его трудовой деятельности, включая увольнение, понижение в должности, временное отстранение от должности, утрату льгот, угрозы, притеснение или дискриминацию» [2].

Подчеркнем, что также корпорации сталкиваются и с проблемой ложных обвинений. «Мы тратим много времени, – подчеркивает К. Друивистейн, – чтобы проверить, что данные обвинения не являются ложными (так как часто, с помощью ложного обвинения пытаются добиться увольнения какого-либо сотрудника, чтобы занять его должность). Чтобы не распространять слухи и инсинуации и из-за опасности злоупотребления необходимо проводить расследование на основе фактов» [4]. Проблемы ложных обвинений рассматриваются и в этическом кодексе корпорации «Coca-Cola»: «умышленно ложное обвинение – это нарушение Кодекса. Подавая жалобу, Вы должны быть уверены, что Ваша информация правдива» [2]. В Стандартах делового поведения корпорации компании «Microsoft» указывается, что «если служащий сделает сознательно ложное заявление о нарушении ради нанесения вреда другому сотруднику, то этот служащий будет подвергнут дисциплинарным мерам» [9].

Стоит отметить, что информатора не только могут ожидать проблемы с коллегами или с руководством компании. Информирование может сопровождаться и внутриличностным конфликтом. С одной стороны, сотрудник сигнализирует, так как он заинтересован в экономической эффективности и стабильности корпорации. С другой, так как данный человек является частью и других социальных групп (за пределами той организации, в которой

работает), он берет на себя определенное обязательство – следовать моральным нормам, запрещающим аморальное поведение. Таким образом, формируется двойной стандарт поведения – внутри корпорации и вне ее. Возникает серьезная дилемма: информировать общество о той или иной опасности, вытекающей из погони корпорации за прибылью, или молчать и получать свои дивиденды... Здесь важно отметить, что сигнализаторство – это всегда вынужденная, чрезвычайная и редко безболезненная мера. Существуют и другие методы, в моральном отношении более оправданные.

Но во всех ли случаях сигнализаторство является моральным? Отметим, что большинство работников и некоторые менеджеры корпораций считают неприемлемым такое действие как сигнализаторство. Информатора считают предателем, который не только нанес ущерб организации, в которой он работает, но и оскорбил своих коллег. Ведущий специалист по вопросам деловой этики Де Джордж пишет: «Весьма редко коллеги по работе видят в сигнализаторах героев. Одно из возможных тому объяснений заключается в том, что своим поступком сигнализатор подразумевает, будто его коллеги, не просигнализовавшие об известном факте, тем самым виновны в аморальности, в соучастии в злоупотреблениях компании или в трусости. Сигнализатор сделал то, что обязаны были сделать и другие, но не сделали. Его присутствие в коллективе служит, таким образом, напоминанием об их моральной несостоятельности» [1, с. 405-438]. Такая позиция строится на соображениях лояльности к корпорации и к коллективу. То есть, приступая к работе в данной компании, человек принимает на себя ряд обязательств, которые касаются не только ответственного выполнения работы, то также и определенного (позитивного) отношения как к самой компании, так и к сотрудникам данной компании. Следовательно, если сотрудник сигнализирует о недолжных действиях своего работодателя, он поступает как нелояльный сотрудник компании, что позволяет усомниться в благородстве его поступка. Де Джордж отмечает: «Признание того, что сигнализаторство часто представляет собой пример неповиновения корпорации и что, по крайней мере, иногда одной стороне (т.е. корпорации) обязаны повиноваться, приводит нас к заключению, что, по крайней мере, иногда сигнализаторство морально недопустимо» [1, с. 405-438]. Р. Де Джордж в своей работе дает три оценки сигнализаторства, в зависимости от обстоятельств: 1) в некоторых случаях сигнализаторство является морально недопустимым; 2) в других ситуациях – морально дозволено; 3) в ряде случаев – морально обязательно [1, с. 405-438].

Стоит отметить, что наиболее опасным для корпорации является внешнее сигнализаторство (в СМИ, в государственные органы и пр.). Когда информатор обращается со своим сообщением к широкой общественности, он тем самым выражает надежду, что его действие повлияет на корпорацию и она изменит свою деятельность (внесет изменения в качество продукции и т.п.). То есть, что компания исправит то, что, по мнению сигнализатора, причиняет вред. Однако чаще всего такая информация наносит вред прежде все-

го самой корпорации, так как приводит к неблагоприятной для компании огласке фактов, расследованию и прочее. Оправдывая вынужденное сигнализаторство, Де Джордж предлагает оценивать его с утилитаристской позиции. По мнению философа, сигнализаторство тогда является морально дозволенным (а иногда и морально обязательным), когда польза от внешнего информирования превышает ущерб, который несет в связи с этим корпорация. Де Джордж считает, что для того чтобы исключить у сотрудников необходимость прибегать к внешнему сигнализаторству, необходимо создавать систему внутреннего информирования в корпорации. Таким образом, сигнализаторство рассматривается как способ реализации сотрудников своего права, своей моральной ответственности. И поэтому корпорации должны создавать соответствующие институты, в которых будут предусмотрены процедуры для поступления «сигналов» снизу.

Выводы

Можно отметить, что сегодня данная этическая проблема не имеет однозначного решения. Например, авторитетные исследователи в области деловой и корпоративной этики к проблеме сигнализаторства относятся неоднозначно, частично его рекомендуют, частично допускают, частично осуждают. Отметим, что этические кодексы некоторых ведущих мировых корпораций, например, таких, как «The Coca-cola Company», «Oracle», «Procter & Gamble», «McDonald's» и многих других, прямо его предписывают. Автор данной работы подчеркивает, что не только в современной России, но и на Западе, неоднозначное, даже скорее негативное, отношение к практике информирования. Но, соглашаясь с Р. Де Джорджем, можно сделать вывод, что сигнализаторство является морально оправданным в тех ситуациях, когда оно может побудить корпорацию действовать нравственно. «Сигнализаторство призвано побудить корпорации делать то, что можно и что должно, если они хотят быть нравственными и уважаемыми. Когда корпоративные структуры предотвращают необходимость сигнализаторства, они защищают и права работников и благо населения», пишет Де Джордж [1, с. 405-438].

Перечень использованных источников

1. Де Джордж Р. Деловая этика : учеб. курс для колледжей и университетов / Р. Де Джордж ; [пер. с англ.]. – Москва : РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 733 с.
2. EthicsLine [Electronic resource] : reporting service offered by The Coca-Cola. – Available from: <https://koethics.alertline.com/gcs/welcome>. – Viewed 08.02.2016. – Title from screen.
3. Oracle [Electronic resource] : [site organization]. – Available from: www.oracle.com. – Viewed 08.02.2016. – Title from screen.
4. White T. How America's corporations are institutionalizing moral values [Electronic resource] // ResearchGate. – Available from: <https://goo.gl/Yrwh3D>. – Viewed 10.12.2009. – Title from screen.

5. P&G [Электронный ресурс] : сайт компании Procter&Gamble. – Режим доступа: http://www.pg.com/ru_RU. – По состоянию на 08.02.2016. – Загл. с экрана.

6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; пер. с нем. – Санкт-Петербург : Наука, 2000. – 377 с.

7. Шихарев П. Этика корпораций / П. Шихарев // Кадры. – 1996. – № 3. – с. 5.

8. Кодекс корпоративной этики RUSAL [Электронный ресурс] : документ // РУСАЛ : сайт организации. – Режим доступа: <http://goo.gl/dteKQ9>. – По состоянию на 08.02.2016. – Загл. с экрана.

9. Microsoft [Electronic resource] : [site organization]. – Available from: <https://www.microsoft.com/en-us>. – Viewed 08.02.2016. – Title from screen.

© О. С. Евченко

The moral problem of whistle blowing

Evchenko Olga

*Togliatti State University, Associate Professor of Department of Philosophy,
PhD in Philosophy Science, Russia*

Abstract. In this paper we investigate the phenomenon of "signalizatorstvo" – incriminating statements by employees. Signalizatorstvo (information) – is a form of opposition to violations of moral and legal norms, one of the possible forms of protection for the interests of the individual and society, human dignity. In Western countries signalizatorstvo took the form of institutionalized formal procedure, with its own rules and laws. The article examines the question of the moral status information.

Keywords: corporation, corporate ethics, moral problems of corporations, whistle blowing (informing).

© О. Evchenko

Effectiveness of growth regulators, based on the heterylcarbon acid, on forcing of Tulips (Tulips HD)

Derevianko Natalia

*Zaporizhzhya National University, Senior Teacher of the Department of Chemistry,
PhD in Agricultural Sciences, Ukraine*

Brazhko Oleksandr

*Zaporizhzhya National University, Head of the Department of Chemistry,
Doctor of Science (Biology), Professor, Ukraine*

Zavgorodniy Mykhailo

*Zaporizhzhya National University, Associate Professor of the Department of Chemistry,
PhD in Biology Science, Associate Professor, Ukraine*

Brazhko Olena

Zaporizhzhya National University, Assistant of the Department of Chemistry, Ukraine

Abstract. The main factor in growing flowers for forcing is their rate of growth, on account of the fact that in short period of time it is necessary to grow quickly a large number of flowers and to cut them simultaneously.

The influence of growth regulators (*GR*) based on heterylcarbon acid on the forcing of tulips in greenhouse conditions (winter period) was studied. It was determined that the application of *GR*₁ of the basic within tulip's forcing period reduces in average to 5 days (from all period of forcing). In case of application *GR*₂ the tulip's forcing period also reduces to 3 days (from all period of forcing) compared with a control group of tulips. The ability of the plant growth regulators under research to accelerate growing properties of flowers is associated with the presence of heterylcarbon acid and potassium ions in their structure of substances. These growth regulators relate to non-toxic compounds and possess antioxidant properties.

Keywords: growth regulators, heterylcarbon acid, forcing of tulips, antioxidant activity.

Introduction

Popular plant growth regulators are largely related to derivatives of carboksylyl-containing compounds. These are gibberellins – the substances which also apply to organic acids and have a strong effect on plant growth and accumulation of dry weight.

Gibberellins are good to be used for sprouting seeds, as they can awake plants. Some plants, like tulips, if they need to bloom ones for a while must stay at a low temperature, or at light or short days, or sometimes both. Treating such plants with gibberellinic acid, they can be made to bloom in the conditions in which only vegetative growth is possible [6].

Gibberellins – a biologically active substance which is responsible for the development of the stem. Gibberellins speed up flowering of many plants [10]. Extensive gibberellins are widely used in decorative gardening.

Gibberellin A3 – gibberellic acid has the greatest physiological activity. Because of the extreme complexity of the molecule structure chemical synthesis become hard to overcome. Besides gibberellins, Streptomycetes in their lifetime form substances of a different chemical nature having significant stimulating effect on plants [3].

According to modern concepts plant growth regulators are natural and synthetic organic compounds of significant biological activity having in small portions alter physiological and biochemical process, growth, development and yield formation of agricultural plants without causing a toxic effect. In this regard, our attention was drawn by previously unexplored S-hetarylderivatives tioacid and their derivatives [7]. Among them are environmentally friendly substances which at low consumption rates are fungicidally, bactericidally and growth stimulating highly active [8]. Basing on these compounds and their compositions with natural biostimulants a number of efficient, low-cost, environmentally friendly technologies *GR* and their use for most crops was developed.

Hetaryltiocarbon acids derivatives are known for it different kinds of biological effect and also known as stimulators of plant growth, such as dihydrochloride S-(pyridin-4-yl) – L-cysteine and it is a slightly toxic compound that has a strong growth stimulating activity and recommended for further research as growth stimulating substance capable of increasing the length of the main root and the number of lateral roots sprouts of plants of Cucurbitaceous family, which promotes faster development of hypocotyls and leaves, which in turn increases productivity and viability of plants [9].

The purpose of this study is to examine the effects of other derivatives (potassium salts) among this class of organic acids on their use as plant growth regulators, which also speeds up both the stems growth and flowering.

According to purpose was given the following tasks: determine the effect of substances on the growth rate of tulips; determine the antioxidant activity of substances; determine substances safety (Medium lethal dose (LD_{50})).

Materials and methods

The subject of the research was tulips (tulipa HD) (grade “forgotten dreams”), the bulbs of tulips were prepared according to the process of forcing in greenhouse conditions. The tulips forcing was during winter.

Watering tulips was with appropriate regularity, using growth regulators. Control plants were only watered. The study applied growth regulators which were created on the heterylcarbon acids (GR_1 – derivative dicarboxylic acid, GR_2 – derivative monocarboxylic acid).

After planting 5 research groups (rows) were formed by 10 plants in each group. The first group was the control of tulips; they were watered only with water.

Other 4 groups were watered with solutions of growth regulators: II group – GR_1 in concentration of 1 ml/L; III group – GR_1 at the concentration of 10 ml/L; IV group – gibberellins at the concentration of 10 ml/L (standard plant growth regulator); V group – GR_2 at the concentration of 10 ml/L.

To determine the effect of these substances on the growth, development and quality of flowers conventional methods (weighing, measuring, determining the proportion of growth) were used. Studies of the acute toxicity of quinoline derivatives were defined on outbreed mice of both intact families weighing 16-24 g (4 groups) and outbreed mice were injected intraperitoneally the solution substances of volume less than 1 ml. The control group of animals was injected with saline and Tween 80 in the same volume as the study group. Each group consisted of 5 animals. Medium lethal dose (LD_{50}) was determined by the Kerber's method [5].

LD_{50} conducted by Kerber's formula (1):

$$\lg LD_{50} = \lg D_N - \delta \times (\sum L_i - 0,5), \quad (1)$$

where D_N – maximum dose toxin, (ml);

δ – decimal logarithm multiplicity dilutions;

L_i – attitude number animals dead from administration this dose to a common number animals which it was introduced this dose.

Definition the antioxidant activity (AOA) of substances in the experiments was conducted on the model of inhibition of superoxide radical. As a reference material a certain antioxidant, is used – emoksylin. It is similar by structure with our substances. This valuation method AOA *in vitro* enables evaluation of free radical (FR) process oxidation at initial stages. FR-processes were caused by means of the reaction of adrenaline autooxidation into adrenochrome in alkaline medium, which leading to the formation of oxygen active form – superoxide radical [1].

Results and Discussion

We synthesized two substances from heterylcarbon acids and investigated them as plant growth regulators, apart from tulips in the winter to fasten their forcing in greenhouse.

Cooling is necessary to regulate the growth of tulips. At this time the plant accumulates gibberellins. During the whole period of cooling and rooting of bulbs we supported high humidity of substrate and air indoors.

Cooling period lasted 17 weeks. During this time the bulbs had rooted and given in the control row a strong sprout in average of 5 cm high for this group, and in the experimental row II in average of 7,5 cm for this group. The rooting temperature varied 7-9 °C.

In mid-January the temperature was increased to 16-18 °C. By this time the shoots in the experimental row reach II – 10 cm and in the control row – in average of 6,5 cm.

After 7 days, the temperature was raised to 18-20 °C. The sprouts by that time have reached 9,85 cm in the control row in average, in the experimental row II – 13,93 cm, in the experimental row III – 10,60 cm in average, in the experimental row IV – 10,20 cm in average, in the experimental row V – 12,85 cm in average. That is in average the growth of sprouts in the second experimental row was 4,08 cm higher in comparison with the control row. After 7 days (early February) appeared first buds in the second experimental rows, and after next 5 days buds started to appear in other research groups. The best result in 3 period of growth was in II row, the height of tulips in average in this row was 42 cm (Fig. 1).

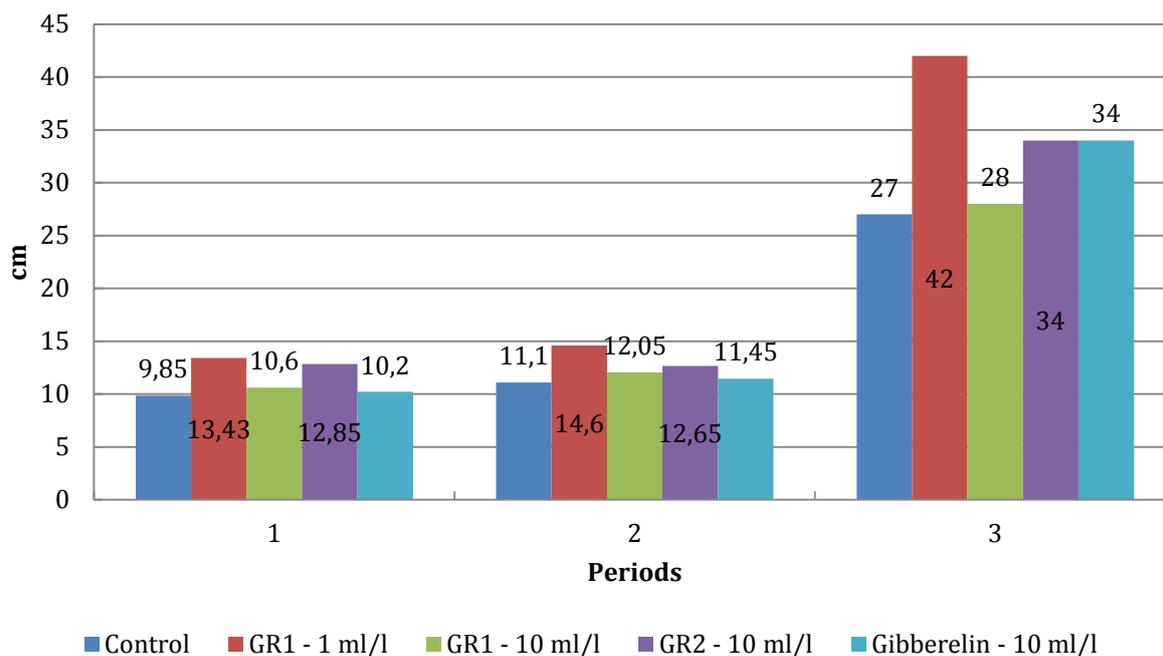

Figure 1 – Dynamics of tulips growth during forcing

Periods: 1 – at the time of deploying the second or third leaf in shoots of tulips; 2 – at the time before flowering; 3 – at the time of flowering.

After the buds colored the temperature was lowered to 14-15 °C to prolong the period of flowering tulips, besides the flowers were stronger and brighter colors. After 7 days more, the flowering process went on consistently in all groups.

Discussion

Effective, low-cost (compared to giberillins), environmentally friendly technologies *GR* and their application to plants were developed. It was established that growth regulators based on heterylcarbon acids increase membrane permeability, active and passive transport of substances, accelerate the process of transcription, intensify protein synthesis in the cell, possess antioxidant activity and thus the growth and development of flowers accelerates.

The obtained results suggest that the rate of forcing tulips in greenhouse on condition of using growth regulator obtained from heterylcarbon acids gives it more stable and faster results compared to forcing tulips when watered.

Because of possible toxic effects of growth regulators on vertebrate organisms (primarily human) we studied the acute toxicity on mice. To study the potential mechanism of the effect of the created bioregulators we investigated their antioxidant activity in vitro (Fig. 2).

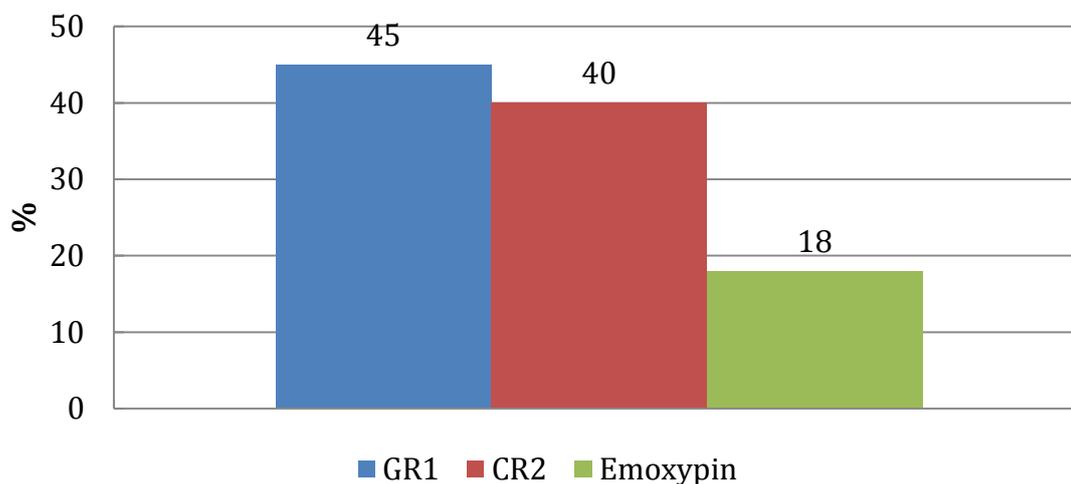

Figure 2 – Comparing the antioxidant activity of substances

AOA, primarily, is determined by the nature of the functional groups in the carboxylic acid residue – GR_1 by activity is slightly superior to GR_2 and reference antioxidant. The substances tested are promising in terms of creating tsytoprotectors with antioxidant mechanism of action.

It is known that reaction of an organism to alien substances depends on their chemical structure. It was set naturally the potential toxicity of growth regulators on experimental animals (mice) due to the influence of substances on Mammals. As the result of experimental studies the acute toxicity of heteryl derivatives was investigated. The test results show that regulators LD_{50} is more than 1000 mg/kg, which allowed refer them to virtually non toxic substances (V class of toxicity from V classes) [11].

Conclusions

Index growth of flowers rate is of great significance. This index was a major factor in order to use the new growth regulators to speed up coming of tulips. The experiment showed that growth regulator used in the second experimental group is more effective compared to other growth regulators. As a result, growth regulator GR_1 at a concentration of 1 ml/L is more efficient compared with referents-matter – gibberellins and other studied growth regulators. GR_2 also showed itself well and was effective for forcing tulips, with its usage the sprouts growth was somewhat slower compared to GR_1 , but flowering tulips was stable and simultaneous.

Created growth regulators based on heterylcarbon acids are practically non-toxic (V class of toxicity). Synthesis of our compounds is much simpler and less expensive in relation to the cost of gibberellin.

References

1. Біленічев І. Ф. Методи оцінки антиоксидантної активності сполук при ініціюванні вільно-радикальних процесів в дослідженнях в пробірці : метод. реком. / І. Ф. Біленічев [та ін.]. – Київ : Державний фармакологічний центр України, 2002. – 26 с.
2. Бражко О. А. Пошук антиоксидантів серед похідних S-(хінальдиніл-4)-L(-)-цистеїну / О. А. Бражко, Л. О. Омелянчик, Д. М. Федоряк // Біополімери і клітина. – 2003. – Т. 19. – № 4. – С. 374-377.
3. Чеботар Г. О. Гіберелін – сигнальні шляхи рослин / Г. О. Чеботар, С. В. Чеботар // Цитология и генетика. – 2011. – № 4. – С. 67-78.
4. Genetic characterization and functional analysis of the *GID1* gibberellin receptors in *Arabidopsis* / J. Griffiths [at al.] // *Plant Cell*. – 2006. – № 18(12). – P. 3399-3414.
5. Руководство по экспериментальному (доклиническому) изучению новых фармакологических веществ / под ред В. П. Фисенко. – Москва : Ремедиум, 2000. – 264 с.
6. Fleet C. M. A DELLAcate balance : The role of gibberellin in plant morphogenesis / C. M. Fleet, T. P. Sun // *Current Opinion in Plant Biology*. – 2005. – № 8. – P. 77-85.
7. Омелянчик Л. О. Біологічна активність S-гетерилпохідних L(-)-цистеїну / Л. О. Омелянчик [та ін.] // Питання біоіндикації та екології. – 2000. – Вип. 5. – № 3. – С. 153-159.
8. Петруша Ю. Ю. Біологічна активність деяких S-гетерилзаміщених L-цистеїну та їх аналогів / Ю. Ю. Петруша, Л. О. Омелянчик, О. А. Бражко // *Ukrainica Bioorganica Acta*. – 2011. – № 2. – С. 46-52.
9. Петруша Ю. Ю. Пошук ростстимуляторів сільськогосподарських культур серед піримідинзаміщених меркаптокислот / Ю. Ю. Петруша, Л. О. Омелянчик // Біологічний вісник МДПУ. – 2013. – №3. – С. 125-134.
10. Saks Y. Effect of gibberellic acid on carnation flower senescence: Evidence that the delay of carnation flower senescence by gibberellic acid depends on the stage of flower development / Y. Saks, J. Van Staden, M. T. Smith // *Plant Growth Regulation*. – 1992. – 11(1). – P. 45-52.
11. Доклінічні дослідження лікарських засобів : метод. реком. / А. В. Стефанов [та ін.]. – Київ : Авіценна, 2001. – 528 с.
12. Цавкелова Е. А. Микроорганизмы – продуценты стимуляторов роста растений и их практическое применение / Е. А. Цавкелова, С. Ю. Климова, Т. А. Чердынцева // *Прикладная биохимия и микробиология*. – 2006. – Т. 42. – № 2. – С. 133-143.

References

1. Bilenichev I. F., Gromov L. A. et. al. (2002): Methods for assessing antioxidant activity of compounds at the initiation of free-radical processes in studies in vitro: Method. recommendations. – K.: State Pharmacological Center of Ukraine: 26 p. (in Russian).
2. Brazhko O. A., Omelyanchik L. O., Fedoryak D. M. (2003): Search antioxidants among derivatives of S- (4-hinaldynil) -L (-)-cysteine. Biopolymers and cell. – Vol. 19. – № 4: 374-377 (in Ukrainian).
3. Chebotarev G. O., Chebotarev S. V. (2011): Giberelin-signaling pathways of plants. Cytology and Genetics. Vol. 4: 67-78 (in Ukrainian).
4. Griffiths J., Murase K., Rieu I. et al. (2006): Genetic characterization and functional analysis of the *GID1* gibberellinreceptors in *Arabidopsis*. – *Plant Cell*. 18: 3399-3414.
5. Fissenko V. P. (2000): Manual on experimental (preclinical) study of new pharmacological substances. – M.: Remedium, 264 p. (in Russian).
6. Fleet C. M., Sun T. P. (2005): A DELLAcate balance: The role of gibberellin in plant morphogenesis. – *Curr. Opin. Plant Biol.* № 8: 77-85.
7. Omelianchik L.O., Brazhko O.A. (2000): Biological activity of S-heterylpohidnyh L (-) – cysteine. Questions of bioindication and ecology. – Vol. 5. – № 3: 153-159 (in Ukrainian).
8. Petrusha Y. Y., Omelianchik L. O., Brazhko O. A. (2011): Biological activity of some S-L-cysteine heterylderivatives and their analogues. *Ukrainica Bioorganica Acta.* – № 2: 46-52 (in Ukrainian).
9. Petrusha Y. Y., Omelianchik L. O. (2013): Search of growth stimulators for crops among piryimidinderivatives of merkaptoacids. *Biological Bulletin NGPU.* – №3: 125-134. (in Ukrainian).
10. Saks Y., J. Van Staden and M.T. Smith (1992): Effect of gibberellic acid on carnation flower senescence: Evidence that the delay of carnation flower senescence by gibberellic acid depends on the stage of flower development. – *Plant Growth Regul.* – № 11(1): 45-52.
11. Stefanov A. V. (2001): Preclinical studies of drugs: Method. recommendations). – K.: Avicenna: 528 p. (in Russian).
12. Zavkelova E. A., Klimova S. Yu., Cherdyntseva T. A. (2006): Microorganisms – producers of growth stimulants and their practical application. *Applied Biochemistry and Microbiology.* – Vol. 42. – № 2: 133-143 (in Russian).

Эффективность регуляторов роста на основе гетерилкарбоновых кислот на выгонку тюльпанов

Деревянко Наталья Петровна

*Запорожский национальный университет, старший преподаватель кафедры химии,
кандидат сельскохозяйственных наук, Украина*

Бражко Александр Анатольевич

*Запорожский национальный университет, заведующий кафедрой химии,
доктор биологических наук, профессор, Украина*

Завгородний Михаил Петрович

*Запорожский национальный университет, доцент кафедры химии,
кандидат биологических наук, доцент, Украина*

Бражко Елена Александровна

Запорожский национальный университет, ассистент кафедры химии, Украина

Аннотация. Основным фактором при выращивании цветов на выгонку является скорость их роста, в связи с тем, что за короткое время нужно быстро вырастить большое количество цветов и одновременно их срезать.

Исследовано влияние регуляторов роста (GR), созданных на основе гетерилкарбоновых кислот, на выгонку тюльпанов в тепличных условиях (зимний период). Определено, что при применении GR_1 основной период выгонки тюльпанов сокращается в среднем на 5 дней. При условии применения GR_2 период выгонки тюльпанов также сокращается на 3 дня (по сравнению с контрольной группой тюльпанов). По результатам исследования скорости роста растений доказано, что ускоряющие свойства регуляторов роста растений обусловлены наличием ионов гетерилкарбоновой кислоты и калия в их составе. Эти регуляторы роста относятся к нетоксичным соединениям и обладают антиоксидантными свойствами.

Ключевые слова: регуляторы роста, гетерилкарбоновая кислота, выгонка тюльпанов, антиоксидантная активность.

© Н. Деревянко, А. Бражко, М. Завгородний, Е. Бражко

Агрегация данных для формирования производственных решений на промышленных предприятиях с использованием онтологических систем

Шостак Игорь Владимирович

Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт», профессор кафедры инженерии программного обеспечения, доктор технических наук, профессор, Украина

Собчак Андрей Павлович

Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт», доцент кафедры менеджмента, кандидат технических наук, доцент, Украина

Фирсова Анна Викторовна

Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт», аспирант кафедры менеджмента, Украина

Кушнарченко Александр Сергеевич

Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт», ассистент кафедры документоведения, Украина

Аннотация. Рассмотрены вопросы использования средств онтологического инжиниринга при создании информационных структур для агрегированного хранения больших объемов разнородных данных о состоянии производства, а также возможности применения таких структур в системах поддержки принятия решений на производственных предприятиях.

Ключевые слова: онтологический инжиниринг, агрегация данных, OLAP-система.

Введение

Реализация сложных прикладных задач, имеющих большую практическую значимость, как правило, связана с преодолением двух фундаментальных проблем в практике человека – проблемы размерности и проблемы разнообразия. Влияние указанных проблем в ряде случаев усугубляется дефицитом времени на принятие решений и рисками значительного ущерба от неверных решений. Типичной задачей, при реализации которой в полной мере проявляются проблемы размерности и разнообразия, является мониторинг текущего состояния производства для принятия решений топ-менеджментом производственных предприятий. Эффективность решения этой задачи напрямую зависит от своевременности поступления и полноты учета информации о состоянии рынка, анализа эффективности работы собственных организационно-технических структур, оценки взаимоотношений с бизнес-партнерами и конкурентами, прогнозирования перспектив развития производства.

Современный уровень развития аппаратных и программных средств с некоторых пор сделал возможным повсеместное ведение баз данных оперативной информации на всех уровнях управления производством. Эффективность реализации процессов непосредственным образом связана с преодолением проблемы размерности (необходим учет большого числа релевантных, частично взаимосвязанных, разнородных (экономических, технических, социальных) показателей, источники получения которых топологически распределены в информационном пространстве), а также проблемы разнообразия, которая проявляется в данном случае, в необходимости рассмотрения большого числа прецедентов, имевших место в практике предприятия. Решение указанных проблем на сегодня предполагает использование методов и средств искусственного интеллекта в частности, онтологического инжиниринга. Применение онтологического подхода к представлению и обработке информации обусловлено тем обстоятельством, что практически всегда у специалиста, который решает подобные задачи, возникает необходимость в интеграции используемой информации, и данных, которые ее характеризуют, на основе тематических свойств информационных объектов, определяющих выбранную стратегию решения.

Вопросам создания и применения возможностей сложных и знание-ориентированных производственных информационных систем посвящен ряд работ таких ученых, как В. М. Глушков, В. П. Гладун, А. В. Палагин, В. А. Широков, В. Ф. Хорошевский, Д. А. Поспелов, А. Н. Авдий, В. Д. Соловьев, Т. А. Гаврилова и др. Однако вопрос интеграции всех составляющих информационного пространства предприятия при формировании решений в задачах, связанных с учетом большого числа разнородных факторов, оказывающих влияние на эффективность реализации производственных процессов, на сегодняшний день еще не имеет окончательного решения.

Таким образом, на сегодня, обобщенного решения по обеспечению процессов повышения эффективности интегрированного использования разнородных, топологически распределенных информационных ресурсов при формировании решений сложных производственных задач, нет. В связи с этим имеет место сложная научно-техническая проблема, которая связана с обеспечением процессов интегрированного взаимодействия сложных информационных объектов в процессе решения специалистами комплекса задач по идентификации текущего состояния производства и прогнозированию его дальнейшего развития. Наиболее прогрессивным инструментом создания информационных структур большого объема для хранения разнородных данных с учетом их семантики, является онтологический инжиниринг.

Цель статьи состоит в описании подхода к представлению разнородных данных о ходе реализации бизнес процессов на производственном предприятии, в виде однородной информационной структуры большого объема, обладающей возможностями эффективного доступа к релевантным данным и предварительной их обработке с целью обобщения и уточнения.

Решение рассматриваемой проблемы путем разработки соответствующей онтологической системы, предполагает реализацию последовательности взаимосвязанных прикладных задач:

1. Разработать методические средства онтологического представления управляющих параметров в задачах идентификации текущего состояния производства.

2. Адаптировать существующие модели, методы и средства формирования состояний онтологической системы для поддержки принятия решений по оцениванию текущего состояния производства.

3. Разработать метод формирования, в среде онтологической системы, решений по оценке экономической целесообразности изменения управляющих параметров нижнего уровня для поддержания уровня конкурентоспособности изделий.

4. Разработать и реализовать в онтологической среде прогностическую модель, отражающую влияние временных интервалов разработки и внедрения в производство новых изделий на жизненный цикл производственного предприятия.

Результаты исследования

Применение средств онтологического инжиниринга для агрегации данных на производственных предприятиях. Идея использования онтологий для интеграции разнородных информационных объектов заключается в том, что при принятии решения об отождествлении некоторой пары информационных атрибутов из разных источников, осуществляется анализ их смыслового (семантического) родства путем выявления связей между соответствующим этим атрибутам понятием (концептам) в онтологии предметной области [1]. Подход к агрегации данных с использованием онтологических технологий, в целом дает принципиальную возможность решить эту проблему, поскольку он лишен многих недостатков, присущих традиционным, чисто техническим методам, и предоставляет возможность разработки приложений, работающих с информацией на семантическом уровне.

На практике, проблема агрегации данных имеет много аспектов [2]. Сложность и характер используемых способов ее решения существенным образом зависят от уровня интеграции, который необходимо обеспечить, от свойств отдельных источников данных и всего множества источников в целом, а также от необходимых способов интеграции.

Системы агрегации данных могут обеспечивать интеграцию данных на следующих трех уровнях [3, 4].

1. Интеграция физически сводится к приведению данных из различных источников к единому, в данном случае рациональному формату их физического представления.

Проблема интеграции на рассматриваемом уровне состоит в том, что в источниках данных могут использоваться различные форматы представления данных.

2. Интеграция на логическом уровне предполагает возможность доступа к данным, содержащимся в различных источниках, в терминах единой схемы, описывающей их совместное представление с учетом структурных и, возможно, поведенческих (при использовании объектных моделей) свойств данных. Семантические свойства данных при этом не учитываются.

Проблема интеграции на этом уровне состоит в том, что возникают для различных источников неоднородность используемых моделей данных, или будут различаться схемы этих данных, при использовании одной и той же модели данных.

3. Интеграция на семантическом уровне обеспечивает поддержку единого представления данных с учетом их семантических свойств в контексте единой онтологии модели предметной области.

Проблема интеграции на этом уровне состоит в том, что различным источникам данных могут соответствовать разные онтологии.

Анализ ситуации в решении проблемы интеграции данных на семантическом уровне позволяет на основе работ [5, 6] сделать вывод о недостаточной изученности проблемы интеграции онтологий в рамках одной онтологической системы.

Технологические трудности агрегации данных: чаще всего при этом имеются в виду способы хранения и представления знаний, ориентированных на компьютерную обработку информации и, в частности, представление, которые состоят из явных объектов и из соображений или утверждений о них. Представление в подобной явной форме позволяют генерировать дедуктивные выводы из знаний, которые были сохранены в системе ранее.

Общая проблема представления знаний включает ряд частных проблем:

- представление декларативных знаний (фактов), как данных, наделенных семантикой;
- представление процедурных знаний, как отношений между элементами модели, в том числе в виде процедур и функций,
- представление метазнаний – правил обработки фактов, способов организации вывода на знаниях, методов решения задач пользователем, порождение новых знаний и т. д.

В настоящее время существуют новые подходы к представлению информации – визуальные способы, которые дают возможность максимального использования всего лингвистического аппарата конкретного языка, а именно: онтологии, таксономии, классификаторы, семантические сети, тезаурусы, словари для визуализированного представления знаний в виде онтологических графов, семантических сетей и тому подобное.

Правильный выбор метода представления знаний в определенной степени может упростить решение сложных задач, часто осложняется еще и трудностями для эксперта по формулированию в явном виде имеющихся у него знаний. В этом случае необходимо использовать инструментальные средства автоматизированного анализа документа и построения базовой («первоначальной версии») онтологии, которую, в дальнейшем, эксперт должен анализировать и редактировать согласно поставленной цели.

По своей сути, задача агрегации данных состоит в преодолении многочисленных проявлений неоднородности, что присуще производственным информационным системам, которые создавались и создаются, не на унифицированном отношении к данным, поскольку существующие корпоративные системы имеют разную функциональность, в них используются различные типы данных (алфавитно-цифровые, медийные, структурированные и неструктурированные), их компоненты различаются по автономности, имеют различную производительность, строятся на различных аппаратных платформах, располагают различными средствами управления данными, используют различные модели данных, интерфейсы и многое другое.

Агрегация данных предоставляет лицу, принимающему решения единый взгляд на разнородные источники данных, предусматривает общую модель и общее отношение к семантике, с тем, чтобы обеспечить возможность для доступа к информации, а в случае необходимости, предоставляет возможность преодолевать конфликтные ситуации и вырабатывать правильные решения поставленных задач.

Достаточно подробно стандартная методика разработки онтологий представлена в работе [7]. основополагающие правила разработки онтологии авторы формулируют следующим образом:

1. Не существует единственно правильного способа моделирования предметной области – всегда существуют жизнеспособные альтернативы.

2. Разработка онтологии – это обязательно итеративный процесс. Под итеративным процессом понимается неоднократный проход по онтологии с целью ее уточнения: на начальном этапе строится первичный, «черновой» вариант; затем составленная онтология подвергается проверке и уточнению, при этом возможна частичная или полная ревизия первоначального варианта онтологии.

3. Элементы онтологии должны быть близки к объектам (физическим или логическим) и отношениям в заданной предметной области.

Описанную выше форму представления принято называть онтологией задач. Необходимо отметить, что онтология сама по себе не предназначена для решения конкретных инженерных задач. Для этого предназначены экспертные, поисковые, вопросно-ответные, Text Mining системы концептуального доступа к базам данных и другие проблемно-ориентированные системы. Онтология должна лишь обеспечивать им семантическую поддержку при формировании ответов на вопросы о предметной области [8, 9].

Агрегация разреженного гиперкуба данных о текущем состоянии производства. Многомерная база данных называется разреженной, если относительно большой процент ячеек содержит пустые (утраченные) данные. Вполне обычны такие наборы данных, которые содержат 1 %, 0,01% и даже меньшую долю возможных данных.

Агрегация данных – суть получение значений, соответствующих меткам некоторого уровня $l, l \geq 1$ иерархического измерения D на основе значений уровня $l - 1$.

Рассмотрим иерархическое измерение D с L уровнями (рис. 1).

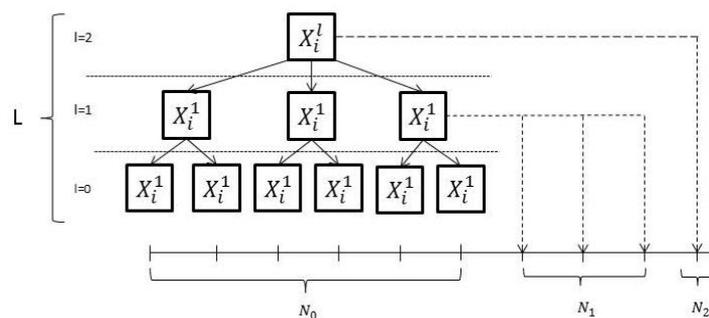

Рисунок 1 – Агрегация гиперкуба данных. Одномерное представление

Первичные данные (факты) соответствуют нижнему уровню иерархии ($l = 0$) [1]. Вычисление агрегатов производится в соответствии с применяемым методом агрегирования. Например, в случае суммирования значение агрегата X_j^l на уровне иерархии $l = 1$ может быть вычислено по формуле (1):

$$X_j^1 = \sum_{i=1}^{M_j} x_i^0, \quad (1)$$

где M_j – количество фактов, соответствующих меткам, являющимся дочерними по отношению к метке j .

Обобщая, получим формулу вычисления агрегатов по методу суммирования на остальных уровнях иерархии (2):

$$X_j^l = \sum_{i=1}^{M_j} x_i^{l-1}, \quad l = 1, \dots, L; j = 1, \dots, N_l. \quad (2)$$

Ось измерения D , первоначально содержащая метки, соответствующие нижнему уровню иерархии ($l = 0$), может быть дополнена метками, соответствующими уровням иерархии, начиная с $l = 0$. Таким образом, различие между метками, соответствующими первичным данным и метками, соответствующим агрегатам является условным.

Операция свертки данных в этом случае представляет собой построение среза гиперкуба данных, соответствующего смене метки уровня агрегации $l_1 | 0 \leq l_1 < L$ на уровень $l_2 | l_1 < l_2 \leq L$. Операция детализации соответствует смене метки уровня $l_1 | 1 \leq l_1 \leq L$ на уровень. Количество агрегатов для одного измерения $N_A = \sum_{i=1}^L N_i$.

Покажем, каким образом повлияет отсутствие показателя нижнего уровня на формирование агрегата [2].

Выбор того или иного метода агрегации данных зависит от конкретной решаемой задачи. Технологически процедура подсчета агрегатов выполняется с использованием т.н. карт агрегации, которые включают стандартные методы агрегации. Во многих популярных OLAP-системах как метод

агрегации «по умолчанию» используется метод добавления, предусматривающий наличие первичных данных на нижнем уровне иерархии.

Однако возникает вопрос о применимости данных методов при агрегации данных в разреженных гиперкубах [3].

При решении аналитических задач важно знать не только значение показателя, но и то, насколько он может доверять полученному значению. Вычисление агрегата по методу среднего значения при наличии первичных данных по всем значениям нижнего уровня в иерархии дает 100 % достоверность, поскольку нет причин полагать, что это среднее значение могло быть чем-либо искажено. Очевидно, что в стандартных методах агрегации не учитывается ситуация неопределенности первичных данных, которые отвечают некоторым меткам нижнего уровня иерархического измерения.

Именно такую ситуацию являет собой агрегация данных в разреженном гиперкубе. Во время выполнения агрегации в разреженном гиперкубе по методу вычисления среднего необходимо введение дополнительного параметра, который характеризует уровень достоверности полученного результата. Технологически эта операция может осуществляться путем создания дополнительной карты агрегации, которая включает расчет уровня достоверности для каждого, полученного в ходе агрегации значения.

Вычисление агрегата на первом уровне иерархии осуществляется по формуле (3):

$$Ag_j^l = \frac{\sum_{i=1}^{V_{jj}} ag_i^0}{V_j}, \quad (3)$$

где V_j – число фактов, соответствующих атрибутам, являющимся дочерними по отношению к атрибуту j .

Обобщая, получим формулу (4) вычисления агрегатов на остальных уровнях иерархии:

$$Ag_j^l = \frac{\sum_{i=1}^{V_{jj}} ag_i^{l-1}}{V_j}, \quad l = 1, \dots, N. \quad (4)$$

Рассмотренный метод может быть применен для построения карт агрегации в разреженных гиперкубах данных и дает возможность оценить уровень достоверности полученных результатов на этапе анализа. При этом может применяться для построения карт агрегации в разреженных гиперкубах данных и предоставляет возможности оценки степени достоверности полученных результатов на этапе анализа.

Применение OLAP-технологии при разработке онтологии задач выбора в процессе создания онтологической системы поддержки принятия производственных решений. Рассмотрение процесса агрегации разнородных данных может быть сведено к выделению линейно-упорядоченного множества про-

странства решений задачи выбора, заданной над всеми общими концептами взаимодействующих систем. Тогда онтология задачи выбора определяет для каждого SN пространства отображения ее информационных состояний. Это пространство можно представить в виде определенного OLAP-куба. Для таких информационных объектов справедливо следующее:

Утверждение 1. Онтология задачи выбора вида (5) унивалентна любому объекту OLAP-куба.

$$O_{TPCh}; W : (X, Y, Z) \rightarrow W. \quad (5)$$

R^+ является минимальной множеством свойств множества концептов X онтологической системы O_n , между которыми существует отношение бинарной частичной упорядоченности \check{p} . Описание OLAP-куба вида $W : (X, Y, Z) \rightarrow W$ может быть представлено в виде проекции отношений, согласно положениям реляционной алгебры [10]. Между этими проекциями существует бинарное отношение линейной упорядоченности p . Если применить метод конверсии η для элементов, представленных за счет проекций (X, Y, Z) , и сформировать на их основе выражение абстракции Λ , то мы переходим к определению бинарных структур и можем формировать онтологию задачи выбора вида (5).

Утверждение 2. Онтология задачи выбора вида (6) унивалентна любому объекту векторного пространства любой размерности.

$$O_{TPCh}; V(F) = (V, F, +, \times). \quad (6)$$

Любое векторное пространство включает в себя отношение линейной упорядоченности p , на основе которого можно выделить бинарное отношение частичной упорядоченности. Исходя из этого обстоятельства, из элементов, которые непосредственно составляют векторное пространство, можно сформировать онтологию задачи выбора вида (6).

Выводы

Главными особенностями информационных структур, применяемых в производственных информационных системах, является разнородность данных и значительный их объем. При создании систем поддержки принятия решений на производственных предприятиях для хранения разнородных данных о текущем состоянии бизнес процессов целесообразно использовать средства онтологического инжиниринга. Разработку онтологии задач выбора, которая является центральной в онтологической системе поддержки принятия производственных решений, и предполагает решение задачи агрегации данных, можно провести с использованием OLAP-технологии.

Перечень использованных источников

1. Заботнев М. С. Методы представления информации в разреженных гиперкубах данных [Электронный ресурс] / М. С. Заботнев // OLAP.ru : Business intelligence – effective data mining & analysis. – Режим доступа: <http://www.olap.ru/home.asp?artId=77>. – По состоянию на 01.03.2016. – Загл. с экрана.
2. Шаховська Н. Б. Опрацювання невизначеності у великих даних / Н. Б. Шаховська, Ю. Я. Болюбаш // Радіоелектроніка, інформатика, управління. – 2014. – № 1. – С. 96-105.
3. Шаховська Н. Б. Робота з великими даними – показниками соціо-еколого-економічного розвитку регіону / Н. Б. Шаховська, Ю. Я. Болюбаш // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2013. – Том 5. – № 2(65). – С. 4-8.
4. Методы и модели анализа данных: OLAP и Data Mining / А. А. Барсегян [и др.]. – Санкт-Петербург : БХВ-Петербург, 2004. – 336 с.
5. Шостак И. В. Применение логических моделей представления знаний в интеллектуальных компонентах систем управления машиностроительными предприятиями / И. В. Шостак, О. В. Палун, Д. А. Бастеев / Авиационно-космическая техника и технология. – 2006. – № 7(33). – С. 145-151.
6. Соколов А. Ю. Сравнительная оценка эффективности онтологической и реляционной моделей данных и знаний / А. Ю. Соколов, И. В. Шостак, Д. А. Бастеев // Вісті Академії інженерних наук України «Машинобудування та прогресивні технології». – 2006. – № 3(30). – С. 173-177.
7. Бастеев Д. А. Синтез онтологии управления проектом технологической подготовки производства на машиностроительном предприятии / Д. А. Бастеев // Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии. – 2006. – Вып. 30. – С. 97-106.
8. Шостак И. В. Применение онтологического представления знаний в многоуровневой системе управления проектами технологической подготовки производства / И. В. Шостак, Д. А. Бастеев // Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии. – 2004. – Вып. 24. – С. 136-147.
9. Бастеев Д. А. Интеллектуальная поддержка принятия решений для управления проектом технологической подготовки авиационного производства с использованием онтологического представления знаний / Д. А. Бастеев, И. В. Шостак // Автоматизированные системы управления и приборы автоматики. – 2004. – Вып. 129. – С. 94-101.
10. Вебер А. В. Knowledge-технологии в консалтинге и управлении предприятием / А. В. Вебер, А. Д. Данилов, С. И. Шифрин. – Санкт-Петербург : Наука и Техника, 2003. – 176 с.

© И. В. Шостак, А. П. Собчак, А. В. Фирсова, А. С. Кушнаренко

Data aggregation for the formation of manufacturing solutions for industrial enterprises using ontology systems

Shostak Igor

*N. E. Zhukovsky National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Professor of Department
of Computer Engineering, Doctor of Science (Technique), Professor, Ukraine*

Sobchak Andrii

*N. E. Zhukovsky National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Associate Professor
of Department of Management, PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Ukraine*

Firsova Anna

*N. E. Zhukovsky National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute",
graduate student of Department of Management, Ukraine*

Kushnarenko Alexander

*N. E. Zhukovsky National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute",
Assistant Professor of Department of Documentation, Ukraine*

Abstract. The article deals with the problems of using ontological engineering resources to create aggregated information structures for the storage of large volumes of heterogeneous data on the status of production, as well as the use of such structures in the decision support systems in manufacturing plants.

Keywords: ontological engineering, data aggregation, OLAP-system.

© I. Shostak, A. Sobchak, A. Firsova, A. Kushnarenko

